P
payel

GÖZLERİN OYUNU

Çeviren: Şemsa Yeğin

ELİAS CANETTİ

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜĞÜN

Çölde Büchner

O SIRALARDAKİ başlığıyla *Kant Yanıyor*, beni perişan etmişti. Kitapları yaktığım için kendimi bağışlayamıyordum. Sanıyorum (daha sonra Kien olan) Kant'a da artık acımıyordum. Kitabı yazarken ona öylesine acımasızca davranmıştım ki, ona karşı duyduğum acımayı bastırmak, Kant'ın yaşamına son verme düşüncesinin bende uyandırdığı rahatlamayı, kurtulma duygusunu gizlemek için çok büyük bir çaba harcamak durumunda kaldım.

Ama bu kurtuluş için kitaplar feda edilmişti; *kitaplar* alev alev yandığında, aynı şeyin benim de başıma geldiğini hissettim. Yalnızca kendi kitaplarımı değil, dünyanın bütün kitaplarını kurban verdiğimi düşünüyordum, çünkü sinologun kitaplığında, dünya için önem taşıyan her şey, bütün dinlerin, bütün düşünürlerin, tüm Doğu yazınının, Batı yazınlarının, şu ya da bu anlamda hâlâ yaşamakta olan değerli kitapları bulunmaktaydı. Bütün bunlar yanmıştı, ben buna izin vermiştim, herhangi bir bölümünü kurtarmaya bile girişmemiştim; geriye kupkuru bir çölden başka bir şey kalmamıştı, ve bunun tek sorumlusu bendim. Çünkü bu türden bir kitapta olan biten bir oyundan ibaret değildir, gerçekliktir; yalnızca dışardan gelecek eleştirilere karşı değil, kişinin kendi gözünde de haklı çıkarılması zorunludur. İnsanı, bu türden şeyleri yazmaya zorlayan duygu yoğun bir korku bile olsa, kişi gene de kendisine bunu yapmakla çok fazla korktuğu bir şeyin ortaya çıkmasına yardımcı olup olmadığını sormak durumundadır.

Felâket içimde kök salmıştı, bundan sıyrılamıyordum. Bu felâketin tohumu, yedi yıl önce, Karl Kraus'un *İnsanlığın Son Günleri* adlı kitabıyla ekilmişti. Ama şimdi, felâket düşüncesi, yaşamımda değerini hep koruyan şeylerden — kitlelerle bağlantısını 15 Temmuzda saptadığım yangından ve her gün birlikte yaşadığım kitaplardan dolayı kişisel bir

biçim almıştı. Romanın kahramanı benden farklıydı gerçi, ama ona öylesine temel bir nitelik katmıştım ki, amaca ulaştıktan sonra, verilen cezayı geri alamadım.

Kendim için yarattığım çöl, her şeyi örtmeye başladı. İçinde yaşadığımız dünyanın içerdiği tehlikeleri Kien'in ölümünden sonraki kadar yoğun bir şekilde hiç hissetmemiştim. İçine düştüğüm huzursuzluk, "Deli İnsanlar Komedisi"ni tasarladığım dönemdekine çok benziyordu, yalnız, bu arada çok önemli bir şey olmuştu ve kendimi suçlu hissediyordum. Huzursuzluğumun nedenini bilmiyorum. Geceleri, hem de gündüzleri, aynı sokaklarda koşturup duruyordum. Değil tasarladığım diziyi sürdürmek, yeni bir romana başlamak bile söz konusu değildi. Giriştiğim büyük iş, yanan kitapların dumanında boğulmuştu; şimdi artık, nerede olursam olayım, her an patlayıverecek bir felâketin tehdidi altında olmayan hiçbir şey göremiyordum.

Geçerken duyduğum her konuşma, son konuşma gibi geliyordu bana. Son anlarda yapılması gereken şeyler, korkunç, acımasız bir baskı altında yapılmaktaydı. Ama tehdit edilenlerin yazgısı, kendileriyle sınırlıydı. Onlar, içinden çıkılması olanaksız bir konuma sürüklemişlerdi kendilerini. Felâketlerini *hak eden* insanlardan biri olmak için en olağandışı acılara katlanmışlardı. Kulak verdiğim herkes, tıpkı benim ateşi tutuştururken olduğum kadar suçlu görünüyordu bana. Ama bu suçluluk, özel bir tür eter gibi her şeye, ama her şeye işlemiş olmasına, hiçbir şeyin ondan kurtulmamasına karşın, insanlar, başka bakımlardan tam tamına eskiden oldukları gibi kalıyorlardı. İçinde bulundukları durumlar, bunları yaratan ve besleyen kim olursa olsun, kesinlikle kendilerine aitti. İnsanın tek katkısı, bu durumlara yön vermek ve kendi kaygı ve merakıyla onları körüklemekti. Bir algılayıcı tutkusuyla gözlemlediği, tek var oluş nedeni algılanmak olan her soluk kesici sahne, felâketle sonuçlanıyordu.

Müthiş bir hızla, dev harflerle —yeni bir Pompei'nin duvarlarına yazı yazarcasına— yazıyordu. Yazıları, bir volkanik patlamaya ya da depreme hazırlık niteliği taşıyordu: sarsıntının yaklaşmakta olduğunu, onu hiçbir şeyin durduramayacağını biliyordunuz; siz, önceden olanla-

rı, birbirlerinden etkinlikleri ve koşulları ile ayrılmış insanların, felâketlerinin çok yakında olduğundan haberleri olmaksızın o boğucu havayı her zamanki yaşama çırpınışları içinde soluyan ve bu nedenle felâketin başa gelmesi süreci henüz başlamadan daha da telâşlı, daha da ısrarlı soluk alan insanların yaptıklarını yazıyordunuz. Sahneleri birbiri ardına yazdım, her biri tek başına bir bütündü, hiçbiri bir diğeriyle bağlantılı değildi, ama hepsi de müthiş bir felâketle son buluyordu, sahneleri birbirine bağlayan tek şey, hepsinde ortak olan bu sonlar, bu felâket niteliğiydi. Onlardan geride kalana şimdi baktığımda, her şeyi, o zamanlar henüz patlak vermemiş olan dünya savaşının gece bombardımanlarının yarattığı duygusuna kapılıyordum.

Hepsi de durmaksızın, tutkulu bir hızla yazılmış olan sahnelerin her biri bir felâketle son buluyor, ve hemen sonra farklı insanlar arasında geçen, kendisinden önce gelenlerle hiçbir ortak yanı bulunmayan, ancak sonunda gerçekleşen felâketi tam anlamıyla *hak eden* yeni bir sahne başlıyordu. Her sahne diğerinden farksız, her şeyi kapsayan bir yargılama sürecine benziyordu, ve en ağır cezayla karşılaşan kişi, diğerleri konusunda bir yargıya varmayı öngören kişi oluyordu. Çünkü yargıyı, sonu engellemek isteyen, ona neden olan kişinin ta kendisiydi. Bu insanların sevgisizliğini bir ayna gibi gören oydu. Şöyle bir geçerken gözü ilişiyordu onlara, onları görüyor, bırakıp gidiyordu, kulağına çarpan tümcelerini duyuyordu, onları aynı ölçüde sevgisiz olan diğerleriyle birleştiriyordu, ve kafası, anımsanmış olan öznel tümcelerle, kendi çıkarlarının peşinde olan tümcelerle patlayacak gibi olduğunda, bunların en ivedi olanlarını kayda geçirmek durumunda kalıyordu.

O haftalar boyunca yaşadığım işkencelerin en kötüsü, Hagenberggasse'deki odamdı. Bir yılı aşkın süredir, İsenheim mihrabını gösteren baskı resimlerimle burada yaşamıştım. Çarmıha gerilişin en acımasız ayrıntıları, etime ve kemiğime işlemişti. Roman üzerinde çalıştığım sürece resimlerim bulunmaları gereken yerdeymiş gibi göründü bana, beni hep tek ve aynı yöne iteliyorlardı, acımasızca dürtüyorlardı beni. Bana verdikleri acıyı *istiyordum*, bu acılara alışmıştım, hiç gözümün önünden uzaklaştırmıyordum, bunlar, anlaşılan, kendileriyle uzaktan

yakından ilgisi olmayan bir şeylere dönüşmüşlerdi; çünkü kim sinologun çektiği acıları İsa'nınkilere benzetecek denli önyargılı ya da ahmak olabilirdi? Ama gene de kitabımdaki bölümlerle duvarlarımdaki resimler arasında bir tür bağlantı kendiliğinden oluşmuştu. Resimlere öylesine büyük bir gereksinim duyuyordum ki, onların yerine başka hiç bir şey koyamıyordum. Öte yanda, seyrek ziyaretçilerimin dile getirdiği korkuların beni etkilemesine ya da engellemesine izin veriyor da değildim.

Ne var ki, kitaplık ve sinolog alevler içinde yanmaya başladığında, beklenmedik bir şey oldu. Grünewald, eski gücüne kavuştu. Roman üzerinde çalışmayı bıraktğım an, ressam tek başına karşımda duruyordu, ve kendim için oluşturduğum çölde bütün yetkiler onun elindeydi. Eve geldiğimde, odamın duvarları beni müthiş ürkütüyordu. Grünewald, bendeki tehdit duygusunu arttırıyordu.

O dönemde okumak derdime çare olmuyordu. Kitaplara el sürme hakkımı yitirmiştim, onları romanım uğruna feda etmiştim, kurban vermiştim çünkü. Suçluluk duygumu yenme çabasıyla kitaplarımdan birine uzanıp, sanki hâlâ yerindeymiş, yanmamış, yok edilmemiş gibi elime aldım, kendimi okumaya zorladım, nerdeyse hemen bir tiksinti duydum, üstelik en iyi bildiklerimin, en uzun süre sevdiklerimin beni en çok tiksindirenler olduğunu gördüm. Bir yıl boyunca tanrının her günü beni çalışmaya iten Stendhal'i elime aldığım akşamı anımsıyorum, aldığım gibi öfkeyle atmıştım bu yazarı, hem masanın üzerine değil, yere fırlatmıştım. Uğradığım düşkırıklığı karşısında öylesine büyük bir umutsuzluğa kapıldım ki, attığım yerden almadım bile kitabı. Bir keresinde de, Gogol'ü okumayı denemek gibi saçma bir fikre kapıldım. "Palto" bile aptalca, tartışma götürür bir öykü gibi geldi bana ve neden onun beni daha önce etkilediğine şaştım. Beni geliştiren yapıtlardan hiçbiri, bildiğim kitaplardan hiçbiri ilgimi çekmiyordu artık. Belki de o kitapları yakmakla gerçekten de eski olan her şeyi yok etmiştim. Ciltler hâlâ orada duruyordu ama içerikleri *imha edilmişti*, onlardan benim içimde kalan hiçbir şey yoktu. Yanmış olanları yeniden diriltme, var etme yönünde yaptığım her girişim beni müthiş öfkelen-

diriyor ve bende bir direnme duygusu uyandırıyordu. Acıklı denecek ölçüde başarısız birkaç girişimden sonra, kitapları elime almayı bıraktım. "Büyük" yapıtlar rafım, sayısız kez okuduğum kitaplar, olduğu gibi duruyordu, birine bile el sürmüyordum; artık orda değillerdi sanki; onları artık görmüyordum, hiçbirine dokunmuyordum, çevremi saran çöl, her şeyi, ama her şeyi kurutmuştu.

Derken bir gece, perişanlık açısından daha beter olamayacak bir haldeyken, uzun süredir rafımda durup duran, ancak daha önce hiç elime almadığım, bilinmeyen bir şeyde kurtuluşumu buldum. Bu, sarı keten cilt içinde, iri harflerle basılmış olağan kitap boyundan uzun bir Büchner cildiydi; gözden kaçırılması olanaksız bir şekilde, aynı yayın evinden çıkan ve sayfalarındaki her harfi nerdeyse ezberlediğim dört ciltlik Kleist kitabının yanında duruyordu. O ana dek hiç Büchner okumadığımı söylemek, inanılmaz gelebilir, ama doğru. Elbet önemli bir yazar olduğunu biliyordum, sanırım günün birinde benim için çok büyük anlam taşıyacak bir yazar olduğunu da biliyordum. Bognergasse'deki Viyana kitapçısında Büchner cildini görüp alalı ve Kleist'ın yanına yerleştireli iki yıl geçmiş olsa gerekti.

Gecikmiş karşılaşmalar, yaşamımda hep olağandışı rol oynamışlardır. Kitaplar konusunda olduğu gibi yerler konusunda, insanlar, resimler konusunda da böyledir bu. Tüm yaşamımı orada geçireceğimi yazgım önceden belirlemişçesine özlediğim kentler vardır. Bu kentleri ziyaret etmekten kaçınmak için türlü bahanelere sığınırım, göz göre göre kaçırdığım her yeni fırsat, onların önemini arttırır ve sanki yalnız ve yalnız onlar için yaşıyormuşum, bu yerler olmasaydı çoktan göçüp gidecekmişim duygusuyla dolmama neden olur. Kendilerinden söz edilmesinden müthiş hoşlandığım kişiler vardır, dinlerim, okurum, onlar hakkında kendilerinden daha çok şey biliyorumdur sanki, ama resimlerine bakmaktan sakınırım, neye benzediklerini anlama girişimlerinde hiç bulunmam. Öte yanda yıllarca aynı sokakta görmekte olduğum, düşündüğüm, çözme görevinin bana verildiği birer bilmece olarak gördüğüm kişiler vardır, tek bir sözcük etmem onlara, yanlarından tıpkı

onların bana yaptığı gibi sessizce geçer giderim; soran gözlerle birbirimize bakarız, ama ikimiz de dudaklarımızı sımsıkı kapalı tutarız. Bunlarla ilgili olarak olası ilk konuşmamızı belleğimde oluştururum, müthiş şaşırtacak birçok özellik yaratırım kafamda, bunu büyük bir hevesle yaparım üstelik. Nihayet, haberleri olmadan yıllardır sevdiğim kişiler vardır; yaşım ilerler, o utkulu anı, duygularımı seslendirmeyi düşlemeyi hiç bırakmamama karşın, sevgimi onlara söyleme tasarılarım giderek daha aldatıcı hale gelir. Gelecekle ilgili bu titiz, ayrıntılı hazırlıklarım olmasa yaşamak olanaksız gelecek bana sanıyorum, üstelik bunların, ansızın hiç beklenmedik anlarda başıma gelen ve beni anında çarpan şaşırtıcı olaylardan daha az önemli olmadığını adım gibi biliyorum.

Büyüklükleri konusunda kuşku duymam için hiçbir neden bulunmayan —önemleri, görüşlerine yıllardır değer vermekte olduğum kişilerin tümü tarafından da onaylanan— dünya yazınının en ünlüleri de içinde olmak üzere, kendimi hâlâ okumaya hazırladığım kitapları sıralamak aklımdan bile geçmez. Böyle bir yapıtla karşılaşmayı yirmi yıl bekledikten sonra, onu alıp okumanın müthiş bir deneyim olacağı açıkça ortada, hem, insanı yaşantının sıradanlığından ve kokuşmadan kurtaran bir tinsel yeniden-doğmayı sağlamanın tek yolu bu belki de. Dolayısıyla, yirmi altı yaşıma geldiğimde, Büchner adını uzun süredir bilmekteydim ve son iki yıldır da yapıtlarından göze çarpıcı görünümde iki cildi kitaplığıma yerleştirmiş bulunmaktaydım.

Bir gece, son derece büyük bir umutsuzluğa düştüğüm bir anda — bir daha asla yazmayacağımdan, bir daha hiçbir şeyi asla *okumayacağımdan* emindim— sarı cildi elime aldım ve rastgele açtım —*Wozzeck*'ten bir bölüm —adı o dönemde böyle yazılıyordu— doktorun Wozzeck'le konuştuğu sahneydi bu. Başıma şimşek düşmüştü sanki; sahneyi okudum, parçanın devamını okudum, bütün bölümü tekrar tekrar okudum, kaç kez yineledim, bilemiyorum, sayısız kez olsa gerek, çünkü bütün gece okudum, sarı ciltte başka bir şey okumadım, *Wozzeck*'i baştan sonra bir daha, bir daha okudum. Öylesine heyecanlanmıştım ki, sabah altıya doğru evden çıktım, Stadtbahn'a koştum.

Kente geden ilk trene bindim, Ferdinandstrasse'ye koşaradım gittim ve Veza'yı uykusundan uyandırdım.

Bende kapısının anahtarı vardı ve zincir takılı değildi. Gecenin bir saatinde herhangi bir acil durum ona gitmemi gerektirir diye bu düzenlemeyi yapmıştık. Altı yıllık aşk ilişkimizde böyle bir durum hiç başgöstermemişti, bu yüzden Büchner'in beni koşarak ona göndermesi, Veza'yı haklı olarak telaşlandırdı.

Romanımı yazmak için dünyadan soyutlanmış bir yaşam sürdüğüm bir yılın sona ermesi onu müthiş rahatlatmıştı, romanı Veza'dan sonra okuyacak hiçbir okurun da o kasvetli, sıska sinologun alevler içinde yanmasından Veza kadar büyük bir rahatlama duyacağını sanmıyordum. Veza, yeni olaylar çıkaracağımdan, yeni serüvenler yazacağımdan korkuyordu. Son bölüm olan "Kırmızı Horoz"u yazmadan önce bir hafta ara vermiştim, bu arayı *kuşku* olarak, sondan memnun kalmadığım şeklinde yorumlamıştı. Ona göre, Georges Paris'e dönüş yolculuğunda olaylardan rahatsızlık duyacaktı. Ansızın kardeşinin gerçek durumunun farkına varacaktı. Onu nasıl öyle yalnız bırakırdı! Bir sonraki istasyonda inecek ve ilk trenle geri dönecekti. Eve zorla girecek, Peter'ın eşyalarını toplayacak, onu Paris'e götürecekti. Orada Peter kardeşinin hastalarından biri olacaktı, olağandışı bir hastaydı o elbet, iyileştirilme girişimlerine bütün gücüyle karşı koyacaktı. Ama çabaları boşa çıkacaktı; yavaş yavaş o da Georges'un haklı olduğunu kabul edecekti.

İçinden bir ses ona iki kardeş arasındaki savaşımı uzatma eğilimin-de olduğumu, o uzun son bölümde başlayan konuşmayı örtbas etmek ama hiç bitirmemek istediğimi söylüyordu. "Kırmızı Horoz"un nihayet yazıldığını, sinologun planlarını gerçekleştirdiğini duyunca, ilk tepkisi, inanmamak oldu. Onu rahatlatmak için böyle söylediğimi sandı, çünkü o dönemdeki yaşantım konusunda ne büyük kaygılar taşıdığını bildiğimi biliyordu. Romanın üçüncü bölümü onu çok etkilemişti, sinologun inançları uğruna baskılarını sürdürme manisini eşelemek konusunda israr edersem, aklımı kaçıracağım diye düşünüyordu. Dolayısıyla ona son bölümü okuduğumda, rahatlama duymasından daha

doğal bir şey olamazdı. En kötü dönemlerin sona erdiğine kendini inandırdı, oysa aslında ben en derin uçurumlarla dolu dönemime, "çöl" dönemi dediğim evreye giriyordum.

Bununla birlikte, şimdi onunla ve başkalarıyla görüşmekten her zamankinden fazla kaçındığımı, elle tutulur hiçbir şey yapmadığım kanısında olduğumu, ona ya da birkaç dostuma çok az zaman ayırdığımı çok geçmeden anladı Veza. Onu görmeye gittiğimde, hemen hemen hiç konuşmuyor, dalgın dalgın oturuyordum. Aramızda daha önce hiç *bu* türden bir suskunluk olmamıştı. Bir keresinde kendini tutamadı ve şöyle haykırdı: "Kitabının kahramanı öldü diye şimdi seni zaptetti mi yani. Tıpkı onun gibi davranıyorsun. Belki de bu şekilde onun yasını tuttuğunu sanıyorsun." Bana sonsuz bir sabır gösteriyordu ama Kant'ın ölümü nedeniyle beni avutmaya çalışması fayda etmiyordu. Bir keresinde, "İyi ki Theresa bir Hint dulu değil, yoksa kendini ateşe atardı," dediğinde, "Kant için bir kadından daha önemli şeyler vardı, kitapları vardı; kitaplar, nasıl bir davranışın uygun ve yerinde olacağını biliyorlardı, bu yüzden onunla birlikte alev aldılar," diye yanıtladım Veza'yı.

Bundan sonra hep bir gece ya da sabahın köründe ansızın kapısında belirip her şeyden çok korktuğu haberi vereceğimi, fikrimi değiştirdiğimi ve son bölümün başka türlü olması gerektiğini söyleyeceğimi, her şeyden önce biçemin kitabın geri kalan bölümüyle uygunluk göstermemesi, sırıtması nedeniyle bu bölümü *yırtıp attığımı* duymayı bekledi. Kant'ı diriltmiş olacaktım böylece, her şeyi albaştan edecektim, aynı romanın ikinci cildini yazmaya oturacaktım, bu da beni en azından bir yıl daha uğraştıracaktı.

O Büchner sabahında Veza'yı uyandırdığımda müthiş korktu. "Beni bu saatte karşında görünce şaşırmadın mı? Daha önce hiç böylesine erken gelmemiştim," dedim. "Hayır," dedi. "Seni bekliyordum." Daha o anda büyük bir umutsuzluk içinde beni romanın devamını yazmaktan caydırmanın yollarını aramaya başladı.

Ama ben hemen Büchner'le söze başladım. *Wozzeck'i* okumuş muydu? Elbet *Wozzeck*'i okumuştu. Kim okumazdı ki? Sabırsız bir

hava içinde konuşuyordu, hâlâ duymaktan korktuğu doğruyu, gelişimin gerçek nedenini söylememi bekliyordu. Sesinin tonunda aşağılayıcı bir hava vardı — Büchner adına hakarete uğramış hissettim kendimi.

"Pek beğenmiyor musun yani?" dedim. Sesimde öfke vardı, gözdağı vardı. Ansızın atıldı Veza:

"Ne?! Kim beğenmez ki o kitabı? Alman dilinde bugüne dek yazılmış en büyük oyun o bence."

Kulaklarıma inanamıyordum. Aklıma gelen ilk sözleri geveledim: Ama tamamlanmamış bir oyun, eksik bir parça o."

"Neresi eksik? Sen buna tamamlanmamış mı diyorsun? Onda eksik olan, bir oyunda var olanlardan çok daha iyi. Keşke böyle birkaç eksik parça olsaydı da okusaydık."

"Bana daha önce hiç söz etmedin ondan. Büchner'i uzun zamandır tanıyor muydun yani?"

"Seni tanıdığımdan çok daha önceden beri. Uzun zaman önce okudum onu. Büchner'e, Hebbel'in *Günce*'si ve Lichtenerg'le aynı anda rastladım."

Ama tek söz etmedin ondan? Hebbel'den ve Lichtenerg'den bölümler gösterdiğin çok oldu, ama *Wozzeck*'den tek söz etmedin. Neden?"

"Hatta sakladım onu. Büchner'imi arasaydın bile bulamazdın."

"Bütün gece onu okudum. *Wozzeck*'i. Tekrar tekrar baştan sona okudum. Böyle bir yapıtın var olduğuna inanamadım bir türlü. Hâlâ inanıyor değilim. Buraya sana bağırıp çağırmaya geldim. Önce bu kitabın adını bile duymadığını düşündüm. Sonra bunun olanaksız olduğunu anladım. Edebiyatı böylesine seven biri olarak Büchner'i mutlaka okumuş olmalıydın ama bunu benden sakladın . Altı yıl boyunca konuşmadığımız konu kalmadı. Ama yanımda Büchner adını bir kez bile ağzına almadın. Şimdiyse, kitabı benden sakladığını söylüyorsun. Buna inanamıyorum. Senin odanın içini dışını biliyorum. Kanıtla bakalım. Göster bana kitabı. Nereye sakladın. Kocaman sapsarı bir kitap bu. Saklanması olanaksız?"

"Büyük de değil, sarı da değil. Bendeki ince Çin kâğıdına basılmış olanı. Bak, göstereyim."

En sevdiği kitapların bulunduğu dolabı açtı. Bu dolabı bana ilk gösterdiği günü anımsıyordum. İçindeki her şeye bakmıştık. Büchner'i burada nasıl saklamış olabilirdi? Victor Hugo'nun birkaç kitabını çıkardı. Arkalarında, kara duvara yanlamasına konulmuş olan İnsel Verlag basımı Büchner duruyordu. Kitabı eline aldı, bana doğru tuttu. Büchner'i bu küçük kitap halinde görmek hoşuma gitmedi. Gözümün önünde, geceden kalma iri puntolu harfler duruyordu, Büchner'i öyle görmeyi bekliyordum.

"Benden sakladığın başka kitap da var mı?"

"Hayır. Yalnızca bu. Victor Hugo'ya elini sürmeyeceğini biliyordum, onu okumazsın çünkü, Büchner Hugo'nun ardında güven içinde durabilirdi. Bu arada şunu da söyleyeyim, Victor Hugo'nun iki oyununu da Almancaya çevirmiş Büchner."

Onları da gösterdi. Müthiş rahatsız oldum, kitabı kendisine geri verdim.

"Ama neden? Neden benden gizledin bunu?"

"Daha önce okumamış olmana sevinmelisin. Okusaydın bir şey yazabilir miydin? Yazarlar içinde en çağdaş olanı Büchner. Bugün de yaşıyor olabilirdi, ama onun gibi tek yazar daha yok. Hiçbir çağdaş yazar onu örnek alamaz. Çağdaş bir yazar yalnızca bunu gizler ve 'Ben neden yazıyorum? Dilimi tutsam iyi olur,' der. Ben senin dilini tutmanı istemedim. Sana inanıyorum çünkü."

"Büchner'e karşın?"

"Şimdi bu konuya girmeyelim. Bazı şeyler ulaşılmazlığını korumak zorundadır. Ama ulaşılmazın seni ezmesine izin vermemelisin. Şimdi, kendi romanını bitirdiğine göre, bu yazardan okumanı istediğim bir başka kitap var. Bir başka eksik parça, *Lenz* diye bir öykü. Al, şimdi oku."

Başka tek söz etmeden oturdum ve o harikulade öyküyü okudum. Bir Wozzeck gecesini bir Lenz sabahı izlemişti bu arada gözümü kırpmamıştım. Yazmış olmaktan gurur duyduğum romanım, bir anda tuzla buz olmuş, gözümde bir kül yığını olarak kalmıştı.

Büyük bir darbeydi, ama iyi ki inmişti. Veza *Kant Yanıyor*'dan kendisine okumuş olduğum bölümleri —ona hepsini de okumuştum— dinledikten sonra benim iyi bir oyun yazarı olacağımı düşünmüştü.

Romanımda hiçbir zaman bir çıkış noktası bulamayacağım korkusuyla yaşamıştı. Kendimi romana ne çok kaptırdığımı ve benden neleri götürdüğünü görüyordu. Yıllarca sürüncemede kalabilecek yükümlülükleri üstlenme gibi kötü bir eğilimim olduğunun farkındaydı, "Deli İnsanlar Komedisi" tasarımı da unutmuş değildi; ona bundan sık sık söz ediyor, üzerinde uzun uzun konuşuyordum çünkü. Steinhof tımarhanesinden görünüm, onu başlangıçta etkilemişti ama çok geçmeden fikrini değiştirdi, ondan hoşlanmıyordu artık. Delileri ve uygunsuzları büyüleyici bulma eğilimimin, roman üzerinde çalıştığım süreçte arttığını düşünüyordu. Thomas Marek ile dostluğum da onu rahatsız etmekteydi. Şiddetle ve öfkeyle Marek'i savundum. Bir keresinde, bu felçlinin iki ayakları üzerinde yürüyen boş kafalı bir sağlamdan çok daha önemli olduğunu söylediğimde, fanatik davrandığımı ve bu davranışımı horgördüğünü söyledi.

Benim için gerçekten kaygı duyuyordu. Romanın "Tımarhane" bölümünde, deli olarak kabul edilenleri sevgiyle ele alışım, değerlerini yitirmiş bir insanlıkla bütün bağlarımı koparma isteğim, tehlikeli bir durumun eşiğinden geçtiğime inandırmıştı Veza'yı. Onunla konuşurken, kusursuz birer sanat eseri olarak kabul ettiğim bazı kişilerin çılgınlıklarını yaşıyor ve ona, kendi icadım olan bir delinin nasıl varlık kazandığının adım adım öyküsünü aktarmaya çalışıyordum. Çoğu kez, kısmen estetik çerçevede, zulüm etme çılgınlığı olarak değerlendirdiği sözlerime karşı koyuyordu. Bu gibi durumların başka türlü anlatılamayacağını, her ayrıntının, önemsiz görünen her şeyin büyük anlam taşıdığını söylüyordum ben de. Daha önce yazılan çılgınlık anlatılarının güvenilmez olduğuna onu inandırmaya çabaladım. O da bu gibi durumları, gelişmelerini ortaya koyacak şekilde, gereksiz ayrıntılara girmeksizin betimlemek gerektiği yanıtını verdi. Bu görüşü hiçbir şekilde kabul etmiyordum; o türden betimlemeler diyordum, asıl konudan çok yazarın değersizliğine ışık tutar; deliliğin, utanılacak bir şey olmadığını, her olguda farklılık gösteren kendine özgü anlamı ve gerekleri bulunan bir fenomen olduğunu öne sürüyordum. Bunu da kabul etmedi —ruhbilimsel sınıflandırmalara rağbet etmemesine karşın, salt benimle ilgili kaygılarından dolayı— yaygın ruhbilimsel sınıflandır-

maları savundu. O günlerde moda olmaya başlayan "şizofreni" sözcüğünü kullanma konusunda biraz daha seçici davranmasına karşın, "manik-depresiv delilik" kavramının yetersiz olduğunu söyledi.

Böyle davranmasının nedeni açıktı, beni bu tür romanlardan uzaklaştırmak istiyordu. Hiç kimsenin, hatta Veza'nın bile beni etkilemesine izin vermemeye kesin kararlıydım, dolayısıyla konumumu savunmak için başarılı olduğuna inandığım romanımdan söz ettim. Bilerek yangın çıkardığım için kendimi suçlu hissediyor ve bundan dolayı büyük acı çekiyordum gerçi ama, bunun, değerli olduğundan bir an bile kuşku duymadığım romanımın değerini azaltmadığına inanıyordum. Gerçi, roman bittikten sonra bütün tasarılarım, tiyatroya odaklanmıştı ama, yorgunluk dönemini atlattıktan sonra en az bir önceki kadar uzun, bir başka deliliği ele alan yeni bir romana başlamam olanaksız görünmüyordu.

Ancak, *Wozzeck*'i elime aldığım gece ile ertesi sabah *Lenz*'in beni yorgun ve aşırı heyecanlı halimle yakalayıp çarpması belirleyici rol oynuyordu. *Lenz*'in kendine özgü koşulu hakkında söylenebilecek her şey birkaç sayfaya sığdırılmıştı; bunu roman uzunluğunda bir kitaba yaymak düşünülemezdi. İnatçı gururum yenilmiş bulunuyordu. Yeni bir romana başlamadım, *Kant Yanıyor*'a olan güvenimi tekrar kazanmam içinse ayların geçmesi gerekti. Bu arada kendimi *Düğün*'e kaptırdım.

Düğün'ü *Wozzeck*'in o geceki etkisine borçlu olduğumu söylemek yapmacık görünebilir. Ama salt bu izlenimi vermekten sakınmak amacıyla bir hakikati gözardı edemem. O zamana dek algıladığım felaket görünümlerini hâlâ Karl Kraus renklendirmekteydi. Yalnızca en kötü şeyler oluyordu ve bunlar ansızın ve de ortada hiçbir neden yokken oluyordu. Bu oluşumlara bir yazar tanıklık ediyordu ve hepsi de açıkça horlanıyordu, suçlanıyordu. Kraus bunları *dışardan*, her bir felâket sahnesinin üzerine kamçısını sallayarak suçluyordu. Kamçısı durmadan inip kalkıyordu, onu bir an rahat bırakmıyordu, kamçı yazarı balıklama dalacak şekilde dürtüyordu, bu hareketlilik içinde yalnızca kamçılanacak bir başka şey olduğunda bir an duruyor, ceza infaz edi-

lir edilmez kamçısı onu gene dürtüyordu. Temelde aynı şey tekrar tekrar yineleniyordu: günlük etkinliklerine dalmış olan insanlar, en banal sözcükleri söylüyor, hiçbir şeyden habersiz felaket uçurumunun kıyıcığında duruyorlardı. Derken kamçı şaklıyor onları aşağı itiyordu; hepsi de aynı uçuruma düşüyorlardı. Onları hiçbir şey kurtaramazdı. Çünkü sözcükleri hiç değişmiyordu; söyledikleri kişiliklerine uygundu, ve onları tuzağa düşüren hep aynı adam, yani elinde kamçısı olan yazardı.

Wozzeck sayesinde daha sonra adını koyduğum bir şey keşfettim: kendini aşağılama. En iyi izlenimi veren (başkişi dışındaki) bütün karakterler kendilerini sunuyorlar. Doktorla baş davulcu, darbeleri indiriyor. İkisi de saldırıyorlar, ama bu öylesine birbirinden farklı saldırılar şeklinde gerçekleşiyor ki, her ikisi için de aynı "saldırıına" sözcüğünü kullanmaya çekiniyor insan. Ama bunlar birer saldırı, çünkü Wozzeck'in üzerinde saldırı etkisi yaratıyorlar. Bu kişilerin, keni aralarında yer değiştiremeyecek nitelikte olan sözcükleri, Wozzeck'e yöneltilmiş ve çok ağır sonuçlar doğuruyorlar. Ama bunun nedeni, sözcüklerin, onlarla birlikte ağır bir darbe indiren, asla unutulmayacak olan, kişinin darbeyi yiyeni her yerde, her zaman anında teşhis edebilmesini sağlayan darbeyi indiren konuşmacıyı betimliyor olması.

Bu karakterler, kendilerini oynuyorlar, diyorum. Kamçılanıp yerli yerlerine oturtulmamışlar. Yeryüzündeki en doğal şeyi yapıyorlarmışçasına kendilerini aşağılıyorlar ve bu aşağılamada, lanetlenmişlikten çok böbürlenme okunuyor. Bu karakterler, her seferinde, kendileri hakkında ahlâkî bir söz söylenmeden önce varlıklarını gösteriyorlar. Onları korku içinde aklımızdan geçiriyoruz, ama kişiler, uyandırdıkları korkunun farkında olmayan bir tavırla kendilerini ortaya koyduklarından, korkumuz onayla karışık bir korku. Kendilerini aşağılamalarında bir çeşit saflık var, masumluk var; onlar için (gerçi belki ilerde üzerlerine fırlatılacak ama) bir yargı ağı henüz hazırlanmış değil, ama en güçlü alaycının vereceği hüküm bile bu kendini aşağılamadan daha güçlü olamaz, çünkü bu aşağılama duygusu o insanın tümünü kucaklıyor, konuşmasını, korkusunu, soluğunu kapsıyor.

Bu karakterlerin güçlü olmasını sağlayan bir başka neden de kuşkusuz, gerçek bir satiristin kendisinden başka hiç kimseye bağışlamayacağı "ben" sözcüğünün tüm değerlerinin kendilerine verilmiş olması. Yazarın dolaysız ve asla bir parantez içinde sunmadığı "ben" sözcüğünde müthiş bir canlılık var. Bu sözcük tek başına bütün yargıçlardan daha büyük anlam taşıyor. Bir yargıç genellikle üçüncü şahısla konuşur; en ağır sözleri söylerken bile doğrudan bir kişiye seslenmez. Yalnızca yargıcın "ben"leri nüksettiğinde işlevinin bütün korkunçluğu ile kendini gözler önüne serer, ama bu kez, hiçbir şeyden kuşku duymaksızın kendisini temsil eden, kendini oynayan, *kendisinin* kendini-aşağılama duygusu içinde yargıya varan bir karakter haline gelir.

Kaptan, doktor, ortalığı çınlatan davulcu başı kendi istekleriye öne çıkarlar. Kimse kendi sesini ödünç vermemiştir onlara, onlar kendilerini dile getirirler ve bu kendileriyle tekrar tekrar tek bir nesneye, yani Wozzeck'e darbe indirirler; ona vurmakla varlık kazanırlar. Wozzeck onların hepsine hizmet eder, merkezlerindedir. Onsuz bu kişiler varlık gösteremeyeceklerdir, ama tıpkı Wozzeck gibi onlar da bunun farkında değildirler, hatta Wozzeck'in kendi masumluğunu ona işkence edenlere bulaştırdığı bile söylenebilir. Onların kendini-suçlu görmelerinin özünde, bu kişilerin olduklarından farklı olamayacakları izlenimi yatmaktadır. Bu karakterlerin, bütün karakterlerin gücü, masumiyetlerinden kaynaklanmaktadır. İsteselerdi farklı olabilirlerdi diye kaptandan nefret mi edeceğiz, doktordan nefret mi edeceğiz? Değişeceklerini mi umacağız? Oyun, karakterlerinin, *farklı* yazılabilecek hale gelinceye dek devam edecekleri bir misyon okulu mu olmalıydı? Bir satirist, insanların değişmesini *bekler*. Okul çocuklarıymış gibi kamçılar onları. Gelecekte, ahlâk otoritelerinin karşısına çıkmaya hazırlar onları. Hangi şekilde düzeltileceklerini bile bilir. Bu sarsılmaz korkusuzluğu nereden almıştır? Onsuz yazmaya bile başlayamaz. Tanrı kadar gözüpek olmakla işe başlar. Bunu sözcüklere dökmez ama, kendini Tanrı'nın yerine koyar ve bunu olağan karşılar. Tanrı olamayabileceği düşüncesi bir an bile aklından geçmez. Çünkü böylesine üstün bir otorite var olduğuna göre, insan daima kendisini Onun vekili tayin edebilir.

Ama Tanrıdan değil de yaratıktan yana olan, yaratığı Tanrı'ya karşı savunan, hatta, bütün ilgisini insanoğlunda yoğunlaştırarak Tanrıyı bir tarafa bırakacak kadar ileri giden çok farklı bir yaklaşım daha vardır. Onları farklı görmek istemesine karşın, insanoğlunun değişemeyeceği yaklaşımını benimseyen bir tutum daha vardır. İnsanlar, nefretle ya da cezayla değiştirilemezler. Kendilerini olduğu gibi ortaya koyarak esinlenirler, bu da kendini-suçlamadır, bir başkasından gelen bir suçlama değildir. Bir yazar, onları mahkûm etme hakkına sahip değildir. Onların kurbanı olacak kişileri yaratabilir, bu insanları birer parmak iziymiş gibi ele alıp kendisi üzerinde bıraktıkları izleri gösterebilir. Dünya böyle kurbanlarla doludur, ama birini karakter olarak ele almak ve onu, izleri bulanıklaştırılmak yerine birer suçlama gibi görünecek şekilde olduğu gibi açığa çıkararak konuşturmak güçtür. Wozzeck işte böyle bir karakter, ona yapılanları, yapıldıkları süreci de izleyerek görmekteyiz, bu sürece hiçbir suçlama eklenmiyor. onun aracılığıyla kendini-suçlama, aşağılama, gözle görünür hale geliyor. Ona darbe indirenler gözümüzün önünde, ona yapacaklarını yaptıktan sonra da hâlâ hayattalar. Parça, bu sonun *nasıl gerçekleştiğini* göstermiyor, ne *sonuç yarattığını* gösteriyor, başkalarının kendini-aşağılamalarından sonra *kendi* kendini-aşağılamasını gösteriyor.

Göz ve Soluk

HERMANN Broch ile ilişkim ilk karşılaşmamızın koşulları sonucu, daha başlamadan olağan durumlarda olabileceğinden daha fazla gölgelenmişti. Veza ile, birbirimizden bağımsız olarak tanıdığımız-Viyanalı bir yazar olan Maria Lazar'ın evinde benim *Düğün*'ümü okumam kararlaştırılmıştı. Birkaç konuk çağrılmıştı. Bunlar arasında Ernst Fischer ve karısı Ruth da vardı, diğerleri kimdi, anımsamıyorum. Broch geleceğini söylemişti, gecikti, bir süre bekledik. Yayımcısı Brody ile birlikte geldiğinde ben okumaya başlamak üzereydim. Ancak kısaca tanıştırılabildik; *Düğün*'ü okumaya başladığımda henüz birbirimizle konuşmuş değildik.

1932 yazında okumuş olduğum *Uyurgezerler*'e ne büyük bir hayranlık duyduğumu, Maria Lazar Broch'a söylemişti. O benim hiçbir şeyimi görmemişti, göremezdi de, çünkü hiçbir şey yayımlanmamıştı. *Uyurgezerler* beni müthiş etkilemişti, *Huguenau*'yu okuduğumdaysa ondan da fazla etkilenmiştim. Broch'u büyük bir yazar olarak görüyordum, bense onun gözünde, kendisine hayran olan bir gençtim yalnızca. Ekim ortaları olsa gerekti. *Düğün*'ü yedi sekiz ay önce bitirmiştim. Oyunu benden çok şey bekleyen birkaç dosta okumuştum — ama hiçbir zaman bir kişiden fazla dinleyicim olmamıştı.

Öte yanda Broch'a —işin püf noktası buydu— benim yazdığım hiçbir şeyi bilmediği halde, *Düğün*'ün çok güçlü bir oyun olduğu söylenmişti. Oyunu tutkuyla okudum, karakterler akustik maskeleri sayesinde birbirlerinden açık şekilde ayrılıyordu, hatta şimdi, yıllar sonra bile onların sesini aynen duyuyorum. Oyunu baştan sona hiç durmaksızın okudum, iki saat sürdü. Hava gergindi, Veza ile benden başka bir düzine kadar konuk vardı orada sanıyorum ama ben onların varlığını öylesine derinden hissediyordum ki, bana çok daha fazla sayıda dinleyicim varmış gibi geliyordu.

Bulunduğum yerden Broch'u rahatça görebiliyordum, oturuşu çok ilgimi çekmişti. Kuş kafası hafiften omuzları arasına gömülmüş görünüyordu. Birinci Bölümün sonunda, şimdi bana oyunun en güçlü yeri gibi gelen "kapıcı" sahnesini okurken gözlerini fark ettim. Sanırım ölmekte olan Bayan Kokosch'un tekrar tekrar söylemeye çabaladığı ve bir türlü bitiremediği "Dinle kocacığım, sana bir şey söyl ...." dediği satırları okurken gözlerim Broch'unkilerle karşılaştı. Eğer gözler soluk alsaydı, onun gözleri soluklarını tutardı. Gözler, tümcenin tamamlanmasını bekliyordu ve bu beklentili duraksama, Kokosch'un Samson'dan aktardığı sözlerle doluyordu. İki taraflı bir okumaydı bu, ben kadının, kapıcının Kutsal kitaptan okuduğu satırlarla kesilip duran tümcesini tekrar tekrar okumay.a başlarken, Kokosch'un ölmekte olan kadının sözlerini dinlememesi nedeniyle pek diyalog sayılmayacak olan sesli diyaloga, Broch'un ölmekte olan kadını korumasına alan gözleriyle benim aramdaki gizli bir sözcük alış verişi eşlik ediyordu.

Okumamın ilk yarım saati boyunca durum böyleydi. Derken gerçek düğün bölümü başladı; bu, o zamanlar ondan müthiş nefret etmem nedeniyle beni hiç utandırmayan büyük bir kabalıkla başladı. Bu itici sahnelerin ne kadar gerçeğe uygun olduğunun o zamanlar farkında değildim herhalde. Bu sahnelerin kaynaklarından biri Karl Kraus, diğeriyse *Ecce Homo*'suna hayran olduğum ve aynı zamanda lanet ettiğim George Grosz'du. Ama malzemenin çoğu kendi gözlemlerimden derlenmişti.

Düğün'ün o sefil orta bölümünü okurken çevremde kim var, kim yok umursamazdım. Kendimi kaptırır, boşlukta kayardım âdeta; benimle hiçbir ilgisi olmayan bu berbat, korkunç konuşmalar o zamanlar böyle değerlendiremeyeceğim bir havayla, bir büyücü gibi, bir şaman gibi sürüklerdi beni.

Ama o gece farklıydı. Oyunun ortalarını okurken Broch'un varlığını hep hissettim. Onun suskunluğu diğerlerininkinden çok daha etkileyiciydi. Soluğunu tutuyormuş gibi denetliyordu kendisini, tam olarak ne yaptığını bilemiyordum, ama soluk almakla ilgili bir şeydi bu ve sanırım o anda tüm diğer kişilerden farklı biçimde soluduğunun farkındaydım. Suskunluğu karakterlerimin korkunç şamatasına direniyor, onu etkisiz kılarcasına bastırıyordu. Fiziksel bir durumdu yaratılan ve bunu o yaratıyordu, onun *yarattığı* bir sessizlikti bu; bugün, bu olayın onun soluk alma biçimiyle bağlantılı olduğunu biliyorum artık.

Oyunun üçüncü bölümünde, felâket ve ölüm dansı sahnelerinde, çevremle olan ilişkimi yitirdim. Kendimi harap etmiş, bitkin düşmüştüm; bu bölüm için yaşamsal önem taşıyan ritme kendimi öylesine kaptırmıştım ki, dinleyicilerimden biri ya da öteki üzerinde ne izlenim bıraktığımın farkında değildim; öyle ki, okuma bittiğinde, Broch'un varlığını tümüyle unutmuş bulunuyordum. Bu arada bir şey olmuştu; sanki ben, hâlâ onun gelmesini bekliyor gibiydim. Ama sonra konuştu, benim oyunumu bilseydi kendisininkini yazmayacağını söyledi. (Anlaşılan o dönemde bir oyun üzerinde çalışıyordu, büyük olasılıkla daha sonra Zürih'te sahnelenen oyundu bu.)

Sonra oyunumun kaynağını inanılmaz bir şekilde derinlemesine gördüğünü belli eden ancak burada yinelemek istemediğim bir şey da-

ha söyledi. Onu daha tanımıyordum ama etkilendiğinden emindim. Yayımcısı Brody'nin yüzünde bütün okumam boyunca takılı duran hoş bir sırıtma fark ettim; bundan hiç hoşlanmadım. *O* etkilenmemişti; burjuva ahlâk değerlerine saldırmam rahatını kaçırmış olsa gerekti, bu hoşnutsuzluğunu gizlemek için gülümsüyor olmalıydı. Ya da belki onun yapısı böyleydi, belki hiçbir şeyden etkilenmeyen bir tipti. Broch'la ikisinin ortak yönü neydi —arkadaş oldukları kuşku götürmez biçimde ortadaydı çünkü— bilemeyeceğim.

Çok kalmadılar, bir başka yerde bekleniyorlardı. Broch kendisini bir anlamda daha güvenli göstermek üzere yayıncısıyla birlikte gelmişti gerçi ama —okumam bittiğinde artık onun kolay incinir biri olduğu izlenimini edinmiştim— bu tavrıyla olayların, insanlarla ilişkideki iniş çıkışların kendisini kolayca etkilediğini usturuplu bir biçimde dile getirmiş oluyordu. Çoğu insan bunu zayıflık olarak değerlendirebilir, benim de buna zayıflık denmesine bir itirazım olmaz; çünkü o zekâ düzeyinde zayıflık bir ayrıcalıktır, bir erdemdir. Ama aralarında bulunduğu iş dünyası üyeleri, ya da herhangi bir benzer toplumsal grup, bugün onun "zayıflığından" söz edecek olsa suratlarına bir tokat atmak isterim.

Broch'dan korkusuzca söz ediyor değilim gene de, çünkü ona haksızlık edip etmediğim konusunda kuşkularım var. Öyle çok şey bekliyordum ki, daha baştan ona kur yapmaya kalktım, gerçi, o beni engellemek için elinden geleni ardına koymadı; onunla ilgili her şeye hiç düşünmeden hayranlık duyuyordum, herhangi bir hesap kitap belirtisi dışında her şeyi okuduğum güzel gözlerine hayrandım örneğin. Onda görmediğim hiçbir soylu özellik yoktu, üstelik, öylesine naif, öylesine hiçbir şey düşünmeden boyun eğiyordum ki hayranlığıma, müthiş cehaletimi ele vermekten hiç çekinmiyordum. Çünkü, ne de olsa gerçekten de öğrenmeye açık ve istekliydim ama, bilgiye susamışlığım henüz bir meyva vermiş değildi. Bugünkü düşünceme göre, o zamandan beri pek az şey öğrendim, en azından Broch'un bilgi alanında, yani çağdaş felsefe konusunda hiçbir şey öğrenmedim. Kitaplığı büyük ölçüde felsefe yapıtlarından oluşuyordu; benim tersime, soyut fikirler dün-

yasına sırtını çevirmiş değildi; tıpkı gece kulüplerine dadanan insanların buralara bağımlı hale gelmeleri gibi fikirlere bağımlıydı.

Karşılaştığım ilk "zayıf" kişiydi; utku ya da üstünlük onu ilgilendirmiyordu, hiç böbürlenmiyordu. Büyük amaçları gerçekleştirme peşinde olduğunu söyleyen bir kişi değildi, öte yanda benim iki tümcemden biri, "bu konuda bir kitap yazmayı düşünüyorum," oluyordu. "Bu konuda bir kitap yazmayı düşünüyorum," sözleriyle son bulmayan hiçbir sözüm yoktu nerdeyse, bütün düşüncelerimi, hatta gözlemlerimi bile böyle bitiriyordum. Ama bu boşuna bir böbürlenme değildi, çünkü, *Kant Yanıyor* adını verdiğim uzun bir kitap yazmıştım; elyazması halinde elimde bulunuyordu, kitabı birkaç kişi okumuştu, ayrıca hayatımın amacı olarak gördüğüm "kitleler"i konu alan bir başka kitap yazmayı tasarlıyordum. Şimdilik bu yöndeki hazırlıklarım kişisel deneyimlerden (ama bunlar çok derinlere kök salmış deneyimlerdi) ve "kitleler" konusundaki bilgilerimi besleyeceğine inandığım —ama aslında daha az ölçüde bütün diğer şeylerle ilgili— konularda geniş kapsamlı, obur okumalarla sınırlıydı. Bütün yaşamım büyük bir yapıta uyarlanmıştı, bu fikri öylesine ciddiye alıyordum ki, hiç gülümsemeksizin, şu sözleri söyleyebiliyordum: "Ama bu birkaç onyılımı alacak." Benim *her şeyi* yapmayı tasarladığımı ve yapmacıksız, içten gelen bir tutkuyla bu işlere sarıldığımı görmezden gelemiyordu. İnsanığın gelişmesini, düzelmesini, kamçılanmaya bağlı görmem yönündeki fanatik ve dogmatik savım ve bu kamçılama işini gerçekleştirme görevini kendime verdiğimi hiç çekinmeden dile getirmem ona ters geldi. Bunu Karl Kraus'tan öğrenmiştim, belli bir kasıtla ona öykünüyor değildim, buna cesaret bile edemezdim, ama Kraus'un varlığının büyük bir bölümü, özellikle de 1931-32 kışında *Düğün* üzerinde çalıştığım dönemde öfkesi bana geçmişti.

Oyunumu okurken Broch'a kendimi, oyun boyunca iyice kendime malettiğim bu öfkeyle sundum. Bu onu sindirdi, ama onun üzerinde etki yapmış olan tek duygum bu oldu. Bunun dışında üzerinde yarattığım, niteliğini ancak çok sonraları — daha doğrusu ölümünden sonra anlayabildiğim çok farklı bir etki daha vardı. Broch bir başkasının it-

kilerine ya da amaçlarına başka bir şekilde direnemediğinde, hemen onları kabullenirdi.

Broch daima geri çekilirdi; varlığını teslim olmakla sürdürürdü. Karmaşık bir süreçti bu, onun huyu böyleydi ve sanırım bununla soluk alma biçimi arasında ilişki kurmakta haklıydım. Ancak kendine mal ettiği ya da kabullendiği sayısız şey arasında sessiz sakin duramayacak denli güçlü bazı şeyler vardı. Er ya da geç, onu rahatsız eden ve ahlâk anlayışına ters düşen fikirler, kendi çıkış noktaları haline gelirdi. Yıllar sonra, kitlelerin psikolojisi üzerine inceleme yapmak üzere Amerika'ya sığındığında, konuyla ilgili konuşmamızı anımsadığından eminim. Ama içerik, söylediklerimin özü, onun üzerinde hiçbir izlenim bırakmadı. Benim *cahilliğim*, yaygın felsefe terimlerinden habersiz oluşum, Broch'un söylediklerimin içeriğini tümüyle kulakardı etmesine yol açtı; oysa düşüncelerim özgündü. Onu etkileyen, niyetimin, kararlılığımın gücüydü; henüz acınası küçüklükte bir varlık halinde bulunan, ama bir gün geliştirilecek olan yeni bir bilime yaptığım çağrıydı onu etkileyen. Bu niyeti bir buyruk olarak değerlendirmiş ve kendisine yöneltilmişçesine içinde mayalanmasına izin vermişti. Onun karşısında yapmaya niyetli olduğum şeyden söz ederken, o yalnızca —bu sözcüklerin kendisine yüklediği baskının hemen farkında olmuyordu gerçi ama, şu sözleri duyuyordu: "Bunu yap!" Konuşmanın sonunda daha sonra yeni bir çevrede tomurcuklanan ancak meyva vermeyen bir tasarı tohumu ekilmiş oluyordu içinde.

İlişkimizin geçmişini böyle bulanıklaştırmakla haddimi aştım. Ama şimdi, yıllar sonra aramızda olan biteni baştan ele almak, ne onun ne de benim o zamanlar farkında olmadığımız, göremediğimiz gerçek tabloyu oluşturmaya çalışmak zorunda hissediyorum kendimi.

Broch o aceleli gidiş gelişleri sürecinde Ferdinandstrasse'deki evimize sık sık uğrardı. Onu kanatları kırpılmış kocaman büyük bir kuş olarak görürdüm. Uçabildiği dönemleri hâlâ anımsıyor ve başına gelenleri unutamamış gibi görünüyordu. Onu bu konuda sorgulamak isterdim ama o zamanlar buna cesaret edemedim. O kararsız, kabulleni-

ci tavrı, aldatıcıydı, belki de kendisi hakkında konuşmaya isteksiz olmayacaktı. Ama konuşmadan önce uzun uzun düşünüyordu. Ondan Viyana'da tanıdığım birçok kişiden dinlediğim türden duraksamasız, akıcı konuşmalar bekleyemezdim. Kendine acımıyordu, öz-eleştiriye eğilimliydi, yetersizliklerinin farkında olmaksızın duyulan bir özgüvenin küçücük bir izi bile yoktu onda, kendinden emin değilmiş gibi görünürdü, ama bana öyle geliyordu ki, bu özgüven eksikliği, *sonradan kazanılmış* bir özellikti. Benim *olumlu* konuşma tarzım onu müthiş rahatsız ediyordu, ama öfkesini gösteremeyecek kadar nazikti. Bunu fark ettim gerçi ve o gittikten sonra utandım. Bu davranışını benden hoşlanmadığı şeklinde değerlendirdim ve kendimi suçladım. Belki bana öz-kuşku denen şeyi, kendinden kuşku duymayı öğretmek isterdi, belki bu yönde önlemli, dikkatli girişimlerde bulunuyordu, eğer amacı buyduysa, başarıya ulaşamadı. Ona çok değer veriyordum, *Uyurgezerler* beni müthiş etkilemişti, çünkü bu kitapta, benim yapamayacağım bir şeyi yapmıştı. Edebiyatta atmosfer öğesi beni hiçbir zaman ilgilendirmemişti, bunun resim alanında söz konusu olabileceğini sanıyordum. Ama Broch'un yarattığı atmosfer, beni bu öğeye duyarlı kıldı. Yoksun bırakıldığım her şeye hayranlık duymam nedeniyle bu havaya hayranlık duydum. Kendi niyetlerim konusundaki güvenimi sarsmadı, ama kendi içinde bir denge içeren ve okudukça beni kendimden kurtaran tümüyle farklı bir yazma biçiminin varlığını görmek beni büyülemişti. Okumada bu türden dönüşümler, bir yazar için kaçınılmazdır. Ancak başkalarına kendisini kuvvetle kaptırdıktan sonra insan kendi özüne giden yolu bulabilir.

Broch yayımladığı yeni bir kitabı hemen Ferdinandstrasse'ye getirirdi. *Frankfurter Zeitung* ile *Neue Rundschau*'daki yazılarına özellikle önem verirdi. Benim görüşüme önem verebileceği aklımdan geçmezdi. Ta yıllar sonra, mektupları yayımlandığında onaylamanın ya da onaylanmanın onun için ne büyük anlam taşıdığını anladım. Benim güvenli, *gözüpek* konuşma şeklim onu sinirlendiriyordu gerçi ama tercihlerine uygun yargılarımdan hoşlanıyor hatta bunları başkalarına yazdığı mektuplarda bile aktarıyordu.

O zamanlar Broch'un acele acele hareket etmesini nerdeyse destansı bir yorumla değerlendiriyordum. Bu büyük kuş, kanatlarının kırpılmış olduğunu asla kabullenemememişti. Artık o göksel özgürlüğe, bütün insanlığı yücelten o *tek* atmosfere uçma yetisinden yoksun biri olarak, çevresindeki bireylerde belli atmosferler aranıyordu. Diğer yazarlar insanları topluyordu, o ise çevresindeki atmosferleri, insanların ciğerlerinden çıkan havayı, soludukları havayı içeren atmosferleri topluyordu. Bu toplanmış havadan onların özelliklerini saptıyordu; insanları, dışarı saldıkları atmosferlerine dayanarak belirliyordu. Bu daha önce hiç tanık olmadığım bir durumdu, böyle bir şeyle karşılaşacağım hiç aklıma gelmemişti. Yapıtlarında görsel öğelerin baş rolü oynadığı yazarlar tanımıştım, akustik öğelerin egemen olduğu yazarlar tanımıştım. Kendi soluyuşunun, kendisinin belirleyici özelliğini oluşturabileceği bir yazarın var olabileceği aklımdan hiç geçmemişti.

Broch aşırı ölçüde çekingendi ve daha önce söylediğim üzere, kendinden emin değilmiş izlenimi veriyordu. Gözlerinin değdiği her şeyi kendine katıyordu, içine alıyordu — ama bu içine alma ritmi, yutma şeklinde değil, soluma şeklindeydi. Hiçbir şeye karşı durmuyor, dokunmuyordu, hiçbir şeyi itip kakmıyordu, her şey olduğu gibi, yaydığı kendine özgü havayı koruyarak, değişmezliği içinde kalıyordu. O, bunları koruyabilmek için her türden şeyi kendi içine katıyor gibiydi. Şiddetli konuşmalara güven duymuyordu, bu konuşmalar ne kadar iyi niyetli olursa olsun, onların altında bir kötülük bulunduğundan kuşku duyuyordu. Onun düşüncesine göre iyi ve kötünün ötesinde *hiçbir şey* yoktu, daha baştan onda hoşlandığım bir yön de, konuşurken baştan sona sorumlu bir yaklaşım içinde bulunması ve bundan utanç duymamasıydı. Bu sorumluluk duygusu, yargıya varmadaki isteksizliğinde de önceleri, "kararsızlık" diye adlandırdığım yaklaşımında da kendini belli ediyordu.

Ondaki "kararsızlığı" —konuyu dikkatle düşünmekte olduğu belli olmakla birlikte, konuşması sırasındaki uzun duraksamalarını— karşısındakine kendi görüşünü zorla kabul ettirme isteksizliği olarak değerlendirmiştim. Kendinden yana olmak, ya da kendi çıkarını düşünmek onu utandırıyordu. Bir sanayici ailesinden geldiğini biliyordum; baba-

sının Teesdorf'da bir iplik fabrikası vardı. Broch bir matematikçi olmak istemiş ama fabrikada çalışmak zorunda kalmıştı. Babası öldüğünde, kendisi öyle istediğinden değil, annesine ve ailenin diğer üyelerine bakmak zorunda olduğundan işin başına geçmişti. Bir tür meydan okuma, felsefe eğitimi görmesine ve bunda ısrarlı olmasına yol açmıştı; Onunla ilk karşılaştığımda, Viyana Üniversitesinde bir felsefe seminerine katılmaktaydı ve bunu çok ciddiye aldığı her halinden belli oluyordu. Ticarî geçmişi onda, tıpkı bende olduğu gibi derin bir nefret uyandırmıştı ve buna karşı savaşmak için her yolu deniyordu. Babasının fabrikasında yıllar harcamış olduğundan, onun için zorlu bir savaştı bu. Pozitif bilimlere müthiş ilgi duyuyordu ve bunların akademik biçimlerde sunulmasına tepki göstermiyordu. Bu adamın, bir öğrenci olarak çok etkin bir zekâsı olduğunu düşünüyordum. Kararsızlık gösterecek denli zekiyse, seminerlerde nasıl bir kararlılık bulabiliyordu? Aslında istediği karşılıklı konuşmaydı, ama hep öğrenen kendisiymiş, öğrenciymiş gibi davranıyordu. Bunun pek böyle olmadığına kuşkum yoktu, çünkü çoğu kez konuştuğu insanlardan daha fazla şey bildiği görülüyordu. Dolayısıyla, diye karar verdim, Broch'u herhangi bir kişiyi *utandırmaktan* uzak tutan şey, ondaki incelik duygusu.

Broch'un sevgilisi Ea von Allesch ile Café Museum'da tanıştım. Broch ile bir başka yerde buluşmuştuk. Ea ile randevusu olduğunu söylemiş, beni de birlikte götüreceğine söz vermişti. Yapmacıklı bir havası vardı, zorlanmış gibiydi, her zamanki havasıyla konuşmuyordu, üstelik *çok* gecikmişti. "Epeydir bizi bekliyor," dedi. Giderek hızlanan bir tempoyla yürüyordu, sonunda döner kapıdan uçar gibi girdi, beni peşinden içeri çekti. Beni tanıştırmadan önce duyulur duyulmaz bir sesle, "Geciktik," dedi. Sonra adımı söyledi. "Bu da Ea Allesch," dediğinde, sesindeki korku yitmişti.

Birkaç kez bu kadından söz etmişti bana. Her iki adı da, "Allesch" ve özellikle "Ea" bana olağandışı hatta gizemli gelmişti. Bu "Ea" adının nerden geldiğini sormadım Broch'a, öğrenme girişiminde de bulunmadım. Ea, gençlik yıllarını geride bırakmıştı, ellilerinde olsa ge-

rekti. Başı bir vaşak kafasını andırıyordu ama kadife gibi bir vaşaktı bu, saçlarıysa kızıldı. Güzeldi, bir zamanlar ne kadar güzel olduğunu düşünmek beni dehşete düşürdü. Yumuşak, sevecen bir sesle konuşuyordu, ama öylesine etkileyiciydi ki, bir bakıma korku uyandırdı bende. Farkında olmaksızın pençelerini insana geçiriyor gibiydi. Ama bu izlenimi edinmemin tek nedeni, Broch ile hep çelişmesinden kaynaklanıyordu. Söylediği her şeyde bir yanlış buluyordu. Neden bu kadar geciktiğimizi sordu, hiç gelmeyeceğimizi sanmıştı, bir saattir burada oturuyordu. Broch ona nerede olduğumuzu söyledi. Bir tanık gösterircesine benimle birlikte geciktiğini söylemesine karşın, kadın, söylediklerinin hiç birine inanmıyormuş havasında dinliyordu onu. Doğrudan bir şey söylemedi ama inanmamıştı, orada bir süre oturduktan sonra da kuşkusunu dile getiren bir tümceyle konuya geri döndü; bu kuşku tarihe kaydedilmişti de kadın bize bütün diğer kuşkularıyla birlikte bunu da rafa kaldırdığını göstermek istiyordu sanki.

Edebiyat üzerine konuşmaya başladık. Broch, benim *Düğün*'ü dinledikten sonra hemen Peregringasse'ye gittiğini ve Ea'ya oyundan söz etiğini anlattı. Broch'un o gün kendisine söylediklerini yadsımadı, ama hemen ona karşı çıktı. Ea'ya göre Broch kendini ezilmiş hissetmişti; bir oyun yazarı olmadığından yakınmıştı; neden bir oyun yazmaya kalkmıştı ki? Gidip onu Zürih tiyatrosundan geri almayı düşünüyordu. Broch, diyordu Ea, son zamanlarda bir yazar olmayı kafasına koymuştu. Bunu kim kafasına sokmuş olabilirdi? Herhalde bir kadın. Ea'nın sözcükleri sevecen geliyordu kulağa, nerdeyse birinin sevgisini kazanma çabasıyla konuşuyordu, ama sevgisini kazanmak isteyebileceği kimse olmadığından, sözcükler çaresizliğin, umutsuzluğun anlatımı oluyordu. Ea, bundan hemen sonra grafolog olduğunu, ve Broch'un el yazısını inceledikten sonra bir yazar olmadığını kendisine söylediğini belirtti; Broch'un yazar olmadığını anlamak için onun el yazısını Musil'inkiyle karşılaştırmak yeterdi.

Bunu öylesine utanç verici buldum ki, Musil adının söylenmesi fırsatından yararlanıp konuyu değiştirme çabasıyla Ea'ya onu tanıyıp tanımadığını sordum. Evet, yıllardır tanışıyorlardı, Allesch döneminden

hatta daha öncesinden beri, evet onu Broch'tan da önce tanımıştı. İşte *o* bir yazardı, bunu söylerken ses tonu tümüyle değişti; Musil'in Freud'a pek değer vermediğini, kolay aldanan biri olmadığını da söyleyince, Musil'in Ea'nın gözünde kusursuz biri olduğunu ve Broch'la ilgili her şeye karşı önyargılı, kötü niyetli olduğunu anladım. Musil'in en yakın dostu olan Allesch'le evliyken bu yazarla pek sık görüşüyordu, şimdi evliliğinin bitmesinden yıllar sonra, arada bir görüşüyorlardı. Grafolog olması önemli bir şeydi, ayrıca psikoloji konusunda da görüşleri vardı. "Ben, Adler'ciyim," dedi kendini göstererek, ve Broch'u göstererek de, "o, Freud'çu," dedi. Gerçekten de Broch Freud'a nerdeyse dinsel bir duyguyla inanıyordu. Yani, o dönemlerde tanıdığım pek çok kişi gibi bir Freud fanatiğiydi demek istemiyorum, ama Freud'dan, mistik bir öğretiden etkilenircesine etkilenmişti.

Güçlüklerini, eksiklerini gizlememesi Broch'un tipik özelliklerinden biriydi. Kendini savunmadı. Beni Ea ile neden böyle erken tanıştırdığını bilemiyordum. Başkalarının yanında kendisine karşı iyi davranmadığını oldum olası biliyordu. Ea'nın kendi yazdıklarına gösterdiği kaba tepkiye benim kendisine duyduğum hayranlıkla karşılık vermek istemiş olabilirdi; o zamanlar ona hayranlık duyduğumun farkında değildim. Broch'un bir sanat destekçisi, tinsel yaşama, fabrikasından daha fazla önem veren, sanatçılara yardım etmekten her zaman mutluluk duyan bir koruyucu olarak görüldüğünü yavaş yavaş keşfettim. Cömert olmasına cömertti, ama artık zengin biri olmadığını görmek zor değildi. Yoksulluktan değil, zamansızlıktan yakınıyordu. Onu tanıyan herkes kendisini daha sık görmek istiyordu.

Kendimden söz etmemi istedi, traş sabunu gibi köpürmemi ve baloncuklarımı dağıtıp durmamı bekledi. Ben bunu şahsıma, tasarılarıma, amaçlarıma, büyük ereklerime yönelik bir ilgi olarak algıladım. *Uyurgezerler*'den bunu anlamış olmama karşın, onun bu ilgisinin *her* insanı kapsadığını o an düşünemedim. Aslında insanları hayran bırakan Broch'un dinleme biçimiydi. Büyük bir sessizlik içinde dinliyordu, anlatan hiçbir engelle karşılaşmıyordu. Ona söylenemeyecek hiçbir şey yoktu, hiçbir şeye karşı koymuyordu çünkü. İnsan kendini baş-

tan sona dışavurmadan, anlatmadan rahat edemiyordu. Başka konuşmalarda, insanın kendisini bırakmanın, yeterinden fazla şey söylemenin tehlikelerini hissettiğinde ansızın kendisine "Dur. Bu kadar yeter," diyeceği bir nokta vardır —insan kendini bıraktı mı, bir daha toparlanamaz çünkü, ondan sonra da yalnızlığa dayanması kolay değildir— Broch söz konusu olduğunda, böyle bir nokta, böyle bir an hiçbir zaman olamaz, insan asla herhangi bir uyarıcı işaretle karşılaşmaz, sarhoşmuşçasına, giderek daha hızlı ilerler, anlatır, anlatır. İnsanın kendisi hakkında söyleyecek ne çok şeyi olduğunu anlamak dehşet verici bir şey; insan anlattıkça anlatıyor, ve kendisini yitirdikçe yitiriyor, sözcükler hızlandıkça hızlanıyor; yeraltından kaynaklar fışkırıyor ve insan içinden kaynak sularının fışkırdığı bir tabakaya dönüşüyor.

Bu türden bir patlamaya daha önce tanık olmamış değildim. Başka insanlar benimle böyle konuşmuştu. Aradaki fark, benim genellikle onlara *tepki vermemde* yatıyordu. Yanıt verme itkisi duyuyordum, sessiz kalamıyordum, konuşurken de bir konum alıyor, yargılıyor, önerilerde bulunuyor, söylenenleri onayladığımı ya da onaylamadığımı gösteriyordum. Broch ise tam tersine, *kımıltısız* ve *suskun* duruyordu. Ruhçözümlemesinden tanıdığımız, bir bireyin kendisini diğerine kayıtsız şartsız teslim ettiği, ona karşı ya da ondan yana herhangi bir duygu beslememek durumunda olduğu o soğuk ya da tehlikeli sessizlik değildi onunki. Broch'un dinlemesi, kısa, zar zor algılanabilecek soluk almalarla vurgulanmaktaydı, bu soluk almalar, insana yalnız dinlenmekte olduğunu değil, söylediklerinin de, söylenen her tümce ile bir eve giriliyormuş ve kendisini son derece rahat hissediyormuşçasına, *hoş karşılandığını* gösteriyordu. Minik soluk alma sesleri, ev sahibinin hoşgeldiniz demesinin anlatımlarıydı: "Her kim olursanız olun, ne söyleyecekseniz söyleyin, buyrun, rica ederim, istediğiniz kadar oturun, gene gelin, sonsuza dek gitmeyin!" Minik soluk alma sesleri en aza indirgenmiş bir tepkiyi ifade ediyordu. Oluşturulmuş sözcükler ve tümceler, bir yargı gerektirirdi, konuğun yanından ayırmadığı bütün bavullarıyla iyice yerleşmesinden önce onun karşısında bir konum almayı gerektirirdi. Ev sahibinin bakışları daima konuğa, aynı zamanda

da konuğu buyur ettiği odaların içlerine yöneltilmişti. Başı, büyük bir kuşun başını andırıyordu gerçi ama, gözleri asla avın üzerine atılmaya hazır bakışlar yansıtmıyordu. Gözler çoğu kez diğerinin çevresinde bir yerlerdeki uzaklara bakıyordu, ev sahibinin içinden geçen düşüncelerse aynı anda uzak ve yakın oluyordu.

İşte insanları Broch'a çeken bu gizemli hoşkarşılamaydı. Böyle bir durumu özlemeyen kimsenin olduğunu sanmıyordum. Bu hoşkarşılamada imza yoktu, değerlendirme yoktu; söz konusu kişi kadınsa, aşkla son buluyordu.

Bir Anlaşmazlığın Başlangıcı

BROCH'UN yaşamımda yer aldığı beş buçuk yıl boyunca, bugün artık bütün bir yaşam için korkunç bir tehdit oluşturması nedeniyle apaçık ortada görünen bir şeyin, yani *soluğun çıplaklığının* yavaş yavaş farkına vardım. Broch'un çevresindeki dünyayı algılamasına yarayan asıl duyusu soluğuydu. İnsanlar durmaksızın görüyor ve işitiyordu, bu duyularını kullanmayı yalnızca geceleyin, uykuya çekildiklerinde bırakıyorlardı, Broch ise her zaman için, düğmesine basıp kapatamadığı ve ancak, benim soluk vurgulamaları dediğim duyulur duyulmaz seslerle oluşturmaya çalıştığı soluğunun ellerine teslim olmuş durumdaydı. Tanışmamızdan kısa bir süre sonra bir kimseden kurtulma yetisinden yoksun olduğunu anladım. Kişi karşısında oturmuyor ve onunla yüz yüze solumuyorsa, büyük bir kolaylıkla bir Hayır yazabilirdi gerçi ama, onun Hayır sözcüğünü sesli olarak dile getirdiğini hiç duymadım.

Sokakta karşısına bir yabancı çıksa, kolundan tutsa, hiçbir direnme göstermeksizin bu yabancının peşinden giderdi kuşkusuz. Böyle bir şeyin gerçekleştiğine hiç tanık olmadım gerçi ama böyle bir olayı gözlerimin önüne getirebiliyordum ve kendi kendime Broch'un bu yabancının peşinden nereye gideceğini soruyordum. Yanıt: yabancının soluğunun belirleyeceği bir noktaya. Merak denilen şey onda soluk kösnül-

lüğü diye adlandırılabilecek özel bir biçim alıyordu. Onu gözlemleyerek, atmosfer farklılaşmalarının düşündüğümüz bir şey olmadığını, insanın bu değişimin farkında olmaksızın yıllarca yaşayabileceğini anladım. Soluk alan herkes, yani kim olursa olsun, herkes, Broch'u teslim alabilirdi. Onun kadar yaş yaşamış, allah bilir ne büyük sorunlarla boğuşmuş bir adamın *savunmasızlığı* müthiş etkileyiciydi. Onun için her buluşma bir tehlikeydi, çünkü biriyle buluştu mu, o kişiden ayrılamıyordu. Ayrılmak için bir başka kişinin bir başka yerde onu bekliyor olması gerekiyordu.

Kasabanın dört bir yanında bazı merkezleri vardı; bunlar birbirinden uzak noktalar olabilirdi. Diyelim Ferdinandstrasse'de Veza'nın evine mi geldi, hemen telefona uzanır ve Ea Allesch'i arardı. "Canettilerdeyim," derdi. "Fazla kalmayacağım." Beklendiğini biliyordu ve gecikmesi için geçerli bir neden sunuyordu. Ama bu, onun telefon etmesinin Ea'nın öfkeli yaklaşımıyla oluşmuş yüzeysel nedeniydi. Ea telefon ettiği tek kişi değildi —Ea'nın evinden geliyorsa ve nereye gideceğini de biliyorsa, onu henüz buyur etmiş bulunan Veza'ya, "Bir telefon edebilir miyim?" diye sorar ve bir başkasına nerede olduğunu söylerdi. Telefon ettiği kişi, kesinlikle kendisini bekleyen kişi olurdu, bu da akla uygun bir durumdu çünkü kaçınılmaz gecikmesinden dolayı özür dilemek zorundaydı. Gerçeklikte, sanıyorum bu telefonlar bambaşka bir amaca hizmet etmekteydi. Merkezler arası yörüngesini sağlama alıyor, çok oturmadan ayrılmak için zemin hazırlıyordu. Hiçbir beklenmedik gelişme ya da ısrar onu durdurmamalıydı.

Sokakta rastlaştığımızda, tek savunması, gözle görülür acelesiydi. Ağzından çıkan ilk sözler —selam yerine geçmekle birlikte kulağa hayli içten gelen— "Acelem var," tümcesiydi; kollarını, kırpılmış kanatlarını hareket ettirir, kalkışa hazırlanıyormuş, uçmaya çabalıyormuş gibi birkaç kez çırpardı sonra umutsuzluk içinde kısardı bu kanatları. Böyle zamanlarda ona acır ve şöyle düşünürdüm: Zavallı adam, ne yazık ki uçamıyor! Hep böyle koşturmak hoş değil! Bu iki anlamda kaçmak demek oluyordu: birincisi, bir yerde beklendiği ve oraya gitmekte olduğu için karşılaştığı kişiden kendini koparmak zorundaydı, ikin-

cisi, rastlantı sonucu karşılaşabileceği ve kendisini oyalayabilecek bütün herkesten kaçmak zorundaydı. Caddede yitip giderken ardından bakardım bazen: Pelerini rüzgârda kanat gibi inip kalkardı. Aslında pek hızlı hareket ediyor değildi, yalnızca öyle görünüyordu; kuş kafası ve pelerini, uçmaya çabalıyor ama bunu başaramıyor izlenimi verirdi, ama bu hiçbir zaman çirkin ya da vakur olmaktan uzak bir görünüm değildi; bu onun bir parçası, doğal hareket etme biçimi haline gelmişti.

Broch'da başkalarıyla kıyaslanamayacak şeyleri, onu tanıdığım bütün diğer insanlardan ayıran şeyleri anlatarak söze başladım, ama dahası var. Onun görünümünü ve fiziksel tepkilerini biçimlendiren o gizemli soluk alma fenomeni bir yana, onunla düşüncelerimi besleyen ve daha da uzun sürmüş olmasını dilediğim konuşmalara da giriştim. Ben ona eldeğmemiş bir hayran olma eğilimiyle sundum kendimi. Bir görüşler, inançlar, tasarılar fırtınası estirdim üzerine, ama onun hoşnutluğunu kazanmak için ne söylediysem, ne yaptıysam iki saat boyunca *Düğün*'ü okurken üzerinde bıraktığım güçlü izlenimi silemedim. Tanışmamızı izleyen birkaç yıl boyunca bana söylediği her şeyin altında bu izlenim bulunuyordu, ama bunu benim fark etmeme izin vermeyecek ölçüde nazik bir insandı o. Onu rahatsız ettiğimi ima edecek hiçbir şey söylemedi.

Düğün'de, ev çoküyor ve harabeye dönüyordu. Beni bu oyunu yazmaya iten umutsuzluğu anlıyordu elbet.. O yıllarda, Broch da içinde olmak üzere pek çok kişi bu umutsuzluğu hissetmişti. Ama sanki ben hepimizi tehdit eden şeyin bir parçasıymışım gibi, bu duygunun böylesine acımasız bir biçimde dışa vurulduğunu görmek onu rahatsız ediyordu. Bu konuda kesin bir görüş oluşturduğunu da sanmıyorum. Benden on dokuz yaş büyük olması nedeniyle çok önceleri okumuş olduğu ve benden çok daha şiddetli olan Karl Kraus'a çok değer veriyordu Broch. Kraus konuşmalarımızın konusunu nadiren oluştururdu, ama Broch, onun adını hep saygıyla anardı. Onu Karl Kraus'un konferanslarından hiç birinde görmediğime kuşkum yoktu, çünkü görseydim, onunki gibi kafayı asla unutmazdım. Belki de kendisi yazmaya başladıktan sonra konferanslardan uzak durmuştu; ya da belki onlardan hoşlanmaz ol-

muştu. Bu durumda, benzer cehennem korkularının yönlendirdiği *Düğün* gibi bir yapıt elbette onu şaşkına çevirecekti. Ancak bunlar hep birer varsayım; Broch'un gizli çatışkısının ardında ne olduğunu hiçbir zaman kesinlikle öğrenemeyeceğim; belki de benim ona yönelttiğim ve bütün asılmalar gibi kaçınmaya çalıştığı ısrarlı asılmalarımdan başka bir şey değildi.

Onunla ilk konuşmam Café Museum'da yemek saatinde gerçekleşti, ama ikimiz de yemek yemedik. Bu, Broch'un kendi görüşünü savunduğu hararetli bir konuşmaydı. (Suskunluklarının dikkatimi çekmesi daha sonralara rastlıyor.) Konuşmalarımız uzun sürmezdi, olsa olsa bir saatte biterdi. Her seferinde, konuşmamızın devam etmesi için her şeyi verebileceğim ölçüde ilginçleştiği sırada, ansızın kalkar ve "Şimdi Dr. Schaxl'a gitmem gerek," derdi. Dr. Schaxl onun doktoru, ruhçözümlemecisiydi ve her seferinde onunla olan randevusundan önce benimle buluştuğundan, her gün çözümlemecisine gittiği izlenimini edinmiştim. Kafama tokmak yemiş gibi olurdum; ne kadar özgür ve açık konuşursam, —söylediği her sözcük benim hevesimi arttırırdı— yanıtları o kadar daha akıllı ve etkileyici olur, söyledikleri beni o kadar daha fazla yaralardı; üstelik, o saçma Schaxl adını bir hakaret olarak algılardım.

İki kişi oturmuş konuşuyor, içlerinden biri, sözcüklerine susadığım Broch, *Uyurgezerler*'i yazmış olan adam, her gün yaptığı gibi (ya da bana öyle geliyordu), adı Schaxl olan ve çözümlemecilik görevini yürüten bir kadına sırlarını açmak üzere kalkıyor, cümleyi orta yerinde kesiveriyordu. Apışıp kalıyordum. Onun adına utanıyordum; Onu, hiç kimsenin duymayacağı, hatta belki de yazıya dökemeyeceği şeyleri Schaxl denen kadına anlatmak üzere bir divana uzanmış halde gözümün önüne getirmeye cesaret edemiyordum. Bir yere yatıp yüzünü göremediği biriyle konuşmasının beni neden müthiş şaşırttığını, bana neden aşağılatıcı geldiğini anlamak için konuşmamız sırasında beni dinlerken sergilediği içtenliği, gururu ve güzelliği bilmiş olmak gerekir.

Gene de bugün, Broch'un benim sözel çığlarımdan kaçıyor olması, benimle daha uzun bir konuşmaya dayanamayacağı ve bu nedenle benimle görüşme saatini, çözümlemesinden hemen önceye ayarladığı oldukça akla uygun geliyor.

Haydi bunu bir yana bırakalım, Freud'a öylesine bağımlıydı ki, Freud'cu terimleri, geçerlilikleri tartışma götürmezmişçesine, ciddi bir konuşmada yaygın olarak kabul edilmiş anlamlarıyla kullanmaktan çekinmezdi. Bu kadar çok felsefe okumuş birinin böyle davranması beni müthiş rahatsız ediyordu, çünkü bu, Broch'un Freud'u, büyük saygı duyduğu Platon'la, Spinoza ve Kant'la eşit gördüğü anlamına geliyordu. O günlerin Viyanasında yavan sözler haline gelmiş şeyleri kendisininkiler de içinde olmak üzere, yüzyılların hayranlığıyla kutsal konuma ulaşmış öngörülerle aynı kefeye koyuyordu.

İlk karşılaşmamızdan birkaç hafta sonra Broch Leopoldstadt'daki Halk Üniversitesinde yazdıklarımdan parçalar okumamı önerdi. Kendisi de orada birkaç kez okuma yapmıştı ve beni sunmaktan mutluluk duyacaktı. Gururlandım ve kabul ettim. Okumam 23 Ocak 1933 günü yapılacaktı. Yeni yıldan önce Broch'a *Kant Yanıyor*'un elyazmasını getirmiştim. Birkaç hafta sonra Gonzagagasse'deki evine gidip kendisiyle görüşmemi istedi.

"Bununla ne demek istiyorsunuz?"

İlk sözleri bunlar oldu. Elinin belli belirsiz bir hareketiyle masasında durmakta olan müsfetteyi gösterdi. Öyle şaşırmıştım ki, söyleyecek söz bulamadım. Ondan bu soruyu hiç beklemezdim. Bir romanın anlamı birkaç tümcede nasıl özetlenebilirdi? Kendimi bir yanıt vermek zorunda hissettiğimden anlaşılmaz birkaç söz mırıldandım. Özür diledi ve sorusunu geri aldı.

"Bilseydiniz, romanı yazmazdınız. Doğru bir soru değildi benimki."

Fikirlerimi dile getiremediğimi anladığından, kitabımın amacı olarak görülemeyecek her şeyi dışlayarak alanı daraltmaya çalıştı.

"Bir ahmağın başından geçenleri yazmaya çalışmadınız; asıl amacınız bu olamaz. E.T.A. Hoffman ya da Edgar Allan Poe gibi garip bir tip çizmeye de çalışmıyordunuz her halde?"

Bunlara olumsuz yanıt verdim, o da benim yanıtlarımı sorgulamadı. Gogol'ün sözünü ettim. Broch benim karakterlerimin olağandışılığı, absürdlüğü karşısında şaşırdığına göre, gerçekten de örnek aldığım birinin sözünü etmem yerinde olur diye düşündüm.

"Daha çok Gogol'den etkilendim, karakterlerimin en aşırı uçta kişiler, hem gülünç, abartılı hem de korkunç olmalarını istedim, gülünçle korkuncun birbirinden ayrılamayacak denli içi içe olmalarını istedim."

"Ürkütücü oluyorsunuz. İnsanları ürkütmek mi istiyorsunuz?"

"Evet. Çevredeki her şey ürkütücü. Artık ortak bir dil kalmadı. Kimse kimseyi anlamıyor. Kanımca kimse anlamak *istemiyor*. Sizin *Huguenau*'nuzda beni en çok etkileyen nokta, karakterlerin kendilerini, kendi farklı değer sistemleri içine, aralarında herhangi bir anlaşmayı olanaksız kılacak ölçüde kapatmış olmaları. Huguenau benim karakterlerime çok benziyor. Bu onun konuşma şeklinde görünmüyor. O başkalarıyla konuşabiliyor. Ama kitabın sonunda bir belge var, Huguenau'nun dul Esch'den ne istediğini belirten mektubu var. Bu tümüyle kendi diliyle, katıksız bir iş adamı diliyle yazılmış. Kitapta bu adamla diğer kişiler arasında kökten bir ayrım yapıyorsunuz. Bu da tam benim düşündüğüm şey. Ben kitap boyunca, her bölümde, tek tek her karakter için aynı şeyi yapmaya çalıştım.

"Ama gerçek birer insan olmaktan çıkıyorlar. Soyutlamalar haline geliyorlar. Gerçek insanlar, birçok parçadan oluşur. Birbiriyle çelişen, çarpışan güdüleri vardır. Bunu hesaba katmazsanız, dünyanın gerçek bir görünümünü nasıl verebilirsiniz? İnsanları, insan olarak tanınmayacak hale gelecek ölçüde çarpıtmaya hakkınız var mı?"

"Bunlar karakterler. İnsanla karakter aynı şeyler değildir. Roman, karakterlerle başlayan bir yazınsal türdür. İlk roman *Don Quixote*'dir. Romanın başkişisi için ne diyorsunuz? İnanılmayacak ölçüde aşırı bir tip değil mi o sizce?"

"O günler farklıydı. Şövalyelerin aşk serüvenlerinin başını alıp gittiği bir dönemde, akla uygun bir karakterdi Don Quixote. Bugün insanlar hakkında daha çok şey biliyoruz. Bize, görmezden gelemeyeceğimiz bir öngörü kazandıran çağdaş ruhbilim var bugün. Edebiyat, gününün entelektüel düzeyine uygun bir işleyiş göstermeli. Zamanın gerisinde kalırsa edebiyatla ilgisi olmayan amaçlara hizmet eden bir tür dolmuş edebiyatı haline gelir."

"Yani *Don Quixote* bugün bizim için hiçbir anlam taşımıyor demek mi istiyorsunuz? Bana göre o yalnızca ilk roman olmakla kalmıyor, gelmiş geçmiş romanların en iyisi olma niteliğini de hâlâ koruyor. Bana göre onda eksik olan hiçbir şey yok, bu romanda eksik olan hiçbir çağdaş bilgi yok. Hatta şunu da söyleyebilirim ki, *Don Quixote* çağdaş ruhbilimin düştüğü bazı yanlışlara *düşmemiş*. Yazar, insanı araştırma işini yüklenmiyor, bir bireyin olası bütün niteliklerini göstermeye çalışmıyor, kesin çizgilerle belirlediği ve birbirine zıt olan karakterler yaratıyor. Aralarındaki ilişki ise yazarın insanlar hakkındaki görüşünün kaynağını oluşturuyor."

"Ama bugün bizi ilgilendiren ve bize işkence eden konuların çoğu yok kitapta."

"Elbette olmaz; o günlerde var olmayan şeyler dile getirilemezdi. Ama bugün yeni karakterler çizilebilir; ve onları nasıl kullanacağını bilen bir yazar, bugün aklımızı kurcalayan konuları dile getirmeyi bilir."

"Ama diğer alanlarda olduğu gibi sanatta da yeni yöntemler olmalıdır. Freud'ların Joyce'ların çağında her şey olduğu gibi kalamaz artık."

"Ben de romanın artık *farklı* olması gerektiğini düşünüyorum, ama Freud ve Joyce çağında yaşadığımız için değil. Bizim günümüzün *özü* farklı, bu farklılık ancak ve ancak karakterler yardımıyla gösterilebilir. Roman kişileri birbirlerinden ne kadar farklıysa, karakterleri o kadar aşırı uçta, aralarındaki gerilim ya da gerginlik o kadar büyük olacaktır. Bu gerginliklerin yapısı çok, çok önemlidir. Bizi korkutuyor bu karakterler ve biz bu korkunun kendi korkumuz olduğunu görüyoruz. Korkumuzu *prova* etmemize yardımcı oluyorlar. Ruhbilimsel araştırmalarda da korkuyla karşılaşıyoruz ve o korkuyu anlamaya çalışıyoruz. Demek ki yeni yöntemler ya da en azından bize yeni gelen yöntemler bizi korkudan kurtarmak için oluşturulmuş bulunuyorlar."

"Bu mümkün değil. Bizi korkudan ne kurtarabilir ki? Belki yatıştırılabilir korku, ama hepsi bu kadarla kalır. Romanınızda ve ayrıca *Düğün*'de yaptığınız korkuyu *arttırmak* olmuş. İnsanların aşağılıklarını,

kendi perişanlıklarını onların burunlarına sokuyorsunuz, onları bu kötülüklerden dolayı cezalandırıyor gibisiniz. Bunun altında yatan nedeni, asıl amacınızı anlıyorum, kendilerini düzeltmelerini, pişmanlık duymalarını istiyorsunuz. Bana Perhiz hutbesini anımsatıyorsunuz. Ama insanları cehennemle korkutmuyorsunuz, bu yaşamın içinde bir cehennem tablosu oluşturuyorsunuz. Bunu insanların açıkça göreceği şekilde, onlara bir bilinç kazandıracak biçimde nesnel bir yaklaşımla yapmıyorsunuz; tabloyu öyle bir çiziyorsunuz ki, insanlar kendilerini o tablonun içinde görüyor ve korkuyorlar, ödleri patlıyor hatta. Bir yazarın işlevi dünyaya daha çok korku salmak mıdır? Böyle yapmak iyi bir şey midir?"

"Sizin roman yazma yönteminiz farklı. *Huguenau*'da bu yöntemi sürekli uyguladınız. Farklı değer sistemlerini, iyilerle kötüleri karşı karşıya getiriyorsunuz. Yoksullar Derneğinde çalışan kızcağızın dinsel dünyasıyla Huguenau'nun iş dünyası çarpışıyor. Bir uzlaşma ortaya atıyorsunuz ve Huguenau tipiyle yarattığınız korkuyu kısmen hafifletiyorsunuz. Üçlü romanınızı bir solukta okudum, beni sürükleyip götürdü, içimde yeni şeyler yarattı; bunlar silinmiş de değil, şimdi, altı ay geçtikten sonra bile duygular içimde capcanlı duruyorlar. Hiç ama hiç kuşku duymadan bu kitaplarla bende yeni ufuklar açtığınızı, beni zenginleştirdiğinizi söyleyebilirim. Ama beni *rahatlattınız* da. Öngörü, anlayış rahatlatır, avutur. Ama öngörünün, anlamanın tek işlevi bu mudur?

"İnsanları paniğe kapılacak ölçüde telaşa düşürmekten yanasınız. *Düğün*'de bunu kuşkusuz başardınız. Düğünden sonra yıkım ve felâketten başka bir şey geçmedi kimsenin eline. Siz bu felâketi mi istiyorsunuz? Tam tersini istediğinizi sanıyorum. Bir kurtuluş yolu göstermekten mutluluk duyardınız her halde. Ama buna yanaşmıyorsunuz bile. *Düğün*'de de romanda da zalimce, acımasızca yıkımla sona erdiriyorsunuz her şeyi. Burda saygıyla karşılanması gereken ödün vermez bir tutum var, kabul ediyorum. Ama bu, umut etmekten vaz geçtiğiniz anlamına mı geliyor? Siz bir çıkış yolu bulamadınız, ya da bir çıkış yolu olduğundan kuşku duyduğunuz anlamına mı geliyor?"

"Öyle olsaydı, umutsuz olsaydım yani, yaşamı sürdürmeye dayanamazdım. Hayır, sadece gereğinden az şey *bildiğimizi* düşünüyorum. Bana öyle geliyor ki, çağdaş psikolojiden söz etmekten hoşlanmanızın nedeni, bu bilim dalının, deyiş yerindeyse kendi bahçenizde, Viyana toplumunun belli bir bölümü içinde yeşermiş olmasından kaynaklanıyor. Bu, sizdeki belli bir yerel yurtseverlik duygusuna sesleniyor. Belki de psikolojiyi kendiniz de keşfedebilirdiniz diye düşünüyorsunuz. Söylediği her şeyi kendi içinizde görüyorsunuz. Aramak zorunda değilsiniz. Bu çağdaş ruhbilim bana tümüyle yetersiz görünüyor. Bireyi ele alıyor, tamam, o alanda kuşkusuz belli buluşları da var. Ama kitlelere gelince hiçbir şey yapamıyor, aslında bilginin en önemli olduğu alan bu, kitleler. Çünkü bugün ortaya çıkan bütün yeni güçler, güçlerini kitlelerden alıyor, topluluklardan, güruhtan alıyor. Siyasal güç elde etmek üzere ortaya çıkmış herkes, kitleleri nasıl yönlendireceğini biliyor. Ama bu yaklaşımların doğrudan doğruya yeni bir dünya savaşına yol açmakta olduğunu bilen insanlar, kitleleri nasıl etkileyeceklerini bilmiyorlar, hepimizin yıkımına giden yollarından onları nasıl döndüreceklerini bilmiyorlar. Kitle davranışının yasaları bulunup ortaya konulabilir. Bugün karşı karşıya bulunduğumuz en önemli görev budur ve bugüne dek böyle bir bilimin geliştirilmesi yönünde hiçbir şey yapılmış değildir."

"Hiçbir şey yapılamaz. Bu alanda her şey soyut ve belirsiz. Siz yanlış yoldasınız. Kitle davranış yasalarını bulamazsınız çünkü böyle bir şey yok. Zamanınızı boşa harcıyorsunuz. Bunun yaşamınızın yapıtı olarak gördüğünüzü, bu yapıta yıllarınızı, gerekirse bütün yaşamınızı vermeye kararlı olduğunuzu bana birkaç kez söylediniz. Ama vaktinizi boşa harcamış olacaksınız. Oyun yazmayı sürdürseniz daha iyi olur. Siz bir yazarsınız. Kendinizi bilim olmayan ve hiçbir zaman da olmayacak olan bir bilime adayamazsınız."

Kitle davranışının incelenmesi konusundaki bu tür konuşmaları birkaç kez yaptık. Daha önce de söylediğim gibi Broch konuştuğu kişiye karşı, kendisini yeterinden güçlü dile getirdiğinde ona şöyle ya da böyle zarar verebilirmiş gibi, çok nazik davranıyordu. Onu en çok il-

gilendiren şey, karşısındakinin bireyselliği ve bu bireyselliğin kendisini sergilediği tartışma temeliydi. Bunun sonucu olarak tartışmalarımız çok nadir olarak şiddetli bir havaya bürünürdü; herhangi bir kimseyi aşağılamaya, üzmeye dayanamazdı, bu nedenle de haklı tarafta görünmeye pek fazla önem vermezdi.

Bu durumda o nadir şiddetli tartışmalarımız, birbirimize karşı olduğumuzu dile getirdiğimiz durumlar büsbütün çarpıcı oluyordu. Kendisine verdiğim el yazmasında hâlâ Kant diye anılan baş karakterime verdiğim ada şiddetle karşıydı. *Kant Yanıyor* adı da onu müthiş öfkelendiriyordu; sanki düşünür Kant'ın, acımasız kitabımda yanmak zorunda bırakılan soğuk, duygusuz bir yaratık olduğunu ima etmek istiyormuşum gibi geliyordu ona. Bunu hiçbir zaman bu kadar çok sözcükle dile getirmedi ama son derece saygın bir kişi olan bu düşünürün adını kullanmamın ona çok uygunsuz geldiğini söyledi. Nitekim, ilk eleştiri tümcesi, "Bu adı değiştireceksiniz herhalde," olmuştu. Bu konuda hiç ödün vermiyor ve nerdeyse her karşılaşmamızda, "Adı değiştirdiniz mi?" diye soruyordu.

Adın ve kitabın başlığının her zaman için geçici olduğunu, daha onunla hiç tanışmadan önce bile, yayımlanması söz konusu olduğunda adları değiştirmeye karar verdiğimi söylemem ona yetiyordu. "Öyleyse neden şimdi değiştirmiyorsunuz?" diye üsteliyordu. "Elyazmasında değiştirin hemen." Bu da bende bir direnme duygusu uyandırıyordu. Broch buyruk vermekten hoşlanan bir tip değildi, ama bu bir buyruk havasıyla söyleniyordu bana. Geçici olsun olmasın özgün adları elden geldiğince uzun süre korumak istiyordum. Elyazmasını olduğu gibi bıraktım ve baskı altında değil de, ben öyle istediğim için değiştireceğim zamanın gelmesini bekledim.

Broch'un üzerinde durduğu ikinci nokta, bir kitle psikolojisi geliştirmenin olanaksız olduğuydu. Onun bu konudaki görüşü beni hiç etkilemedi. Ona bir yazar ve insan olarak hayranlık duyuyordum, (boşuna da olsa) onun sevgisini kazanmak için çaba harcıyordum gerçi ama, bu konuda ödün vermeyi aklımdan bile geçirmiyordum. Tersine, yeni buluşların yapılabileceğine, bu alanda, hiç ele alınmamış bazı ilişkile-

rin bulunduğuna onu inandırmaya çalışıyordum. Çoğu kez gözlemlerime gülümser, pek ilgilenmiyormuş gibi görünürdü, ama dinlerdi. Yalnızca bazı Freud'cu kavramları eleştirdiğimde öfkelenirdi. Bir keresinde paniğe kapılma ile kitlenin kaçması arasında bir ayrım yapılması gerektiğini ona anlatmaya çalıştım. Paniğe kapıldığında kitle parçalanır, tamam, diyordum. Ama hayvan sürülerinin kaçışlarında görüldüğü üzere bir kitle parçalanmadan da kaçabilir; hatta, bu kaçış sırasında kolektif bir duygu bile geliştirebilir. "Nerden biliyorsunuz?" diye soruyordu Broch. "Kaçan bir sürüde ceylan oldunuz mu hiç?"

Çok geçmeden onu daima etkileyen bir şey olduğunu anladım: "simge" sözcüğü. "Kitle simgeleri"nden söz etiğimde, kulaklarını diker, tam olarak neyi anlatmak istediğimi açıklamamı isterdi. O zamanlar yangınla kitleler arasındaki bağlantı üzerinde düşünüyordum ve Viyana'daki herkes gibi o da 15 Temmuz 1927 tarihini unutmadığından, söylediklerim üzerinde düşünür ve zaman zaman bunları konuşma konusu yapardı. Denizle denizdeki su damlacıkları konusunda söylediklerim onu çok etkilemişti. Ait oldukları o büyük bedenden ayrılmış olmaları nedeniyle elimdeki su damlacıklarına bir anlamda acıdığımı söylüyordum ben. Dinsel duygulara bir yaklaşım olarak gördüğü bu düşüncelerim, özellikle de zavallı soyutlanmış su damlacıklarına "acımam" karşısında şaşırıyordu, bu kez, "kitle psikolojisi" tasarımda dinsel bir şeyler bulmaya ve ondan bu anlamda söz etmeye başladı. Bu yaklaşıma karşı duruyordum çünkü böyle bir değerlendirme, benim fikrimin değerini başka bir alana indirgiyordu, yavaş yavaş konuyu onunla tartışmayı bıraktım.

Orkestra Şefi

ARALARINDAN herhangi bir övgü sözcüğü çıkıverir korkusuyla dudaklarını sımsıkı birbirine bastırıyordu. Doğru ezberleme konusuna çok büyük önem veriyordu. Daha küçük yaşlarda koşulları zorlamış, güç metinlere saldırmış ve pek fazla olmayan boş vakitlerinde

onları azar azar ezberlemişti. On beşine geldiğinde, bir kafede keman çalarak hayatını kazanmaya başladı. Uykusuzluktan solgun ve bitkindi hep; kemanının altına Spinoza'nın bir kitabını gizler, çalmasına ara verdiği kısa sürelerde *Ethics*'i cümle cümle ezberlerdi. Yaptığı çalışmaların işiyle ilgisi yoktu, eğitiminde bağımsız bir adımı oluşturuyorlardı. Gelişmesinde buna benzer pek çok gariplikler vardı, iç ve dış yaşamları arasında, her ikisinin de kendisini bitkin düşürmesi dışında hiçbir gerçek bağlantı yoktu. En önemli niteliği, sarsılmaz bir iradeye sahip olmasıydı; bu irade kendini ortaya koymak için hep yeni engellere gereksinim duyuyor ve onun yaşamı boyunca bunları rahat rahat buluyordu. İleri yaşlarda bile iradesi her şeyde baş rolü oynuyordu; tükenmez bir iştahtı bu, ama sürekli müzikle yatıp kalktığından, ritmik bir iştah haline geldi.

Genç yaşlarda kendisini geliştirmesine yarayan çalışma öğrenme aşkı, yaşamı boyunca para kazanma etkinliğiyle yanyana yaşamını sürdürdü. Büyük güçlüklere karşın daha genç yaşlarda orkestra şefi oldu, ama bu onun için yeterli değildi. Orkestra yönetmek onu tam anlamıyla doyurmadı hiçbir zaman, ve belki de bu nedenle hiçbir zaman gerçekten büyük bir orkestra şefi olmadı. Kendisine öğreneceği yeni bir şeyler sunması nedeniyle, hep *farklı olanı* aradı. Bu müziksel yenilenme döneminde ortaya çıkan pek çok farklı okul onun arayıp da bulamadığı şeylerdi. Yeni olması koşuluyla her okul, karşısına ulaşılacak yeni bir amaç çıkarıyordu, iç gıcıklayıcı yeni hedeflerse, onun en kolay ulaştığı, en fazla istediği şeylerdi. Ama ulaşılması ne kadar güç olursa olsun hiçbir hedef onun bütün dikkatine elkoyamazdı. Pek çok iş yüklenir, onlara dişlerini geçirir ve çabucak başarırdı. Başaramayacağı iş, ulaşamayacağı hedef yoktu. En hoşuna giden şey, yeni bir bir besteyi incelemek, onu yönetmede ustalaşmak ve —en önemlisi— bu besteyi dinletmek, yani, o türden bir müziği tanımayan, beğenmeyen ve çirkin bulan, böyle bir şeyi hiç duymamış olan bir izleyiciye, onu elden geldiğince kusursuz bir şekilde sunmaktı. Ona göre bu bir iktidar sorunuydu. En önce müzisyenleri bu müziği çalmaya zorla razı etmek, tam istediği gibi çalmalarını sağlamak zorundaydı. Müzisyenleri

bu noktaya getirdikten sonra geriye, müziği dinleyecek halkın direncini —ne kadar büyük olursa o kadar hoşuna giden direncini— kırma işi kalıyordu.

Onu diğer orkestra şeflerinden ayıran ve kendisine özel bir özgürlük veren niteliği, her zaman için ancak karşısına yeni bir şey çıktığında çaba harcaması, gücünü ortaya koymasıydı. Kendisini herhangi bir arkadaşıyla sınırlamaz, ona aşılması güç bir görev yapma fırsatı veren dostlara dört elle sarılırdı. Böylece halkın, deyiş yerindeyse yepyeni bir müziği keşfedecek kişilerin hiç duymadığı, dinlemediği tümüyle bambaşka bir müzik türünü, ortaya çıkaran ilk kişi olurdu. Birbiri ardına yeni buluşlar yapıp bunları çoğaltma konusunda müthiş istekliydi, hep daha çoğunu, daha çoğunu istiyordu, sayıları ve çeşitleri arttıkça onun iştahı da arttığından, müzik alanındaki buluşları, onu her zaman doyurmuyordu. Gücünün, iktidarının alanını genişletme arzusuyla tutuşuyor, örneğin tiyatroya da el atıyordu. Nitekim yeni müzik türlerini olduğu gibi yeni tiyatro stillerini de tanıtan festivaller düzenlemeye karar vermişti. İşte ben onunla bu sıralarda tanıştım.

Hermann Scherchen daima *yenilik* arayışı içindeydi. İlk kez bir orkestra yöneteceği bir kente geldiğinde, hemen en çok kimden söz edildiğini öğrenme işine koyulurdu. Verilen ad, şaşırtıcı ve beklenmedik bir olayla ilgili göründüğünde, hemen bu adın sahibiyle görüşme çabalarına girişirdi. Adamı bir provaya çağırır ve yeni "buluş"unun kendisini, adamla nerdeyse el sıkışamayacak kadar sarmış olduğu bir anda, son derece dolu bir saatinde onunla görüşmeye çalışırdu. Kendisine karşı "ilgi" duyulduğu bilgisini edinmiş bulunan bu yeni "dost"uyla konuşması —o gün daha fazla vakti olup olmayacağı belli olmasa da— bir dahaki sefere kalabilirdi. Ama gene de yeni "dost" kendisini onurlandırılmış hissederdi, çünkü tanışmalarını sağlayan kişi ona orkestra şefinin kendisiyle tanışmayı ne kadar çok istediğini açıkça söylemiş bulunurdu. İlk karşılaşma soğuk geçmişti, ama bu zamansızlıktan kaynaklansa gerekti, orkestra şefinin —özellikle de müzik konusunda çok katı ve tutucu zevkleriyle tanınan Viyana gibi bir kentte—

ne kadar büyük ve önemli bir işi üstlenmiş bulunduğunu görmemek olanaksızdı. Bir öncünün kafasını bütünüyle yaptığı işe vermesi gerektiğini herkes kabul ederdi kuşkusuz; daha uygun bir zamanda ikinci bir buluşma önerdiği için ona şükran duymaktan başka ne yapılabilirdi? Bütün bu harala gürele arasında yeni-gelen orkestra şefinin kendisinden bir şeyler beklediğini görebilirdi ve şef yalnızca yeni şeyler peşinde olduğuna göre, kendisinden yeni bir şey beklediği açıkça ortadaydı. Nitekim, insan daha ağzını açmaya fırsat bulamadan kendilerini yeni kişiler olarak görmeye hak kazanmışlar arasına katılmış hissediyordu. Herhangi bir konuşma fırsatı doğmaksızın birkaç buluşma daha olabilirdi; beklenen konuşma ne kadar sık ertelenirse, o kadar büyük önem taşıdığı düşünülürdü.

Ama, yenilik peşinde olanla yeniyi buluşturma işini üstlenen kişi, Scherchen'in ilgi duyduğu bir kadınsa, konuşmanın gerçekleşmesi bu kadar sürüncemede kalmazdı. Öyle durumlarda Scherchen ile beraberindekiler, provadan sonra doğru Café Museum'a giderler ve adayı sessizlik içinde dinlerlerdi. Scherchen, adayı, kendisi için en önemli şey konusunda konuşmaya zorlardı, bu genellikle bir beste, benim durumumdaysa oyun olabilirdi; aday konuştuğu sürece kendisi tek bir söz etmemeye büyük özen gösterirdi. Böyle bir durumda ilk göze çarpan, şefin ince, sımsıkı kapanmış dudakları olurdu. Öylesine tepkisizdi ki, insan söylenenleri dinlediğinden kuşku duyabilirdi; yüzü dümdüz ve vakurdu; küçücük bir onay ya da hoşnutsuzluk belirtisi göremezdiniz. Kafası, kalınca bir boyun ve dimdik omuzlar üzerine yerleştirilmişti. Kendisi bu suskunluk durumunu ne kadar etkileyici kılarsa, karşısındaki de o kadar fazla konuşuyordu; ve farkında olmaksızın, kararını elden geldiğince, belki sonsuza dek geciktirecek bir yetkeye yakarmakta olan başvuru sahibi rolüne bürünüveriyordu.

Öte yanda Hermann, aslında suskun bir adam değildi. Onu daha iyi tanıdığınızda, ne kadar çok konuştuğunu görür ve şaşırır kalırdınız. Hele kendini övme konusunda ağzını açtı mı, kapatmazdı. Bu sözler, böylesine sönük ve renksiz olmasaydı, utku ilâhileri olarak adlandırılabilirdi. Bir de, bazen ansızın aklına geleni pat diye söylediği olurdu,

en düş ürünü fikirleri, tek yetkili havasında dile getirirdi. Örneğin: "İsadan Önce 1100 yılı, insanlık tarihinde bir patlamaya tanık oldu," dedi bir gün ansızın. Sanatsal esinlenme alanında bir patlamadan söz ediyordu, "patlama" sözcüğüne zaafı vardı. Birlikte bir müzeye gitmiştik; âdeti olduğu üzere, Girit, Hitit, Asur, Babil gibi çok farklı kaynaklardan kalma parçaları çabuk çabuk geçiyordu. Tanıtım yazılarını okurken, İ.Ö. 1100 tarihini sık sık görmüş ve her zamanki özgüveniyle anında karar vermişti: "İsa'dan Önce 1100 yılı, insanlık tarihinde bir patlamaya tanık oldu."

Ancak keşfetmeyi, ya da yardım etmeyi düşündüğü biriyle birlikteyken müthiş sessiz dururdu. Ağzından bir övgü sözcüğünü dışarı salmaktansa dilini kesip atmayı yeğlerdi. Böyle zamanlarda yüzündeki çok özel bir anlatım, sözcük ziyan etmeme ve övgü sunmama konusundaki kararlılığını ele verirdi.

Beni, kendisine bir mektup götürmem isteğiyle Anna Mahler'e gönderen Hermann oldu. Altına elini sokmadığı taş yoktu. Onu eskiden, Ernst Krenek ile evli olduğu dönemlerde tanımıştı. O zamanlar müzik uğraşında, Anna Mahler'den fazla bir ilgi bekleyecek kadar ilerleme göstermiş değildi. Ayrıca, Anna'nın, çalışmalarında kendisine yardım ettiği Krenek'e boyun eğmekle kendini ziyan ettiğini düşünüyordu. Krenek çabucak beste yapardı, durmadan beste yapıyordu ve Anna, onun yanıbaşına sokulup oturuyor, yaptığı besteleri kopyalıyordu. Bu, Anna'nın kendisini tümüyle müziğe verdiği dönemdi. Yedi sekiz müzik aleti çalmayı öğrenmişti, hâlâ da birini bırakıp birini çalıyordu. Üretkenlik onu çok etkilerdi — Anna'ya göre doğurganlık, sürekli, kesintisiz beste yapmak, dehanın bir kanıtıydı.

Krenek, Hermann'ın yeni buluşlar listesindeki ilk birkaç kişiden biriydi. Hermann, Anna'yı daha o zamanlar fark etmiş olsa gerekti, ama kızın Krenek'in hizmetçiliği rolünü üstlendiğini görünce ona ilgi göstermemişti. Daha sonra balonlar gibi şişirilmiş tasarılarla Viyana'da belirivermiş ve her zaman olduğu gibi eski ilişkilerini yenilemişti. Maxingstrasse'de, Paul Zsolnay diye bir yayıncıya ait olan bir eve çağrılıydı, işte orada, şimdi artık büyük ve mükellef bir evin hanıme-

fendisi olan altın saçlı Anna'yı gördü. Alnının teriyle bir yontucu olarak isim yapmıştı bu arada Anna. Onu belki stüdyosunda da ziyaret etmiş olabilirdi Hermann ama bu pek olası görünmüyordu. Ancak kızı Zsolnaylardaki davette gördüğü kesindi. Viyana müzik yaşamındaki gücü herkesçe kabul edilen ve Hermann tarafından da çok iyi tanınan annesinin kendisi hakkındaki görüşleri pek olumlu değildi ama bu, onu kızını ayartmaya çalışmaktan alıkoymadı. Güdülerini harekete geçirerek Anna'nın gönlünü kazanmak için ona bir mektup yazdı ve benim de bunu alıp onun stüdyosuna götürmemi istedi.

Kendine göre beni kullanıyordu. Bella Band'ın evinde gerçekleşen *Düğün* okuması onu etkilemişti; aslında burası aşağı değil de yukarı orta sınıf insanlarına ait bir ev olmakla birlikte *Düğün*'deki kişilere benzer dinleyicilerin varlığıyla bu oyunu okumak için ideal ortamı oluşturuyordu. Ağzını açıp da tek bir söz etmiş değildi gerçi; iki saat süren sarhoş düğün töreninden ve finaldeki felâketten sonra bir gömüt kadar sessiz kalmıştı. Yüz çizgileri her zaman olduğu gibi soğuk ve herhangi bir anlatımdan yoksun, dudakları sımsıkı kapalıydı. Bununla birlikte onda bir değişiklik gördüm. Bana öyle geldi ki, gözle görülmez bir şekilde gevşemiş, yumulmuş ya da küçülmüştü. Okuma bittiğinde, tek bir güvenli, egemen sözcük çıkmadı ağzından. İçecek bir şeyler bile almaksızın çıktı gitti.

Böyle durup dururken gitmek onun için olağan bir davranıştı. Ayağa kalktı ve gitti, o koşullar altında söylemesi kaçınılmaz olanlardan fazla bir şey söylemeksizin gitti. Elini uzattı, ama rahat, istekli, ya da yeterince uzak bir uzaklığa uzatılmış bir el değildi bu, bu konuda bile uzlaşmacı davranmayı seçmedi. Elini bedenine yakın tutmakla kalmadı, ayrıca yüksekte tuttu; ele ulaşmak için ayağa kalkmak zorundaydınız. Size elini uzatmakla bir lütufta bulunmaktaydı, lütfun yanı sıra kısa bir buyruk, onu şu gün şu saatte aramanız buyruğu verildi. Çevresinde hep insanlar olduğundan, siz bunu bir ayrıcalık olarak, ama aynı zamanda bir aşağılama olarak algılıyordunuz. Bu hoşçakal deyişlerde, yüzünde küçücük bir gülümseme izi bulunmuyordu. Ölü gibiydi, ve son derece ciddiydi; yapılması gerekenler, sarsak ama müthiş güçlü

adımlarla hareket eden bir heykel tarafından gerçekleştiriliyordu. Sonra, tak diye dönüyordu, son buyruğundan, kendisini şu gün şu saatte aramanızı buyuran sözlerinden sonra, kendisini kararlı ama yeterinden hızlı olmayan bir harekete kaptıran geniş sırtına bakmaktaydınız. Bir orkestra şefi olarak kendisini sırtıyla dile getirmeye alışık olmasına karşın sırtının hareketleri çeşitlilikten yoksundu. Yüzü ne kadar anlatımdan yoksunsa sırtı da o kadar ifadesizdi; kendisiyle ilgili olarak dışavurmayı arzuladığı duygular, kararlılık, öfke, yargılama ve soğukluktu yalnızca.

Suskunluk onun en kesin egemenlik aracıydı. Müzik konusunda kimseye bir katkıda bulunacak durumda olmadığımı çok geçmeden anladı. Yürütmekte pek usta olduğu öğretmen-öğrenci ilişkisi aramızda söz konusu olamazdı, bir alet çalmıyordum, herhangi bir orkestranın üyesi değildim, besteci de değildim. Bu durumda beni bir başka şekilde kendisine bağımlı kılmak zorundaydı. Düzenlemeyi tasarladığı çağdaş müzik festivallerinden bazılarına tiyatroyu da dahil etmeyi düşündü. Dediğim gibi, *Düğün*'ümü dinlemiş ve buz kesmişti. Öyle olmasaydı da suskun kalacaktı gerçi. Ama bu kez hemen, alışageldiğinden daha hızlı çıkıp gitmesi, suskunluğunu derinleştirmiş oluyordu. O dönemde onu daha iyi tanıyor olsaydım, ne düşünmesi gerektiğini tam olarak bilmediğini söylerdim.

Oysa evin havasının, saçları siyah, yapısı Doğulu izlenimi veren, bedenini nerdeyse zar zor yerleştirmiş olduğu kanepeden sağı solu taşan ev sahibinin ona itici geldiğini düşünmüştüm. Bu kadının karşısında Johanna Segenreich bölümünü okurken kendimi hiç rahat hissetmemiştim. Bella Band, tümüyle farklı bir geçmişten, orta sınıfın üst tabakasından geliyordu gerçi ve kendisini ansızın Segenreich'la aynı odada bulsa yan gözle bakmak lütfunda bile bulunmazdı ama, Segenreich'ın her sözcüğü bu ikisinin aynı kalıptan çıktığını söylüyordu bana. Gene de ev sahibinin bu karakterin kendisiyle bir ilgisinin bulunduğunu düşündüğünü sanmıyorum; dinlemesinin tek nedeni, ev sahibi olmasıydı; okumayı benim arkadaşım olan oğlu düzenlemişti. Viyana'da çağdaş müziğe pek ilgi gösterildiği söylenemezdi, dolayısıyla salt bir öncü olması nedeniyle okuma gününe davet edilmekle onurlandırılan

tek çağdaş müzik temsilcisi Hermann'dı. Kanepede yığılmış duran dişi kütle de tıpatıp aynı davrandı, kaçmadı, sonuna dek olduğu yerde uzanmış halde kaldı, ama Hermann ne kadar gülümsediyse o da o kadar gülümsedi, Hermann'a göz ucuyla bile bakmak lütfunda bulunmadı, o felâket sahneleri okunurken bu et yığınının içinde neler olup bittiğini anlamak olanaksızdı; hiçbir korku duymadığına kuşkum yok, öte yanda Hermann'ın deprem sahnesinde korktuğuna da kuşkum yok.

Daha başka gençler de vardı. Onlar da Hermann'ın soğukluğunun ve Bella Band'ın aşka her an hazır olduğunu ilân eden havasının koruması altında hissediyorlardı kendilerini belki. Ben, *Düğün*'ü hiçbir seferinde yüreğimde bir korku duymaksızın sesli olarak okumamıştım. Avize sallanmaya başlar başlamaz sonun yaklaştığını anlıyordum — aslında oyunun sadece üçte birini oluşturan bütün o ölüm dansı sahneleri boyunca korkudan titremeden nasıl yerimde duruyordum, bir türlü aklım almıyor.

1933 Haziranı sonunda o sıralarda Riva'da bulunan Hermann'dan bir mektup aldım. *Düğün*'ü bir kez daha okuduğunu ve bütün o olayların yer aldığı umutsuz, soğuk soyutlama havasının kendisini müthiş ürküttüğünü bildiriyordu. Yazarının gücü ve bu gücü kullanış biçimimin karşısında korkunç etkilendiğini yazıyordu. "Gelin ve vakit geçirmeden, en iyisi 23 Temmuzdan sonra Strasbourg'da beni görün, karşılıklı konuşalım, tartışalım."

Yazarların büyük işler yapabilme yetisine sahip olduğuna öteden beri inandığını, ancak bu kadar çok şeyin böylesine kesin bir şekilde, —benim durumumda olduğu gibi— insanın kendisine bağlı olduğuna hiç tanık olmadığını söylüyordu. Böylesine yeni bir şeyi yapabilecek durumda olmak, bir uyurgezer kararlılığı kadar şaşmaz bir teknikle yazmak, sesin olduğu gibi düşüncenin de bütün güçlerini harekete geçirebilmek büyük bir başarıydı. Bunu böyle bilin, diyordu bana.

Ayrıca "Anni" diye andığı Anna'ya bir mektup vermemi de isiyordu, üstelik mutlaka eline teslim etmeliydim. Mektup şöyleydi: İlişikteki broşürlerle bir şeyler yapabilir misiniz? Gazetelere verin. Saygılar, H. Sch."

Bu mektubun içeriğini buraya almak için kendimle bayağı savaştım. Ama yaşamımda önemli bir rol oynadığından bunu atlayamazdım. Bu mektup beni Strasbourg'a götürdü ve orada karşılaştığım kişiler olmasaydı, romanım yayımlanmayacaktı. Ayrıca mektup, Hermann'ın kişiliği hakkında, insanları nasıl kazandığı, onları nasıl kendine bağladığı, sömürdüğü ve onlardan nasıl yararlandığı konusunda bilgilendirici nitelik taşıyor.

Hermann'ın bana olan yaklaşımında hesap kitaptan, buyruktan öte şeyler vardı. Çaresiz, soğuk soyutlama karşısındaki şaşkınlığı hafiflemiş değildi. *Düğün* konusunda buraya aldıklarımdan başka şeyler de söylemişti ve bunlara gerçekten inanıyordu. Ama inanarak söylemesi ona yetmiyordu. Beni pohpohladıktan sonra konu beni hiç ilgilendirmediği halde, Strasbourga'a, kendisinin düzenlediği çağdaş müzik festivaline gitmemi buyuruyordu; benden başka sayısız kişiye de aynı buyruğu vermişti, ancak bunlar, yapıtlarını kendisinin ilk kez seslendireceği müzikçilerdi. "Gelin, görüşelim," diyordu. Peki ne için? "Karşılıklı konuşalım, tartışalım diye." Ne canavarca bir beklenti! Bir yazarla neyi konuşup tartışabilir ki? Benim Strasbourg'da olmamı istiyor, gelecek vaad eden birisini birilerine tanıştırmak için, gelecek vaad eden müzikçiler sirkinde bir ara gösteri öğesi olarak yanında gezdirmek için. Ne tür bir tartışma yapacağımızı düşünüyor? Yanına çağırma buyruğunu haklı çıkarmak için —böyle bir tartışma anlamlı olacaksa bile buna bir saniye vaktinin olmayacağını pekâlâ bilmesine karşın— benimle karşılaşmanın yaratacağı tehlikelere gönderme yapmakla, yani tartışacağımızı öne sürmekle anında geri aldığı bir sözüm ona yargı ortaya atıyor. Sonunda, bir yığın gereksiz gevelemeden sonra hiç değilse bir nokta açıklık kazanıyor: Hermann'a ne kadar ihtiyacım var. "Anni"ye gizli bir mektup gönderiliyor. Onun da —ilişikteki festival broşürleri ve bunları "basına verin" buyruğu bir yana— daha başka amaçlarla başka yerlere gitmesi buyruluyor.

O festivale gitmesi buyrulan başka kişilere yazdığı mektupları görmek için neler vermezdim. Müzikçiler geldi, onların gelmesi doğaldı. Ünlü bestecilerin Hermann'ın festival için toparlamaya çalıştığı beş dul eşi, özellikle esin kaynağı olacaktı. Davet edilen beş kişiden üçü-

nün adını anımsıyorum: Mahler, Busoni ve Reger'in dul eşleri. Hiç biri gelmedi. Bunların yerine, o çevreye hiç de yakışmayan, baştan ayağa siyahlar giymiş ve bir kadının olabileceği kadar neşeli, çağırgan bir taze dul, yani Gundolf'un eşi geldi.

Kupalar

VIYANA'NIN eteklerindeki Hohe Warte'de bulunan eve birkaç kez gitmiştim; annesiyle tanıştırmaya karar vermezden önce Anna beni özel olarak arka kapıdan içeri alıyordu. Annesi de ben de ayrı ayrı nedenlerle kaygı ya da merak içindeydik. O, adımı hiç duymadığı, kızının insanlar hakkındaki yargısına güvenmediği ve tehlikeli olmadığıma iyice güvenmek istediğinden, bense bütün Viyana Alma Mahler'i konuşmakta olduğundan bir an önce tanışmak istedik.

Aralarından özellikle tasarlanmış bir doğallıkla otların fışkırdığı kaldırım taşlarıyla çevrili büyük bir bahçeden içeri —annenin beni kabul edeceği mabede— alındım bu kez. Dört bir yana taşan şişman bir kadındı, hastalıklı denebilecek türden yapmacık bir gülümsemesi, parlak, dört açılmış camsı gözleri ile karşımdaydı. İlk sözcükleri sanki hakkımda pek çok şey duymuş ve bu karşılaşmayı uzun süreden beri iple çekiyormuş izlenimi veriyordu. "Annacık bana sizden söz etti," dedi hemen; onu bu adla anmakla daha baştan kızını küçümsemiş oluyordu; burada ve genelde kimin önemli olduğu konusunda kuşku duyulmasına bir an olsun meydan vermedi.

Kendisi oturdu; beni de olaya dahil ettiğini belirten bir bakış, yanına oturmam gerektiğini söylüyordu. Çekinerek çağrıya uydum; ona şöyle bir baktıktan sonra şaşkınlıktan ağzım açık kalmıştı; herkes onun güzelliğinden söz etmekteydi; hatta, bir zamanlar Viyana'nın en güzel kızı olduğu, ve kendisinden çok daha büyük olan Mahler'i, onun gönlünü kazanmaya çalıştıktan sonra kendisiyle evlenecek kadar etkilediği söylenmekteydi. Güzelliği ile ilgili efsane, otuz yıldır dilden dile dolaşmıştı. Şimdi önce orada dikilip durmuş, sonra da yığılırcasına otur-

muş olan hafiften sarhoş kadın, olduğundan çok daha yaşlı gösteriyordu. Bütün ganimetlerini çevresinde toplamıştı

Beni kabul ettiği küçük oda, uğraş alanıyla ilgili en önemli eşyaların el altında duracağı şekilde düzenlenmişti. Bu özel müzesinde rehberi bizzat kendisiydi. Bulunduğu yerden bir buçuk metre kadar uzaklıkta, Mahler'in bitirilmemiş onuncu senfonisinin notalarının açılmış şekilde durduğu vitrin bulunuyordu. Ona bakmam istendi, kalktım, büfeye yaklaştım ve ölmekte olan Mahler'in acısını dile getiren ve karısına yönelttiği çığlıkları okudum — bu onun son yapıtıydı—"Almshi, sevgili Almshi" diye haykırıyordu, buna benzer daha başka özel, çaresizlik haykırışları da vardı; ayrıca da , notaların bu sayfaları açık tutulmaktaydı. Bu konukları etkilemenin basmakalıp bir yoluydu kuşkusuz. Bu satırları ölmekte olan bir adamın elyazısından okudum ve bunların seslendiği kadına baktım. Yirmi yıl sonra bu satırları sanki şimdi ona yöneltilmiş sözcüklerin yazıya dökülmüş hali olarak görüyordu. Bu göstermelik nota sayfalarına bakan herkesten ölmekte olan kocasının onuruna kendisine hayranlıklarla bakılmasını beklemekteydi, nota defterine yazılmış olanların etkileyici niteliğinden öylesine emindi ki, yüzündeki yapmacık, cansız gülümseme sırıtma şeklini almıştı. Benim bütün bunları korkunç bulduğumu, büyük bir tiksinti duyduğumu çok iyi anlamıştı. Gülümsemiyordum. Ama o bendeki ciddiliği, ölmekte olan bir dâhiye duyulan saygı olarak yorumladı, bütün bunlar anılarla dolu bir küçük kutsal mekanda olup bittiğinden mutluluk içinde ayağa kalktı ve dâhiye sunulan saygı olarak algıladığı davranışımı, kendisine sunulan saygılar listesine ekledi.

Sonra sıra Alma'nın tam karşısındaki duvarda asılmış bulunan ve bestecinin son sözlerini söylemesinden birkaç yıl sonra yapılmış olan kendi portresine geldi. Onu hemen fark etmiştim; daha ilk an dikkatimi çekmişti, tehlikeli, öldürgen bir nitelik yansıtıyordu resim. Açık nota defterini incelerken yaşadığım kafa karışıklığı içinde gözlerim bulanık görmeye başlamıştı ve şimdi resmi bestecinin katilinin portresi olarak görüyordum. Bu düşünceyi kafamdan kovmaya vaktim olmadı, çünkü Alma ayağa kalktı, duvara doğru birkaç adım attı ve dedi ki:

"Bu da Lucrezia Borgia olarak ben, Kokoschka yapmıştı." Bu, Kokoschka'nın iyi dönemlerinden kalma bir resimdi. Acımalı bir ses tonuyla, "Ne yazık ki başarıya ulaşamadı!" diyerek de, anında kendisi ile hâlâ hayatta olan Kokoschka arasına bir uzaklık koymuş oldu. Kokoschka Almanya'ya sırt çevirmişti, "yozlaşmış bir ressam"dı, Başkan Masaryk'in portresini yapmak üzere Prag'a gitmişti. Aşağılayıcı sözlerine şaşırdığımı dile getirmek üzere, "Başarıya ulaşamadı sözleriyle ne demek istediniz?" diye sordum. "Çünkü Prag'da, zavallı bir sığıntı şimdi o," diye yanıtladı beni. "O günden beri doğru dürüst bir resim yapmadı." Sonra Lucrezia Borgia'ya bir bakış baktı: "O zamanlar gerçekten yetenekliydi. Şu resim insanları korkutuyor âdeta." Ben, gerçekten korkmuştum, şimdiyse, Kokoschka'nın başarıya ulaşamadığını öğrenince büsbütün ürktüm. "Lucrezia Borgia"nın birkaç resmini yapmakla amacına ulaşmıştı, şimdiyse, ne yazık ki başarısızdı, çünkü Almanya'daki yeni ustalar ondan hoşnut değildi ve Başkan Masaryk'in portresini yapmaktan insana hayır gelmezdi.

Ancak dul, ikinci ganimetle pek oyalanmadı, çünkü hemen mabette bulunmayan üçüncüsünü düşünmeye başlamıştı. Tombul ellerini çabucak çırptı ve "Pisi pisim nerede benim?" diye seslendi.

Nerdeyse anında uçar adımlarla bir ceylan girdi odaya; kumral saçlı, genç kız kılığına girmiş, toparlanıp getirildiği odanın debdebesine hiç mi hiç bulaşmamış, saflığı, gösterdiği on altı yaşından daha genç olan bir yaratıktı bu. Güzellikten de fazla çekingenlik ışınları yayan, Nuhun gemisinden değil de cennetten uçup gelmiş meleksi bir ceylandı bu. Bu ahlâksızlık çukuruna, bu yoz oyuğun içine girmesini, ya da duvardaki zehirleyiciyi görmesini engellemek istercesine yerimden fırladım, ama rolünü oynamayı bir an olsun bırakmayan Lucrezia, önlenmesi olanaksız bir şekilde sahne aldı:

"Güzel, değil mi? Bu benim kızım Manon. Onun babası Gropius. Onun yeri bambaşkadır. Böyle konuşmamdan alınmıyorsun, değil mi Annacık? İnsanın güzel bir kardeşinin olması kötü bir şey değil ki? Babasının burnundan düşmüş. Siz hiç gördünüz mü Gropius'u? İri yarı yakışıklı bir adamdır. Gerçek Ari tipi. Irksal açıdan bana uygun tek

erkek oydu. Bana âşık olan diğer erkeklerin hepsi de Yahudiydi. Mahler gibi yani. Aslında her iki tür de ilgimi çekiyor doğrusu. Şimdi gidebilirsin pisi pisi. Dur, git bak bakalım Franzl şiir yazıyor mu. Yazıyorsa rahatsız etme. Ama yazmıyorsa, söyle hemen gelsin."

Üçüncü ganimet bu görevle, odaya girdiği andaki kadar saf, dokunulmamış bir halde âdeta kayarak çıktı gitti; verilen iş onu rahatsız etmemiş görünüyordu. Onu hiçbir şeyin bozamayacağı, daima olduğu gibi kalacağı ve asla annesi gibi, duvardaki zehirleyici, kanepedeki dırdırcı tostoparlak kadın gibi olmayacağı düşüncesi içimi rahatlattı.

(Bu düşüncemin ne trajik bir şekilde gerçekleşeceğini o an bilmiyordum elbet. Bir yıl sonra, uçar adımlarla yürüyen genç kız felç oldu; annesi elerini çırptığında, bir tekerlekli sandalyeyle odaya sürülüyordu. Bir yıl böyle yaşadıktan sonra da öldü.

Üst kattaki odalardan birinde, Werfel'in başında dikilip ayakta yazdığı çalışma masası bulunuyordu. Anna'yı üst kattaki odasında ziyaret ettiğim bir gün bana bu tavanarası odasını göstermişti. Annesi Anna ile gittiğim bir konserde Werfel'le karşılaştığımı bilmiyordu. Konserde Anna ikimizin arasına oturmuştu; tüm konser boyunca bir gözün, onun gözünün üzerimde oduğunu hissetmiştim. Beni daha iyi görebilmek için arkadan sağa abanıyordu, gözlerindeki anlatımı daha iyi gözlemleyebilmek için, benim sol gözüm de olabildiğince sola döndürülmüş durumdaydı. Birbirine çakılı gözlerimiz karşılaştı; bir an için duygular ele verildi, sonra kendilerini toparladılar, ama sonunda, ortak ilgileri gizlenemeyeceğinden, kendi işlerine baktılar. Ne çalıyordu, anımsamıyorum; ben Werfel olsaydım, yalnızca konseri düşünürdüm, ama toplumsal olaylarla pek aram yoktu, Anna'ya âşıktım, gerisi beni ilgilendirmiyordu. Setre pontolluydum; fazla bir bileti olduğunu bana son dakika söylemesi nedeniyle konsere uygun giyinmemiş olmama karşın benden utanmıyordu Anna. Anna solumda oturuyordu, sanırım ona kaçamak bakışlar gönderiyordum ama aynı yönde Werfel'in dört açılmış sağ gözüyle çarpışıyordum. Birden ağzının sazan balığının ağzını andırdığını düşündüm, patlak sağ gözü bu ağza çok yakışıyordu. Derken benim sol gözüm de onun sağ gözü gibi davranmaya başladı.

Bu bizim, müzik çalarken Anna'nın ayırdığı, yanyana gelmesi olanaksız iki tek gözümüz arasında gerçekleşmiş ilk karşılaşmamız oldu. Anna'nın en güzel yeri olan ve bir bakanın bir daha asla unutamayacağı gözleri —Werfel'in de benim de gözlerimizin ne kadar sönük, ne kadar donuk ve anlatımsız olduğunu düşünürsek "oyun" sözcüğünü kullanmak fazla lüks kaçacak gerçi ama— aramızdaki bu gözlerin oyununu hiç umursamadı. Ama bir konser salonunda sessizce oturmakta olduğumuzdan, Werfel'in tutkulu bir akıcılıkla kullanmakta usta olduğu sözcükler de herhangi bir etkinlikte bulunmuyordu. (En büyük çağdaşlarından biri olan Musil ona Friedl Feuermaul — Ateşağızlı adını takmıştı.) Ben de olağan durumlarda (Anna'nın yanında örneğin) ağzı dili bağlı duran biri değildim. Bununla birlikte konserde olmamız nedeniyle ikimiz de suskunduk; belki de benim yaşamımı ciddi ölçüde etkileyen düşmanlığımızı, onun düşmanlığını, benimse hoşnutsuzluğumu belirleyen bu ilk karşılaşma olmuştu.

Ama şu anda hâlâ Alma ile onun ganimetleri arasında oturmaktayım ve kendisi, konsere gittiğimizi bilmediğinden, üçüncü ganimetini —adı Franzl olan— dördüncüsünü çağırmaya gönderdi. O anda yazmıyorsa hemen gelsindi. Ama şiir yazmaktaydı anlaşılan, çünkü o gün aşağı inmedi, bu da benim işime geldi çünkü ölümsüz dulla diğer ganimetlerinin yıkıcı etkisi altında acı çekmekteydim. Bu etkiye tutundum, onu korumak istedim, Werfel'in "Ey insanlar!" palavraları beni durdurmayacaktı. Kapıyı nasıl buldum, oradan nasıl ayrıldım, anımsamıyorum; belleğimde hâlâ ölümsüz dulun yanıbaşında oturuyorum, hâlâ "Mahler gibi küçük Yahudiler" hakkındaki konuşmalarını dinliyorum.

Strasbourg 1933

HERMANN SCHERCHEN, düzenlediği çağdaş müzik festivaline katılmamdan ne gibi bir çıkar umuyordu, bilmiyorum. Zengin programa bir katkıda bulunmam söz konusu değildi. Konservatuarda günde iki konser veriliyordu. Dünyanın her yanından müzisyenler gelmiş-

ti, bazıları otellerde kalıyordu, çoğu da kent sakinlerinin evinde ağırlanıyordu.

Beni konuk eden kişi, Profesör Hamın adında ünlü bir kadın-doğum doktoruydu. Eski Kent denen bölümde, Salzmanngasse üzerindeki St. Thomas kilisesi yakınlarında bir evde oturuyordu. Meşgul bir adamdı, beni kendisine konuk yazan Konservatuar yönetiminin bürosundan aldı, birlikte Salzmanngasse'ye yürüdük. Yolda Eski Kent'le ilgili ilginç olguları anlatarak ilgimi ayakta tuttu. Çok güzel, görkemli bir evin önünde durduğumuzda müthiş şaşırdım. Katedralin yakınlarda olduğunu hissediyordum, Strasbourg davetini en çok bu Katedral için kabul ettiğimden, arzularımın hedefine bu kadar yakın bir yerde kalacağım aklımdan geçmemişti, arayıp da bulamayacağım bir şeydi bu. İnsanın bu dar sokakta olabileceğini beklediğinden daha geniş bir giriş bölümü vardı evin. Profesör Hamm, geniş bir merdivenden beni ikinci kata çıkardı ve konuk odasının kapısını açtı: geniş, rahat bir odaydı bu, on sekizinci yüzyıl zevklerine göre döşenmişti. Odanın kapısında, bu odada yatmanın bana hiç uygun düşmeyeceği duygusuna kapıldım, öyle yoğun bir şaşkınlıktı ki bu ağzımı açamadım. Pek canlı bir adam olan ve hareketleriyle tam bir Fransızı andıran Profesör Hamın bir hoşnutluk ünlemi bekledi benden, çünkü bu kadar güzel bir odada ağırlanmayı kim umabilirdi? Bir adım uzaklıktaymış gibi görünen Katedral kulesini göstererek nerede olduğumu açıklama gereksinimi duydu ve "Bu ev," dedi, "On sekizinci yüzyılda bir otelmiş, o zamanlar adı Auberge du Louvre'muş. Herder burada bir kış boyu kalmış. Dışarı çıkamayacak kadar hastaymış. Goethe her gün onu ziyarete gelirmiş. Kesin olarak bilmiyoruz ama, söylendiğine göre Herder bu odada kalmış."

Goethe'nin Herder ile tam tamına bu odada konuştuğu düşüncesi beni âdeta büyüledi.

"Yani gerçekten bu oda mıydı?"

"Bu ev olduğu kesin."

Yatağa şaşkın gözlerle baktım. Profesör Hamm'ın bana Katedral'i gösterdiği pencerenin başında duruyordum; odaya girmeye cesaret

edemiyordum. Gözüm kapıdaydı, Goethe'nin orada belirivermesini bekliyordum sanki. Ama beni daha da şaşırtacak sürprizler sıradaydı .Çok geçmeden Profesör Hamm'ın evin efsanevi geleneğinden fazlasını da düşündüğünü öğrendim. Hızlı adımlarla yatak başındaki masaya yaklaşarak eline küçük bir kitap aldı, (sanırım 1770'lerden kalma) eski bir yıllıktı bu, kitabı bana uzattı.

"Ev sahibinizden küçük bir armağan," dedi. "*Müzler Yıllığı*. İçinde Lenz'in bir şiiri de var."

"Lenz'in mi?"

"Evet. İlk basım. İlginizi çekeceğini düşündüm."

Bunu nerden bilebilirdi? O genç ozanı bir kardeş gibi sevmiştim, elbet Goethe ve Herder gibi büyük adamları sevdiğim gibi değil, ama haksızlığa uğramış, hakları dalaverayla elinden alınmış biri olması nedeniyle müthiş yakınlık duyuyordum ona. Lenz, bugüne dek avangard bir ozan olan Lenz, Büchner'in küçük romanı, o inanılmaz Alman anlatısı sayesinde tanıdığım Lenz, ölüm düşüncesinden müthiş ürken, ölümle asla barışamayan Lenz. Müzik alanında olsa bile, öncülerin bir araya geldiği Strasbourg, Lenz için biçilmiş kaftandı. İdolu olan, daha sonra yıkımını getiren Goethe ile burada tanışmıştı; ve altmış yıl sonra, Alman dramasının sayesinde kusursuzluğa ulaştığı Büchner de bu kentte yaşamıştı. Bu kadarını biliyordum, bütün bunlar bu kentte buluşmuşlardı. Ama Profesör Hamm, bütün bunların benim için büyük anlam taşıdığını nereden biliyordu? *Düğün*'ü okusa gözleri faltaşı gibi açılırdı, beni evine almaya bile çekinirdi hatta. Ama evinden duyduğu gururun yanı sıra gerçek bir konukseverlik güdüsüyle beni ilerde lâyık *olabileceğim* şekilde ağırlıyordu. Aslında Goethe'nin Herder'i ziyaret ettiği odada yatmam için konukluğumu kabul etmişti, böyle bir onura kim lâyık olabilirdi ki? Ama bana ayrıca içinde Lenz'in şiirleri de bulunan *Yıllık*'ı vermişti. Bu beni çok etkiledi, çünkü Lenz, ait olduğu kutsal kişiler arasına aslında hiçbir zaman gerçekten kabul edilmediğinden, burada bir yanlışın düzeltilmesi söz konusuydu. Bavulum yukarıya getirildi, odaya yerleştim.

Festivalde aklımı meşgul edecek pek çok şey vardı: her gün, hiç de hafif denemeyecek müziklerin çalındığı iki konser, konferanslar (örneğin bunlardan birinde Alois Hába dörtlük ölçüyle çalınan müziği hakkında konuşmuştu), bazıları son derece ilginç olan yeni tanıştığım insanlarla konuşmalar... Bu konuşmaların bana göre en ilginç yönü, edebiyatla değil de müzikle ilgili olmalarıydı, çünkü o dönemde, edebiyatla ilgili toplu tartışmalara dayanamıyordum. Akşamları, kentin ileri gelenlerinin evlerinde ve kafelerle restoranlarda toplantılar düzenleniyordu. Müzisyenlerin tersine hiçbir şey yapmıyor olmama karşın kendimi çok meşgul hissediyordum. Ama ben Scherchen'in kişisel konuğu olarak görülüyordum, orada bulunma hakkımı kimse sorgulamıyordu. Kimsenin bana "Hangi kitabın yazarısınız?" diye sormaması garip geldi. Kendimi sahtekâr olarak görmüyordum, çünkü *Kant Yanıyor*'u yazmıştım, *Düğün*'ü yazmıştım, böylece, oradaki besteciler gibi ben de *yeni* bir şeyler yaptığımı düşünme hakkını görüyordum kendimde. Orada H.'den başka hiç kimse yazdıklarımı okumak bir yana, duymamıştı bile, ama bu beni hiç rahatsız etmiyordu.

Gecenin geç bir saatinde, benden başka hiç kimsenin Herder'in Auberge du Louvre'daki odası olarak kabul etmediğine inandığım odaya geliyordum. Bir gaspçı olduğum düşüncesini kafamdan silemiyordum. Her gece aynı telâşı, o korkuya benzer duyguları yaşıyor, saygısızlık suçu işlediğimi, bunun için de uykusuzlukla cezalandırıldığımı düşünüyordum. Ama sabah olup da kalkma vakti geldiğinde, yorgun olmadığımı görüyordum, kendimi festivalin talâşına salıvermekten hoşnuttum, akşama beni nelerin beklediğini aklıma bile getirmiyordum. İçine yanlışlıkla sürüklendiğim ve ait olmayı sevinerek kabul edeceğim geçmiş olaylarla ilgili rahatsızlığımda tek bir avuntu vardı. Ama bu öylesine harikulade bir şeydi ki, her gün ona —yani Katedrale— zaman ayırıyordum.

Strasbourg'a sadece bir kez, 1927 baharında Paris'ten Viyana'ya dönerken uğramıştım. Strasbourg Katedralini ve Colmar'daki İsenheim sunağını görmek için Alsace'a gittim. Strasbourg'da bir iki saat geçirdikten sonra Katedral'i görmeye gittim. Derken, ansızın —öğleden sonra— kendimi Krämergasse'de buldum, katedral bir hayal gibi beli-

riverdi karşımda. Geniş batı yüzündeki taşların böylesine parlak bir kırmızı ışık saçacağını beklememiştim. Gördüğüm bütün resimler siyah beyazdı.

Şimdiyse altı yıl sonra gene bu kentteydim, birkaç saatliğine değil, birkaç haftalığına, bütün bir ay burada olacaktım. Bir rastlantıyla gelmiştim buraya ya da öyle görünüyordu. H., yeni kişiler arayışı içinde beni davet etmişti; müzisyen olmasaydım da oyun yazarıydım ve festivaline tuz biber olarak beni seçmişti. Davetini kabul ederken, Anna'ya olan büyük tutkumu istemeden kısa kesmiştim. Beni haberci olarak kullanmakla H., da bu tutkumdan sorumluydu. Dış güçlüklere karşın, ciddi olarak çekinmedim. *The Comedy of Vanity*'ye başlamıştım ve halen birinci bölümü üzerinde çalışmaktaydım. Dolayısıyla beni Viyana'da tutan ikisi de önemli iki şey vardı: Veza ile karşılaştığımdan beri yaşadığım ilk tutku ve —romandan ve *Düğün*'den sonra— Almanya'daki olayların etkisiyle yazmaya başlamış bulunduğum üçüncü bir yazınsal çalışma. Kitapların yakılmasından beri *Komedi* fikri aklımda alev alev yanıyordu. Anna ile olan ilişkim, gitme kararının önceden verilmiş olmasına karşın, yola çıkacağım gün, pasaport sorunlarından ötürü ertelendiğinde kötüye gitmeye başlamıştı. Konsoloslarda oturup beklerken, âdeta *Komedi* kafamda müthiş bir ivedilik kazanıyordu. Crumb'un Söylevi bölümünü Fransız konsolosluğunda vizemi beklerken yazdım.

Bugün festivale gitmek yönündeki kararımı —Scherchen'in nerdeyse yaptırımcı isteği dışında— neyin etkilediğini kendime sorduğumda, bu öğenin Strasbourg adı olduğunu düşünüyorum, bir akşam üzeri Katedrale şöyle bir bakmış olmam ve adları bu kentle özdeşleşen Herder, Goethe ve Lenz hakkında bildiklerim de buna eklenince oraya gitme isteğim ağır bastı sanıyorum. O zamanlar bütün bunların bilincinde olduğumu sanmıyorum; Katedral ile ilgili anılarım böylesine çekici olmasa gerekti, ama Alman edebiyatındaki romantizm-öncesi Fırtına ve Gerilim dönemi ile ilgili duygularım çok güçlüydü ve bu kısa dönemin başkenti Strasbourg olmuştu. Bu edebiyat şimdi tehlikedeydi. O zamanlar Alman edebiyatının en belirleyici özelliği özgürlük tut-

kusunun tehlikede olmasıydı ve o sıralarda üzerinde çalıştığım, her an üzerinde düşündüğüm oyunun temel içeriği de böyle bir özgürlük tutkusuydu. Ama bu hareketin yeşerdiği toprak olan Strasbourg hâlâ özgürdü. Yalnızca küçük ama güçlü bir bölümü yazılmış olan *Komedi*'min yanı sıra, beni bu nedenle de çekmiş olsa gerek. Ama beni Lenz ile tanıştıran Büchner de vardı bu işin içinde. Son iki yıldır Büchner'i, *bütün* tiyatro eserlerinin kaynağı olarak görüyordum çünkü.

Eski kent büyük değildi, nereye gidersem gideyim, sonunda Katedral'in önüne çıkıyordum. Bunu bilerek yapıyor değildim, ama aslında hep bunu istiyordum. Kapıların üzerindeki figürler, Peygamberler, özellikle de Ahmak Bakireler beni çekiyordu. Akıllı Bakireler beni etkilemedi, sanırım Ahmak olanların yüzlerindeki gülümseme hoşuma gitmişti. İçlerinde en güzeli diye seçtiğim birine âşık oldum. Daha sonra onunla Eski Kentte karşılaştım ve tuttum, benzerini ona göstermek üzere Katedrale getirdim, daha önce kimse ona bunu göstermemişti. Kendisini taştan oyulmuş bir halde görünce çok şaşırdı; bir yabancı onu köyünde görmüş, bu heykele çok benzediğini söylemiş, doğmadan yıllar önce bu dünyada yaşadığına, kilise kapısında Ahmak Bakire olarak gülümsemekte olduğuna, aslında hiç de ahmak olmadığına, çünkü sanatçıyı, onu sol kapıdaki yedi figür arasına yerleştirmeye iten çok güzel bir gülümsemesi olduğuna onu inandırmış. Peygamberler arasında da burada geçirdiğim günlerden birinde tanıştığım bir kent sakini vardı. Alsas tarihi uzmanı, çekingen, kuşkucu bir adamdı, az konuşuyor konuştuğundan da az yazıyordu. Nasıl olmuştu da Peygamberlerden biri olmuştu, Tanrı bilir, ama işte karşımdaydı ve adamı tutup kapıya götürmedimse de, kendisine ve zeki eşine uzmanın nerede bulunabileceğini söyledim. Bu arada kuşkucu tarih uzmanı, buluşum karşısında söyleyecek söz bulamadı ama karısı benimle aynı görüşte olduğunu söyledi.

Ancak insanlar, kokular ve seslerle dolu bu haftalar sırasında yaşadığım en önemli deneyim Katedralin tepesine tırmanmaktı. Bunu her gün, ama her gün yapıyordum. Yavaş yavaş ve sabırlı bir havayla çık-

mıyordum merdivenleri, tepedeki düzlüğe varmak için acele ediyordum, oraya vardığımda, soluk soluğa oluyordum. Böyle bir tırmanışla başlamamış bir gün, gün değildi benim için, burada kaç gün kaldığımı da Katedral kulesine çıkışlarımla hesaplıyordum. Buna göre, Strasbourg'da bir ayda bulunan gün sayısından daha uzun süre kalmış oluyordum, çünkü bazı günler, dinlemem gereken birçok şey olmasına karşın, kuleye öğleden sonra da gitmeyi başarıyordum. Orada oturan görevliye gıpta ediyordum, çünkü döne döne yükselen merdivenlere en önce o tırmanıyordu. Gizemli kent çatılarının görünümüne ve tırmanırken sürtündüğüm bütün taşlara âşık oldum. Vosges ile Kara Ormanları bir arada gördüm ve bu yıl onları neyin ayırdığını çok iyi anladım. On beş yıl önce bitmiş olan savaş aklımdan çıkmış değildi, çok geçmeden yeni bir savaşın daha patlayacağını hissediyordum.

Kuleye geçtikten sonra Goethe, Lenz ve arkadaşlarının adlarını yazdığı tabletten birkaç adım ötede duruyordum. Goethe'nin buraya çıkıp, Caroline Herder'e bu karşılaşmadan söz eden harikulade mektubu yazan Lenz'i beklediğini düşünüyordum. "Mektubu burada kesiyorum, Goethe ile birlikteyim, son yarım saattir beni Katedralin kulesinde bekliyordu kendisi."

Bu kentin havasına Scherchen'in festivali kadar uygun düşmeyecek başka bir şey olamazdı. Modernizme, ya da en azından modern sanata karşı değildim, bu düşünülemezdi bile. Ama geceleyin konserden sonra kentin en lüks kafesi olan Broglie'de, aralarından birkaçının pahalı yemekler ısmarlayacak durumda olduğu konuk müzisyenler arasında oturur ve H.'nın havyarını miğdesine indirdiğini izlerken —o, yalnız ve yalnız o, yemeğe başlamadan havyar isterdi— bu kentte bir katedralin varlığından haberli mi diye düşünürdüm. Havyarını yerken insanların ona bakmasından hoşlanırdı, ve eğer kendisini izleyenlerin ağızlarının sulandığını hissederse, üçüncü porsiyonu getirmesini söylerdi garsona — siparişi kendisineydi elbet, böylesine çok çalışan birinin iyi beslenmesi gerekirdi. Karısı Gustel geç saatlere kadar Scherchen'in yazışmalarıyla uğraşır, havyar yeme faslına çok seyrek katılır-

dı; eşini otelde bekliyordu o saatlerde. Çevresindeki hiç kimsenin işsiz güçsüz durmasına dayanmazdı; gerçek bir orkestra şefinden bekleneceği üzere, herkese bir iş verirdi.

Başkalarına zorla kabul ettirdiği işlerin onlara getirdiği yük konusunda asla kendisini suçlu hissetmiyordu, en büyük yük onun omuzlarındaydı ne de olsa. Dinlemeyi kabul ettiği bir şarkıcı adayına ertesi sabah altıda otele gelmesini söylemiş olsa da, Broglie'de gece yarısına kadar oturur, havyarla şampanya içerdi. Onun için fazla erken diye bir saat yoktu, güne birkaç dakika eklemeyi kâr sayıyordu, kendisi, bu korkunç sanayi dalında önemli bir kişi olduğundan, kimse erken saatte çağrılmış olmaktan yakınamazdı. Bu festivaldeki çalışmalar için para ödenmiyordu. Müzisyenler yeni müziğe duydukları aşkla buraya gelmişlerdi. Konservatuar ve konser salonları bedava hizmete sunulmuştu. Hem, ne de olsa bir numaralı kişi, kendi görüşüne göre katkısı herkesinkinden daha fazla olan düzenleyici de hizmeti karşılığında hiçbir şey beklemiyordu. Sayısız konser veriliyordu; kimsenin duymadığı zor müziklerin çalınmasına karşın hepsi de "pekâlâ oluyor"du; geminin kaptanı eşek gibi çalışıyordu, her şeyi denetliyor, işlerin yolunda gitmesini sağlıyordu. Etkileyici bir başarıydı bu; ne de olsa orkestra şefi bestecilerden çok daha önemliydi, bu kadar çok çeşitli müziği, üstelik çoğunu da ilk kez olarak izleyicilere sunma girişimini başlatan oydu; o olmasaydı, hiçbir şey olmazdı. Yörenin özenle seçilmiş ve konuk müzikçilere evlerini açmış ya da pahalı, görkemli davetler vermiş birkaç kültür-sever kişisine Broglie'de Scherchen'in masasına oturup onun havyarını yemesini izleme ayrıcalığı veriliyordu. Hepsi de onun bu havyarı da şampanyayı da tam anlamıyla hak ettiği kanısındaydı. İçlerinden biri, tanrıtanımaz olduğunu bildiğim bir doktor bir akşam bana döndü ve, "Bu adamda İsa Peygamber havası var," dedi.

Ama gün bu havyar faslıyla sona eriyor değildi. Çok daha küçük bir grup, H.'nın kaldığı otel olan Maison Rouge'da geceyi sürdürürlerdi. Bunlar, kent sakinlerinden ya da herkesin tanıdığı müzikçilerden değildi, hepsi de yeni yeni ortaya çıkan sanatçılardı, ama bir özellikleri vardı, doğal olarak Maison Rouge'da kalan kaymak tabakadan kişi-

lerdi. Kendisi de bir menajer olan ve Milhaud'nun *Le Pauvre Matelot*'sunu Stadtheater'da yönetmek üzere festivale katılmış bulunan genç Jessner ve eşi, Gundolf'un Heidelberg'den ayrılan dulu, bunlar arasındaydı; Gundolf daha yakınlarda ölmüştü ama kadın neşeli, çoğu kez de şamatalı konuşmalardan hoşlanırdı. H. konuştuğunda ya buyruklar verir, ya da alaycı görüşler dile getirirdi; seçkin konuklar bu alaylarla onurlanır ve kahkahalarına katılırlardı.

Bu çağdaş müzik festivalinin gerçekleştirildiği döneme bir göz atmakta yarar var; festival, Almanya'da kitapların yakılmasından birkaç hafta sonraya rastlıyordu. Altı aydır, adını anamayacağımız adam iktidardaydı. On yıl önce Almanya denetlenemez bir enflasyonla sarsılmıştı. On yıl sonra da bu adamın birlikleri Rusya'nın ta içlerine girmiş, bayrağını Kafkasların en yüksek tepesine dikmişti. Festivalimize ev sahipliği eden Strasbourg, halkının bir Alman lehçesiyle konuştuğu Fransız yönetiminde bir kentti.

Caddeleri ve binaları, haftalardır süren çöpçü grevi sayesinde konukların burunlarının direklerini kırmakta gecikmeyen bir "ortaçağ kenti özelliği" taşıyordu. Ama Katedralin kulesi kokuyu unutturacak kadar yükseklerdeydi ve hepimiz de, tepedeki platformda rahat soluk almaya can atıyorduk. H., bir orkestra şefi olarak buyurgan alışkanlıklar edinmiş olmasına karşın, pırıl pırıl temiz soyu ve Tötonlara özgü enerjisi sayesinde onurlu bir konuma ulaşma olasılığına karşın yeni Almanya'da çalışmayı kabul etmemişti. Bu davranışıyla sayıları fazla olmayan kişiler arasındaydı, ve kuşkusuz bu durum onun işine geliyordu. O ay Strasbourg'da yeni deneyimlere girişmiş müzisyenlerden oluşan bir tür Avrupa meclisini bir araya getirmiş oldu, yürekli, güvenli bir Avrupaydı bu, çünkü, gelecek kaygısından yoksun deneylerin ne anlamı olabilirdi ki?

O zamanlar birbirinden çok farklı iki dünyada yaşamaktaydım. Birinin merkezi, gündüzleri vaktimin çoğunu geçirdiğim Konservatuardı. Binaya girer girmez kulakları sağır eden bir gürültüyle karşılaşır-

dım. Her odada prova yapılmaktaydı, bir konservatuarda olağandı bu elbet, prova edilen müziklerin çoğu da çok garip müziklerdi. Başka konservatuarlarda, kulağınıza gelen besteyi tanıyacağınızı sanırsınız, ve çoğu kez de birkaç aşina melodi yakalarsınız. Burada durum tam tersiydi, her şey garip ve yeniydi, hem melodiler hem de çalınanların bütünü için geçerliydi bu. Belki de beni büyüleyen ve oraya tekrar tekrar gitmeme neden olan bu durumdu. Hiç de kolay olmayan yeni notaları çalmada ustalaşmanın yanı sıra, bu cehennemde prova yapmayı başaran ve her nasılsa böyle bir kargaşa içinde iyi çalıp çalmadıklarına karar verebilen bu müzisyenlerin dayanma gücüne şaşıp kalıyordum.

Belki de sık sık oraya gitmenin tadına varmak için sık sık çıkıyordum Konservatuardan. Çünkü gürültüyü geride bıraktığımda, sokakların pis kokusuna dalıyordum. Bu kokuya hiç alışamadım, hep onun bilincindeydim, ve daha önce böyle bir kokuyu hiç duymamıştım. Her geçen gün daha beter kokuyordu çöpler ve koklama duyusunu aynı ölçüde bir güçle bastırabilecek tek şey, Konservatuardaki akustik kaostu.

İşte Veba hakkında düşünmeye o dönemde bu sokaklarda başladım. Ansızın herhangi bir geçiş ya da hazırlık dönemi yaşamaksızın on dördüncü yüzyıldaydım, kitle hareketleri, kırbaçlamalar, veba, Yahudilerin yakılması bu yüzyılda olduğundan hep ilgimi çeken bir dönemdi bu. Bütün bunları ilk kez Lumburg Tarihinde okumuştum, ondan sonra konuyla ilgili birçok başka kitap da okudum. Şimdi, tam tamına o günleri yaşıyordum. Dr. Hamm'ın lüks döşeli evinden bir adım atmak beni çöplerin ve çöp kokularının egemenliğini sürdürdüğü o sokaklara götürüyordu. Onlardan kaçınmak yerine duyduğum korkunun yarattığı imgelerle donattım bu sokakları. Her yerde ölüler görüyordum, hâlâ ölmemiş olanların umutsuzluğunu görüyordum. Dar sokaklarda, insanlar mikrop kapmak kaygısıyla birbirlerine sürünmeden geçmek için çaba harcıyorlar gibi geliyordu bana. Eski Kentten Konservatuarun bulunduğu yeni mahalleye kestirme yoldan gitmiyordum hiçbir zaman. Sokakları dolaşıp duruyordum; böylesine sınırlı bir alanda bu kadar

çok sayıda birbirinden farklı gidiş yolu bulunabileceği inanılmaz geliyor insana. Her ne pahasına olursa olsun tehlikeyi solumaya kararlıydım. Önünden geçtiğim her kapı kapalıydı. Tek bir açık kapı görmüyordum; ama içimden, bu kapıların ardında, evlerin içinde tıklım tıklım ölü ve can çekişen insan olduğunu görüyordum. Almanya'da, Ren Nehri'nin ötesinde, bana yepyeni bir başlangıç gibi gelen şey, henüz başlamamış bir savaşın sonucu gibi görünüyordu. On yıl sonrasının neler getireceğini bilemiyordum — nasıl bilebilirdim? Hayır, altı yüz yıl geriye çeviriyordum gözlerimi ve burada, karşı durulmaz biçimde yayılmakta olan, ve gene Ren'in karşı kıyısından gelen vebayı, kitleleri öldüren vebayı görüyordum. Tabur tabur duacı kuyruğunun bir ucu Katedraldeydi, ama bunların Vebaya hiçbir yararı yoktu. Çünkü gerçeklikte, Katedral. kendi başına bir varoluştu; önünde durabilirdiniz, içine girerdiniz, sağlayacağı tek yarar, her şeye karşın, hâlâ orada duruyor olmasıydı, vebaların hiçbirinde yerle bir olmamış olmasıydı. O eski insan kitlelerinin yürüyüşleri beni de içine aldı; bütün sokaklarda toplanıp, Katedrale doğru ilerliyorduk. Belki yardım istemek, dua etmek için değil, şükranlarımızı sunmak için duruyorduk kapısında, bugün hâlâ burada durabildiğimiz için, başımıza hiçbir şey gelmediği için, utkuların utkusu o görkemli kule, hâlâ gökyüzünü gösterdiği için şükranlarımızı sunmak üzere oradaydık. Ve nihayet, bu kulenin tepesine tırmanmak, ve yukarıdan, daha hâlâ olduğu gibi durmakta olan şeylere bakmak ayrıcalığını elde etmiştim; aşağı bakarken derin bir soluk aldığımda, bir kez daha yayılmaya çabalayan Veba, kendi eski yüzyılına fırlatılıp atılmış gibi geliyordu bana.

Anna

H.'NIN kadınlar üzerinde inanılmaz bir etkisi vardı. Onları kendisini sevecek hale getirmek üzere *yönetiyor* gibiydi, bunu gerçekleştirdikten sonra da, kadınlar yeni konumlarına yerleşmeye fırsat bulmadan bırakıyordu onları. Kadınlar, yazgılarını kabulleniyorlardı, müzik

etkinlikleri nedeniyle onunla ilişkilerini sürdürmek zorundaydılar çünkü. Birlikte çalışırlarken önceden olduğu gibi kesin ve özenli davranıyordu. Eski havanın bir bölümü korunuyordu, ve H.'nın arzusunun yeniden alevleneceği umudu daima yaşatılıyordu. Aralarında pek kıskançlık olmuyordu; her birine mümkün olan her fırsatta, H'nın kendilerini bir diğerinden farklı ve seçkin gördüğü duygusu tattırılıyordu, ancak bu lûtfun kendisine sunulduğu kişi, onu sır olarak saklamak için de elinden geleni yapıyordu. Eline geçmiş olan bu büyük fırsatı, bu şansı korumak, herkesten saklamak, rakiplerinin kıskançlığını ve nefretini uyandırmaktan daha önemliydi ne de olsa. H. ise kendisini, canının istediğini, uygun gördüğünü yapan bir yetke olarak görüyordu.

Ancak bütün bunların dışında kalmış tek bir kişi vardı: tarihsel nedenlerle kıskanmakla yükümlü olan ve bu yükümlülüğünü eksiksiz yerine getiren bir kadındı bu. Strasbourg'da kaldığı günler boyunca ona resmen eşlik eden Gustel, dördüncü karısı oluyordu. Kadın, bu evlilik bağı konusunda pek yeniydi, daha birkaç hafta önce bu işe sürüklenmişti. Dördüncü karısı olma kararını almadan önce uzun bir süre kararsız kalmıştı, bu kararsızlığı haklı nedenlere dayanmaktaydı çünkü kendisi, aynı zamanda H.'nın birinci karısı olmuştu. Berlin'de geçirdiği gençlik dönemlerinde, H. henüz bir hiçkimseyken, dişini tırnağına takıp çalışarak bir yerlere varmaya uğraşırken ona arka çıkmıştı Gustel. Onun Kızılderili hizmetçisiydi bu kadın hatta, cildinin kızılımsı tonu nedeniyle gerçek bir Kızılderiliye benziyordu. Çileli sadakatinin etkisiyle kavruk bir havası vardı üstelik. Az konuşurdu, ama ağzını açtığında gevrek, mayhoş sesler çıkarırdı. Yaşamı tehlikede olan, yazgısına razı, sonuna dek dişlerini sıkmaya kararlı bir kurban izlenimi uyandırıyordu. Onunla evlendiğinde, H.'nın büro işlerini yürütmeye koyulmuştu hemen, bütün yazışmaları, sözleşmeleri falan onun elinden geçerdi, hatta, yeni tasarılar yaratma, onların peşinden koşma konusunda da yardımcı olurdu eşine. Tasarılar gerçeklik haline gelip de her başarının ona müthiş acılar getirdiğini gördüğünde bile başa gelen çekilir yaklaşımını benimser ve yeni bir acıyı hazırlamaya koyulurdu. H.'nın ağzı sıkıydı, kadının ağzından söz alınamayacağı gibi, onun

aklından geçenleri söylemesi de asla beklenemezdi. Kadın mutsuzluğunu kendine sakladı, erkek eline geçen bu büyük fırsatın nimetleri konusunda ağzını açmadı. İkisinin de dudakları, ipince, sımsıkı kapalı durumdaydı.

H. gençlik yıllarını henüz geride bırakmadan önce Saalbau Konserleri düzenleyicisi olarak Furtwängler'in yerini almak üzere Frankfurt'a geldiğinde gençlik günlerimin Penthesilea'sıyla, dönemin en büyüleyici oyuncularından biri olan Gerda Müller'le tanıştı. Çok geçmeden onun uğruna Gustel'i bıraktı. Gerda Müller, Gustel'den tümüyle farklı biriydi. G. onda yoğun, sözcüklere dökülmeye hazır bir tutku, asla gizlemediği bir canlılık ve kayıtsız şartsız bir başeğmezlikle karşılaştı; ona göre boyuneğme bir erdem değildi, yetersizliğin anlatımıydı. Scherchen'in tiyatroya ilgisi o zamanlar başlamış olsa gerekti. Özel yaşamındaki en fırtınalı değilse de fırtınalı bir dönemdi bu. Böylece bir kenara atılmış olan Gustel, düzenli, işkenceden uzak bir yaşam sürme girişiminde bulunmaya zorlanmış oluyordu. Kendisine bir sevgili buldu ve onunla yedi yıl mutlu bir yaşam sürdü.

H., Gerda Müller hakkında fazla bir şey anlatmadı bana, ama yaşamında önemli bir rol oynayan bir sonraki kadın hakkında, kendisini onun arzularını hiçe sayarak terk eden kadın hakkında bana açıldı. O da bir oyuncuydu, ama Gerda Müller içkiye sığınırken, Carola Neher serüvenden serüvene koşan, üstelik en çılgın serüvenleri yaşayan bir kişi olduğunu göstermişti.

Strasbourg günlerinden bir ya da iki yıl sonra, H.'nın Werner Reinhardt orkestrasını yönettiği Winterthur'a gitmiştim. Bir konserinden sonra odasına gidip bir süre onunla oturdum. Sinirli bir havası olduğunu seziyordum, ama bu her zamanki türden, biri üzerinde egemenlik kurmak, birini ezmek itkisinden kaynaklanan bir gerginlik değildi. Kendisi ezilmiş görünüyordu. Gene de konser iyi geçti, yani, her zamankinden daha kötü geçmedi. Vakit ilerlemişti ama benim yanında kalmamı, hemen gitmememi istedi. Garip garip, sanki odada hayaletler varmış gibi sağa sola baktı; bakışları bir noktada uzun süre kalmıyor, ileri geri zıplıyordu.Tek istediği kendisini dinlememdi. Ok gibi or-

dan oraya fırlayan bakışları beni rahatsız ediyordu ama sakindim; onu hiç böyle görmemiştim. Birden patladı; ondan hiç beklemeyeceğim bir tutkuyla konuşmaya başladı: "İşte son konuşmamızı tam tamına burada, bu odada yaptık. Bütün gece konuştuk." Sonra nerdeyse soluk soluğa zaman zaman kendini kaybederek Carola Neher'le yaptığı o gece konuşmasını bana anlattı.

Kız, ondan ayrılma niyetini dile getirmiş, H. ise kalması için yalvarmıştı. Neher büyük bir şeyler yapmak istiyordu, bu yaşam ona göre fazla dardı, aşırı sınırlıydı. Her şeyi, oyunculuğunu, ününü, ve bir kukla olarak gördüğü H'.yı bırakmak istiyordu. Konser izleyicilerine hizmet etmesi nedeniyle onu küçük gördüğünü söylemişti kadın. Orkestrayı yönetirken üstünden terler akıyordu; kim için terliyordu, ne biçim bir terdi bu? Yapmacık terlemeydi, hiçbir anlam taşımıyordu, onun için anlam taşıyan tek şey yakınlarda tanıştığı bir Bessarabia'lı öğrencisiydi, yaşamını ortaya koymaya hazır, hiçbir şeyden, ne hapisten ne de ölüm mangasından korkmayan bir gençti. H., kadının ciddi olduğunu anlamıştı, ama onu elinde tutacağından adı gibi emindi. O güne dek erkeklere olsun kadınlara olsun hep sözünü geçirmişti; terk eden biri olacaksa, kendisi olmalıydı. Canı istediğinde bırakıp giderdi birlikte olduğu kadını. Neher konusunda her yolu denedi bu kez. Onu kendisinden korumak amacıyla kilit altına almakla tehdit etti. Kendisinden ayrılmak onun ölümü olurdu. Bu öğrenci hiç kimse değildi, yaşam deneyimi olmayan önemsiz biriydi, bir hiçti. Neher'e hakaretler etti, azarladı onu, orkestra yönetmesi konusunda söylediklerinin karşılığını vermiş oldu böylece. Öğrenciye bir *birey* olarak saldırdığında, kadın biraz kararsızlık geçirir gibi olmuştu. Ama daha sonra, aslında o bireyin kendisini değil, uğrunda savaştığı davayı ciddiye aldığını savundu. Eğer H., başka biri olsaydı, ama benzer bir amaç uğruna canla başla savaşıyor olsaydı, onu da aynı ölçüde ciddiye alırdı. Savaş bütün gece sürdü. H., onu yorgun düşüreceğini umuyordu; kadın inanılmaz ölçüde inatçıydı, H.'nın kol kuvvetine boyun eğmek durumunda kalırken, ona sövüyordu. Nihayet şafak söktü; kadın uyuya kaldı ve H. onu yenilgiye uğrattığını sandı. Kendisi de uykuya dalmadan önce ona şöy-

le başarı duygusunun verdiği bir rahatlamayla baktı. Bu onu son görüşü oldu. Uyandığında kadın gitmişti, bir daha da gelmedi.

Haftalarca ve haftalarca onun dönmesini bekledi H. Ondan haber bekledi, ama hiçbir haber alamadı. Nerde olduğu konusunda hiçbir fikri yoktu. Nereye gittiğini bilen de yoktu. Sordu, soruşturdu, öğrencinin de ortadan kaybolduğunu öğrendi. Demek söylediği gibi onunla kaçmıştı. Onu tanıyan bütün tiyatrolardan aynı yanıt geliyordu. İz bırakmaksızın yok olmuştu. Kadının kendisinden çalındığını düşünüyordu. Buna dayanamazdı. Bu yüzden çalışamıyordu.

Durumu öylesine umutsuzdu ki, Gustel'in kendisine dönmesini istedi. Ona ihtiyacı olduğunu söyledi kadına; bir daha asla onu bırakmayacağına ant içti; Gustel, dilediği koşulu öne sürebilirdi; bir daha asla ona ihanet etmeyecekti. Ama ya hemen fırlayıp gelmeliydi, ya da hiç görünmemeliydi. Gustel, kendisine sevgiden başka bir şey vermeyen adamla olan yedi yıllık beraberliğini bozdu ve onu geçmişte hep itmiş kakmış olan H'.ya döndü. Zor koşullar öne sürdü, H. de bunları kabul etti. Ona her zaman hakikatleri söyleyecekti, aklında fikrinde ne olduğunu hep bilecekti Gustel.

Strasbourg'da geçirdiğim haftalar boyunca H. konusundaki görüşlerim, o zamanlar etkileri ikimizin de gözünden kaçan bazı durumlar nedeniyle iyice biçimlenmişti. Viyana'da elime bir mektup tutuşturup Anna'ya göndermekle, beni bir haberci olarak kullanmıştı. Anna ile böyle tanıştım. Mektupta nelerin yazılı olduğunu bilmiyordum, ama H., onu Anna'nın eline vermem gerektiğini söylemişti. Anna'ya telefon ettim, o da Hietzing'deki stüdyosuna gitmemi söyledi.

Anna beni görmeden önce gördüm ben onu. Parmaklarını gördüm. Parmaklar, gerçek bir insan boyutundan daha büyük bir kil yığınına batıp çıkmaktaydı. Bana arkası dönüktü, yüzünü göremiyordum. Stüdyaya giden yoldaki çakıl taşlarının sesi bana fazla yüksek gelmişti, ama o bu sesi duymamış görünüyordu. Henüz biçimlenmemiş figürüne öylesine derin dalmıştı ki, duymak istemedi belki. Belki de bu ziyaret onu rahatsız etmişti. Ama ne de olsa bu mektubu teslim etme işi-

ni yüklenmiştim. Stüdyo olarak kullandığı seraya girdiğimde birden döndü, yüzüme baktı. Bu arada ona hayli yaklaşmış bulunuyordum, bana döndüğü anda gözleri bütün bedenimi sardı. O andan sonra da beni bırakmadılar. Beklenmedik bir karşılaşma değildi bu çünkü seraya girdikten sonra ona yaklaşıncaya dek bir hazırlık dönemi geçirmiştik, ama böylesi bir olağanüstü durumla karşılaşmayı beklemiyor olmam nedeniyle müthiş şaşırdım. Anna gözlerden ibaretti; başka bir şeyini gördüğünüzü düşünmeniz demek, hayal görüyorsunuz demekti. Bunu anında duyumsadım ama kendimi toparlayıp bunu belli etmeme gücünü nasıl bulacaktım? Böylesine şaşkınlık verici bir gerçekliği, gözlerin, onları taşıyan kişiden çok daha kapsamlı olabileceği gerçekliğini nasıl kabul edecektim? Bu gözlerin derinliklerinde, insanın aklına gelebilecek her şeye yer vardı; her şeye yer olduğuna göre de, bunları söylemek gerek.

Gözler vardır, korkarsınız, kana susamışlardır çünkü; görüldüğü anda av olmaya mahkûm avların arayışı içindedir böyle gözler; av gözden kaçsa bile, bir av olarak mim koyulacaktır onlara. Bu acımasız bakışın soğukluğu korkunçtur. Asla değişmez; hiçbir kurban onu değiştiremez, etkileyemez, bakış da av da her zaman için böyle bir yazgıya mahkûmdur. Bakış alanına giren herkes, onun kurbanı olur, savunması yoktur, kendisini kurtarma yönündeki tek umudu, tümüyle şekil değiştirmek olabilir ancak. Gerçek dünyada böyle bir dönüşüm olanaksız olduğundan bazı efsanelerin ve efsane kahramanların yaratılması gerekli olmuştur.

Bir başka efsane de, gene bakışının iliştiği bir şeyi asla bırakmayan, ancak bu kez kan peşinde olmayan göz efsanesidir. Bu efsane gerçekleşebilir, ve bu deneyimi yaşayan, gözü bu göze değen herkes, onu içinde boğulmak zorunda bırakan gözü titreyerek, korkuyla düşünür olur. Ne geniş bir alan, ne büyük bir derinlik! Düşünebileceğin ve söyleyebileceğin her şeyle birlikte balıklama dal içime, söyle ve boğul.

Bu tür gözlerin derinliği sonsuzdur. Onların içine düşen hiçbir şey dibe ulaşamaz. Ve içlerine dalan hiçbir şey karaya vuramaz, bir daha

çıkamaz. Ne olur peki? Bu tür bir göz, belleksiz bir göldür. İstediğini elde eder. Ona sahip olduğunuz her şeyi verirsiniz; önemli olan her şeyinizi, en derinlerdeki özünüzü verirsiniz. Bu gözden hiçbir şeyi sakınamazsınız, hiçbir güç kullanılmıyordur gerçi ama, gene de hiçbir şey ondan esirgenemez, kaçırılamaz. Verilen, seve seve verilir, sanki verilmekten başka hiçbir nedenle kendinin farkına varmamışçasına, yalnızca verilmek üzere varolmuşçasına verilir.

Anna'ya mektubu verdiğimde, haberci olmaktan çıktım. Mektubu almadı, başıyla köşede duran ve daha önce fark etmediğim bir masayı işaret etti. Üç adımda masaya yaklaştım ve isteksiz bir tavırla koydum mektubu üzerine, isteksizdim çünkü mektubu bıraktığımda ellerim serbest kalacaktı, elini sıkma girişiminde bulunma engeli ortadan kalkmış olacaktı. Elimi, şöyle yarım yamalak uzattım, kendisinin kile bulanmış sağ eline baktı ve "Size böyle bir el veremem," dedi.

Bundan sonra neler konuşuldu bilmiyorum. İlk sözcüklerimizi, hem benimkileri hem de onunkileri anımsamaya çalıştım. Hiçbir şey yok aklımda. Anna, gözlerinden ibaretti, bunun dışında nerdeyse dilsizdi; sesi, derindi gerçi ama gene de benim için hiçbir zaman bir anlam taşımadı. Belki konuşmaktan hoşlanmıyordu; sesini elinden geldiğince az kullanıyordu, gerek müzik söz konusu olduğunda, gerek insanlarla birlikteyken hep başkalarının sesini kullanıyordu. Edimi sözcüklere yeğ tutuyordu, babasınınkine benzer bir edim yeteneği olmadığından, parmaklarıyla *biçim* yaratmaya çalışıyordu. Onun sözcükleri, anımsanmaya değer bir şey içermediklerinden, benimkilerse onun karşısında duyduğum şaşkınlığın henüz duyulur sözcüklerle anlatılması olanağı bulunmadığından, onunla ilk karşılaşmamızı, bütün sözcüklerden arındırılmış şekilde koruyorum belleğimde.

Bununla birlikte, mektubu masaya bırakmamı söylemesinden ve ikimizin de karşılıklı oturmasından önce bir şeylerin söylendiğini biliyorum. Benim yazdıklarımı okumak istemişti, ben de basılmış kitabımın olmadığını söylemiştim; elimde yalnızca uzun bir romanın elyazması vardı. Bunu yakın bir zamanda ona getirebilir miydim? Evet, uzun romanları seviyordu, kısa öykülerden hoşlanmıyordu. Bana ken-

disine heykel dersi veren hocası Fritz Wotruba'nın adını söyledi. Onu duymuştum, bağımsız ruhuyla ünlüydü, şiddetinden korkuluyordu. Ama o sıralarda Viyana'da değildi. Daha önce resim yapardı, Roma'da Chirico'nun öğrencisi olmuştu.

H.'nın mektubunu görmezden geldi. Masanın üzerinde açılmamış halde duruyordu, görmemesi olanaksızdı. Görevimi, yani H.'nın bana verdiği buyruğu düşündüm ve çekinerek: "Mektubu açmayacak mısınız?" dedim. Zarfı isteksizce eline aldı ve mektuba üç satırlık bir notu gözden geçirircesine şöyle bir baktı. Uzun bir mektup olmasına, üstelik H.'nın elyazısını okumak hayli güç olmasına karşın, bir bakışta bütün yazılanları okumuş görünüyordu. Mektubu, küçümseyici bir havayla masaya bıraktı ve, "Önemli bir şey değil," dedi. Şaşkın gözlerle bakıyordum ona; aralarında şöyle ya da böyle bir dostluk olduğunu, H.'nın söyleyecek önemli şeylerinin bulunduğunu, hatta postaya verilemeyecek kadar önemli şeylerin bulunduğunu sanmıştım. "Okuyabilirsiniz," dedi. "Ama değmez." Okumadım.

Kendisinin böylesine hiçe saydığı bir mektubu okuma zahmetine neden katlanacaktım? Kaba davrandığının, beni buraya gönderen adamı aşağıladığının farkındaydım. Ama artık bir haberci değildim. Şimdi artık kendi başıma bir varlıktım, çünkü beni yükümlülüğümden kurtarmıştı. H.'nın mektubunu öylesine bir kenara atması, öfke ya da hoşnutsuzluk belirtisi göstermemesi, bu anlama geliyordu. H.'ya bir yanıt göndermek isteyip istemediğini sormak bile aklımdan geçmedi.

Oradan ayrıldığımda yeni bir görev yüklenmiş bulunuyordum: Romanımın elyazmasıyla buraya gene gelmek. Üç gün sonra geldim; bu üç günü bekemek bile çok zordu. Romanımı hemen okudu, elyazmasını başka hiç kimsenin bu kadar kısa sürede okuduğu olmamıştı. O andan sonra beni kendine özgü bir kişiliği olan bir birey olarak gördü ve bunun için gerekli bütün özelliklere, hatta gözlere bile sahip biriymişim gibi davrandı bana. Benden buna benzer daha birçok kitap beklediğini ve herkese kitabımdan söz ettiğini söyledi. Sık sık gidip kendisini görmem ve ona mektup ve telgraf göndermem için ısrar etti. Aşkın telgraflarla başladığını bilmezdim, çok şaşırdım. Kısa bir süre sonra ondan bir mektup aldığımda gözlerime inanamadım.

Kendisine yazmamı istiyor ve bir adres veriyordu. Mektuplarımı güzelce kapatılmış bir zarfa koyacaktım, sonra bu zarfı da üzerinde Porzellangasse'de oturan Bayan Hedy Lehner'in adresinin yazılı olduğu bir başka zarfa koyacaktım. Bayan Lehner, Anna'nın stüdyosuna her gün gelen, yüzü tilkiye benzeyen, kızıl saçlı güzel, genç bir modeldi. Stüdyoya geldiğimde ona şöyle bir bakardım, yüzünde belli belirsiz bir gülümsemeyle beni selamlar sonra hemen tek söz etmeden ortadan kaybolurdu. Bazen oraya gittiğimde, benden gelen bir mektubu Anna'ya daha yeni vermiş olurdu, o anda Anna mektubu değil okumak açmamıştı bile. Stüdyoya her an biri girebilir diye önlemli davranıyordu. Mektubu okumayınca da benimle konuşmasının zor olduğunu öne sürerdi, böye anlarda gelmemiş olmamı yeğlerdi. Haklıydı, ona bir yığın öykü anlatırdım, öyküleri çok severdi, ama onu göklere çıkardığım mektuplarımı daha çok severdi.

Ona yazdıklarım için "Davul Sesleri" diyordu, benim tümcelerimi kendi ortamında böyle algılıyordu. Böylesi mektuplar hiç almamıştı daha önce; pek çok kişi mektup gönderiyordu ona, bazen günde üç mektup geliyordu, Bayan Hedy Lehner hepsini tek tek getiremiyordu; aynı gün birkaç kez gelirse dikkati çekerdi, ve Anna (kendisinin pek karşı durmadığı) sıkı bir gözetim altındaydı. Bir modelle çalışma izni özel bir ayrıcalıktı, ve bunu elinden kaçırmak istemiyordu. Anna benim ağdalı sözcüklerle dolu mektuplarıma hep (Hedy'nin dönüşte postaneye götürdüğü) telgraflarla yanıt verirdi. Yazmak kolay değildi onun için ama mektuplarımdaki yaratıcı övgülerime teşekkür etmeden edemezdi; telgraflar bu iş için biçilmiş kaftandı.

Anna'nın pek çok gizi vardı, bu nedenle onun gizemli olduğunu düşünürdüm; ne kadar çok şeyi gizli tutmak zorunda olduğunu ve bunları gizli tutmanın ne ölçüde önemli olduğunu anlayamadım. Neyse ki çabuk unutuyordu, ama başkaları ona geçmişi anımsatmakta ustaydı. En gizli tuttuğu şey, üzerinde çalıştığı yontusuydu. Zor işlerin saygın olduğunu düşünürdü, bu ona babasından geçmişti ama taş yontusu ya-

pan genç hocası Fritz Wotruba'nın yönlendirmesinin de kendisini etkilediğini söylüyordu. Anna da modellik yapıyordu, özellikle büstler için poz veriyordu; bu güç değildi ama çok farklı bir rol oynuyordu yaşamında, annesinin seven, egemen tavırlarının önünü kesmediği insanlarla karşılaşmasına olanak veriyordu.

Mektuplarında kendini anlatmıyor, *tepki* göstermeye çalışıyordu, mektuplarının tepkisini dile getirmesi yeterliydi ona göre. Ama tepki göstermek istemediğinde —karşılarında modellik etmediği kişilere, özellikle de sevmeyi kafasına koyduğu kişilere kapalı olması nedeniyle sık yaşadığı yanılsama dönemlerinde— kendisini tümüyle müziğe veriyordu. Birkaç alet çalıyordu ama sonunda piyanoya dönmüştü. Pek nadir dinledim onu, böyle fırsatların doğmasına meydan vermemeye çalışıyordum, dolayısıyla kendisiyle baş başa kaldığı bu müzik anlarının onun için ne anlam taşıdığını anlayamadım. İçinde yontuya yer ayıran bir müziğe pek güvenmiyordum.

Anna'yı çevreleyen ün halesi öyle büyüktü ki ona zarar vermek aklımdan geçemezdi. Biri bana Anna'nın el yazısıyla yazılmış, en gizli düşünceleri ve edimleri içeren bir itirafta bulunsa, ona ya da el yazısı kanıtlarına inanmazdım. Onunla ilgili lekesiz bir imgeyi zihnimde korumamı kolaylaştıran, çok geçmeden bu imgeyle zıtlık oluşturan farklı bir imgeyi, annesinin imgesini belleğime yerleştirmem oldu. Bir yanda yontuyla ve utkuyla beslenen sessiz bir ışık, öte yanda doyumsuz, ayyaş bir yaşlı kadın gördüm. Yakın aile bağları öyküsüne kanamadım, Anna'yı bir kurban olarak görüyordum, ve eğer bir insanın, erken çocukluk çağlarında çevresinde gördüklerinin kurbanı olacağı doğruysa, Anna'nın bir kurban olduğu saptaması da doğruydu.

H. benim çok tehlikeli biri olduğumu sansaydı, beni bir haberci olarak kullanmazdı. O elyazılı mektubun olası bütün dikkatleri bir haberci niteliğinden uzaklaştıracağını aklına getirmeyecek kadar ciddiye alıyordu kendisini. Ayrıca, *Düğün*'ün yazarının kaçınılmaz olarak zararsız olduğunu düşünmüş olabilirdi, çünkü ona göre böylesi buz gibi soğuk bir oyunu ancak duyguları olmayan bir canavar yazabilirdi. Böyle bir yaratığın ellerine bir aşk mektubu bile rahatça teslim edile-

bilirdi belki de. Ama H., mektubuna yanıt, bir red yanıtı bile almadı. Strasbourg'a geldikten kısa bir süre sonra onu provalarda görüyordum. Bana iki üç tümcelik sözler söylemeye vakit buluyordu ve bu tümcelerden biri, "Anni'ye mektubumu verdin mi?" oluyordu. "Elbet verdim," diye yanıtlıyordum onu ve şaşkın bir havayla ekliyordum: "Sana yanıt vermedi mi daha?" Bu sorumdan Anna'yı yalnızca bir kez görebildiğimi, belki de birbirimize çok yakın olduğumuzu çıkarıyordu. Şimdilik yalnızca bir kuşkuydu bu; bir diktatör olarak her zaman için kuşku duymaya eğilimliydi. "Sana yanıt vermedi mi daha?" sorusu, Anna'yı aldığı bütün mektuplara yanıt verdiğini bilecek kadar iyi tanıdığım ipucunu veriyordu. Haklıydı elbet. Ama öte yanda önemsiz bir genç erkeğe duyduğu horgörü öylesine büyüktü ki, bu kuşkusunu dile getirme gereği duymuyordu. Bu durumda, öğrenilecek bir şey olmadığını öğrenmek için elinden geleni yapmakla yetindi.

Festivalin ilk günlerinde, Anna hakkında aşağılayıcı sözler söyleyerek beni kışkırtmaya kalkıştı. Anna'nın sarı saçları doğal değil boyaydı, daha önce fare tüyü rengindeydi; "daha önce" sözcüklerini özellikle vurguluyor, Anna'yı yirmilerinde Ernst Krenek'le evli bir genç kadınken tanıdığında saçlarının ağarmış olduğunu ima ediyordu. Yürüyüşünü fark etmemiş miydim? Gerçek bir kadın böyle yürümezdi. Söylediği her söz beni öfkeden kudurtuyordu. Anna'yı öylesi bir tutku ve öfkeyle savundum ki, çok geçmeden her şeyi öğrendi. "Gerçekten âşıksın ona," dedi. "Âşık olma yetisine sahip olduğun aklıma gelmezdi." Ben onaylamadım, Anna hakkında söyledikleri nedeniyle ondan nefret ediyordum çünkü, onu kendisine bir şey söylenmeye değer bulmadım. Ama Anna hakkında öylesine harikulade şeyler söylüyordum ki onu sevdiğimi ancak bir ahmak anlamayabilirdi. Anna'ya saldırmakla beni onu savunmak durumunda bırakmış oluyordu. Gariptir, Strasbourg'a varışımdan kısa bir süre sonra Anna'dan beni sepetlediğini bildiren bir mektup ve bir telgraf aldım. Tanışmamızdan tam iki ay sonra, yıllarca içimden çıkmayacak bir durum yaratmıştı. Mektubu, "M., sizi sevdiğimi sanmıyorum," sözleriyle başlıyordu. Bana verdiği bu İrlandalı adı (M.), aşkına karşı durduğu mektupları kadar ger-

çekdışıydı. Bu arada H., beni küçük düşüren ve —o zamanki düşünceme göre— Anna'nın Strasbourg'a gitmemi yanlış anlaması yüzünden bu kente gelmemde ısrar etmekle kendisinin neden olduğu bu talihsizlikten habersizdi, dolayısıyla hâlâ ilişkimizden rahatsızdı. Anna hakkındaki düşüncelerimi değiştirmeye, gözümde onu küçük düşürmeye çalışıyor ve bu canavarlığından da zevk alıyor görünüyordu. Ağzını her açışında onun hakkında korkunç şeyler söylüyordu.

Provaları ve konserleri arasında kısa sürelerle görüşüyorduk, bu arada o Broglie'de ya da gecenin geç saatlerinde otelinde, yakın çevresiyle oturup gevezelik ederken kızarmış ekmek üzerinde havyarını tıkınmaya devam ediyordu. Çok geçmeden şöyle bir garip uyarıda bulundu: "Anna'dan uzak dur. Fazla toysun sen, fazla safsın." Bana söylediği her sözcük ağır birer hakaretti, ama Anna hakkında söyledikleri daha ağırıma gidiyordu. Onu iyice diline doladı, hatta onu kötülemekten kendini alamayacak duruma geldi, şu anda yazmaya bile dayanamayacağım ağır suçlamalarda bulunuyordu. Öfke içinde gözümü ona dikiyor ve kulaklarıma inanamıyordum. O, gözle görülür bir zevkle sözcüklerini yineliyordu. Öfkemden ona vuramayacak kadar kaskatı bir dehşete kapılmış bir halde "Ama neden, neden böyle konuşuyorsun?" diye haykırdım. Suçlamaları öyle canavarcaydı ki, Anna'dan çok kendisni yansıtıyordu. Fazla ileri gittiğini anladı. "Üzülme, üzülme," dedim. "Dünyada daha hayal edemeyeceğin kadar çok bilmediğin şey var."

Anna hakkındaki bu korkunç savları nereden çıkardığını sormadım ona. Yalan söylediğini, ve neden yalan söylediğini biliyordum. Anna'nın onun mektubunu, "Önemli değil," diyerek bir kenara koyuşunu anımsadım. H., Anna için hiçbir anlam taşımıyordu. Onu hep tıpkı mektubu gibi bir kenara atmıştı. Değil bir kişi olarak, bir müzikçi olarak bile ilgisini çekmiyordu. İlgisini çeken, görüştüğü ve babasının kızı olmanın yetkisiyle iyi bir orkestra şefi olarak değerlendirdiği şefler vardı. H'.yı bir askeri bando şefi olarak görüyordu; H.'nın görünüşü de davranışı da böyle bir izlenimi destekliyordu. Çağdaş, tanınmamış eserlere rağbet etmeyen erkekleri, yeni ve güç müziği keşfetme zahme-

tine katlanan bu yenilikçiye tercih ediyordu. Anna'nın reddi, ona büyük bir darbe olarak indi. Viyana'da bir kale edinmeye çabalıyordu. Anna'nın ilgili çevrelerde etki sahibi olan annesinden fayda yoktu, dolayısıyla Mahler'in kızı sayesinde bir yerlere gelebilmek fırsatına sımsıkı tutunuyordu. Anna onu tersleyince, onu kötülemekten başka yapacak şey bulamadı.

Ansızın kendimi dayanılmaz bir konumda buldum, Strasbourg, kentin edebiyat tarihi ve çok geçmeden burada tanıştığım pek çok seçkin müzisyeni beni böylesine sarmamış olsaydı, orada daha fazla kalma gücünü bulabilir miydim, bilemiyorum. Bulutların tepesine çıkmıştım, şimdiyse pat diye yere konmuş durumdaydım. Büyük bir hayranlık duyduğum, çok güzel olduğunu düşündüğüm ve büyük bir adamın hayattaki canlı eseri olarak gördüğüm bir kadın beni kendi dünyasına almış, romanımı okumuş, beni sevgisine lâyık görmüştü. Roman henüz yayımlanmamıştı, varlığından yalnızca birkaç kişi haberliydi. Birkaç kişi de, orkestra şefine okumuş olmam ve beni çağdaş müzisyenler toplantısına çağırmış olması nedeniyle bir oyun yazdığımı biliyordu. Bu çağrıyı *Düğün*'e borçluydum, Anna'nın sevgisini *Kant Yanıyor*'a borçluydum. Strasbourg'a varışımdan hemen sonra Goethe'nin Lenz'i beklediği kuleye tırmanmıştım. Orada, bu kişilerin adlarını yazdıkları tabletle yüz yüze gelmiştim. Katedral'in hemen yanındaki en güzel evlerden birinde ağırlanmaktaydım, Herder'in hasta yattığı ve Goethe'nin ziyaretini kabul ettiği odada kalmaktaydım. Mutluluğumla burada yaşamış bulunan bu kişilere karşı duyduğum büyük saygı, tehlikeli bir gurur ya da özgüven yaratmış olabilirdi. Bu şanlı şöhretli yatak odamda, tatlı kuruntulara, "sunak düşlerine" kapılmış ve önüme koyduğum güç ve temel hedefleri bir kenara atmış olabilirdim. Ama şansım yaver gitmiyor, her seferinde talihsizliğin darbesini yiyordum. Konservatuarın bürolarından birinde elime Anna'dan önce bir telgraf sora da bir mektup verildiğinde Strasbourg'a geleli henüz üç gün olmuştu. Kulakları sağır eden müzik gürültülerinin ortasında, yüz gözün bakışları altında onları yırtarcasına açtım ve içerdikleri buz gibi haberleri okudum. Hiçbir suçlama yoktu, yalnızca bana karşı duygularının söndüğünü bildiriyordu. Ayrıca hiç kimseyle görüşmeyeceğini,

piyanosuyla bir odaya kapanacağını ve yalnızca kendisi için çalacağını söylüyordu. Gene de, hiçbir şeyin ima edilmediği bu soğuk mektupta, Anna'nın uğradığı bir düşkırıklığının ölgün bir üzüntüsü okunuyordu. Benden gene mektup beklediğini, yazacağımı umduğunu, ancak bana yanıt vermeyi vaad etmediğini yazıyordu. Artık ilgi kaynağı değildim, yeryüzüne geri gönderilmiştim, ama onun havasına mektuplarla, yalnız ve yalnız mektuplarla girme özgürlüğüne sahiptim. Bana yaklaşımında nerdeyse görkemli bir hava vardı, hiçbir açıklama yapmaksızın, kendisini asla borçlu hissetmeksizin, sanki kurban, salt ondan gelmesi nedeniyle en ağır darbeler karşısında bile şükran duymalıymış gibi, bir insanı yükseklere çıkarmak ve bırakıvermek onun doğal hakkıymış gibi davranıyordu.

Beni saran iptal edilmişlik duygusu, beni ona karşı savaşmak durumunda bırakan şövalyelik duygumun yürütmekte olduğu savaşımla sürekli denetlenmekteydi. H., ne zaman benimle konuşsa, Anna'yı aşağılıyordu, işin en kötü yönü, bu sözlü saldırıların, bende bir kıskançlık duygusu uyandırmak amacıyla garip bir kösnüllük içermesiydi. Onu harekete geçiren de kıskançlıktı aslında, yitirmiş bulunduğum bir mutluluğu hâlâ ellerimde tuttuğumu sanıyordu çünkü. Hakaretlerine, ondan aşağı kalmayacak şekilde karşılık veriyor, kendi konumumdan onun kendi konumundan olduğu kadar emin olmama karşın, onun kadar inatçı davranıyordum. Başlangıçta —sanki hâlâ iki sevgiliymişiz gibi— onu ve kendimi onun saldırılarının hedefi yapmakta zorlandım. Ama hakaretleri giderek daha ağır hale geldikçe, çekinmeyi bir kenara attım ve Anna'yı, tıpkı artık yazamayacağım mektuplarda söz ettiğim gibi anlatmaya, savunmaya başladım. H.'nın terbiyesizliğine karşı yürüttüğüm savaşta, Anna ile aramda geçtiği varsayılan hiçbir şeye, artık olmayan ilişkimize dokunmuyordum, sevgimiz, dimdik ayaktaydı. Üzüntümü açığa vuramazdım, yeni gelişmeleri H.'ya söyleyemezdim. Tersine, eski duruma öylesine büyük bir güç ve inançla tutundum ki, Anna'ya olan bağlılığım karşısında ağzı bir karış açık kaldı.

H. her şeyi herkesin önünde söyleme eğiliminde olduğundan, eteğinde dolaştırdıkları, bazen açıkça benimle yalnız kalmak istediğini

söylemesini garip karşılıyorlardı her halde. Tartışmamız gereken çok önemli bir konu varmış havalarında, "Canetti'yle konuşmam gerek," derdi. Ancak onun korkunç yüklü günlük etkiniğinden zorla alınmış bu dakikalar, tümüyle ikimizin Anna için yürütmekte olduğu savaşa ayrılıyordu. Şiddetli karşı saldırılarım hoşuna giderdi, çünkü asla kişisel olarak H.'ya saldırmazdım, yalnızca Anna'yı savunurdum ben. Kendisinin inatçı hakaretleriyle öylesine çelişirdi ki söylediklerime, benim sözlerime *gereksinim* duyardı. Mutlaka işitmeliydi savunmalarımı, hem saldırıya hem de savunmaya gereksinimi vardı —o zamanlar böyle düşünmüyordum gerçi ama— Anna'nın bana verdiği acıyı ve aşağılanmışlığı yenmek için belki benim de hem kötü, hem iyi sözlere gereksinimim vardı.

Başkalarının gözünde, yani bu konuşmalarımızın konusu hakkında hiçbir fikri olmayanlara göre, H. o zor haftalar boyunca güya güvendiği tek arkadaşı olarak bana fikir *danışıyordu.*

H.'yı kendine göre sürekli izleyen ve koruyan Gustel de böyle sanıyordu. H. ona gereksinim duyması nedeniyle kendisini geri çağırmıştı; kadına ne kadar ihtiyacı olduğunu göstermek ve korkularını hafifletmek için, Gustel'e yaptığı her şey hakkında yalnızca doğruları söylemeye söz vermişti, kadının erkeğini yeni karışıklıklara karşı koruması ayrıca hoşuna gidiyordu. Onu utanç verici bir şekilde terk etmiş bulunan Carola Neher'in kaçışının ardından içine düştüğü çöküntünün üzerinden çok geçmemişti. Çalışma yetisini elinden alan bir aşk serüveni ya da daha doğrusu bir kadın tarafından red edilme durumunu daha önce hiç yaşamamıştı. Olağan yaşantısında son derece gözüpek olan bu adam, ölümcül bir korku içinde ilk karısı ve ilk aşkı Gustel'in korumasına sığınmış bulunuyordu. Kendisini koruması, başka kadınların onu kapmasına engel olması için kadına yalvarırken de onu aldatıyor değildi.

Dolayısıyla Gustel, bu bizim gizli konuşmalarımız hakkında bilgi edinme çabası göstermekte haklıydı. Aslında sağlam kişilikli, ağzı sıkı bir kadın olmasına karşın, benim dostluğumu kazanmak, hatta belki de ayrıca yardımımı istemek çabasıyla bana yaklaştı. H.'nın kadınlar-

la ilişkilerinden müthiş rahatsız oluyor, onun bu davranışlarını acımasız buluyordu, ve festivalde sayısız kadın müzisyen vardı: son derece baştançıkarıcı, şen şakrak ve her şeye dünden hazır olan o kadın da aralarında olmak üzere sayısız kadın şarkıcı vardı, H.' nın daha Viyana'dan tanıdığı, çocuksu, harikulade özgün bir yaratık olan, hırslı bir zekâ ile kusursuz bir doğallığı kendinde toplamış bulunan o eşsiz kemancı vardı. Bu kişi, bütün üyeleri müzikle uğraşan bir aileden gelmişti ve aile, adlarından birini Mozart'tan esinlenerek ona vermişti. Bu ad ona yakışıyordu da; varlığının bütün hücreleri müzikten oluşuyordu, H. gibi bir adamın insanüstü çabalarla elde ettiği şey, ona doğuştan verilmişti. Çalacağı ezgiler, bu kemancıya göre bir itaat etme biçimiydi. Ona göre, notalar, tam anlamıyla sözlü buyruklardan oluşuyordu. Orkestra şefi ile nota defteri aynı şeydi ve şefin buyrukları, notaların uzatılmasından, zenginleştirilmesinden başka bir şey değildi. Kız, nota uğruna yaşamını verirdi, elbet notanın yazarı uğruna da yapmayacağı yoktu. Mozart'tan esinlenerek kendisine verilen —ve aslında yalnızca kısaltılmış şekli kullanılan— göbek adıyla anılacak olursa Amadea, müziğin hüküm süren ustaları arasında hiçbir ayrım yapmıyordu. Ama iş besteye gelince, zevkleri kaprisli değilse de çok katıydı. Yalnızca teknikte usta değildi — tanrıları arasında belki de en önemlisi olan Bach bilgisi, Mozart bilgisi kusursuzdu, ama aynı zamanda Viyana müzikseverlerini şeytan görmüş gibi kaçırtan yeni besteleri de çok iyi anlıyordu. Alben Berg'in ve Anton von Weber'in yapıtlarını ilk çalan Amadea oldu, hatta bunları yorumlamak için Londra'ya bile çağrıldı. Ama bütün bestecilerin, orkestra şeflerinin buyrukları karşısında köle kesilirdi, ancak onların kişiliklerinin kölesi değildi, onları tanımıyordu çünkü, yalnızca tanrı sözü buyruklarının kölesiydi. Strasbourg'da, kendisiyle daha önce Viyana'da çalışmış bulunan H., sabahın altısında provaya çağırırdı onu, çalışkan, zeki ve dışadönük bir yapıda olduğundan, H.'ya olan bağımlılığını gizlemeyi beceremezdi. Gustel'in en kıskandığı kişiydi Amadea.

Müzik konusunda fazla bilgim yoktu. Müzik kuramı okumamıştım hiç. İstekli bir dinleyiciydim ama yargıda bulunmaya kalkmazdım. Sa-

tie'den Stravinski'ye, Bartok'tan Alban Berg'e uzanan, ancak bunlarla sınırlı kalmış bir müzik zevkim vardı. Yazınsal alanda hiç hoş karşılamayacağım tutucu bir yaklaşımla hepsini zevkle dinliyordum.

Bu nedenle festivalde dikkatim daha çok insanlar ve aralarındaki karmaşık ilişkilerde yoğunlaşmıştı. Bu insanlar konusundaki izlenimim ilk anda belleğime kazınıyor, bir daha çıkmıyordu; çoğunu o günlerden bu yana hiç görmedim, ama gene de şimdi, elli yıl sonra, hepsini çok iyi anımsayabiliyorum, o zamanlar bende bıraktıkları izlenimi kendilerine bir bir anlatmayı ne kadar isterdim! Gözlemleme konumun baş kişisi festivali düzenleyen kişi, onu işleten motordu. Onu yakından inceliyor ve tıpkı onun gibi acımasız davranıyordum; ne bir sözcüğünü, ne suskunluğunu ne de bir hareketini gözden kaçırıyordum; sonunda iyice anlamaya ve anlatmaya kararlı olduğum şeyin, bir diktatörün kusursuz bir örneği gözlerimin önünde duruyordu.

Vosges dağlarında küçük bir kasaba olan Schirmeck'te, festivalin bitişini kutlamak üzerek büyük bir yemek daveti düzenlendi. Katılımcılardan bazıları Strasbourg'dan daha erken ayrılmayı yeğliyorlardı ama bütün yaptıklarından dolayı H.' ya şükran borçlarını ödemek amacıyla çoğu kişi veda partisine katıldı.

Bir otelin bahçesinde uzun masaların çevresine oturduk. Birçok konuşma yapıldı. H., benden festival izlenimlerimi yansıtan bir konuşma yapmamı istedi. Özellikle bir müzisyen değil de yazar olduğumdan, izlenimlerimin önemli olduğu görüşündeydi. Zor bir durumla karşı karşıyaydım. Daha kendi kafamda yerli yerine yerleştiremediğim H.'nın olumsuz yönlerine değinmeden doğruları söylemeyi nasıl başaracaktım? Sonunda insanları bir araya getirmek ve birlikte çalışmalarını sağlamak konusundaki yeteneğinden dolayı onu övdüm. Konuşmam onda soğuk değilse de ılık duş etkisi yaptı, çoğu konuşmacılardan duyduğu türden bir zafer şarkısı bekliyordu benden herhalde. O akşam geç saatlerde, resmi evsahipliği sona erdikten sonra öcünü aldı.

Usta bir orkestra şefi olarak övülmüştü, gerçekten de o birkaç haftalık süreçte, müzisyenleriyle harikalar yaratmıştı. Çok içki içmişti, şimdi, kendi bildiği gibi dinlenmek, rahatına bakmak istiyordu. Orkestra yönetme yeteneğinden başka orada bulunanlardan hiç birinin

aklına gelemeyecek bir konuda üstüne yoktu: Çok iyi el falı bakardı. Ansızın sesini yükseltti, hepimizin el falına bakmak istediğini açıkladı. "Birinizin değil, birkaçınızın değil, hepinizin falına bakacağım," dedi. İnsanın eline bir bakış bakması yetiyordu, o kişinin yazgısını anında söyleyebilirim, diyordu. "Ama kaytarmak yok, hepiniz sırayla vereceksiniz elinizi bana. Şimdi sıra olun bakalım." Olduk; başlangıçta çekingendik, ama daha ilk elin falına bakar bakmaz masanın yarısı kalktı ve sıra oldu. Yakınında oturanların falına en önce bakıldı. Yaptığı her şeyde olduğu gibi bu konuda da hızlıydı; eline aldığı eli uzun süre tutmuyordu, şöyle bir bakmak yeterliydi; verdiği hükümlerse, her zamanki kesinlik havasıyla dile getiriliyordu. Onu ilgilendiren tek bir şey vardı, o da yaşam süresiydi; kişiliklere, serüvenlere ya da başka şeylere ayıracak vakti yoktu. Elini tuttuğu her kurbana ne kadar yaşayacağını söylüyor, bu sayıyı nasıl elde ettiği konusunda hiçbir açıklama yapmaya gerek duymuyordu. Her zamankinden daha yüksek sesle konuşuyor değildi; yalnızca çok yakınında olanlar ne söylediğini duyabilirdi.

Fallarına bakılan bazılarının yüzünde rahatlama, bazılarınınkinde de kaygı beliriyordu. Hepsi de yerlerine dönüyor ve sessizce oturuyorlardı. Konuşma falan kesilmişti. Hiç kimse, faldan dönüp yanına oturana "Size ne söyledi?" diye sormuyordu. Hava gözle görünür şekilde değişmişti. Artık şaka, gülüşme yoktu. Uzun ömürlü olanlar bu müjdeyi kendilerine saklıyorlardı. Kötü haberle dönenlerden de bir karşı koyma ya da sızlanma sözcüğü duyulmuyordu. Elleri inceleme işine iyice dalmış görünen H., kimin fala baktırıp kimin baktırmadığının çetelesini tutuyordu. Müşterilerinin çoğu pek önem vermediği kişilerdi, onların falına öylesine, iş olsun diye bakıyordu. Büyük bir istekle yanına gelmesini bekledikleri de vardı. Ben uzun bir süre yanına gitmemeyi başardım, beni arandığını hissediyordum ama. Tam karşısında oturuyor, kalkıp kuyruğa girme girişiminde bulunmuyordum. Fallar arasında birkaç kez şöyle bir baktı bana. Sonunda gözümün içine baka baka masadaki herkesin duyacağı bir sesle, "Ne oluyor Canetti, korkuyor musun?" dedi. Onun el falından korktuğumu sanmasına fırsat veremezdim. Kalktım, kuyruğun sonunda yerimi aldım. "Yok, yok," di-

ye. araya girdi. "Hemen gel. Seni kaçırmaya niyetim yok." İsteksiz adımlarla yanına gittim, sırayı bozmak uğruna benim falıma bakacaktı. Elimi kaptı ve daha bakmadan karara vardı: "Otuzuna varmadan öleceksin." Ve ilk kez açıklamasını yaptı: "Yaşam çizgisi burada sona eriyor." Elimi artık kendisine yaramayacak bir şeymiş gibi bıraktı, yüzüme doğru eğildi ve tısladı: "Ben, seksen dört yaşıma kadar yaşayacağım. Daha yolun yarısındayım. Henüz kırk ikiyim." "Ben de yirmi sekiz." "Otuzuna varamayacaksın." Bu tümceyi tekrar tekrar söyledi ve omuz silkti. "Bu konuda yapabileceğin hiçbir şey yok. Buna yaşamak mı denir? Böyle hayatı ne yapacasın?" Bana biçilen iki yıl bile değersizdi. İki yılda ne yapılabilirdi?

Kenara çekildim. Beni ezdiğini sandı, ama oyun henüz bitmemişti. Herkes sırayla falına baktırdı, o, herkesin ölüm kararını açıkladı. Çoğu kararda, sesinde sıkıcı bir tekdüzelik vardı, sineklerin kaç yıl yaşayacağını açıklasaydı sesi aynı olurdu. Masanın karşı tarafındaki yerim onunkinden uzak değildi, oturdum ve dinlemeyi sürdürdüm. Birkaç kişi sarhoş taklidi yapıp buyruklarını duymazdan gelerek pençesinden kaçabildi. Çoğu geldi ve çeşitli yazgılarla ağırlandı. Ona asla hayır demeyenlere karşı nazik davranıyordu, bunlar, birer orta yaş sözüyle paçayı kurtarıyorlardı. Hiç kimseye seksen dört yaş biçilmedi. Birkaç zararsız ve uysal tanrı kulu altmışlara dek yaşama ayrıcalığına kavuştu. Ama bunlar yakından nişan aldığı seçkin hedefleri değildi. Anlaşılan herkesi fırlatıp atmaya kararlıydı. Erkeklere davrandığından daha iyi davranmadığı birkaç kadın oldu. Hepsi de kocalarından genç yaşta öleceklerdi. Dullar onu ilgilendirmiyordu. Herhangi bir kimsenin elinden alınmak durumunda olmayan kadınlar cinsel isteğini söndürüyordu. Yalnızca ben, otuzuncu doğum günümden önce ölmeye yazgılıydım.

İKİNCİ BÖLÜM

Dr. SONNE

İkiz Kısmet

KENDİNİ BEĞENMİŞLER KOMEDİSİ adlı oyunum 1933 yılında Almanya'daki olayların etkisi altında yazılmıştı. Hitler Ocak sonunda iktidara gelmişti. O andan sonra olan biten her şey, uğursuzdu, gelecekteki büyük kötülüklerin habercisiydi. Her şey beni derinden etkiliyordu, kendimi bütün olayların birer parçası gibi hissediyordum, kulağıma gelen bütün olaylara bizzat tanık olmuştum sanki. Olacaklar önceden tahmin edilemiyordu; bütün açıklamalar ve hesaplamalar, hatta en gözüpek kehanetler bile gerçeklik karşısında boş sözcüklerden ibaretti. Olanlar her bakımdan hiç beklenmedik, yepyeni şeylerdi; bunların ardında yatan fikirler, yaratılan sonuçlarla ilgisi olmayan basit düşüncelerdi. Bunları anlamaya olanak yoktu, bununla birlikte bildiğim tek şey, sonunda bir savaşın kaçınılmaz olduğuydu; utanarak, çekingenlik duygularıyla girişilecek bir savaş olmayacaktı bu, kutsal kitaplardaki Asur savaşlarındaki obur iştahla, gururla patlatılacak bir felâket bekliyordu dünyayı.

Bunu biliyordum, ama gene de savaşın önlenebileceği umudunu besliyordum. Ancak, söz konusu süreç anlaşılmazsa, nasıl önlenebilirdi bu savaş?

1925 yılından beri, kitlelerin yapısını belirlemeye çalışmaktaydım, 1931'den beri de güç denen şeyin güruhlardan, kitlelerden kaynaklanması sürecinin nedenlerini bulmaya çabalıyordum. Bütün bu yıllar boyunca, düşüncelerimin kitle görüngüsünden uzak kaldığı tek bir gün bile olmamıştı belki. Olguyu yalınlaştırmaya, işimi kolaylaştırmaya girişmedim; konunun bir, iki yönünü ele alıp diğer yönleri ikincil konuma sokmak istemedim. Dolayısıyla da pek fazla yol kat etmemiş olmama şaşmamak gerekiyordu. Kitle ve yangın arasındaki bağlantı gibi, ya da kitlelerin —tıpkı yangın gibi— yayılma eğiliminde oldukları gibi bazı görüngülerin izini bulmuştum, ama incelemelerimde derinleştikçe yaşamımın çok sayıda yılını kapsayacak bir işe girişmiş olduğumu anlıyordum.

Sabırlı olmaya hazırlıklıydım ama olaylar benim kadar sabırlı değildi. Her şeyin hızla geliştiği 1933 yılında, bu kitle konusunda kuramsal bir yanıta ulaşmış değildim, tam olarak anlamadığım bir konuyu anlatmak, tanımlamak gereksinimi duyuyordum.

Bir iki yıl önce, aynaların yasaklanması gerektiğini düşünmüştüm, birden aklıma gelen bu fikirle o sıralarda olan olaylar arasında bir bağ yoktu başlangıçta. Saç traşı olmak üzere berber koltuğuna oturduğumda, karşımda hep aynı görüntüyü görmek sinirime dokunuyordu, aynadaki imge beni kuşatıyordu sanki. Gözlerim sağa sola dolaşıyordu; iki yanımdaki koltuklarda oturanlar, gördüklerine hayran hayran bakıyorlardı. Kendilerini inceliyor, oralarını buralarını kurcalayarak inceden inceye elden geçiriyorlar, yüz çizgileri konusundaki bilgilerini derinleştirmek amacıyla yüzlerini şekilden şekle sokuyorlar, bundan hiç bıkmıyor, hatta kendilerine bakmaya doyamıyorlardı; beni en çok şaşırtansa, onları izlediğimi fark edemeyecek denli bu işe dalmış olmalarıydı. Genci vardı, yaşlısı vardı, onurlusu, az onurlusu vardı, hepsi birbirinden tümüyle farklı insanlardı, ama tek bir noktada birbirlerine benziyorlardı: hepsi de kendi imgelerine hayranlık duyguları içinde, kendilerine tapmaya dalıp gitmiş bulunuyorlardı.

Bir keresinde, özellikle garip iki örneği gözlemlerken, insanlara bu en değerli anlarını yaşamaları yasaklansa ne olur acaba diye sordum kendi kendime. İnsanları kendi imgelerinden ve yansılarından uzaklaştırma gücüne sahip bir yasa olabilir miydi? Kendini beğenmişliğin yoluna böylesi bir engel konulduğunda, kişi hangi dolambaçlı yollara başvururdu acaba? Böyle bir yasağın doğuracağı sonuçları hayal etmek, kimseye zarar ya da yarar getirmeyecek çok eğlenceli bir oyundu benim için. Ama Almanya'da kitaplar yakıldığında, yasakların konabileceğini ve uygulanabileceğini, ve insanların kendi rızalarıyla sessiz, sakin ve dingin bir havayla her şeyi yapmaya hazır kitleler oluşturduğunu gördüğümde, şaşkına döndüm; aynaları yasaklama oyunumun, çok daha farklı anlamlar taşıdığını düşünmeye başladım.

Kitleler hakkında okuduğum her şeyi unuttum, edindiğim az çok bilgiyi unuttum, her şeyi bir kenara bıraktım ve böylesine evrensel bir

görüngüyle ilk kez karşılaşıyormuşçasına albaştan ettim. *Kendini Beğenmişler Komedisi*'nin ilk bölümünü, baştan çıkarma sahnesini işte o zaman yazdım. Hepsi de son hecesine dek Viyana Almancası konuşan ancak dilleri apayrı olan otuz kadar karakter, Prater eğlence parkını andıran bir yerde yaşıyorlar. Ama bu çok özel bir Prater parkı; buradaki en belli başlı eğlence, karakterlerin yangın çıkarması; yangın her sahnede biraz daha büyüyor. Bu amaç için hazırlanmış galerilerdeki topların çarptığı aynaların kırılma sesi duyulmakta. Karakterler kendi aynalarını ve resimlerini kendileri getiriyorlar, ayna kırılmak için, resimse yakılmak için. Bu halk eğlencesine eşlik eden bir çığırtkan var, söyledikleri arasında en sık duyulan sözcük "Biz!" Sahneler, bir tür spiral gibi düzenlenmiş, önce uzun spiraller yer alıyor; burada karakterler ve olaylar birbirlerini açıklıyor. Sonra kısa spiraller geliyor, bunlar da gittikçe kısalıyor. Her şey giderek yangına bağlanıyor; başlangıçta yangın uzakta, sonra yaklaşıyor, yaklaşıyor, sonunda karakterlerden biri kendisini alevlerin içine atarak yangın ya da alev *haline geliyor.*

O haftalarda yaşadığım tutkuyu şu an bile iliklerimde hissedebiliyorum. Alev haline gelen oyun kişisi benmişim gibi, içimde bir ateş yanmaktaydı. Ancak beni sürükleyen öfkeye karşın sözcüklerimi seçmede büyük özen gösteriyor, anlamları apaçık belirli olmayan konuşmalara yer vermiyor, oyunu bir an önce bitirmek için sabırsızlanıyordum. Güruh, ya da kitleler, gözlerimin önünde, kulaklarımda oluşuyordu, ama bunları düşüncelerimde yerli yerine oturtabilmekten çok uzaktım henüz. Tıpkı yaşlı hamal Franzl Nada gibi aynaların ağırlığı altında eziliyordum. Onun kız kardeşi Franzi gibi tutuklanıyor, yitik kardeşimden dolayı hapse atılıyordum. Çığırtkan Wondrak gibi kitleleri kamçılıyordum; tıpkı Emilie Fant gibi yüreksiz çocuğum için acımasız, yapmacık çığlıklar atıyordum. Kendim de o canavarsı karakterler haline gelmiştim ve çok sevdiğim ezilmiş halkın beni haklı görmesi için çaba harcıyordum.

Bu karakterlerden hiçbirini unutmadım. Hepsi de tek tek o dönemlerde tanımış olduğum insanlardan çok daha canlı duruyor belleğimde.

Çocukluğumdan beri bende iz bırakmış olan her yangın, bu resimlerin yakılmasıyla oluşan alevlerde yandı.

Strasbourg'a gittiğimde, bu sahneleri yazarken hissettiğim ateş hâlâ içimdeydi. Yola çıktığımda henüz birinci bölümün ortasındaydım ve gariptir, o kentteki telâşlı haftalarım, *Komedi* ile ilgili görüntüleri bulanıklaştırmadı. O ana dek yazdığım her şeyden daha açık bir şekilde yaşıyordu zihnimde oyun. Festivali izleyen Eylülü Paris'te geçirdim, ve orada, oyunu Viyana'da bırakığım noktadan yazmaya devam ettim. Birinci bölümü bitirdiğimde, sarhoş olmuştum. Yepyeni bir şey yaptım, diye düşünüyodum, bir kitle öyküsünü, dramatik bir formda sunmuştum, kitlenin nasıl oluştuğunu, yoğunluğunu nasıl arttırdığını ve etkisini nasıl gösterdiğini ortaya koymuştum. İkinci bölümün büyük bir bölümü de Paris'te yazıldı. Oyunun nasıl devam edeceğini biliyordum; üçüncü bölüm bile kafamda hazırdı.

Viyana'ya döndüğümde kendimi yenilmiş hissetmedim. Anna'nın soğuk reddi büyük bir darbe olmuştu gerçi ama beni bir başka dönemde yıkabileceği ölçüde yıkmadı. Komedi'min koruması altında kendimi öyle güvende hissettim ki, sanki hiçbir şey olmamış gibilerden Anna'yı aradım, stüdyosunda buluşmak üzere anlaştık. Telefonda sesi soğukkanlıydı, ben de öyle davrandım, umursamasız havalarında konuştum, bu onun hoşuna gitti. Aramızda olan bitenden söz açmamam onu rahatlattı; bu tür sahnelerden, ağlayıp sızlanmalardan, öfkelere kapılmalardan nefret ederdi. En güçlü itkisinin sesini dinlediğine, yani özgürlüğünü koruduğuna seviniyordu, gene de Viyana'dan ayrılmadan önce ona yazdığımı söylediğim Komedimden söz ettiğimde, oyunlardan pek hoşlanmamasına karşın ilgi gösterdi. Ondan böyle bir yakın ilgi beklememiştim.

Arkadaşlığımızın başlangıcından beri, beni genç hocası Fritz Wotruba ile tanıştırmak istiyordu. Strasbourg'a gitmeden önce o Viyana dışındaydı, şimdi dönmüştü. Benim geleceğim bir gün onu da çağıracağını ve stüdyosunda birlikte yemek yiyebileceğimizi söyledi. Onun açısından uygun bir buluşma olacaktı bu. Ayrılışımızdan sonraki ilk görüşmemizdi. Avluda yürüyorum, çakıl taşlarının çıkardığı ses, anımsadığımdan daha yüksek; stüdyo olarak kullandığı seraya geliyorum.

Anna gene aynı mavi önlüğü giymiş, ama stüdyonun ortasında dikili duran heykel taslağının bir yanında duruyor; parmakları kilin üzerinde değil; kolları iki yanında; gözleri figürün yanında diz çökmüş bulunan ve heykelin aşağı bölümleri üzerinde çalışmakta olan genç bir adamda. Odaya girdiğimde erkeğin bana arkası dönüktü, kalkmadı. Parmaklarını kilden ayırmadı, yoğurmasını, biçimlendirmesini sürdürdü. Öyle diz çökmüş durumda başını bana doğru çevirdi ve derin, dolgun sesiyle, "Siz de yaptığınız işin önünde diz çöküyor musunuz?" dedi. Şakaydı bu, ayağa kalkıp bana elini uzatmaması için bir tür mazeret oluşturuyordu aynı zamanda. Onun yaptığı şakanın bile bir ağırlığı, bir anlamı vardı. "Dâhi" sözcüğüyle beni buyur etmiş, kendi işiyle benimkini aynı düzeyde değerlendirmişti; "diz çökmek" sözcüğüyle de benim de işimi tıpkı onun gibi ciddiye aldığım umudunu taşıdığını dile getirmiş oluyordu.

Bu iyi bir başlangıçtı. Bu ilk karşılaşmamızdan yalnızca bu ilk tümceyi anımsıyorum. Ama çok geçmeden karşıma oturup bifteğiyle uğraşırkenki hali bugünkü gibi gözümün önünde. Anna bizimle birlikte oturmamış, sofrada bize hizmet edilmesini sağlamıştı. O orada öyle durdu, zaman zaman stüdyoda birkaç adım dolaştı, sonra gene masanın yanına geldi ve bizi dinledi. Yalnızca kısmen katıldı konuşmalarımıza. Yemek onun için hiçbir anlam taşımıyordu. Yemeği aklına getirmeksizin günlerce çalışabilirdi. Ama bu kez nezaket gereği bizimle oturmamıştı; benim için bir şeyler yapmak istemişti, ama aynı zamanda taşı oyarak yılmadan, büyük bir kararlılıkla çalışmasına saygı duyduğu Wotruba'yı da düşünüyordu. Bu nedenle ona yardımcı olma çabasıyla ilk öğrencisi olmuştu. İkimizi bir araya getirmekle iyi bir iş yaptığını hissediyordu bu nedenle ilk konuşmamızda kendisi araya girmeksizin ya da dikkati kendi üzerine çekmeksizin bizi yalnız bırakmak istemişti. O gün çok düşünceli davrandı Anna, çünkü yanımızdan tümüyle ayrılsaydı, bir köşede kendilerine yemek verilen hizmetliler gibi hissedecektik kendimizi. Stüdyoda dolaşıp bir şeyler yapıyor, ama arada bir yanımıza geliyor, bize hizmet ediyormuşçasına yanımızda dikiliyor, konuşmamıza kulak veriyor ama varlığı bizi konuşmamızdan

koparacak korkusuyla fazla uzun kalmıyordu. Birkaç ay öncesine dek böyle bir konuşmanın tek bir sözcüğünü bile kaçırmak istemezdi. O zamanlar beni sevdiğini düşünüyor ve ona göre davranıyordu. Şimdi bunun tersine karar verdiğinden, anlayışlı davranabiliyor ve bize başbaşa konuşma özgürlüğü tanıyordu.

Ama konuşmamızı yemek yeme işi engellemeye başladı. Wotruba'nın elleri, uzun, adeleli, güçlü ama harikulade hassas, tek başlarına birer yaratık gibi görünen, kendilerine özgü dilleri olan elleri bütün dikkatimi dağıtıyordu. Söylediklerini dinlemek yerine ellerine bakmaya başladım, hayatımda gördüğüm en güzel ellerdi bunlar. O ilk tümceyle hoşnutluğumu kazanan sesi, artık beni ilgilendirmiyordu, bu ellerin bende bıraktığı ilk izlenimin yanında hiç kalıyordu. Belki bu nedenle konuştuklarımız aklımda kalmamıştı. Eti, nerdeyse kusursuz karelere bölüyor, ani bir kararla ağzına götürüyordu. Oburluktan çok kararlılığı simgeliyordu bu çabukluk; kesme işi, yutma işinden daha önemli görünüyordu, ama çatalın yarı yolda durması, karşısındaki bir şey söyledi diye ağzın açılmaması, ya da bir soru sormak üzere yemeğin ağza götürülmemesi düşünülemezdi bile. Lokma engel tanımaksızın, acımasızca yok oluyor, hemen ardından ikincisi onu izliyordu.

Bifteklerde dal budak salmış şekilde sinirler vardı, lokmaları ağzıma götürmeden önce bunları ayırmak için elimden geleni yapıyordum. Bitmek bilmiyorlardı, kesmeyi sürdürüyordum, kesip ayırdıklarım tabağımda bir kenarda duruyodu. Bütün bu eğilip bükülmeler, kuşkular, inceden inceye bakıp kesmeler, önüme konanı yeme konusundaki bu gözle görülür isteksizlik, onun yeme biçimiyle öylesine büyük bir karşıtlık oluşturuyordu ki, bütün dikkatini tabağında yoğunlaştırmış olmasına karşın olan biteni fark etti. Hareketleri biraz yavaşladı, tabağımdaki savaş alanına baktı, ikimize birbirinden tümüyle ayrı yiyecekler verilmişti ya da Wotruba ile ben tümüyle ayrı türden yaratıklardık sanki. Onun yeme sürecindeki ciddiyetle kesintiye uğrayan konuşmamız farklı bir niteliğe büründü: Wotruba şaşkınlığını dile getirdi.

Masada karşısında oturan ve ete karşı böylesine saygısız davranan bu yaratık onu şaşırtmıştı. Uzun uzun bütün bunları *bırakacak* mıyım diye sordu. Sinir ya da yağla ilgili bir şeyler söyledim; o sinir minir ta-

nımıyordu, kareler halindeki lokmalarının her birini yiyordu. Böylesine kusursuz şekilleri evirip çevirmek olanaksızdı. Etin incelenmesinden hoşlanmıyordu. Bu ilk karşılaşmada, küçük ayrıntılarla ilgilenen titiz biri olduğum izlenimini edindi ve daha sonra öğrendiğim üzere evine gittiğinde bu izlenimini eşine aktardı.

Fritz Wotruba'nın yakın arkadaşım olmaya başladığı o günlerde —çok geçmeden birbirimizi ikiz kardeş olarak görmeye başladık— bir yazar olarak özgüvenim doruk noktasına ulaşmıştı. Karl Kraus'ta gördüğüm ve hayran olduğum saldırganlığa şimdi işi gücü her gün en sert kayalara darbe indirmek olan yontucunun saldırganlığı eklenmişti. Wotruba tanıdığım en ödünvermez kişiydi; tartıştığımız ya da birlikte yaptığımız her şey dramatik bir nitelik taşıyordu. İşin kolayına kaçanları, kolay yolu seçenleri, ödün verenleri ya da belki ne istediğini bile bilmeyenleri müthiş horgörüyordu. İki üstün varlık olarak Viyana sokaklarını arşınlıyorduk. Wotruba her zaman için acelesi olan biriydi; ansızın, büyük bir istekle gelir, istediğini ister ya da alır, aldığından hoşnut olup olmadığını anlamanıza meydan kalmadan fırlayıp giderdi. Herkesin bildiği ve bazılarının ürktüğü bu davranış biçiminden hoşlanıyordum.

Wotruba'ya en çok stüdyosundayken kendimi yakın hissediyordum. Viyana belediyesi Stadtbahn metro köprüsünün altındaki kapalı yerlerden ikisini onun emrine vermişti. Birinde —ya da iyi havalarda dışarda— taşını yontardı. Onu ilk ziyaretimde, uzanmış bir kadın figürü üzerinde çalışıyordu. Taşa güçlü darbeler indirirken, taşın sertliğinin onun için ne büyük anlam taşıdığını görebiliyordum. Ansızın figürün bir yanından öbür yanına fırlıyor ve yontma kalemini yepyeni bir öfkeyle taşa indiriyordu. Ellerinin onun için çok önemli olduğu, bu ellere müthiş bağımlı olduğu açıkça ortadaydı; ama gene de, taşı *ısırıyor* sanırdınız. Siyah bir panterdi o, taşla beslenen, pençelerini geçirip taşı ısıran bir panter. Bir sonraki saldırısının hangi zamanda hangi noktaya yöneleceğini asla bilemezdiniz. Bana bir panteri anımsatan en çok bu sıçrayışlarıydı, ancak bunlar uzak bir noktadan başlamıyordu, figürün

bir yerinden diğerine sıçrıyordu. Her bir noktaya yoğun bir enerjiyle, uzak bir noktadan sıçramak için gerekli bir güçle saldırıyordu.

İlk ziyaretim sırasında —şarkıcı Selma Kurtz'un mezarına konacak bir heykel üzerinde çalışıyordu— sıçramalar yukardan doğru geliyordu; belki bu yüzden elimde olmaksızın ağaçtan kurbanı üzerine atlayan bir panteri düşündüm. Kurbanını parçalıyor gibiydi. Ama insan graniti paramparça edebilir mi? Kendini işine büyük bir ciddiyetle vermiş olmasına karşın, ne ile savaşmakta olduğunu bir an olsun unutmadım. Uzun süre izledim onu. *Bir kez* olsun gülümsemedi. Kendisini izlediğimin farkındaydı, ama bakışında hiçbir hoşnutluk okunmuyordu. Granitle son derece ciddi bir iş yapmaktaydı. Kendisini gerçekte olduğu gibi göstermekte olduğunu anladım. Öylesine güçlü bir yapısı vardı ki, mesleklerin en zorunu seçmişti. Ona göre sertlik ve güçlük aynı şeydi. Ansızın geri sıçradığında, taşın kendisine karşı-saldırıda bulunmasını bekliyor gibiydi, ve bu bekleyiş içinde savunmaya geçiyordu. Karşınızda gerçekleşmekte olan şey, bir cinayetti. Ona göre öldürmenin bir gereklilik olduğunu anlamam uzun bir zaman aldı. Bu belli belirsiz izler bırakan gizli bir cinayet değildi; geride bir anıt kalıncaya dek sürdürüyordu öldürmeyi Wotruba. Genellikle cinayetini tek başına işliyordu; ancak bazen, başkalarının yanında da bu işi yapma gereğini hissediyordu, ama bunu yaparken hiçbir şekilde yöntemini değiştirmiyor, kendisi değişmiyor, tümüyle kendisi olarak, bir aktör değil, bir cani olarak kalıyordu. Bu konuda ne denli ciddi olduğunu anlayacak birine gereksinimi vardı. Sanatın oyun olduğu söylenir, onunki oyun değildi. Yaptıklarıyla bütün kenti, hatta dünyayı doldurabilirdi. Ben oraya bir yontucu için önemli olan şeyin, yapıtı çürümeye karşı koruyacak öğe olarak taşın *sürekliliği* olduğu genel görüşü ile gitmiştim. Onu çalışırken anlatılması olanaksız hareketleri içinde gördüğümde, Wotruba için taşın en büyük öneminin *sertliğinde* yattığını, bunun dışında hiçbir şeyin onu ilgilendirmediğini anladım. Taşla çarpışmak zorundaydı Wotruba. İnsanların bir lokma ekmeğe muhtaç oldukları gibi taşa gereksinimi vardı onun. Ama bu var olan en sert taş olmalıydı, Wotruba bu sertliği canlandırıyor, büsbütün ortaya çıkarıyordu.

Daha baştan Wotruba'yı ciddiye almıştım; kendisi de genellikle ciddiydi. Sözcükler onun için anlam taşıyordu; bir şey *istediğinde* konuşuyordu, konuştuğunda sözcükleri birer gereksinim niteliğine bürünüyordu, sözcükler *talep ediyordu*. Kendisi için önem taşıyan bir konuda benimle konuştuğunda söyledikleri büyük anlam taşıyordu — boşa konuşan ne kadar çok insan vardır oysa. Belki de ticarete karşı duyduğum nefret bu tür sözcükleri aramama yol açmıştı. İnsanlar sözcükleri telaşla söyleyiveriyor, fırlatıp savuruyor, ardından geri çekiyor, belirleyici çizgilerini bulanıklaştırıyor, karmakarışık ve erimiş hale sokuyor, ışık prizmasından geçirircesine kırıp çarpıtıyor, yanardöner renklere, renkten renge sokuyor, sözcükler çıkmaya hazır değilken ağızlarından çıkarıyor, sözcüklere korkak, kölece nitelikler yüklüyordu —sözcüklerin böylesine aşağılanması karşısında dayanılmaz bir bıkkınlık duyuyordum, çünkü onları öylesine ciddiye alıyordum ki, oyun amacıyla bile onları çarpıtmaktan hoşlanmıyordum, sözcükleri *el değmemiş* halleriyle istiyordum, bütün güçlerini uygulasınlar istiyordum. Sözcükleri herkesin kendisine göre kullandığını, bilgisi başka türlü davranmasına olanak tanımadığından ve bilgisi oranında çarpıttığını, bunu oyun olsun diye yapmadığını, bu çarpıtmanın konuşmacının içinden geldiğini de biliyordum — bu tür çarpıtmaya saygı duyuyor, bir şey demiyordum, böylesi bir davranışa karşı durmak, onu *açıklamaya* çalışmak hiç hoşuma gitmeyen bir durum olurdu. Beni saran, sözcüklerin o korkunç ciddiliğiydi; her dilde vardı bu ciddilik ve bu sayede her dil bir dokunulmazlık taşıyordu.

Wotruba'da, sözcüklerin bu korkunç ciddiliği vardı. F. adında bir başka arkadaşımla bir buçuk yıl bunun tam karşıtını yaşadıktan sonra tanışmıştım onunla. F. için sözcüklerin dokunulmaz anlamları yoktu; baştan çıkarma amacıyla kullanılmalıydılar ve şöyle ya da böyle çarpıtılabilirlerdi. Bir sözcük şu anlama da gelebilirdi, bu anlama da, birkaç saat içinde anlamını değiştirebilirdi, inanç gibi inatçı gerçeklikleri dile getiren sözcükler için bile geçerliydi bu. F.'nin benim tümcelerimi benimsediğini görüyordum, benim sözcüklerim onun olabiliyordu, öylesine kendine malediyordu ki bunları, kime ait olduklarını ben bile çı-

karamayabiliyordum. Zaman zaman bizzat benimle tartışmada kullanıyordu benim sözcüklerimi, hatta, daha da çarpıcı durumlar yaşanıyor, benim sözcüklerimi kendisine karşı kullandığı oluyordu. Bir gün önce benden duyduğu bir tümceyle beni şaşırtırken, kendinden geçmiş bir halde gülümserdi; alkış beklerdi, hatta belki özgün sözcükler söylediğini bile düşünüyor olabilirdi o anda. Ama dikkatsiz biri olduğundan, mutlaka farklı bir yön olurdu aktardığı sözlerde, bu yeni şekliyle benim kendi fikrim bana ters gelirdi. Derken ben bu çarpıtılmış görüşün tersini savunmaya başlardım, bu arada o, tartıştığımızı sanırdı, onun söylediği fikir üzerinde tartıştığımızı sanırdı, oysa gerçeklikte bir fikir, çarpıtılması karşısında savaşmaktaydı, F. ise fikri umursamazlıkla çarpıtmış olması nedeniyle öne çıkmış bulunuyordu.

Oysa Wotruba ne söylediğini biliyor ve onu asla unutmuyordu. Başkalarının söylediklerini de unutmuyordu. Konuşmalarımız bir güreş karşılaşmasını andırıyordu. Her iki beden de oradaydı, kayıp gitmiyorlardı; geçit vermiyorlardı. Taşın ne olduğunu ilk kez onunla yaptığım tutkulu konuşma sayesinde öğrendiğimi söylemem garip gelebilir. Başkalarına karşı acıma duygusu yoktu Wotruba'da, bunu da beklemiyordum zaten. Sevecenlik, saçmaydı ona göre. Yalnızca iki şey onu ilgilendiriyordu: taşın gücü ve sözcüklerin gücü, her iki durumda da söz konusu olan güçtü, ama bu gücün öğeleri öylesine alışılmamış bir bileşim ortaya koyuyorlardı ki, insan bunu doğanın bir gücü olarak kabul ediyordu, ve bir fırtına ne kadar eleştiriye açıksa, bu güç de o kadar eleştiriye açıktı.

"Siyah Heykel"

DOSTLUĞUMUZUN ilk aylarında Marian'ı hep Fritz Wotruba ile birlikte gördüm. Savrula savrula bana doğru gelirken, birlikteydiler, gelip yanımda durduklarında birlikteydiler. Her seferinde üzerinde konuşacağımız bir iş oluyordu, yapılması gereken bir şey, bir heykel sözleşmesine engel olmak isteyen inatçı bir düşman, Viyana resmî sanat

dünyasında başka bir öneriyle karşısına çıkılması gereken bir resmî yaratık oluyordu; Marian, karşısına çıkan her duvara saldıran koç konumunda bulunduğundan, ayrıca da savaşının bütün ayrıntılarını anlatmak alışkanlığında olduğundan, Wotruba sözü ona bırakır, yalnızca arada bir onaylayıcı homurtusuyla anlatıya vurgular katmakla yetinirdi. Böyle durumlarda konuştuğu bir iki sözcük bile son hecesine dek Viyana Almancasıydı; oysa Marian'ın hiçbir şeyin ve hiç kimsenin kesemeyeceği telaşlı konuşması, belli belirsiz bir Ren tonu içeren Yüksek Almanca ile akıp gidiyordu. Marian Düsseldorfluydu, ama konuşma biçimine bakılarak Almanya'nın —Güneyi dışında— herhangi bir kentinden olduğu söylenebilirdi. İvedilikle, tek düze, inişsiz çıkışsız, vurgusuz, özensiz, her şeyden önemlisi duraksız konuşurdu. Bir kez başladı mı, acımasızca devam eder, söyleyeceği *her şeyi* söylemeden de kimseyi bırakmazdı; söyleyecekleri, her zaman için sonugelmez sözlerdi, kısa bir konuşma yaptığı asla görülmemişti. Kurtuluş yoktu. Karşısında herkes taş kesilirdi. Öyle dinler *gibi* görünemezdiniz de. Her bir tümceyi hazmedeceğiniz şekilde konuşurdu; şimdi düşünüyorum da, boyun eğmekten başka bir çarenizin olmadığı darbeler yiyordunuz sanki. Öte yanda asla benden yardım istemeye çabalamazdı, ben sadece olanları anlattığı bir dosttum onun için. Saldırılarının gerçek kurbanları kendilerini nasıl hissederler, hiç bilemiyorum. Bu kişiler için Marian'dan kurtulmanın tek yolu vardı: ona Fritz için istediği şeyi vermek. İstediğini elde etmek yolunda, diyelim bir büronun şu saatte kapanması nedeniyle ya da kurbanının telefona çağrılması, ya da müdürü tarafından istenmesi nedeniyle durdurulduğunda, tekrar tekrar başlamaktan yılmazdı. Sonunda kazanmasında şaşılacak yön yoktu.

Viyana'ya genç kızlığında gelmiş, Anton Hanak'ın öğrencisi olmuştu; Fritz Wotruba'yı da Hanak'ın stüdyosunda tanımıştı. O günden beri Viyana'da yaşıyordu, ama yıllardır Wotruba'nın ağır Viyana aksanıyla iç içe olmasına karşın bu lehçeyi hiç benimsememişti. Fritz, çocukken Viyana sokaklarında öğrendiği dile sımsıkı bağlı kalmıştı. Bir yabancı dil öğrenmemişti. İleriki yıllarda İngilizce ya da Fransızca öğrenmeye giriştiğinde, gülünç oldu — kekeme bir ricacı ya da topal bir

dilenciyi andırıyordu. Bütün Viyanalılar gibi gerekli olduğunda bürokratik Almanca döktürebiliyordu, Almancayı iyi yazan bir aydın olduğundan böyle durumlarda gülünç olmuyordu. Ama bunu isteksiz yapıyordu, böyle bir zorunlulukla karşılaştığında öylesine rahatsız oluyordu ki, onu dinleyen de acı çekiyor, kendi yerel diline döndüğünde derin bir soluk alıyordu. Yalnız ve yalnız Fritz için, onun çıkarları için yaşayan ve kendi yontuculuğunu onun uğruna çoktan bırakmış bulunan, çocuk yapmayan, durmadan konuşan ve yalnızca Fritz'in düşündüklerini dile getiren Marian, dilinde onun aksanından hiçbir iz taşımıyordu. Marian'ın Fritz'den işittikleri anında edime dönüştürülüyordu. Bu türden iş seferlerine fırlayıp çıktığında, Fritz için elde etmek istediği şey dışında hiçbir şey duymuyor, dinlemiyor, düşünmüyordu. Konuşuyor, konuşuyordu, onu hiçbir şey yolundan döndüremezdi. Fritz yanındayken Marian'ın konuşması onu rahatsız etmiyordu —en azından o anda rahatsız olmuyordu. Biz Fritz ile yalnızken sanıyorum kafasından geçen ya da canını sıkan her şeyi bana söylüyordu. Ama bir kez olsun Marian'ın gevezeliklerinden yakınmadı. Arada bir birkaç gün ortadan yok olurdu; böyle durumlarda Marian kaygıdan deliye dönerdi. Her yeri karış karış dolaşır onu arardı, bazen ben de onunla giderdim. ama Fritz'in Marian'ın tükenmez konuşmalarından kaçtığını sanmıyorum, bence yeni yeni ünlü olmaya başlıyor ve kıskacına yakalandığını hissettiği sanat ticaretinden kaçıyordu; ya da belki daha da derin bir nedeni vardı bunun, güreşmekte olduğu taş ona bir hapisane gibi gelmiş olabilirdi, hapis edilmekten korktuğu kadar hiçbir şeyden korkmuyordu. Kafese konulmuş aslan ve kaplanlara acıdığı anlardaki heyecanını başka hiçbir olayda görmedim.

Fritz'in oldum olası oturduğu Florianigasse 31 numaradaki eve yemeğe çağırdılar beni bir gün. Fritz, sekiz kardeşin en küçüğüydü. Şimdi burada annesi, en küçük ablası ve Marian ile birlikte oturuyorlardı. Yemeği annesi hazırlayacaktı, böylece üçümüz güzel güzel oturup yemeğimizi yiyecektik. Annesine benden söz etmişlerdi. Çok meraklı bir kadındı, çabuk öfkeleniyordu. Sinirlendirirseniz tabağı kafanıza geçi-

riverirdi, hemen başınızı eğip darbeden sakınmanız gerekiyordu bu durumda. Oturma odasına girmek için mutfaktan geçilmesi gerekiyordu. "Ama oda," diyordu Fritz "çok güzeldir, çünkü Marian kendi zevkine göre döşedi orayı, tam oturup rahat rahat konuşulacak bir yer." O beni alacaktı, çünkü eğer mutfaktan tek başıma geçmek zorunda kalırsam, kafama bir tabak fırlatılabilirdi. Annesinin benim ziyaretime karşı çıkıp çıkmadığını sordum. Hayır, hiç böyle bir şey yoktu, benimle tanışmaya can atıyordu, biftekleri kendisi hazırlayacaktı, iyi bir aşçıydı. Öyleyse neden kafama tabak fırlatıyor? Bilinmez ki, dedi Fritz, bazen hiçbir neden yokken kızıverir; öfkelenmekten hoşlanıyor. Örneğin Fritz yemek saatini geçirdi mi, kızıyordu. Stadtbahn metrosu dibinde çalışırken Fritz her şeyi unutuyor ve yemeğe diyelim iki saat geç kalıyordu. İşte o zaman tabaklar uçmaya başlardı, ama hiçbiri de hedefe ulaşmamıştı şimdiye dek. Buna alışıktı o; annesi sinirli biriydi, Macaristan köylerinden kalkmış, ta Viyana'ya dek yürüyerek gelmişti, o zamanlar bir genç kızdı, iyi bir evde iş bulmuştu. O dönemlerde öfkesini kendisine saklamak durumunda kalmıştı elbet, bütün öfke heveslerini sekiz çocuğuna sakladı. Canını çıkarmıştı çocuklar kadının, hırsını onlardan aldı. "Eve geç geldiğimizde yapmadığını koymazdı, her zaman tabak fırlatmaz."

Gün saptandı. Fritz bana eşlik etme konusunda ısrarlıydı. Bu konu onu her zamankinden daha konuşkan yapmıştı. Normalde, öyle umursamasız, özgüvenli biriydi, bu kez kaygılı ve sinirli görünüyordu. Annesine saygı duyuyordu, beni uyardığı yanlarından dolayı ona hayrandı. Benden yana iyi şeyler söyleyerek onu hazırlıyordu bir bakıma. Anne, bir deri bir kemik görünüyordu ancak bu aldatıcıydı, güçlü kuvvetli bir kadındı kimse onun belini bükemezdi. Size bir darbe indirdi mi, unutamazdınız. Tıpkı kendi Macar köyünde olduğu gibi başını sürekli örtüyordu. Hiç değişmemişti, Viyana'da bunca yıl geçirdikten sonra bile, eskiden neyse, oydu. Fritz'le övünmüyor muydu? diye sordum ben. Bilinmezdi ki, bu duygusunu hiç göstermezdi, ama belki bir konuğun yanında böyle bir duyguyu dile getirebilirdi. Yazarlar onu etkilerdi. Kitap okumaktan hoşlanırdı, ama attığım her adıma dikkat etmeliydim.

Fritz beni almaya nerdeyse bir saat geç geldi. Bana söylediklerinden sonra bayağı sinirlendirdi beni bu gecikme. Annesiyle bir çarpışmaya girmek için kaşınıyor gibiydi. "Bugün bir şey göreceksin," dedi sonunda eve vardığımızda. "Acele etsek iyi olur." Geciktiği için özür dilemek âdeti değildi, ama bu kez bir açıklama yapar diye boşuna bekledim. Diken üstündeydim, Florianigasse köşesini dönmeden çok önce koca bir tabağın kafama indiğini hissettim diyebilirim. Mutfağa girdiğimizde, uyarı işareti yapmak üzere işaret parmağını havada salladı. Annesi ocağın başında duruyordu, önce onun başörtüsünü gördüm, sonra küçük, azıcık eğik bedenini. Anne hiçbir şey söylemedi, dönüp bakmadı bile. Oğlu tehlikenin yaklaştığını dile getirmek üzere başını salladı ve "Kendini kolla," diye fısıldadı bana. Koca mutfağı baştan sona geçtik. Olası tabaklardan korunurcasına başını eğdi ve kendisiyle birlikte beni çeke çeke götürdü. Oturma odasının açık kapısına vardığımız an tabak uçtu, hedef tamamdı, ancak fazla yüksekten atılmıştı. Sonra anne ellerini önlüğüne kuruladı ve yanımıza geldi. "Onunla konuşmuyorum," dedi bana Macar aksanıyla bağıra bağıra, ve beni içtenlikle buyur etti. "Fritz bunu mahsus yapıyor," dedi. "Dostlarının annesini öfkeli görmesinden hoşlanıyor." Kendisinin bu numarayı yapması için özellikle geç kalacağını biliyordu. Bu yüzden biftekleri ateşe koymamıştı. "Böylece kuru kalmazlar, umarım beğenirsiniz," dedi.

Oturma odasında cam masa ve çelik sandalyeler pırıl pırıl parlıyordu, eşyalar, Marian'ın kişiliğine değilse de amaçlarına uygun düşen bir aşırı modernizmi yansıtıyorlardı. Beyaz duvarlarda Merkel ve Dobrowski'nin Ayrılma akımının avangard uygulayıcısı, bu akımın en çelişkili üyesi olan genç yontucuya armağan ettiği resimler asılıydı. Odada gereksiz hiçbir şeyin bulunmayışı, resimleri özellikle çarpıcı kılıyordu. En çok Merkel'in bana yabancı olmayan dağ manzaraları ilgimi çekti. Oturma odasıyla mutfak arasında kapı yoktu, yalnızca kapı şeklinde bir açıklık bulunuyordu. Arkadaşımın annesi oturma odasında kalmadı ama konuştuğumuz her şeyi duyuyor, konuşmamıza, en azından kulaklarıyla büyük bir ilgi içinde katılmış oluyordu. Tabaklar bir servis penceresinden verildi. Marian bunları alıyor, cam masanın üze-

rine koyuyordu. Dev boyutlu biftekler sere serpe yayılmıştı tabaklara; ana yemek buydu. Wotruba içlerinde yağ ya da sinir bulunmayacağını söyledi, Annalarda yaptığım gibi ayıklamaya kalkmasam iyi ederdim, yoksa annesi alınırdı. Sonra tabağına eğildi ve tek sözcük etmeden büyük kare lokmaları yemeye başladı. Bir kez olsun gözlerini etinden ayırmadı, tabağında bir şeyler bulunduğu sürece de konuşmaya tek bir hece ya da yüz göz işaretiyle bile katılmadı.

Marian konuşmayı tekeline almıştı. Önce Anna'nın stüdyosunda etin yağlarını ayıklayıp yemeğin yarısını tabağımda bırakmakla işlediğim günahtan söz etti; tabağım didiklenmiş et parçalarıyla doluymuş, Fritz hayatında böyle bir şey görmemişmiş. "Anna Mahler'in orda sinirli bir tip vardı," demiş eve geldiğinde ve etime neler yaptığımı göstere göstere anlatmış ona, her gün sofraya oturduklarında açıyormuş konuyu; bu da herkeste merak uyandırmış, yalnızca yağın sinirinin değil genelde etin düşmanı olduğum kararına varmışlar, şimdiyse bu yargılarının doğru olup olmadığını sınayacaklarmış. Ama çok geçmeden onların evinde durumun böyle olmadığını gördü Marian, etimi bitirdiğimde, bana hiç danışılmaksızın aynı ölçüde dev boyutlarda ikinci bir şnitzel kondu tabağıma. Marian özür diledi, pek başka bir şey yemiyorlardı, hiçbir zaman tatlı konmazdı sofralarına, Fritz peynirden nefret ederdi, çocukluğundan beri elini sürmemişti peynire, hatta kompostoya da elini sürmezdi, meyvaların küçük parçalara kesilmiş olduğunu görmeye dayanamıyordu. Bu sözleri duyunca soran bakışlarla baktım Fritz'e, söylenenleri onayladığını belirten sesler çıkardı; tabağında et olduğu sürece ağzından sözcüklerin dökülmesi olanaksızdı. Onunla ilgili her şeyi merak etmeye başladım, özellikle önemsiz gibi görünen konularda onunla ilgili her şeyi bilmek istiyordum, yoksa kalkıp gidecektim nerdeyse; nitekim Marian onun heykellerini anlatıyormuşçasına dikkatle dinledim söylediklerini. Annesi mutfaktan Fritz'e seslendi bu arada: "Yiyiyor mu yoksa gene didikliyor mu ?" Demek ona da ilk karşılaşmamızdan söz edilmişti. Marian hepsini yediğimin kanıtı olarak tabağımın bomboş olduğunu söyledi ona. Bunun üzerine ikisinin övgüleri arasında yiyemeyeceğimi söylediğim üçüncü bir şnitzel sunuldu.

Fritz yemeğini bitirdiğinde dili çözüldü, ilginç şeyler dinledim ondan. Bu işe *taşı* yontmakla mı başladığını sordum, çünkü elleri, öteden beri taşla çalışıyormuş izlenimi vermiyordu. Ellerinin ne kadar hassas olduğunu daha önce söylemiştim ona; el sıkıştığımızda, ellerinin teması hep dikkatimi çekerdi, yıllar süren dostluğmuz boyunca bu farklılığı hep hissettim, ama başlangıçta bir resimde yanyana gelmiş, ikisi de başına buyrukmuş, biri diğerinden üstün değilmişçesine canlı, birbirinden farklı iki el yerleşti belleğime. Sistine Kilisesi tavanındaki Adem'in Yaratılışı tablosundaki Tanrı'nın elini düşündürmüştü bana. Açıklaması olanaksız belki, çünkü resimde tek bir parmak Adem'in eline değerek ona hayat veriyor, buradaysa, bütün bir eli sıkıyordum, ama anlaşılan Tanrı'nın parmağından, varedilecek insana geçen yaşam verici gücü hissediyordum. Ayrca Adem'i, onun parmağını değil de elinin tamamını da düşünmüştüm.

Taş, dedi bana Fritz, erken elime aldığım bir malzeme oldu, ama taşla başlamadım. Daha küçükken, beş yaşında bile yokken, pencerelerdeki macunları kazır onlarla heykeller yaparmış. Camlardan biri gevşemiş, düşmüş ve kırılmış. İş anlaşılmış, Fritz dayak yemiş. Ama gene yapmış, heykel yapmak zorundaymış ve başka hiçbir malzeme de yokmuş. Ekmek değerliymiş, sekiz çocuk varmış ailede, üstelik macunla çalışmak daha kolaymış; gene dayak yemiş ama bu kez annesi dövmüş onu, ve annesinin dayağı babasınınkinin yanında hiç kalmış.

Ama babası ağabeylerini öyle bir dövüyormuş ki, çocukların hepsi polislik, hapislik olmuşlar. Ancak bunu çok sonraları anlattı bana; bütün çocukların nefret ettiği babasından çok nadir söz ederdi, ve annesinin anlattıklarını duymamasına özen gösterirdi. Babası Çek'ti, terziydi ve yıllar önce ölmüştü. Fritz'in büyük ağabeyi adam öldürmekten ve silahlı soygundan hapis yemişti, Tuna üzerindeki Stein'da sefil bir şekilde ölmüştü. Fritz bunu bana ta ikiz kardeş olmamızdan sonra söyledi. Şiddet, onda derin izler bırakmıştı, ağabeyiyle ilgili olayı anlattığında, taşla böyle garip bir şekilde savaşmasının nedenini anlamaya başladım. Polis, Wotruba kardeşlerden gözünü ayırmıyordu. En küçükleri olduğundan yaramaz kardeşleriyle arasında çok yaş farkı bulunan

Fritz, ne zaman Florianigasse'ye çıksa, polis durdururdu onu. Daha küçücükken babasının ağabeylerini deri kayışla kamçıladığını görmüş, onların umarsız çığlıklarını dinlemişti. Babasının acımasızlığı, ağabeylerinin işledikleri suçlardan daha fazla isyan ettirmişti onu. Ağabeylerini, bu dayakların katil ettiğinden emindi. Ama babasının acımasızlığını düşündüğünde, ondaki bu niteliğin, *kalıtsal* olarak oğullara da geçmiş olabileceği aklına geliyordu.

Bu kalıt konusu aklından hiç çıkmadı; tutuklanma konusu, taşla yaptığı günlük savaşlarda kendini gösteriyordu. En sert, en yoğun taş türü onu tutsak ediyordu; taşı oyuyordu, daha derin, daha derin işliyordu taşa. Her gün saatlerce taşla savaşıyordu, taş onun için öyle önemli hale geldi ki, artık taşsız yaşayamaz oldu, ekmek kadar değil et kadar önemliydi taş onun için. İnanmak güç, ama Fritz'in sanatı, varlığını, babası ve ağabeyleri arasındaki çatışkıya ve ağabeylerinin yazgısına borçluydu. Bitmiş heykellerinde bunun işareti fark edilmiyordu; bağlantı öylesine derindi ki, taşın içine işlemişti. Bunu anlamak için Wotruba'nın geçmişini, durmadan yinelenen kaçışlarını, kafese konulmuş hayvanlara duyduğu tutkulu sevgiyi —hayvanat bahçesindeki bir kaplana acıdığı kadar hiçbir insana acımazdı— öldürmenin kalıtsallığı olasılığı nedeniyle çocuk sahibi olma korkusunu bilmek gerekiyordu. Ünlü genç heykeli gibi yapıtlarında görülen taşın etsi niteliğini ortaya çıkarmaktan neden bu kadar uzaklaştığını anlamak için bütün bunları (ve daha pek çok şeyi) bilmek gerekiyordu.

Onu, teknoloji, ustalık ve estetiği birleştiren bir çizgide döşenmiş, ancak duvarlarında Georg Merkel ve şık Dobrowski'ler bulunan, bu arada geri kalan bölümleri, özellikle de mutfağı, şimdi yerine annesinin hüküm sürdüğü dayakçı babanın günlerindekinin aynı kalmış, gecikmeye öfkelenme ve tabak fırlatma sahneleri salt benim için düzenlenmiş —babanın dinmeyen yumrukları yanında fırlatılıp parçalanan birkaç tabağın sözü mü olurdu?— bu evde gördüğümde, bütün bunların bir başarıyı, uygarlık yolundaki bir adımı oluşturmada payları bulunduğunu nereden bilebilirdim? Baba göçüp gitmişti, ağabey hapiste ya da mezardaydı, geriye annesinin maskaralıkları, çok çile çekmiş ve

şimdi en küçük oğlu sayesinde yeni bir yaşama, kendisine lâyık bir yaşama adım atmış,"ama eski özelliklerinin hiçbirinden vaz geçmemiş bu kadının ayrıcalıklı konumu, bu ev,"mutfak ve Florianigasse'nin çakıl taşları kalmıştı.

Stadtbahn metrosunun rayları altındaki stüdyoyu ilk ziyaret ettiğimde, ayakta duran bir adamı betimleyen, siyah mermerden yontulmuş büyük bir figür görmüştüm. Yaşayan hiçbir yontucunun yapıtı beni bu kadar etkilememişti. Heykelin karşısında durdum, yukardan Stadtbahn tranlerinin gümbürtüsü geliyordu. Öyle uzun seyretmişim ki heykeli, birkaç trenin geçtiğini anımsıyorum. Belleğimde sesi figürden ayırt edemiyorum. Zorlu bir çalışma sonucu ortaya çıkmıştı bu heykel, yapılması çok zamanını almıştı ve bu gürültünün içinde ortaya çıkmıştı. Çok değilse bile bakılacak başka figürler vardı. Stüdyo aşırı kalabalık görünmüyordu. Stüdyo Stadtbahn köprüsünü destekleyen iki büyük tonozdan oluşuyordu; kemerlerin birinde çalışırken ayağının altında olmasını istemediği figürler duruyordu. Havanın fazla soğuk olmadığı günlerde açık havada çalışmaktan hoşlanıyordu. Başlangıçta, stüdyodaki sadelik ve trenlerin gürültüsü garibime gitti, ama burada hiçbir şey fazlalık olmadığından, her şey ilgimi çektiğinden ve görünen her şeyin bir işlevi olduğundan, mekâna çabucak alıştım ve bütün bu özelliklerin buraya çok uygun olduğunu, bundan daha uygun bir ortam olamayacağını hissettim.

Sanatçıya saygı göstermeyi istememe karşın, çoğu yapıta yeterince yakından bakamadım, çünkü o andan sonra "Siyah Heykel" diye andığımız figür beni büyülemişti. Sanki ben salt bu heykeli görmeye gelmiştim buraya. Ondan kopmaya çalıştım, bir şey söylemem gerekir diye düşündüm ama çarpılıp kaldım bu kara mermer karşısında. Nerede dursam, neye bakmaya çalışsam, gözlerim "Siyah Heykel"e dönüyordu. Olası her açıdan inceledim onu, ve saygımı, yüreğime çaktığı suskunlukla göstermiş oldum.

Bu heykel sonradan yok oldu. Wotruba'ya göre, savaş sırasında toprağın altında kaldı ve bir daha hiç bulunmadı. Bu heykel çok eleş-

tirilmişti, dolayısıyla belki de reddetmek istedi onu Wotruba. Olaylar bizi ayırdığında —o İsviçreye bense İngiltere'ye sığınmıştık— bu heykele olan tutkum onu rahatsız etmiş olabilir, ikimiz de kendi dünyalarımızda tümüyle farklı yönlere gitmiş olduğumuzdan, Viyana'ya geri döndüğünde, yirmi beş yaşındayken yaptığı bir yapıtla anılmak istememiş olabilir. Aslında bu heykelden sürekli söz etmem, yeni şeyler yapmasına giden yolu tıkıyordu. Ben de onun gibi inatçıydım ve inadım onu sinirlendiriyordu. Savaştan sonra beni Londra'da ilk kez ziyaret ettiğinde, yaptığı her şeyi, "o Siyah Heykel" ile kıyaslıyor, uğradığım düş kırıklığını da gizlemiyordum. Geçmiş dönemdeki çalışmalarını sürdürdüğü ve onları büyük ölçüde aştığı yeni dönemi, 1950 yılında başlamıştı, eskiyle aradaki farkı yalnızca ben görebiliyordum. Dolayısıyla aramızda bir bağ oluşturan yapıt yok olmuştu; bu yapıt, 1933 güzünde yontuyu ilk gördüğüm andan yirmi bir yıl sonra Wotruba hakkında tek bir sözcüğünü bile değiştirmeyi hiçbir zaman istemediğim bir yazı yazdığım 1954 yılına kadar geçen dönemde onun hakkındaki görüşlerime egemen olmuştu.

Bugün, "Siyah Heykel"de bulunabilecek zayıf noktaların pekâlâ farkındayım. Ama gene de, o figürün benim için o ilk gün taşıdığı anlamdan söz etmekle yetineceğim.

Gerçek insan boyutundan daha büyük ve siyah olan heykel, bir elini, sol elini arkasında gizlemişti. Gizlenen bu elin omuza yakın kısmı bedenden çarpıcı bir şekilde fırlıyor ve kolun uç bölümüyle bir açı oluşturuyordu. Dolayısıyla dirsek yıkıcı bir havayla, yakınına gelebilecek birini itmeye hazırlanıyormuş gibi dimdik duruyordu. Kolun iki bölümüyle göğsün kenarlarını oluşturduğu boş üçgen, figürdeki tek boş bölüm, karşısındakini tehdit ediyor gibiydi; bu, olmayan, görülmeyen ve benim aramak gereksinimi duyduğum elde gizli bir tehditti. Kesilmiş değil, gizlenmiş gibi görünüyordu. Aramaya cesaret edemedim, büyülenmiş olduğumdan yerimden kımıldayamıyordum. Kaçınılmaz aramaya başlamadan önce, diğer elin görülebilir olmasıyla avundum. Figürün sağ tarafı sakindi. Sağ kol beden boyunca uzatılmış duruyordu, açık el nerdeyse diz hizasına geliyordu; dingin, düşmansı niyetler-

den uzak bir havası vardı. Öylesine kımıltısızdı ki, o el üzerinde fazla düşünmedim, bunun bir nedeni de, diğer elin, dikkati çekecek şekilde gizlenmiş olmasıydı.

Yumurta biçimindeki kafa, üst kısmı hafifçe inceltilmiş güçlü bir boyun üzerinde oturuyordu; inceltilmeseydi, kafadan daha geniş olurdu. Öne doğru düzleştirilmiş dar yüz, ciddi ve suskundu; bir maskeden çok bir yüze benzeyecek şekilde yalın çizgiler taşıyordu; çizgiyi andıran ağız, hiçbir itirafta bulunmamak üzere sımsıkı ve acı içinde kapanmıştı. Göğüs ve karın bölgelerinin sınırları belirlenmişti, yüz kadar düzdü bunlar da, ve güçlü silindir omuzlar bu alanları ikinci plânda bırakıyordu, dizler stilize edilmişti, nerdeyse yarım küre şeklindeydi, çok açık bir şekilde ileriyi gösteren iri ayaklar yanyana duruyorlardı, ağırlığı dengelemek üzere kaçınılmaz olarak fazlaca büyütülmüşlerdi, cinsel organlar ne gizlenmiş, ne de öne çıkarılmıştı, heykelin geri kalan bölümlerinden daha az belirgindiler.

Ama artık gizlenmiş olan eli aramak üzere harekete geçme zamanı gelmişti. Beklenmedik bir şekilde, sırtın aşağı bölümüne uzatılmış bulunan devasa eli buldum; avuç dışa dönüktü, heykelin bütünü gerçek insan boyutlarından büyüktü ama el, bu büyüklüğe oranla bile daha da iri çalışılmıştı. Bu eldeki güç karşısında şaşkına döndüm. Herhangi bir kötü niyeti ele vermiyordu, ama her şeyi yapma yetisine sahipti bu el. Bugün bile, koca heykelin, salt bu el için yapıldığını düşünüyorum, o eli kara mermerden oyan kişinin bu eli saklamaktan başka çaresinin olmadığını düşünüyorum; el, açıkça ortada duramayacak kadar güçlüydü, bu güç, ağzın sımsıkı kapanarak söylememeye kararlı olduğu gizin ta kendisiydi, ve tehdit edici bir havayla öne doğru fırlamış olan dirsek, bu ele ulaşılmasını engelliyordu.

O stüdyoya sayısız kez gittim. Bu heykele olan tutkum, dostluğumuzun özünü oluşturdu. Saatlerce Wotruba'nın ellerini izledim, izlerken ondan çok yoruldum. Üzerinde çalışmakta olduğu yeni bir yapıt beni ne kadar heyecanlandırırsa heyecanlandırsın, önce "Siyah Heykel"e saygılarımı sunmadan yeni oluşan yapıtla ilgilenmedim. Zaman zaman onu dışarda görüyordum; geleceğimi bildiğinden dışarı çıkarı-

yordu onu Fritz. Bazen kapıyı açıp arkasına yerleştiriyordu; orada, başka heykellere gözüm takılmadan izleyebiliyordum onu. *El*den hiç söz etmiyordum; sayısız şeyden konuştuk, ama onun yalnız ve yalnız siyah mermerle ifade edebileceği bir şeyi benim anlamış olduğumu görebilecek nitelikte biriydi Fritz. Ağabeylerinden biri adam öldürmüş olan Kain'di ve yaşamı boyunca kendisinin de adam öldürmek zorunda kalacağı korkusuyla acı çekmişti. Bunu yapmamış olmasını taşa borçluydu, ve Siyah Heykel"le en azından bana, içinde yaşayan tehdidi anlatmış oluyordu.

Bu figür onun en değişmez özünü barındırıyor olabilirdi. Fritz'in konuşma biçimi de bunu gösteriyordu. Sözcükleri, ağzından çıkarmamasını mümkün kılan bir güçle donatılmıştı. Sessiz biri değildi, birçok konuda görüşünü dile getirirdi. Ama ne söylediğini bilen biriydi, onun ağzından boş sözlerin döküldüğüne hiç tanık olmadım. Kendisini asıl ilgilendiren konularda konuşmadığında bile, sözcüklerinin *yönü* vardı. Birisinin gönlünü kazanmaya çabaladığında, kulağa aşırı yağcılık gibi gelebilecek sözler söylerdi. Ama hemen ardından övgülerini müthiş abartarak sözlerinin şaka olduğu kanısını uyandırırdı, ancak bu arada asıl amacından da vazgeçmiş değildi. Ya da asıl elde etmek istediğini bir kenara bırakarak öylesine açık ve güçlü bir konuşma yapardı ki, karşısındaki de aynı şekilde açık ve dürüst konuşmak durumunda kalırdı. Böyle zamanlarda, asla yabancı bir şiveyi ödünç almaz, her zaman için kendisini, çocukken çakıl taşları üzerinde oynadığı Viyana mahallelerinin dili ile ifade ederdi, ve insan bu dilin, her şeyi ama her şeyi anlatmada yeterli bir dil olduğu olgusu karşısında şaşar kalırdı. Uzun bir süre önce bana şaşırtıcı olasılıklarla dolu bir Viyana ağzı, harikulade çağrışımlar doğuran bir deyiş, hem gülünç, hem anlamlı, doğurgan, çeşitlilik gösteren, bu yüzyılda hiç kimsenin iyi biliyorum diyemeyeceği bir Viyana söylemi olduğunu gösteren Nestroy'un dili değildi bu. Belki Wotruba'nın dili ile Nestroy'unki arasında tek bir benzerlik vardı: ikisi de zordu, sertti, Viyana'nın bütün dünyada iyi ve kötü ün yapmış tatlılığının tam karşıtı olan bir sertlikti bu.

Wotruba'yı o zamanki haliyle, yirmi altı yaşında onu ilk tanıdığım dönemdeki haliyle, kendisini taşa kaptırdığı, bütün amaçlarının taşın parçaları olduğu, bir an bile güvenini yitirmediği hevesler beslediği günlerdeki tanınmamış yontucuyu anlatıyorum, kendi tasarılarından tıpkı benim kendi geleceğimden emin olduğum kadar emindi Wotruba, öyle ki, hiç düşünmeden, utanç ya da önyargı duymadan kardeş gibi hissettik birbirimizi. Birbirimize başka kimsenin anlayamayacağı şeyler söylerdik, çünkü konuşurken, başkaları karşısında savunulacak şeyleri açığa vurmanın bize çok doğal geldiğini gördük. Onun acımasızlığı bana itici geliyor, benim de "ahlâk" anlayışım onda hoşnutsuzluk yaratıyordu. Ama ikimiz de birbirimizin bu yönlerine görkemli bahaneler bulurduk. Ondaki acımasızlığı çalışma sürecindeki zorlukla açıklıyordum ben. Benim "ahlâklı" oluşumu da o sanatsal hedeflerimin saflığını korumak için duyduğum bir gereksinim olarak açıklıyor, ve bunu kendi yenilmez hırsıyla aynı düzeye koyuyordu. "Kitsch"den nefret ettiğini açıkladığında, ona bütün kalbimde katılıyordum. Kokuşmadan, yozlaşmadan söz ediyordu. Bana göre Kitsch, para için yapılan şeydi, ona göreyse yumuşak ve kolay modeller yapmak anlamına geliyordu. Çocukluğumda, para beni tehdit etmişti, onu ise ağabeyinin tutukluluğu ürkütmüştü.

Ona *Kant Yanıyor*'un müsfettelerini verdim. Benim "Siyah Heykel"den etkilendiğim kadar etkilendi romandan. Ficherle'ye âşık oldu. Ficherle'nin yaşadığı çevreyi iyi tanıyordu, onun yaşadığı türden tutkuların yarattığı takıntının ne olduğunu biliyordu. Cüce satrançcının vicdansızlığını son derece yerinde buluyordu; kendisi eline yontulacak taş geçirmek için hiçbir engel tanımazdı. Therese'yi "abartılı" bulmadı, daha da katı kişiler tanımıştı hayatında. Karakterler arasındaki keskin ayrılıktan hoşlandı, elbet polis Benedikt Pfaff da ona doğru bir tip olarak görünüyordu, —buna şaşırdım ama— cinsiyetsiz çinbilimci de yerli yerindeydi; yalnızca çinbilimcinin psikiyatrist kardeşini içine sindirememişti. Ona sözünü etmiş olduğum küçük kardeşime duyduğum sevgiden dolayı yanılmış olmayaydım? George'un yaptığını kimse yapamazdı; ideal bir tip çizmiştim; bir yazarın kitaplarında yaptığını Georges Kien yaşamında yapmıştı. "Goril"i sevdi Fritz, ama doktordan

hiç hoşlanmadı. Aslında "goril"i Georges Kien'in onu gördüğü şekilde görüyordu, ama Georges'un değişmeyi kabullenişini yanlış buluyordu; Wotruba o zamanlar değişmelere pek güvenmezdi ve bana, nalbant Jean'ı, o dar kafalı ihtiyarı, başarılı ruh doktoruna yeğ tuttuğunu söyledi. Kitabın sonunda onu üzüntülü göstermemi ve çinbilimcinin korkunç ölümünü hazırlayan patavatsız konuşmasını yaptırmamı başarılı buluyordu. Wotruba'nın bana bir keresinde söylediği üzere, Georges'un korkunç başarısızlığı, karakteri olumlu bulmasına neden olmuştu.

Café Museum'daki Suskunluk

TEKRAR kente taşındıktan sonra her gün gittiğim Café Museum'da hep yalnız oturması ve asla kimseyle konuşmaması nedeniyle dikkatimi çeken biri vardı. Aslında bu pek de olağandışı bir şey değildi, pek çok kişi kalabalıklarda yalnız olmak üzere kafelere gidiyordu. Bu adamın özellikle dikkatimi çekmesinin nedeni, onu her gördüğümde, mutlaka bir gazetenin ardına saklanmış olması ve çok nadir durumlarda yüzünü gösterdiğinde, gördüğümün Karl Kraus'un ünlü yüzü olmasıydı. Karl Kraus olamayacağını biliyordum; bütün o sanatçıların, yazar ve müzikçilerin ortasında bir an rahat bırakılmazdı o olsaydı. Ama Karl Kraus olmadan da, saklanmaya kararlı görünüyordu. Yüzü ciddiydi, Karl Kraus'un edilginlikten uzak görünümü yoktu onunkinde. Zaman zaman belli belirsiz bir üzüntü sezdiğim olurdu bakışlarında, ama bunu sürekli gazete okumasına yorardım. Bir süre sonra, yüzünün ortaya çıktığı seyrek anları kollamakta olduğumu fark ettim. İkide bir kendi gazetemi bir kenara bırakıyor, onun hâlâ gazetesine gömülü olup olmadığına bakıyordum. Café Museum'a ne zaman girsem, etrafa şöyle bir bakıp onu arıyordum. Yüzü görünmediğinden, gazetesini tutan elinin daha doğrusu kolunun kaskatı duruşuyla tanıyordum onu —bir kenara koyabilmeyi dilediği ama kendinden geçmiş bir halde okumayı sürdürdüğü tehlikeli bir nesneye can hav-

liyle sarılmış gibiydi. Onu görebileceğim bir yere, mümkünse çaprazlamasına karşısına oturmaya çalışırdım. Onun bu suskunluğuna müthiş önem vermeye başladım; nedensiz bir çekingenlik uyandırıyordu bende bu suskunluk, hemen yakınında bir masa boş olsa bile oturamıyordum. Ben de genellikle yalnızdım, Müzenin müdavimlerinden birkaçını tanıyordum, ben de en az onun kadar rahatsız edilmek istemiyordum. Bir saat ya da daha uzun bir süre karşısında oturur, yüzünü gösterebileceği anları kollardım. Mesafeli davranıyordum; kim olduğunu bilmemekle birlikte ona büyük saygım vardı. Bu kişi sanki Karl Kraus'muş, ama hiç karşılaşmadığım suskun bir Karl Kraus'muş gibi, bir konuda yoğunlaştığını hissediyordum

Her gün geliyordu; genelde, ben gittiğimde orda oluyordu, beni beklediğini sanmaya asla cesaret edemezdim. Ama o orada olmadığında, sanki onu bekliyormuşum gibi sabırsızlanıyordum. Gazeteme gömülmüş numarası yapıyor ama ikide bir kapıya bakıyordum, ne okuduğumun farkında bile olmuyordum. Sonunda gelirdi suskun adam; gevezelerden bıkmış, ısrardan hiç hoşlanmayan, dimdik, umursamasız, nerdeyse kibirli bir yürüyüş şekli olan zayıf, uzun boylu biriydi. Onu ilk kez yürürken gördüğümde uğradığım şaşkınlığı anımsıyorum; bana doğru geliyor gibiydi, ve eğer bir eyerin üzerinde olsaydı bundan daha dik duramazdı. Bense, sırtı eğik ufak tefek bir adam görmeyi bekliyordum. Karl Kraus'la şaşırtıcı benzerliği, kafasında toplanmıştı. Oturduğu anda, bir an önce okumak için sabırsızlandığı gazetelerin ardına gizlenmiş Karl Kraus oluyordu.

Bir buçuk yıl boyunca böyle izledim onu, yaşamımın suskun öğesi haline geldi. Hiç kimseye söz etmedim ondan, kim olduğunu arayıp sormadım. Oraya gelmeyi kesseydi, belki olsa olsa garsona sorardım.

O dönemde, Karl Kraus'a karşı tutumumun değişmekte olduğunu hissediyordum. Artık onu görmeye eskisi kadar hevesli değildim, okuma günlerine gitmiyordum. Ama düşüncelerimde ona karşı çıkmıyordum, onunla zıtlaşmaya cesaret edemezdim herhalde. Kraus'un bir tutarsızlık gösterdiğini duymaya dayanamazdım, tam anlamıyla onaylamadığım bir şey söylediğinde bile, susmasını istemekle yetinirdim.

Dolayısıyla, Café Museum'da tanrının her günü gördüğüm benzeri, benim için bir gereklilik haline geldi. Burada söz konusu olan bir benzerlikti, aynılık değil, çünkü ayağa kalktığında ya da yürürken Karl Kraus'la ortak hiçbir yanı kalmıyordu; ama oturmuş gazete okurken, şaşmaz bir benzerlik söz konusuydu. Hiçbir şey yazmıyordu, herhangi bir not almıyordu. Yalnızca okuyor ve gizleniyordu. Bir kitap okuduğu görülmemişti, büyük bir okur olduğunu hissediyordum gerçi ama, yalnızca gazete okuduğunu görüyordum.

Ben, kafede bir iki not alma alışkanlığındaydım, ve onun beni izlediği düşüncesinden hoşlanmıyordum. Onun karşısında yazmak, ona hakaret etmek olur gibi geliyordu bana. Bir an için göz ucuyla baktığında, kalemimi sessizce indiriyordum. Hep tetikteydim, —kısacık bir an için de olsa— başını kaldırsa da baksam diye bekliyordum. Böyle zamanlarda büründüğüm masumiyet havası onu aldatmış olsa gerekti. Beni yazarken hiç yakalamadı sanıyorum. Ama yalnız beni değil, çevresindeki her şeyi gördüğünü, gördüklerinden hiç hoşlanmadığını, ve bu nedenle hemen gene kabuğuna çekildiğini çok iyi biliyorum. Karl Kraus'u bir dâhi olarak kabul ettiğimden olacak, onun insanları inceleyen bir dâhi olduğunu sanıyordum. Bakması, ya da incelemesi uzun sürmüyordu, bakmakta ısrar etmiyordu, ve belki çok daha önemli şeylerle uğraştığından gördükleri onun için pek bir anlam taşımıyordu — ya da belki böyle umuyordum; ama gazetelerin onu müthiş sinirlendirdiği belliydi. Dizgi yanlışlarını umursamıyordu. Offenbach çalmıyor, söylemiyordu, hiç şarkı söylemiyordu, sesinin şarkı söylemeye elverişli olmadığının farkındaydı. Yabancı gazeteler okuyordu, yalnız Viyana ya da Alman dilindeki gazeteleri okumuyordu. Garsonun getirdiği gazete yığınının en üstünde bir İngiliz gazetesi duruyordu.

Adının olmayışı beni sevindiriyordu. Çünkü adını bildiğim anda, artık Karl Kraus olmayacaktı, ve bu büyük adam, çıldırasıya arzuladığım o dönüşüm sürecini artık yaşamayacaktı. Çok sonraları, bu suskun ilişkinin bir bölünmeyi doğurduğunu fark ettim. Yavaş yavaş Karl Kraus'a duyduğum saygı azaldı ve onun bu suskun benzerine yöneldi. Saygının her zaman için önemli rol oynadığı ruhsal dağarcığım köklü

bir değişime uğramaktaydı, suskunluk içinde gerçekleşen bir değişim olmakla önemi daha da artıyordu.

Hietzing' de Komedi

STRASBOURG ve Paris'ten dönüşümden üç ay sonra *Kendini Beğenmişlerin Komedisi*'ni tamamladım. İkinci ve üçüncü bölümleri büyük bir güven duygusu içinde yazmak beni mutlu etmişti. Bu kitap sancılar içinde doğmadı. Kendime karşın yazılmış değildi; kendimi yargılamıyordum; kendimle alay etmek için yazmamıştım onu. Yüzeyden bakıldığında, kendini beğenmişlik hakkında yazıyordum, kuşkuyla karşıladığım dünyaya önyargısız bir gözle bakıyordum. Ayna ve görüntülerin yasaklanması şeklindeki temel fikrimi işlerken, ikinci bölümde, en zengin ve en etkileyici oyun yazarı olarak gördüğüm ve hâlâ da görmekte olduğum kişinin, Aristophanes'in beni etkilemesine boyun eğdim, onunla benim, ya da herhangi başka birinin arasındaki korkunç uzaklığa karşın bunu içtenlikle itiraf edişim, her zamankinden daha özgürce yazmama yardımcı olmuş olabilirdi. Çünkü kendinizden önce gelen birine hayranlık duymak ve onunla boy ölçüşülemeyeceğinizi kabul etmek yeterli değildir. İnsan onun yönüne doğru bir sıçrama yapmalı ve başarısızlığa uğrayıp gülünç olma tehlikesini göze almalıdır. İnsan erişilmez olanı, kendi amaçları için uygun bir şeymiş gibi kullanmamalı, onun kendisine esin kaynağı olmasına ve onu özendirmesine izin vermelidir.

Belki de bu söylediklerime tam anlamıyla inanmış olduğumdan, *Komedi*''min hemen büyük bir başarıya ulaşacağını umuyordum Müthiş bir ivedilik duygusu içindeydim, Almanya'da her şey giderek hızlanıyordu, ama henüz durumun tersine dönemeyeceğini düşünmüyordum. Sözcüklerle harekete geçirilen bir şey, ancak sözcüklerle durdurulabilirdi.*Komedi*'m bitirildiğinde, bunun kitapların yakılmasına uygun bir yanıt olduğunu düşündüm. Hemen, her yerde oynanmasını istiyordum. Ama tiyatro dünyasında tanıdıklarım yoktu. Hâlâ Karl Kra-

us'un çağdaş tiyatroyu yok sayan görüşünün etkisi altında olduğumdan, onu küçük görüyor, pek fazla üzerinde durmuyordum. Gerçi, *Düğün*'ü 1932'de Berlin'deki S. Fischer Yayınevine göndermiştim, oyunumun enerji dolu olduğunu kabul etmişlerdi ama mevsim açısından geç kalınmıştı ve oynanması söz konusu değildi. *Düğün*'ü okuyup yayımlanmasını kabul eden editörse Berlin'den ayrılmıştı, şimdi Viyana'da Zsolnay Yayınevi'nin drama bölümü editörüydü.

Komedi'yi anlayıp beğenmek için onu *işitmek* gerekiyordu; ses maskeleri diye adlandırdığım öğeler üzerine kurulmuştu oyun; her karakter, seçtiği sözcükler, vurguları, ritmi ile tüm diğerlerinden açıkça ayrılıyordu, bunu yazıda göstermenin yolu yoktu. Söylemek istediklerim ancak ve ancak oyunun baştan sona okunmasıyla açıklık kazanabilirdi. Bu noktada Anna, oyunu Zsolnay'da tiyatro zevki ve deneyimi olan küçük bir dinleyici grubuna okumamı önerdi. Elbet, *Düğün*'ü bilen editör ve kişiler de orada olacaktı, Berlin'de beni kimse tanımadığından, ancak *Düğün* adını bilen ve duyanlar gelebilecekti. Öneriyi uygun karşıladım, tek kaygım oyunun *uzunluğuydu.*

"Dört saat sürer bunu okumak," dedim. "Tek bir sahneyi bile çıkaramam. Tek bir tümce bile atlayamam. Buna kim dayanır?"

"İki saatlik iki oturum düzenleyebiliriz," dedi Anna. "Mümkünse ard arda iki gün seçeriz."

Oyunu okumuş değildi, gittiği her yerde övdüğü romanımı okuduktan sonra kendisine çok sözünü ettiğim oyunun da iyi olduğunu düşünüyordu. Gerçi, tiyatroya pek ilgi duymuyordu, hatta, hiç sevmediği bile söylenebilirdi. Ona bu oyundan söz ede ede ilgisini uyandırmıştım, bende sevdiği yönlerden biri de öykü anlatışımdı.

Paul Zsolnay'ın Anna'nın "Andy Teyze" diye çağırdığı annesi, ailede sözünü geçiren bir tipti, oğlu üzerinde büyük etkisi vardı. Werfel'e bu yayınevini bir "yuva" olarak kurma konusunda baş rolü oynamıştı. O dönemin birkaç ünlü yazarı ve Heinrich Mann gibi kusursuzluğu kuşku götürmez birkaç kişi yayınevine bağlanmıştı. Anna kayınvaldesine *Kant Yanıyor*'un müsfettelerini vermiş, kadınların ne denli kötü olabileceğini daha önce hiç bilmeyen Teyze, romandan etkilen-

mişti. Maxingstrasse'deki ev onundu ve okuma günü davetiyelerinin Anna tarafından gönderilmesine karşın, asıl ev sahibi Teyze oluyordu. Annesi Alma'nın orada bulunmasını kesinlikle istemediğimi söyledim. Anna böyle bir tehlikenin olmayacağına söz verdi, hiç tanınmamış biri olduğumdan Alma gelmeyi aklından geçirmezdi. Ama onun yerine Werfel gelebilirdi; meraklı biriydi; daha önce Kurt Wolff ile çalışırken vaktinin çoğunu yeni yazarlar keşfetmeye ayırıyordu. Doğru söylemekten ne denli uzak olduğumu aklıma getirmeksizin, "Bugünlerde hâlâ bu tür keşiflerle ilgilendiğini sanmıyorum," dedim ben. Onun gelişini sabırsızlıkla bekliyordum; kitaplarından pek hoşlanmıyordum üstelik konserde karşılaştığımızda kendisinden de hoşlanmamıştım gerçi ama gene de ondan hiç korkmuyordum.

Hermann Broch çağrılmıştı, ona önem veriyordum. Bir yıldır onu dostum olarak görüyordum. Bana en çok bir oyun yazarı olarak değer verdiğini sanıyordum. Güz sonunda Paris'ten döndüğümde onu alıp Anna'nın stüdyosuna götürmüştüm. Ayrıca birlikte Anna'nın annesini de ziyaret etmiştik. "Bak, Anna'cık," demişti Alma Broch'ın yanında, "Broch'un gözleri ne kadar gizemli." Bu büyük yerden gelen övgü karşısında Anna da, Broch da ben de müthiş utanmıştık. Broch'un bu oyuna gerçekten ilgi duyduğunu biliyordum. Daha önce çok sözünü etmiştim ona, *Düğün* konusundaki görüşlerinden, *Komedi*'nin de onu etkileyeceği sonucunu çıkarıyordum. Kısacası ona umut bağlamıştım. Bu çevre için hiçbir anlam taşımıyordum ben. Olsa olsa beni başlarına işler çıkaran biri olarak görebilirlerdi. Öte yanda Broch ile Anna'yı tek gerçek yandaşlarım olarak görüyordum. Diğerlerinin çoğu yayıneviyle bağlantılı olarak geleceklerdi; pek ciddiye almadığım Paul Zsolnay, yüzünde hep sonsuz bir gülümseme taşıyan baş editörü Costa ve daha önce sözünü ettiğim drama bölümü sorumlusu dinleyicilerim arasındaydı.

Okuma öğleden sonra yapıldı. Gelenlerin sayısı iki elin parmakları kadar var yoktu. Bu, eve ilk gelişim değildi. Yaşlı Bayan Zsolnay beni birkaç kez davet etmiş ve sıcak karşılamıştı. Yazarlara zaafı vardı, oğlunun adına bir yayınevi kurmasının nedeni, yazarlara yardımcı ol-

maktı, ama bu uzun zaman almıştı. Benim okuma günümde, son moda döşenmiş salonla birinci bölümü bir tür eğlence parkında, hiçbir şeyi umursamadan ağızlarına geleni söyleyen kaba karakterler arasında geçen oyunum arasındaki uyumsuzluğun pekâlâ farkındaydım. Oyunun gereğince anlaşılması yolunda göstereceğim bütün çabaya karşın, bu salonun etkisiyle karakterlere uygun olandan daha yumuşak, daha tatlı dille okuyacağımdan korkuyordum. Buna meydan vermemeye kararlıydım. Bu nedenle okumaya başlamadan önce evin hanımına, "Bu bir halk oyunu, pek seçkin bir dil kullanılmamış," dedim. Bu sözlerim biraz kuşkuyla da olsa saygıyla karşılandı. Zsolnay yazarlarından biri olan Zuckmayer, "halk oyunları" yazarıydı, dolayısıyla bu türün adının anılması kaçınılmaz olarak onu düşündürdü bu insanlara. Daha beceriksiz bir söz edemezdim yani.

Bu çevrede kendimi yabancı hissediyordum. Ayrıca bu okumayı kabul edişlerinin nedenini anlamayacak kadar deneyimsizdim. Bilseydim, kuşkusuz gelmezdim. Dost olarak gördüğüm iki kişiye, Broch ile Anna'ya güveniyordum. Bana yardımcı olacaklarından emindim. Broch'a değer veriyordum; Anna'yı seviyordum; beni reddetmiş, ilişkimizi kesmişti gerçi ama ona karşı duygularım değişmemişti. Bu iki kişi birbirlerinden uzak noktalarda oturuyorlardı, ancak birbirlerini görebilecek konumdaydılar. Onayları benim için büyük anlam taşıdığından, onlara bakıp duruyordum. Werfel yayılmış bir halde önümde oturuyordu, yüz kaslarının hiçbir kımıltısını kaçırmıyordum; dinleyiciler arasındaki en önemli kişiye yakışır şekilde son olarak kendisinin girdiği kapıya ne kadar yakınsam ona da o kadar yakındım. Tüm diğerlerinin, özellikle de yayınevi yöneticilerinin onun tepkilerini ne büyük bir dikkatle beklediklerini fark etmemek olanaksızdı. Odaya girdiğinde, içten bir "*Grüss Gott*" çekti, açık, artniyetsiz, kötü düşünceler barındırma yetisinden yoksun, Tanrıya ve insanlara çok yakın, yaşayan bütün canlılara yüreğinde yer ayırmış dindar bir keşişmiş, bütün bu özellikleri taşıyan bir çocukmuş izlenimi veriyordu; kitaplarının bana bir yararı yoktu, kendisinin hiçbir yararı yoktu, ama gene de, onun o "*Grüss Gott*"una inanacak ve benim için çok önemli olan bu durumda,

bu sözlerde herhangi bi düşmanca yaklaşım sezmeyecek kadar çocukça olan, bendim.

Çığırtkanla başladım. "Ve biz ve biz ve biz, bayanlar ve baylar!" O andan sonra eğlence parkımdaki hareket öyle bir sürükleyici, öyle bir şiddetli gelişti ki, Andy Teyze'nin salonunda olduğumu, zaten içime sindiremediğim Paul Zsolnay Yayınevi şürekasını tümüyle unuttum. Anna ile Broch için okuyordum. Bir de, elbet bu insanlara nasılsa dayanamayacak olan ve orada bulunmayan Fritz Wotruba için okumakta olduğumu düşledim. Onu düşünürken çığırtkanın sesini onunkine benzetiyordum, bu uygun düşmüyordu gerçi ama o salonda büyük gereksinme duyduğum bir tür korunmuşluk duygusu veriyordu bana.

Werfel'i hiç umursamıyordum, ama sonunda beden dili artık yokumsanamayacak hale geldiğinden kendisini fark ettirdiğinde, Vaiz Brosam'ın birinci bölümünde hayli ilerlemiştim. Bu vaazdaki şiddet, Alman yazınındaki pek çok martaval gibi Abraham a Sancta Clara'dan kaynaklanan gösterişli hava, onu özellikle sinirlendirmiş olsa gerekti, çünkü yanağına avucuyla şöyle bir vurmuş, elini öyle yüzüne yapıştırmış duruyor, yardım çağrısında bulunuyormuşçasına sağına soluna bakınıyordu. Yüze inen tokadı duydum, bu benim dikkatimi dağıttı. Baktım, tam önümde oturuyordu, mutsuz gözlerle bakınıyor, elini şiddetle sarsılmış yüzüne bastırıyor, işkence içinde kıvranan bakışlarını değiştirmiyordu. Ama mahçup olmamak için okumamı sürdürdüm.

Gözlerimi çevirdim, onay ve destek bulmak umuduyla Anna'yı aradım. Ama o bana bakmıyordu, beni umursamıyordu; gözleri, Broch'unkilere, onunkiler de Anna'nın gözlerine çakılmıştı. Bu bakışı iyi biliyordum; o gözler bir zamanlar bana böyle bakmıştı, ve o zamanki düşünceme göre beni yeniden yaratmıştı. Ama bende onunkilere karşılık verecek göz yoktu, şu anda gördüğüm olaya ilk kez tanık oluyordum, çünkü Broch'un gözleri vardı ve ikisinin birbirine nasıl derinden kapıldığını gördüğümde, beni duymadıklarını anladım, kendilerinin dışında hiçbir şeyin olmadığını, benim yaygaracı karakterlerimin oluşturduğu anlamsız gevezeliğin onların kulağına bile çarpmadığını,

ve onlara göre, bu boşlukta savaşmaya gerek olmadığını anladım. Onları rahatsız etmiyordu okuduklarım, onlara acı vermiyordu, bu salonda, ben ve karakterlerim kadar yabancıydılar, bu ortama uymuyorlardı, daha sonra karakterlerimle ilgilenecek de değillerdi; her şeyden sıyrılmış, birbirlerine gömülmüşlerdi.

Anna'nın gözlerinin oyunu öylesine etkileyiciydi ki, artık Werfel'e dikkat etmez oldum. Onu tümüyle unuttum ve okumamı sürdürdüm. Birinci bölümün korkunç sonunu okuduğumda —burada bir kadın kendini alevlere atıyor ancak son anda kurtarılıyordu— Anna'nın gözlerinin oyunu içimde alevlendi, henüz o oyundan kurtulmuş değildim. Ona bu gözleri bir başkasına çevirme fırsatı vermiştim, bu başkası, bir tür tutkuyla sevdiğim ve boşuna inandığım değerli bir yazardı. Onu kazanmak için gerekli en iyi araca sahipti Anna, kendi ellerimle onu Broch'a sunmuştum ve şimdi kaçınılmaz olaya tanıklık ediyordum. Yakın geleceğimin bu en önemli olayının fon müziği, büyük umutlar bağladığım oyunumdu.

Birinci bölümden sonra bir ara verdiğimi açıkladım. Werfel kalktı, biraz çekinerek ama gene de az önce karşılaştığı tepkileri unutmuşçasına o "*Grüss Gott*" ses tonuyla, "İyi okudun," dedi. Okudun, sözcüğündeki vurgusu dikkatimden kaçmadı; oyun hakkında hiçbir şey söylemedi. Belki de dinleyiciler arasında bulunan ve benim özellikle önemsemediğim kişilerin, yangının çıkmasına yol açan kısacık sahnelerdeki hızlı gelişmelerden etkilendiklerini hissetmişti ve bu yüzden şimdiden görüş belirtmek istemiyordu. Anna suskundu, tek sözcük duymuyordu, meşguldü, öyle olmasaydı bile sahnelerimdeki kabalık, yabanıllık onun hoşuna gitmeyecekti, ama Broch'a bakmak gibi bir işe giriştiğinden, sahneler üzerinde düşünmek zahmetine katlanmak zorunda kalmamıştı. Broch da suskundu. Bunun ilgiden ya da iyi duygulardan kaynaklanan bir suskunluk olmadığını hissediyordum. Gördüklerim çerçevesinde ondan bir şey, hele hele bir yardım beklemiyor olmama karşın, gizlemeye çabalamadığı bu dalgın hali, bir yumruk gibi indi suratıma, şaşırdım kaldım. Dostum olmayan diğer kişiler okumayı sürdürmem için üstelemeselerdi, o verdiğim arada çekip gidebilir-

dim. Birisi, "Bırakın bir soluk alsın, bitkin düşmüş olsa gerek. Bu şekilde okumak çok yorucu," dedi. Bu mutsuz okuyucuya acıdığını göstermekten çekinmeyen "Andy Teyze"ydi. Kendisiyle konuşurken, "halktan kişiler" diye adlandırdığım bu tiplere karşı en kararlı tepkiyi, en kötü direnci onun göstereceğini sanmıştım. Ama bebek, alevleri gördüğünde çığlık atınca, Andy bir kahkaha attı. Onun kahkahasına göbek bağı ile bağlanmış ve sahip olduğu azıcık canlılığı ondan almış bulunan oğlu da kahkaha ile güldü, belki de Werfel'in bir anlık kararsızlığının, ya da görüşünü söylemekten çekinmesinin nedeni buydu.

İkinci bölümü okumaya başladım ve hemen havada köklü bir değişiklik olduğunu hissettim. Üç arkadaş, dul Weihrauch, Rahibe Luise ve Bayan Mai, Barloch'da liman işçilerinin evinde karşılaştıklarında, gözler önüne gelen o pis ortam ile hepimizin —okuyanın da dinleyenlerin de— oturmakta olduğu o salon arasındaki karşıtlık dayanılmaz hale geldi. Bu sahnede gösterilenler yalnızca öfke uyandıran nitelikte olmakla kalmıyor, Viyana için alışılmadık bir çirkinlik ve ahlâksızlık sayılabilecek bir durumu yansıtıyordu. Adamın karısıyla kapatması aynı dairede —buna daire denilebilirse elbet— oturuyorlardı, ayrıca sahnede görünmemelerine karşın aynı yerde oturan iki kızdan da söz ediliyordu. Derken dostları dul Weihrauch'u ziyarete geliyorlardı, bu sıkışık apartmanlardaki inanılmaz yaşama koşulları yalnızca betimlenmiyor, dul tarafından öykünülmesi olanaksız bir biçimde yüksek sesle haykırılıyordu; tezgahı ve satıcı konuşmalarıyla sahnede yer alan seyyar satıcı, özellikle de gerçekçi ve bildik tavırları nedeniyle ayrıca öfke uyandırıyordu.

Werfel az sonra kampanyasına başladı; yüzüne gene bir tokat indirmek yerine, bir o elini bir bu elini yanaklarında dolaştırdı, okuyanı görmeye artık dayanamıyormuş gibilerden bir eliyle gözlerini kapadı, ovdu, gene baktı, diğer gözleri, özellikle de yayınevinin hoşnutsuzluğunu fark etmelerini arzu ettiği elemanlarını inceledi, her önemli tümcede ciddi ciddi başını iki yana salladı, yığılmış bulunduğu koltuğunda kımıldandı, ve birden, seyyar satıcının konuşmasının tam ortasında, "Hayvan seslerine öykünüyorsun, hayvan sesi taklitçisisin sen," diye

haykırdı. Bu sözler bana yöneltilmişti. Okumamı olanaksız kılacak acımasız bir hakaret olarak tasarlanmıştı bu sözler ama tam tersine hizmet etti, çünkü benim amacım da seslere öykünmekti: her karakter diğerlerinden, kendine özgü bir hayvan olarak açıkça ayırd edilmeliydi, ve hepsinin de seslerinden tanınmasını istiyordum. Hayvan seslerine öykünmekteki amacımın ne olduğu elbette aklından geçmiyordu ama ansızın, yaptığı hakaretle aslında baltayı taşa vurduğunu düşündüm.

Başkalarına da bulaştırmaya çalıştığı bu açık düşmanlığa meydan okurcasına okumamı sürdürdüm. Sahne, seyyar satıcının gitmesine izin veren gemi işçisi Barloch'un bağrışları arasında sona erdi. Werfel, "Breitner'in ahmak lüks vergisi gibi bir şey bu," dedi. Ama yerinden kalkmadı, çünkü daha etkileyici bir gösteri tasarlıyordu. Bir sonraki sahnede yaşlı hamal Franzl Nada konuşuyordu; bir köşebaşında dikilmiş, gelen geçene övücü sözler söylüyor, onlar da onu birkaç madeni parayla ödüllendiriyorlardı. Dinleyicilerin havası değişti, ani bir sıcaklık dalgası hissettim. Ama o sahne sona ermeden Werfel ayağa fırladı ve "Bu dayanılmaz bir şey," diye haykırdı. Bana sırtını döndü, kapıya doğru yürümeye başladı. Okumayı kestim. Kapıda döndü ve "Bırak bu işleri! Bırak bunları!" diye seslendi. Hem beni hem de oyunumu perişan etmek amacıyla yapılmış olan bu son hakaret yaşlı Bayan Zsolnay'da acıma duygusu uyandırdı, "Sen onun romanını oku da gör, Franzl!" diye haykırdı arkasından. O ise omuzlarını silkti ve "Tabii, tabii, okurum," dedi ve gitti.

Böylece *Komedi*'nin canına okunmuş oluyordu. Belki de yalnızca bu bıçağı saplamak amacıyla gelmişti buraya Werfel. Ya da belki beni dinlerken baş düşmanı Karl Kraus'un izlerini görmüştü de bundan dolayı küplere binmişti. Felâketin pekâlâ farkındaydım, ama okumamı sürdürdüm, yenilgiyi kabullenmek istemiyordum. Kimseye bakmıyordum, Anna, Werfel'in davranışından rahatsız olmuştu ve göz-çalışmalarını askıya aldı. Werfel'in patlamasını yokumsadığını ve onun için o anda en önemli olan şeyi yapmayı sürdürdüğünü sanıyorum. Önceden tasarlandığı üzere oyunun ortasında, Therese Kreiss'in dükkanında geçen sahneden sonra okumamı kestim. Therese'nin son çılgın sözcükleri şöyleydi: "Şeytan! Şeytan!"

Okumayı bitirdiğimde, Broch ilk kez konuştu. O da yaşlı Frau Zsolnay gibi bana acımıştı ve benim var olma hakkımı savunan bir şeyler söyledi. "Bu geleceğin tiyatrosu olarak karşımıza çıkarsa," dedi, "Hiç şaşmam." Tam olarak beni savunmadıysa bile en azından bir soru ortaya atmış oluyor ve yeni bir şey yaratmaya giriştiğimi kabul ediyordu. Yaşlı Frau Zsolnay onun fazla ileri gittiği görüşündeydi. "O kadar da değil," dedi. "Peki ama siz buna halk oyunu mu diyorsunuz?" Bundan sonra söylenebilecek hiçbir şeyin değeri olmazdı. Bu evdeki gerçek güç, görüşünü çok yalın bir şekilde açıklamış bulunan Werfel'di. Ama nezaketler korundu. Okumamı bir hafta sonra tamamlamam konusunda sözleşildi.

Başrol oyuncusu dışında gene aynı kişiler geldi. Bugüne dek seslerini pek sık duymadığım karakterlerimin hatırı için okudum. Umudum hiç yoktu; oyunum hiçbir işe yaramayacaktı. Bununla birlikte —anlatması çok güç ama— oyuna olan inancım, hiçbir amaca hizmet etmeyen ve umut getirmeyen inancım bu okumayla müthiş arttı. Bir yazarı, işte böyle felâket boyutlarına varan yenilgiler ayakta tutuyor.

İyi Bir İnsan Keşfediyorum

O ZAMANLAR Viyana'da görüştüğüm, sık buluştuğum, görüşmemek için çaba harcamadığım kişilerin sayısı bir hayli çoktu. Bunlar birbirine karşıt iki kümeye ayrılabilir. Biri, sayıları altıyı yediyi bulan, yaptıkları işler, yapıtları, işlerini ciddiye almaları nedeniyle hayranlık duyduğum kişiler. Bunlar kendi yollarında gidiyor, görüşlerine bağlı kalıyor, kimsenin onları yollarından çevirmesine meydan vermiyorlar, uzlaşmanın her türünden nefret ediyor ve sözcüğün alışılagelmiş anlamıyla başarı peşinde koşmuyorlardı. Kökleri —hepsinin ilk kökleri değilse de— Viyana'daydı; onların bir başka yerde yaşadığını düşünmek güçtü, ama bu kentin kendilerini yozlaştırmasına izin vermiyorlardı. Bu insanlara hayrandım, dünya hiç ama hiç ilgi göstermese de tasarlanan bir şeyin sonuna dek götürülmesinin olanaklı olduğunu öğrettiler

bana. Gerçi, hepsi de hayattayken tanınmayı, kabul edilmeyi umuyordu, ama gene de umutlarının boşa çıkabileceğini, aşağılanma ve alay edilmenin yaşamlarının son gününe dek peşlerini bırakmayabileceğini anlayacak kadar akıllıydılar, ve bunları umursamaksızın yapmaya karar verdikleri işi sürdürüyorlardı. Onlardan kahraman olarak söz etmek şaşırtıcı gelebilir, kendilerinin de böyle düşünmediğini adım gibi biliyorum ama cesaretleri kuşkusuz vardı ve sabırları nerdeyse insanüstüydü.

Bir de para, ün ya da iktidar uğruna yapmayacakları olmayan ikinci grup insanlar vardı. Bunlar da çok farklı bir anlamda olmakla birlikte beni büyülüyorlardı. Onların içini dışını bilmek, varlıklarının her bir dokusunu, hücresini tanımak istiyordum; ruhumun azaptan kurtulması onları anlamama, hepsini tek tek eksiksiz birer karakter olarak görmeme bağlıydı sanki. Bunları da birinci gruptakiler kadar sık görüyordum, hatta bunlarla görüşmeye daha bile istekli olmuş olabilirim; çünkü onlarla ilgili algılarıma hiçbir zaman inanamıyor, kanılarımı, tekrar tekrar doğrulama gereksinimi duyuyordum. Ama onların karşısında doğal halime uymayan bir davranış içinde olduğum sanılmamalı, onlarla uyumlu olmaya çabalamıyor, onları hoşnut etmeye kalkmıyordum; ama genellikle, bu kişiler onlar hakkında gerçekten ne düşündüğümü anlama konusunda çok yavaştılar. Bu grupta da en önemlisi Alma Mahler olmak üzere altı yedi başkişi vardı.

Dayanamadığım durum, bu iki gruptaki kişilerin birbirleriyle olan ilişkisiydi. Çok sevdiğim Alban Berg, Alma Mahler'in yakın arkadaşıydı; evine teklifsiz girip çıkar ve Alma'nın önemli her davetine katılırdı. Onu bir köşede karısı Helene ile görmek hep içimi rahatlatırdı, hemen yanına giderdim. Gerçi o, diğerlerinden uzak dururdu, Alma'nın takdim edeceği yeni ya da "özel" konukları olduğunda yaşadığı ateşli etkinliğe hiç katılmazdı. Öte yanda olasılıkla *Meşale*'den gelmiş olan bazı konuklar hakkında kendisini olduğu kadar beni de rahatlatan sözler söylerdi ama değişmeyen tek olgu, onun her zaman orada oluşuydu, evin hanımına karşı tek sözcük işitmedim Alban Berg'den.

Broch da beğendiği beğenmediği herkesi ziyaret ederdi. Yalnız kaldığımızda onlar hakkında ne düşündüğünü açıksözlülükle söylerdi bana ama sevmediklerini görmekten kaçınmak aklından geçmezdi. Saydığım ve ciddiye aldığım diğer kişiler de aşağı yukarı aynı şekilde davranıyorlardı. Hepsinin de ikinci bir dünyası, içinde kendilerini bozmadan yaşadıkları dünyaları vardı; hatta, çoğu kez, kendi dünyalarının saflığını korumak için ikinci bir dünyaya *gereksinimleri* var gibi geliyordu insana. Aralarında en seçkin olanı Musil'di. İlişkide bulunmayı istediği insanları seçmede çok dikkatliydi, rastlantı sonucu bir kafede ya da bir başka yerde kendisini, onaylamadığı insanlar arasında bulduğunda, sessizliğe gömülürdü, hiçbir şey ağzını açtıramazdı ona.

Broch'la konuşmalarımız sırasında birimiz garip gelebilecek şu soruyu ortaya attık: *İyi* adam diye bir şey var mıdır? Varsa nasıl biridir bu? Diğerlerini harekete geçiren bazı itkilerden yoksun mu olacaktır bu kişi? İçine kapanık biri midir yoksa insanlarla ilişkisini sürdürebilir, onların meydan okumalarına tepki gösterebilir ama gene de "iyi" olabilir mi? Bu soru ikimizi de büyüledi. Kılı kırk yararak bu soruyu kafamızdan silmeye kalkmadık. İkimiz de çevremizdeki yaşantıda iyi bir insanın var olabileceği konusunda kuşku duyuyorduk. Ama bunun mümkün olması halinde bu adamın nasıl olacağını tam olarak biliyorduk, onunla karşılaştığımızda hemen tanıyabileceğimizi biliyorduk. Bu tartışmamızda garip bir ivedilik vardı; iyiliğin ne olduğu konusunda kısır bir tartışmaya girmekte gecikmedik. Bu çok olağandışı bir durumdu, çünkü, pek çok konuda birbirimizden farklı düşündüğümüzü ikimiz de kabul etmiştik. İkimiz de ilk günkü kadar saf ve temiz birer iyi insan imgesine sığınmıştık. Bu yalnızca bir imge miydi? Yoksa böyle bir birey var mıydı? Varsa nerdeydi?

Tanıdığımız bütün kişileri gözden geçirdik. Önce, yalnızca kendilerinden söz edildiğini duyduğumuz kişileri tartıştık, ama çok geçmeden onlar hakkında yeterince bilgimizin olmadığını fark ettik. Dolaysız bir gözlemle denetleyemedikten sonra bir kişiye karşı ya da ondan yana görüşler oluşturmanın anlamı var mıydı? Bunun üzerine yalnızca tanıdığımız, *çok iyi* tanıdığımız kişileri ele almaya karar verdik. Aklımıza gelenleri bir bir, inceden inceye gözden geçirmeye koyulduk.

Bu biraz ukalâca bir yaklaşım gibi görünebilir ama uygulamada yaptığımız şey, bir kişinin yaşantısıyla ilgili olarak birimizin ya da ikimizin birden gözlemlediği, bir anlamda kanıt olarak ortaya koyabileceği yönlerini birbirimize anlatmaktı. Elbet saf kişilerin peşinde değildik, ne yaptığını tam olarak *bilen* birilerini ele alıyorduk. İnceleyeceğimiz kişinin birkaç itkisi, içlerinden birini ya da birkaçını seçeceği itici güçleri olmalıydı. Akılsız, değersiz biri olmamalıydı, dünyadan habersiz, ya da insanları tanımayan, göremeyen biri olmamalıydı. İnsanların kendisini aldatmasına, ya da uyutmasına izin vermemeliydi, zeki, duyarlı ve uyanık olmalıydı; işte ancak bütün bu niteliklere sahip biri için "Her şeye karşın iyi mi?" sorusu sorulabilirdi. Broch da ben de pek çok kişi tanıyorduk. Ama tanıdıklarımız lobut gibi birbiri ardına devrilmeye başladı, bir süre sonra bu yaptığımızdan utanır olduk, çünkü biz kendimizi ne sanıyorduk da yargıçlığa soyunuyorduk? Hiç kimseye geçer not vermediğim için utanıyordum, Broch bu konuda benden daha az hırslı olmakla birlikte, aynı duyguya kapılmış olabilirdi, çünkü bir gün ansızın şöyle haykırdı: "Bir kişi var! Bir kişi biliyorum! Dostum Sonne! Bizim iyi insanımızın adı Sonne!" Bu adı hiç duymamıştım. "Adı gerçekten Sonne mi?" diye sordum. "Evet, Sonne, Dr. Sonne de diyebilirsin istersen. Bu ünvan, adındaki efsanevi havayı azaltıyor. Tam aradığımız adam o. Belki bu nedenle daha önce aklıma getirmedim Sonne'yi." Dr. Sonne'nin emekli olduğunu, yalnızca birkaç dostuyla ve nadiren, çok seyrek görüştüğünü, kırk yılda bir onları ziyaret ettiğini öğrendim. "Az önce ressam Georg Merkel'den söz ediyordun," dedi Broch. Merkel "aday"larımızdan biriydi. "Arada bir Merkel'i görmeye Penzing'e gider. Orada karşılaşabilirsin onunla. Sonne ile tanışmanın en kolay, en doğal yolu bu bence."

Yapıtları sergilerde dikkatimi çeken Georg Merkel, Broch yaşlarında bir adamdı. Onu —bazı ressamlar kadar sık olmasa da— Café Museum'da görüyordum zaman zaman. Alnında, tam sol gözünün üzerinde bulunan bir delik nedeniyle dikkatimi çekmişti. Wotruba'nın oturma odasındaki resimlerinden bazılarına hayran kalmıştım; bir Fransız havası vardı resimlerinde, yeni-klasik hareketten etkilendikleri, renklerinin Viyana izleyicileri için alışılmadık bir paletten aktığı açıktı. O zamanlar bu ressamın kim olduğunu araştırmıştım. Wotruba,

günümüzün en öndegelen ressamlarıyla tanıştırırdı beni; bir gün Cafe Museum'da onunla da tanıştırdı. Almancasının güzelliği ilk anda müthiş hoşuma gitmişti. Yavaş yavaş, Polonyalı vurgusuyla konuşuyordu; her tümcesi derin bir inanmışlık yansıtıyordu, sözcükleri söyleyişinde bir yücelik, sanki Rachel'e kur yapıyormuşçasına kutsal bir hava seziliyordu. Aslında Kutsal kitapla hiçbir ilgisi olmayan konulardan söz ediyordu, ama konuşma şekli, Merkel'in sözlerinin kendisine yönelmesiyle onurlandırılmış, saygınlaşmış duygularına kapılan kişiye, konuştuğu kişinin önünde saygıyla eğiliyormuş izlenimi bırakıyordu. Aynı zamanda, egemenlik taslamaksızın, ya da karşısındakinden üstün bir havaya bürünmeksizin, kendisini çok ciddiye aldığı açıktı. Bir adı söylediğinde, söyleyiş biçimi insanın kulağından hiç gitmezdi; insan bazen tıpkı onun gibi söyleme isteği duyardı, ama bu gülünç olurdu çünkü başka birinin dilinde öykünme havası yansıtan sözcük onun ağzından çıktığında doğal bir soyluluk, bir vakar havası taşırdı. Görüşlerini coşkuyla dile getirirdi, onunla herhangi bir tartışmaya girmek kimsenin aklından geçmezdi. Söylediği herhangi bir şeyi sorgulamak Merkel'i tümüyle sorgulamak anlamına gelirdi. Kaba bir edimde bulunmak ya da incelikten yoksun bir sözcük söylemek onun yapabileceği bir şey değildi. Böylesine ciddi, böylesine tutkulu bir insanda böyle bir niteliğin bulunması inanılmaz görünebilir. Buna inanmak için, bir hakarete karşılık verirken kendisini asla küçültmeksizin, herkesin duyabileceğinden emin olmak üzere sağına soluna bakarak büyük bir güç ve kesinlikle konuştuğunu görmek gerekiyordu. Böyle zamanlarda, alnındaki derin yara izi, üçüncü bir göz, bir devin gözü gibi dururdu. Öfkeyle söyledikleri kulağa müthiş görkemli geldiğinden bazen onu kızdırmak isteği duyardım ama onu, bu isteği bastıracak kadar seviyor ve sayıyordum.

Georg Merkel o günler Viyana'sında çok sık rastlayabileceğiniz gururlu Slavlara çarpıcı bir örnek oluşturuyordu. Krakov'da, Wyspianski'nin atelyesinde eğitim görmüştü; Polonya aksanını korumasının nedeni buydu belki de. Viyana'da ve Fransa'da onlarca yıl yaşadıktan sonra bile bu dili terk etmemişti. Olgunluk yaşlarına ulaşmış, ama ne Fransızcası ne de Almancası Polonya izlerini yitirmişti. Asla iyi söyleyemediği bazı sesli harfler vardı. Doğru dürüst bir "ö" sesi çıkardı-

ğını hiç duymadım, yaşamındaki en önemli iki sözcüğü söylemeyi de asla öğrenmedi. Bunlar "*schön*" ve "*Österreich*"dı. "Esterreich" derdi, sonra bir kadının güzelliği karşısında kendinden geçtiğinde: "*İst sie nicht schén? Schén ist s*ie" derdi. Müthiş etkileyici bir ciddilik içinde söylenen bu sözler Veza'ya yöneltilmiş oluyordu. İster o bizi görmeye gelmiş olsun, ister biz ona gidelim ya da ister Café Museum'da karşılaşalım, Veza'yı gördüğü anda "*Schén ist sie!* demeden edemezdi — söylediği tüm diğer şeyler seçkin ve güzel bir Almancayla söylendiğinden, bu sözler büsbütün çarpıcı gelirdi insana.

Broch'la yaptığımız ve daha önce aktardığım o konuşmadan kısa bir süre önce tanışmıştım Merkel'le; "iyi" adam araştırmamız sırasında adı öylesine gelmişti aklımıza. Çok iyi nitelikleri vardı ama kendisini yalnız ve yalnız bir ressam olarak görmesi nedeniyle ona oy vermedik. Bu onu, sanata ilgi duymayan insanlardan ayırıyor ve onun bizim tanımladığımız "iyi" adam niteliklerini deyiş yerindeyse eksiltmiş oluyordu.

Merkel genç yaşlarda, Birinci Dünya Savaşından birkaç yıl önce Paris'e gitmiş ve o Paris yıllarının izini hiç yitirmemişti. Belki de böylesine çok çeşitli yetenekli ressam o güne dek, ya da o günden bu yana hiçbir zaman aynı yerde toplanmamıştı. Dünyanın dört bir yanından gelmişti bu ressamlar ve büyük umutlar taşıyorlardı. Hile ile üne ulaşmak ve kabul edilmek için kolay yolu seçmediler. Resim yapmak öyle büyük anlam taşıyordu ki onlar için başka hiçbir şey yapmadılar. Böylesine kalabalık bir ressamlar topluluğu vardı ama, esin de vardı, Doğu etkileri, Afrika etkileri kendilerini hissettiriyordu ama orta çağ ve klasik sanat hazineleri bunları dengeleme görevini üstlendi. Yoksulluk içinde yaşamak sabır ve dayanma gücü gerektiriyordu, ama bir başka güç çok daha önemliydi belki: bütün olası etkiler ve yönlendirmeler arasında, yalnızca gereksinim duyulanı almak, gerisini bir kenara atmak ve kendine özgü bir yol izlemek için güçlü bir kişilik gerekir. O yılların Paris'inde yeni bir ulus ortaya çıkmıştı: ressamlar ulusu. Bir yazıda, o yılların artık sonsuza dek belirleyici özelliğini oluşturacak adlara şöyle bir bakarsak, bu kişilerin kökenlerinin birbirlerinden çok

farklı olduğu olgusu karşısında şaşırabiliriz. Akla gelen her ülkeden sayısız genç, resim yapma göreviyle Paris'e getirilmişti sanki. Ama getirilmiş değillerdi, kendi özgür iradeleriyle gelmişlerdi bu kente. Hiç çekinmeden pek çok yoksunluğa katlanıyorlar, tıpkı kendileri gibi zor günler geçiren ama gene kendileri gibi bu dünyanın resim başkentinde ün kazanacakları inancını taşıyan diğer ressamların dostluklarıyla ödüllendiriliyorlardı.

Birinci Dünya Savaşı Merkel'i Paris'te, gene ressam olan karısı Luise ile mutlu bir yaşam sürerken yakaladı. Onun için daha uygun bir ortam aransa bulunmazdı; zaman zaman Paris'e hep gitti; yaşamının üçte birini bu kentte geçirmiş olsa gerektir. Ama 1914 Temmuzunun son günlerinde kafasında tek bir düşünce vardı: karısıyla birlikte Avusturya'ya dönmek ve orduya katılmak. O günlerde eğitim görmüş Galicia Yahudilerinde bir tür Avusturya yurtseverliği vardı. Rus Yahudi kıyımını bir an akıllarından çıkarmıyor, İmparator Francis Joseph'i bir koruyucu olarak görüyorlardı. Merkel'in Avusturyalılık duyguları öylesine güçlüydü ki, bir hükümetin basın bürosunda oturup insanların savaş duygularını kamçılamak onun için hiç doyurucu olmazdı. Bütün güçlükleri aşarak Paris'ten Viyana'ya geldi ve hemen askere yazıldı.

Avusturya yurtseverliğinin bedeli olarak başından yaralandı. Bir şarapnel parçası tam gözlerinin üzerine çarptı ve onu kör etti. Birkaç ay boyunca görme duyusundan yoksun bırakılmış bir ressam olarak, tam bir karanlık dünyada yaşadı. Yaşamının en kötü dönemiydi bu. Bana bu olaydan hiç söz etmedi, bildiğim kadarıyla başka kimseye de söz etmedi. Derin yara izi olduğu yerde kaldı. Bu ize her bakışımda elimde olmaksızın onun o kör dönemi aklıma geliyordu. Gözleri açıldı, bu o andan sonra bütün resimlerini etkileyen bir mucizeydi. Görme yetisi, onun yitirdiği sonra yeniden bulduğu cennetiydi. "Güzelliğin" resmini yapmasından dolayı onu suçlamak olanaksızdı — resimleri, gözlerinin ışığa kavuşması nedeniyle sunduğu şükran ilahileri haline geldi.

Broch'la yaptığımız yarı şaka yarı ciddi konuşmalardan kısa bir süre sonra Penzing'de oturan Georg Merkel'i ilk kez ziyaret etmek üzere davet edildim. Stüdyosu da oradaydı, ve bazı Pazar günleri öğleden

sonra dostlarını davet edip resimlerini gösterirdi. O dönemde onu pek iyi tanımıyordum, ama öyküsünü, özellikle de yaralanmasının ve alnındaki korkunç deliğin öyküsünü dinlemiştim. Şarkılı konuşmasından hoşlanıyordum, görmüş olduğum resimleri, renklerinin çekiciliğine karşın modern sanatta beni her zaman büyüleyen özelliklerden uzak bir çığlık olmasına karşın başka resimlerini de görmeye can atıyordum. Ressamların resimlerini göstermelerini izlemek her zaman hoşuma giderdi. Bu işi gurur, cömertlik ve mahçubiyet duygularının bireye göre değişen oranlarda karışımını yansıtan bir havayla yapıyorlardı.

Ben biraz gecikmiştim, konuklar çay içmeye başlamışlardı. Bazılarıyla tanışmış bulunuyordum, bazılarını adlarından ya da yapıtlarından tanıyordum. Bir kenarda, yarı karanlık bir köşede yüzünü bir buçuk yıldır tanıdığım adam oturmaktaydı. Her gün öğleden sonraları, Cafe Museum'da bir gazetenin ardına saklanarak oturmaktaydı. Daha önce belirttiğim üzere Karl Kraus'a benziyordu. Karl Kraus olamayacağını biliyordum ama kimseyi itham etmeyen ya da ezmeyen suskun bir Karl Kraus görmeyi öylesine arzuluyordum ki, onun Karl Kraus olduğunu düşlemeye çalıştım. O yüzün konuşurken yansıttığı karşı durulmaz güçten kendimi kurtarmak için bu yüzle yaşadığım suskun günlük buluşmalara sığındım.

İşte yüz buradaydı; büyük bir şaşkınlık içindeydim. Merkel bir şeylerin olduğunu gördü. Yavaşça koluma girdi ve beni yüze götürdü: "Bu değerli dostum Dr. Sonne," dedi. İnsanları biriyle tanıştırmasında her zaman bir duyarlılık vardı, soğuk tanıştırmalar ona göre değildi; iki insanı bir araya getirdi mi, yaşam boyu birlikte olmak üzere tanışmış oluyorlardı. Bir buçuk yıldır bu adamın hareketlerini incelemekte olduğumu bilmesine olanak yoktu. Ya da Broch'un bir hafta önce bana ilk kez Dr. Sonne'den söz ettiğinden haberi yoktu. Öylesine inatla oynadığımız ve müthiş ciddiye aldığımız "iyi adam bulma" oyunumuz gerçekliğe dönüşmüştü, zihnimde birbirlerinden bağımsız olarak yaşayan adın ve yüzün bu şarkılı sesli ressamın evinde tek bir öğe halinde karşıma çıkması ne kadar anlamlıydı.

Sonne

SONNE'DE onu her gün görmek istememe, her gün aramama, başka hiçbir aydın için duymadığım bir bağımlılığa kapılmama neden olacak ne vardı?

Her şeyden önce kesinlikle kişisellikten uzak biriydi. Asla kendisinden söz etmezdi. Birinci tekil şahsı hiç kullanmazdı. Pek nadiren doğrudan bana yöneltirdi sözlerini. Üçüncü şahısla konuşmakla kendisi ile çevresi arasına bir uzaklık koymuş oluyordu. Bu kenti, kahvehaneleriyle, Ben'le başlayan konuşma selleriyle, protestolarıyla, itiraflarıyla, kendi düşüncelerinde ısrar eden insanlarıyla düşünmek zorundasınız. Bütün bu insanlar sürekli olarak kendilerine acımakta ve kendilerini önemli hissetmektedirler. Hepsi de inlemekte, kükremekte ve gürlemektedirler. Ama hepsi de birbirlerinin konuşmalarına gereksinim duyduklarından ve bu konuşmaları hoşgördüklerinden, bu işleri küçük gruplar halinde yapmaktadırlar. Her şey tartışılır, gazeteler belli başlı konuşma konularını sunmaktadır. Dönem, çok şeylerin olduğu dönemdir ve insanlar, çok daha fazla şeyin *ufukta belirdiğini* hissetmektedirler. Avusturya'daki olaylardan hoşnut değillerdi, ama komşu Almanya'daki olayların çok daha vahim olduğunu iyi biliyorlardı. Felâket bulutları dolaşıyordu. Genel beklentilerin tersine bu her geçen yıl erteleniyordu. Avusturya'da durum kötüye gidiyordu, işsizlik rakamları, durumun ne kadar kötü olduğunu gösteriyordu. Kar düştüğünde, herkes, "İşsizler sevinecek," dediler. Belediye, işsizleri kar küreme işinde kullandı; insanlar üç beş kuruş kazandılar. Karı küredikIerini ve daha fazla kar yağmasını umduklarını görüyordunuz.

Bu dönemi benim için dayanılır kılan tek şey Dr. Sonne ile görüşmek oldu. Her gün başvurabileceğim bir yetkeydi o. Dört bir yanda cereyan eden sayısız olay ve *olma tehlikesi içeren* daha birçok olay keşfediyorduk. Bunları kişiselleştirmek benim için utanç verici olurdu. İnsanları tehdit eden olaylar konusunda kimse kendini soyutlama hakkına sahip değildi. Özel bir tehlike değildi bu, kimseyi ayırmaksızın, her-

kesi karşısına almıştı. Bunu algılamak ve üzerinde konuşmak yeterli değildi; önemli olan yalnız ve yalnız olaylara vakıf olmaktı, olacakları öngörmekti, başka hiçbir şey bizi ilgilendirmiyordu, ama olayları derinlemesine kavramak hiç de kolay olmuyordu. Dr. Sonne'ye ne soracağıma hiçbir zaman önceden karar vermiyordum. Hiçbir şey tasarlamıyordum. Konular, tıpkı Sonne'nin açıklamaları gibi kendiliğinden ortaya çıkıyordu. Söylediği her şey yeni bir düşüncenin tazeliğini içeriyordu. Duyguların etkisiyle yanılınabileceği hiçbir zaman aklımdan geçmedi. Konuşmalarda asla taraf tutulmuyordu. Sonne'nin şu ya da bu tarafı desteklemek amacıyla konuştuğu duygusuna hiç kapılmadım. O zamanlarda bile dünya sloganlarla taşmaktaydı, havanın soluk almaya elverişli olduğu, sloganlardan arınmış bir köşe bulmak zordu. Sonne'nin konuşmalarının en önemli niteliği, şematikliğe kaçmaksızın kısa ve özlü olmalarıydı. Söylenecek şeyi açıkça ve etkileyici bir biçimde söyler, bununla birlikte hiçbir eksik yön bırakmazdı. Konuları bütün yönleriyle ele alırdı, sözleri öylesine büyüleyici olmasa tümcelerine uzman görüşü nitelemesi verilebilirdi. Ama bundan da öte, —kendisi asla bunu dile getirmemiş olsa bile— söyledikleri, zengin yeni gelişmelerin tohumlarını taşıyordu.

Akla hayale gelebilecek her konuda konuşuyorduk. Bana çarpıcı gelen bir şeyi dile getiriyordum; bazen daha ayrıntılı bilgi vermemi isterdi, ama bu bilgi isteği asla bir soru havası taşımazdı, çünkü bilmek istediklerini hep sorgulanmakta olan kişiye değil de, konuşulmakta olan konuya yöneltirdi. İnsan birlikte olduğu kişinin bu işle ilgisinin bulunmadığı, yalnızca tartışılmakta olan sorunun konu edildiği izlenimini edinirdi. Doğal olarak ayıklama, seçme yapardı ama konuştuğu kişi bunun farkına varmazdı; karşısında bulunan herhangi bir kişinin küçümsenebileceğini düşünmek, kesinlikle olanaksızdı. Ahmaklık onu üzerdi, ahmak kişilerle birlikte olmamaya çalışırdı, ama Dr. Sonne'nin elinde olmayan nedenlerle ahmak biriyle karşılıklı oturmuş bulunuyorsa, hiç kimse o kişinin ne denli ahmak olduğunu fark edemezdi.

Birkaç giriş nağmesinden sonra bir konuyu ele alır ve bütün ayrıntılarıyla, özlü bir şekilde konuşmaya başlardı. Başkalarıyla konuşurken sık sık yaptığım gibi soru sorarak bile sözünü kesmek, bir keresinde bi-

le aklımdan geçmedi. Bütün dışa dönük tepkilerimi, üstüme uymayan bir karnaval kostümü gibi çıkarıp atıyor ve büyük bir dikkatledinliyordum yalnızca. Başka hiç kimseyi böylesine göz ve kulak kesilmiş bir halde dinlememiştim. Konuşanın bir insanoğlu olduğunu unutuyor, konuşma şeklinin kendine özgü özelliklerini duymuyor, onu asla bir kişi olarak görmüyordum; kişinin karşıtıydı o. Benden ona öykünmemi isteseler, yalnızca saygıdan değil, onu *oynama* yetisinden yoksun olduğumdan, kabul etmezdim, bunu düşünmeyi bugün bile yalnızca saygısızlık değil, kesin bir olanaksızlık olarak görüyorum.

Bir konu üzerinde söyleyecekleri her zaman eksiksiz, bütün ayrıntıları içeren konuşmalar olurdu; ayrıca bunları daha önce hiç söylemediğini, ya da ilk kez söylediğini de biliyordunuz. Daima yeni, henüz varlık kazanmış düşüncelerdi bunlar. Gerçekliklerle ilgili bir görüş değil, onların yasalarıydı dile getirdikleri. Ama bunun en şaşırtıcı yönü, çok iyi bildiği, incelediği bir konuyla ilgili belli bir özelliği anlatıyor olmamasıydı. Bir uzman değildi, ya da daha doğrusu, belli bir konuda uzman değildi, konuştuğu bütün konularda uzmandı Sonne. Geveze biri olmaksızın pek çok konuyla ilgilenmenin olanaklı olduğunu ondan öğrendim ben. Bunun gözüpek bir itiraf olduğunu biliyorum, hatta, konu yelpazesinin genişliği nedeniyle onun gözlemlerinden hiçbirini burada yineleyemediğim için söylediğime inanmanın güç olduğunu anlıyorum, ama söylediklerinin hepsi ciddi, ciddi olmakla birlikte canlı , eksiksiz görüşler olduğundan, hiçbirini tümüyle anımsayamıyorum. Ve konuşmalarından parçalar aktarmanın müthiş yanıltıcı olacağını düşünüyorum. Kurallar koyan, ilkeler belirleyen biri değildi; çok değer verdiğim sözcük, söz konusu Sonne olduğunda nerdeyse önemsiz bir şey haline geliyordu. İlkeci, kuralcı olamayacak denli geniş kapsamlı biriydi, tek taraflı olamazdı hiçbir zaman, insanları şaşırtıp bırakma gibi bir arzusu da yoktu. Bir tümce söylediğinde insan aydınlanmış ve doymuş hissederdi kendini; bir şey çözümlenmişti, başka hiçbir şey söylenemezdi; söylenecek ne kalmıştı?

Onun sözlerini burda yineleyemiyorum ama, onlara benzetebileceğim bir yazınsal ürün var diye düşünüyorum. O yıllarda Musil okuyordum. Bin sayfadan fazla tutan ilk iki cildi yayımlanmış bulunan *Niteliksiz Adam*'ı durmadan, tekrar tekrar okuyordum. Bütün yazın dünyasında onunla kıyaslanabilecek hiç bir şey yokmuş gibi geliyordu bana. Bununla birlikte, bu kitapları açtığımda, metni, şaşırtıcı ölçülerde aşina buluyordum. Bu bildiğim bir dildi, daha önce karşılaştığım bir düşünce düzeni görüyordum ama gene de buna benzer bir kitap olmadığını kesinlikle biliyordum. Bağlantıyı saptamam hayli zaman aldı. Dr. Sonne, Musil'in *yazdığı* şekilde *konuşuyordu.* Ama Dr. Sonne'nin evde oturup şu ya da bu nedenle yayımlamak istemediği, ve daha sonra konuşmalarında dile getirdiği şeyler yazdığı sanılmasın; söyledikleri, o konuşurken varlık kazanıyordu. Ama bunlar Musil'in yazma işinde gerçekleştirdiği kusursuz açıklıkla söyleniyordu. Her gün arka arkaya, başka hiç kimsenin duymadığı ikinci bir *Niteliksiz Adam*'dan bölümler dinleme ayrıcalığına sahiptim. Çünkü başkalarına söyledikleri —her gün olmasa da başkalarıyla da konuşuyordu çünkü— *farklı* bir bölümdü.

Bütün yönlere el atma, bir konuyu daha ele alır almaz bırakma eğilimi şeklinde kendini gösteren, belli bir kalıba oturtulmamış bir seçme, bir derleme oluşturmak isteğini doyurmak için, bir amaçtan yoksun bulunduğundan ve bir sona ulaşmayacağından kuşkusuz yalnızca merak olmakla kalmayacak bu türden bir merakı doyurmak, yani bütün konularda tartışabilmek için yapılacak tek bir şey vardır: bir konuyu keşfetme, konu her yere iyice yayılmadan önce onu elden bırakmama ve onu çözümlerken paramparça etmeme yeteneğine sahip biriyle ilişkide bulunmak. İşte Sonne, bir konuyu asla küçültmez, daraltmaz, asla bir kenara *atmazdı*. Sonne'nin bir konu üzerinde konuşması, konuyu daha da ilginç yapar, eniyle boyuyla gözler önüne serer ve aydınlatırdı. Dinleyicisinin, daha önce yalnızca soru işaretleri bulunan kafasında, ülkeler kurardı. Herkesçe tanınan önemli birini, bir bilgi alanını betimleyebileceği kadar kusursuz betimleyebilirdi. Konuşmayı dedikoduya dönüştürecek şeylere hiç rağbet etmez, ikimizin de tanıdığı kişilerden söz etmekten kaçınırdı. Bunun dışında, insanları ele aldığında da nesneleri ele aldığında da aynı yöntemi uygulardı. Belki de bana Musil'i

düşündüren en fazla bu özelliği — bireyleri kendi başına birer bilgi alanı olarak kavramasıydı. Tek bir kuramın bütün insanlar için geçerli olacağı yönündeki kısır düşünce ona tümüyle yabancıydı. Her birey birbirinden farklıydı, herkesin kendine özgü özellikleri vardı. İnsanların insanlara karşı kışkırtılması için kullanılan her türlü araçtan nefret ederdi; insan hiçbir zaman barbarlıktan bu kadar uzak olmamıştı. Nefret ettiği şeyleri söylediğinde bile ses tonunda kin sezilmezdi; yalnızca bir saçmalığı çırılçıplak gözler önüne seriyordu, o kadar.

Her türden kişisel gözlemden büyük bir titizlikle uzak durması nerdeyse inanılmaz geliyor insana. Onunla iki saat geçirebilir ve pek çok şey öğrenirdiniz, öyle çoktu ki öğrendikleriniz, her seferinde bir şaşkınlık duygusuyla ayrılırdınız yanından. Bu tartışma götürmez üstünlük karşısında, başkalarına nasıl yukardan bakabilirdim? Aşağılamak, onun kullanacağı sözcüklerden biri değildi kuşkusuz; ama gene de, onun yanından ayrılırken içinde bulunduğum durumu betimleyebilecek başka bir sözcük bulamıyorum; ancak bu bir koyunun aşağılanması türünden değil, *uyandıran* bir aşağılanmışlık duygusuydu.

Ben insanları dinlerdim, karşılıklı tek sözcük konuşmadığım, hiç tanımadığım insanları dinlerdim. Beni hiç bir şekilde ilgilendirmeyen insanları, gerçek bir öfke içinde dinlerdim, bir kişiyi bir daha hiç görmeyeceğim kesin gibi göründüğünde, ancak bu durumda bir kişinin ses tonunu aklıma kazımış olurdum. Böyle bir kişiye bir soru sorarak ya da bir rol yaparak onu konuşturmaya kalkışmazdım hiç. Bir kişinin kendisi hakkında bana söylediği her şeyi belleğimde saklama hakkına sahip olup olmadığımı hiç sormadım kendime. Bugün, bu hakkı ne büyük bir saflıkla elimde tuttuğuma inanamıyorum. Kuşkusuz, çözümlenemeyecek temel nitelikler vardır, onları açıklamaya çalışmak, mutlaka başarısızlıkla sonuçlanır. İnsanlara olan tutkum, böyle temel bir nitelikti. Betimlenebilir, nitelikleri belirlenebilir, ama kökeni, sonsuza dek belirsiz kalmaya mahkûmdur. Neyse ki, Dr. Sonne'nin yanında geçen dört yıllık çıraklığım sayesinde tutkumun bu kuşku götürür niteliklerinin farkına vardım.

Çok geçmeden yakınında olan bitenleri umursamamasına karşın gözden kaçırmadığını gördüm. Her gün yakınımızda oturanlar hakkında

fazladan bir sözcük söylemişse, bunun bir nedeni vardı; kimseye, hatta bundan hiçbir zaman haberi olmayacak birine bile karşı çıkmazdı, kötülemezdi. Bireyler arasındaki ayırıcı çizgilere her zaman büyük saygı gösterirdi. Kendisi bu özelliği için bütün yaşamın dokunulmazlığı anlamına gelen Hintçe bir sözcük kullanıyordu: ahimsa. Ama bugün bu sözcüğün Hintlilerin yaşayan hiçbir canlıya zarar vermeme öğretisi anlamına gelen İngilizce bir sözcük olduğunu anlıyorum. Yaşamının önemli bir yılını İngiltere'de geçirmişti. Konuşmalarından çıkarabildiğim iki ya da üç otobiyografik olgudan biriydi bu. Çünkü sonuçta onun hakkında hiçbir şey bilmiyordum, elde kalabilecek somut bilgiler çok azdı. Belki de tıpkı herhangi bir kişi hakkında konuşmaya hevesli olmadığımız gibi onun hakkında konuşmaya da pek istekli değildik, çünkü onun temel niteliklerini belirlemek güçtü, kendileri ılımlı ya da alçakgönüllü olamayan kişiler bile ondaki alçakgönüllülüğe hayran kalıyordu. Dolayısıyla çarpıtmalara meydan vermemek için onun hakkında konuşurken son derece dikkatliydik.

O hiç kimseye soru sormazdı, buna uygun olarak ben de ona soru sormazdım. Önerilerde bulunurdum, yani epeydir aklımı kurcalıyormuş gibilerden, öyle ivedilik izlenimi veren bir havada değil de, çekinerek bir konu ortaya atardım. O da çekinerek konuyu ele alırdı. Bir başka konuda konuşurken de, benim önerim üzerinde düşünürdü. Sonra birden konuştuğumuz konuyu bıçak gibi keser ve benim konumu pırıl pırıl bir açıklık ve şaşırtıcı bir kusursuzluk, bütünlük içinde ele alırdı. Konuşması, kusursuz kristaller kesen, camında buğulu bir nokta bırakmaya asla dayanamayan birinin titizliği ve özeniyle kıyaslanabilirdi. Bir nesneyi parçalara ayırarak inceler ama gene de bütünlüğünü korurdu. Neşterle keserek parçalara ayırmıyordu; rontgen ışınlarına tutarcasına aydınlatıyordu. Ama bu aydınlatma işi için belli parçaları seçiyor, onları özenle bir kenara alıyor, ameliyatı tamamlandıktan sonra özenle her şeyi yerli yerine yerleştirip bir bütün oluşturuyordu. İnsanı delip geçen böylesine etkileyici bir zihnin hiçbir ayrıntıyı yokumsamaması benim için harikulade şaşırtıcı bir durumdu. Her ayrıntı özenle ele alınıyor bu nedenle tek başına bile büyük önem kazanıyordu.

Bir koleksiyoncu değildi Sonne, çünkü, bütün bu sınırsız bilgisini, kendisine saklamıyor hep paylaşmak istiyordu. Her şeyi okurdu, gene de onu elinde bir kitapla hiç görmedim. Kendisine ait olmayan bir kütüphaneydi o. Hangi kitaptan söz etsek, uzun süre önce okumuş gibi konuşurdu. Herhangi bir kitabı okuduğunu ya da bildiğini saklamazdı. Böbürlenmezdi de, okuduğu bir kitaptan hiç gereği yokken söz etmez, ama sırası geldiğinde, şaşmaz bir şekilde bilgisini dökerdi, beni en şaşırtan durumsa, söz konusu kitabın hiçbir bölümünü atlamaksızın anlatabilmesiydi. Bazı kişiler ondaki bu kusursuzluğa sinirlenirlerdi. Kadınlarla konuşurken tavrını değiştirmezdi; hiçbir zaman *hafif* konuşmazdı, belleği ya da ciddiliği hakkında asla yanlış izlenim uyandırmazdı, hiç kur yapmazdı; güzelliği umursamaz değildi, hayranlığını gizlemezdi, ama böyle bir duygu, tavırlarını değiştirmesine yol açmazdı. Güzelliğin karşısında bile aynı kalırdı, değişmezdi. Güzel bir kadınla karşılaşmak, başka erkekleri kendilerini gösterme, etkileyici konuşmalara girişmeye yöneltebilir; Sonne için durum bunun tam tersiydi, kesin bir sessizliğe gömülür ancak o güzel kadın gittikten sonra dili çözülürdü. Bundan daha büyük bir saygı sunma yolu bilmiyordu, ama bu, çok az kadının anlayabileceği bir şeydi. Bunun nedeni, belki de bazı kadınların, onunla iletişim kurmak için olası en iyi şekilde hazırlanmış olmamalarında yatıyordu. Ben kendi adıma Sonne'yi kendimden çok yüksek bir kaide üzerine oturtmakla işe başladım, eğer bir kadının bana olan sevgisi, kendisini tümüyle saran, soluduğu havada bulunan bir saygı duygusunu da içeriyorsa, ondan hiç etkilenmeyecekti. Bir başka büyük saygınlık kaynağından söz edilmesine, kendi alıştığı, soluduğu saygı duygusunun zedelenmesine izin vermeyecekti.

Veza'nın durumunda olay aynen böyle gelişti, Sonne'yi takdir etmeyi kabul etmeme konusunda direndi. Onu ilk kez ressam Georg Merkel'in evinde görüğünde, "Karl Kraus'a *hiç* benzemiyor," dedi. "Bunu da nerden çıkarıyorsun? Karl Kraus'un mumyası olabilir bu ancak, tıpkı bir mumyaya benziyor." Sonne'deki o içine kapanık, hiçbir şeyle ilgilenmez görünümden, ayrıca sessizliğinden dolayı böyle bir benzetme yapıyordu. Çünkü birinin yanında, birçok kişi arasında tek

sözcük söylemezdi. Veza'nın güzelliğinden etkilendiğini hissettim, ama Veza bu etkilenmeyi, o katı yüz çizgilerinde nasıl okuyabilirdi? Başkalarından ve elbet benden, Sonne'nin onun güzelliği hakkında ne şaşırtıcı şeyler söylediğini dinlediğinde bile fikrini değiştirmedi.

Bir keresinde Café Museum'daki harikulade bir konuşmadan sonra eve döndüğümde beni ters karşıladı: "Gene yedi aylık bebeğinle beraberdin, değil mi, yüzünden belli, hiçbir şey söylemene gerek yok. Vaktini bir mumyayla ziyan etmen beni perişan ediyor, bilesin." Yedi aylık bebek derken Sonne'nin normal, tam gelişmiş bir kişi olmadığını, bir şeylerinin eksik bulunduğunu anlatmak istiyordu. Onun aşırı tepkilerine alışıktım, başkaları hakkında büyük tartışmalar yapardık; gerçekten de var olan bir özelliği görür, ve onu ödünsüz bir inatla abartırdı. Benim tepkilerim de aşırı olduğundan, şiddetli çarpışmalar olurdu aramızda, ama ikimiz de bunlardan hoşlanırdık, çünkü bu tartışmalar, birbirimize doğruluğuna inandığımız her şeyi söylediğimizin tükenmez kanıtıydı. Dr. Sonne konusunda derinden yaralanmıştı, bunu bana darılma, gücenme şeklinde gösterdi, çünkü hiç kimseye boyun eğmeyen ben, kendimi, benliğimin her alanını Karl Kraus'dan bile korumuş olan ben, Dr. Sonne'ye bütünüyle ve hiç çekinmeden boyun eğiyordum, çünkü söylediği hiçbir şey konusunda kuşku duyduğumu dile getirmemiştim.

Sonne hakkında hiçbir şey bilmiyordum; Sonne, söylediklerinden ibaretti benim için, öyle ki, hakkında herhangi bir başka şey öğrenmeyi tasarlamak bile beni korkutuyordu. Yaşantısına ilişkin hiçbir özelliği, bir hastalığı ya da bir yakınmayı duyamazdınız ağzından. O, *fikirlerden* oluşuyordu, baştan sona fikirdi Sonne, bu nedenle başka hiçbir şeyin farkına varmıyordu insan. Birbirimize buluşma sözü vermiyorduk, arada bir o gelmediğinde, bir sonraki görüşmemizde yokluğunun nedenini açıklama gereği duymuyordu. Elbet o zaman, belki de hastaydı diye düşünürdüm, yüzü solgundu, sağlığı yerinde bir kişi görünümü yoktu, bir yılı aşkın bir süre nerede oturduğunu bile bilmedim. Broch'dan ya da Merkel'den adresini öğrenebilirdim. Ama bunu yapmadım, adressiz bir kişi olması gerekir gibi geliyordu bana.

Her gördüğümde yolumu değiştirdiğim meraklı biri masama oturup Dr. Sonne'yi tanıyıp tanımadığımı sorduğunda şaşırmadım. Hemen olumsuz yanıt verdim, ama susmuyordu adam, çünkü aklını kurcalayan ve onu bir türlü rahat bırakmayan bir soru işareti vardı kafasında: koca bir servet *heba* edilmişti. Bu Dr. Sonne, diyordu, Przemysl'de son derece zengin bir adamın torunuymuş, dedesinden miras kalan servetin tamamını, ama tamamını hayır kurumlarına bağışlamış. Ama dünyadaki tek deli Dr. Sonne değilmiş. Tek kollu piyanist Paul Wittgenstein'ın erkek kardeşi olan Ludwig Wittgenstein adında bir filozof varmış, o da aynı şeyi yapmış, yalnız o dedesinden değil de babasından mirasa konmuşmuş. Benim Bay Meraklı, buna benzer başka olaylar da biliyordu, miras bırakanların adları ve kalan servetin kesin miktarlarıyla hepsini sıraladı bana. Bu, reddedilmiş ya da bağışlanmış miraslar kolleksiyoncusuydu, benim için anlam taşımayan adları unuttum. Belki de Sonne ile ilgili bilgi benim için çok daha önemli olduğundan, diğerleri pek ilgimi çekmemiştir. Sözlerini neden nasıl diye sormadan dinledim, ona inandım çünkü ilgimi çekti, ve çünkü Wittgenstein hakkında söylenenin doğru olduğunu biliyordum. Sonne ile yaptığımız çeşitli konuşmalardan savaş hakkında birinci elden deneyim sahibi olduğunu, ancak askerlik yapmadığını çıkarmıştım. Bir sığınmacı olmanın ne anlama geldiğini, kendisi bir zamanlar bir sığınmacı olmuş gibi, ya da daha doğrusu, sığınmacıların sorumluluğunu üstlenmiş, onların başka ülkelere gönderilmesini örgütlemiş, ve bu insanları yaşamlarının artık tehlikede olmadığı bir yerlere götürmüş gibi biliyordu. Bütün bunlardan, Bay Meraklının söylediklerinden, Sonne'nin miras olarak aldığı serveti, sığınmacılar için harcadığı sonucunu çıkardım.

Sonne Yahudiydi. Onunla ilgili olarak daha baştan bildiğim tek olgu buydu. Sık sık dinlerden, Hindistan'daki, Çin'deki dinlerden ve Kutsal Kitaba dayalı olanlardan konuşurduk; kendine özgü kısa ve öz konuşmasıyla, ele aldığımız her din konusunda, derin bilgi sahibi olduğunu gösteriyordu. Ancak beni en çok etkileyen, âdeta bir Tevrat uzmanı olmasıydı. Kitaptan herhangi bir bölümü, aynen tekrarlayabilir

ve hiç duraksamadan bana bir ozanın konuşması gibi gelen harikulade güzel bir Almancaya çevirirdi. Bu tür konuşmalar, Sonne'nin, o sıralarda yayımlanmakta olan Martin Buber çevirilerini eleştirmesi nedeniyle ortaya çıkıyordu. Sözü bu konuya getirmekten hoşlanıyordum ben de, çünkü Tevrat metinlerine aşina olma fırsatı veriyordu bana. Tevratı incelemek, o güne dek kaçındığım bir şeydi, bütün dinlere karşı büyük bir ilgi duymama karşın, Tevratı okumak, kendi kökenlerime çok yakın olan konulara eğilmeme neden olarak alanımı daraltacak gibi geliyordu bana.

Bana Musil'in yazma biçemini anımsatan, Sonne'nin konuşma biçiminin açıklığı ve kesinliğiydi. Bir yola koyulduğunda, çok doğal olarak başka yollara ayrıldığı noktaya varıncaya dek hiçbir yöne sapmazdı. Keyfi adımlardan sakınırdı. Birlikte geçirdiğimiz iki saat kadar süre içinde pek çok şeyden konuşurduk, açılan konular —az önce söylediğimin tersine— amaçsız, karman çorman konular gibi görünürdü. Ama bu görsel bir yanılsamaydı, çünkü bu tür konuşmaların zaptı tutulmuş olsaydı, tek bir konuşmamız bile kayıt edilmiş olsaydı, tartışılan her bir konunun, bir başka konunun başlamasından önce kapandığı görülürdü. Ancak bunun nasıl yapıldığını göstermek olanaksız; bunun için —saçma, olanaksız bir varsayımda bulunacak olursak— Sonne'nin *Niteliksiz Adam*'ını yazmak gerekirdi. Böyle bir kitabın Musil kadar açık ve saydam olması gerekirdi; en birinci sözcükten en sonuncusuna dek tam bir dikkatle yazılması gerekirdi; karanlık ya da bulanık bir yeri olmak bir yana, neresini açarsanız açın, aynı ölçüde sürükleyici, etkileyici bir kitap olurdu. Musil böyle bir kitabı hiçbir zaman bitiremezdi; bir yazar böylesine bir açıklık ve doğruluk sürecini süzgeçten geçirmeye başladığında, ondan asla kurtulamaz; kendisine sonsuza dek yaşama hakkı verilmiş olsa, sonsuza dek yazmayı sürdürür. Böyle bir yapıtın, gerçek, temel ölümsüzlüğü burada yatar; ve bu ölümsüzlük, kaçınılmaz olarak bir türlü okumayı bırakmaya içi elvermeyen, ve kitabı bitmesin diye tekrar tekrar okuyan okura da geçer.

Böyle bir durumu iki kez yaşadım ben: Musil'in bin sayfasında ve Sonne ile yaptığımız yüz konuşmada. İkisinin birbirine karışması ve

aynı yolda ilerlemesi, belki de başka kimseye kısmet olmamış bir büyük şanstı. Çünkü, yaşadığım bu iki deneyim, zihinsel içerik ve dil niteliği açısından benzerlikler göstermekle birlikte, asıl amaçları bakımından birbirine karşıttılar. Musil kendisini fikrine kaptırmıştı, ona zincirle bağlıydı. Evet, tam bir düşünce özgürlüğü içindeydi gerçi ama, başına gelebilecekleri hiç düşünmeksizin kendisini amacının emrine vermişti; kendisini hiçbir deneyimden *mahrum* etmedi, bir bedeni vardı, bunu kabul ediyordu, dünyayla olan bağını bu bedeni aracılığıyla koruyordu. Kendisi de bir yazar olmasına karşın, kendilerine yazar diyen başkalarını da gözlemlerdi; boşa kürek çektiklerini görüyor ve onları kınıyordu. Disipline, özellikle de bilimsel disiplinlere saygı duyardı, ama farklı disiplin biçimlerini de kendisine yasaklamazdı. Yazmaya oturduğu yapıt, bir *kuşatma* savaşı olarak görülebilir; yitik bir imparatorluğu yeniden fethediyordu, onun sunduğu sığınağı değil, orta çağlardan kalmasının getirdği niteliği değil, hayır, büyük küçük bütün tinsel rotalarının uzantılarını yeniden ele geçiriyordu, insanlardan oluşan bir *haritayı* yeniden kuşatıyordu. Evet, sanıyorum yapıtının büyüleyiciliği bir *haritanınkiyle* kıyaslanabilir.

Öte yanda Sonne, hiçbir şey istemiyordu. Uzun ve dimdik bedeni yanıltıcıydı. Ülkesini yeniden ele geçirme düşüncelerini taşıdığı günler geride kalmıştı. Ülkesinin dilini de yeniden kuşatma işini üstlendiğini ben çok daha sonraları öğrendim. Dinlerle ilgileniyordu ama hiç birine bağlı olmadığı izlenimini veriyordu. Hiçbir amacı yoktu, hiçkimseyle yarışmamaktaydı. Ama başkalarının amaçlarıyla ilgilenir, onlar üzerinde düşünür, bunları eleştirirdi. Her konuda en iyinin peşinde olmasına, onaylayamayacağı pek çok şeyin bulunmasına karşın, yalnızca sonuca göre bir yargıya varması asla düşünülemezdi.

Dünyanın en nesnel insanıydı sanki; bunun nedeni, nesnelerin onun için önemli olması değil, kendisi için hiçbir şey istememesiydi. Bencil olmamanın ne anlama geldiğini çoğu insan bilir, bazıları bencillerden öylesine rahatsız olur ki, kendi içlerindeki bencilliği kökünden söküp atmaya çalışırlar. Ancak o günler Viyana'sında bencillikten tümüyle uzak tek bir insan tanıyordum, o da Dr. Sonne'ydi. O günden beri onun gibi biriyle karşılaşmış da değilim. Çünkü Doğu bilgelerinin sayısız

usta bulduğu dönemlerde, çok sayıda insanın dünyasal amaçları reddettiği dönemlerde, Avrupa uygarlıklarında gelişen düşüncelere şaşmaz bir horgörü yaygınlaştı. Her şey fırlatılıp atılıyordu, en fazla suçlananansa, *açık, kesin düşünmeydi*; insanlar kendilerini çevreleyen dünyada yer almaktan, ona katılmaktan sakınıyorlardı, ustalarımızsa sorumluluk almaktan kaçınıyordu. Başka bir deyişle, reddettikleri görüngünün sorumluluğunu almak istemiyorlardı. Yaygın tutum, şu sözlerle özetleniyordu: "Sen bunu hak ettin." Sonne, bu dünyadaki etkinliklerini bırakmıştı, nedenini bilmiyordum. Ama dünyada *kalmayı* sürdürüyordu, düşüncelerinin her biriyle dünyaya sımsıkı tutunuyordu. Etkinlikte bulunmuyordu, ama sırt çevirmiyordu da; konuşmalarındaki tarafsız adalet duygusunda bile, bu dünyaya olan tutkusu seziliyordu ve benim izlenimlerime göre, hiçbir şey *yapmamasının* nedeni, kimseye haksızlık etmemek istemesinden kaynaklanıyordu.

Sonne sayesinde ilk kez, bir insanın bütünselliğinin, tutarlılığının ne anlama geldiğini öğrendim; bir insanın tutarlılığı, sorularla, hatta sorunlarla bile oradan oraya savrulmamak, kendi itici güçlerini ya da geçmişi öne sürmeksizin, dikkate almaksızın kendi yolunda gitmek anlamına geliyordu. Pek çok konuda konuşuyordu Sonne ve hoşlanmadığı bir durum olduğunda, düşüncelerini söylemekten sakınmıyordu. Ama sözcüklerinin ardında hiçbir zaman bir itici güç aramadım, onlar kendi başlarına birer varlıktılar, kendi kaynaklarından bile açıkça ayrılmış sözcüklerdi hepsi. Nitelikleri bir yana, sözcüklerin bu şekilde kullanılması o dönemlerde hiç alışılmış bir durum değildi. Ruhçözümsel veba yayılmıştı, bunun en belirgin örneğini Broch'da görmüştüm. Broch söz konusu olduğunda bu durum beni diğer sıradan insanlardakinden daha fazla rahatsız ediyordu, çünkü daha önce de söylediğim üzere, Broch'un duyguları öylesine benzersiz bir şekilde gelişmişti ki, o zamanlar ortalıkta dolaşan en ucuz açıklamalar bile onu özgünlüğünden uzaklaştırmıyordu. Ama genelde, o günlerde anında bir örnekle açıklanan itici güçlerle geçersiz kılınacak herhangi bir şey söylemek genelde olanaksızdı. Her şey aynı sıkıcı ve kısır itici güçlerle açıklanıyordu, ama bunun insanları rahatsız ettiği izlenimi edinilmiyordu.

Dünyada en şaşırtıcı olaylar oluyordu ama hepsi de her zaman aynı fon üzerinde, aynı geçmişle değerlendiriliyordu; kişinin geçmişi konusunda konuşmanın, bunları açıkladığı sanılıyordu, açıklanınca da şaşırtıcı olmaktan çıkıyorlardı. İlgisiz bir kurbağalar korosu, asıl gerekli olan düşüncenin yerini alıyordu.

Musil, yapıtında, tıpkı Dr. Sonne'nin konuşmalarında olduğu gibi, bu hastalıktan uzak kaldı. Sonne, dolaylı bile olsa, özel yaşantımla ilgili hiçbir soru sormadı bana. Kendim hakkında ona bir şey söylemedim, hiçbir itirafta bulunmadım. Ondaki soyluluğu örnek alarak, ondaki değerlerin rehberliğinde yürüttüm ilişkimizi, tartışmalarımız çok hararetli olduğunda bile, kendi kişiliğini bunların dışında tutmasını bildi. Sıklıkla suçlamalarda bulunuyordu, ancak bundan zevk almıyordu. Olabilecek en kötü şeyleri önceden görüyor, bunları söylüyor, ancak öngörülerinin gerçekleştiğini gördüğünde, bundan mutluluk duymuyordu. Ona göre kötülük, kendisi olacağını görmekte haklı çıksa da kötü bir şeydi. Hiç kimse olacakları onun kadar açıkça göremezdi. Öngördüğü felâketleri sıralamaya pek cesaret edemeyeceğim. Kehanetlerinin kendisine ne büyük acı verdiğini göstermemek için elinden geleni yapıyordu. Herhangi bir kişiyi, bu öngörüleriyle korkutmak ya da ona acı vermek aklından geçmezdi. Karşısındakinin duygularını çok iyi anlıyor ve onları incitmemeye özen gösteriyordu. Birçok sihirli formül biliyordu ama bunların hiçbirini önermiyordu. Yargıda bulunan birinin yetkesiyle konuşurdu, ama elinin yalın bir hareketiyle karşısındakini bu yargının dışında tutmayı başarırdı. Bu davranışında, yalnız incelik değil, hassaslık vardı, hassaslıkla aşırı bir kesin görüşün bu birleşimi beni bugün bile şaşırtmaya devam ediyor.

Sonne ile günlük buluşmalarımız olmasaydı, kendimi Karl Kraus'dan asla koparamazdım; bu olgunun bilincine daha yakınlarda varmış bulunuyorum. Yüzler aynıydı. Elimde bu yüzler arasındaki benzerliği gösterebilecek fotoğrafların olmasını ne kadar isterdim; ne yazık ki tek bir resim bile yok. Ancak —inanılmaz görünecek ama— üç yıl sonra Karl Kraus'un ölüm maskesinde gördüğüm bir yüz daha vardı. Bu, Paskal'ın yüzüydü. Burada öfke, acıya dönüşmüştü; bir insan

kendisinin çektiği acıyla öne çıkar. Bu iki yüzün, peygambersi hırslı partizanla, insan aklının alabileceği her konuda hiçbir önyargı taşımaksızın konuşma yetisine sahip bu acı çeken kişinin yüzlerinin birleşimi, beni, bana verdiklerini elimden almaksızın o tutkulu partizanın egemenliğinden kurtardı ve benim için ulaşılması olanaksız bir şeye büyük saygı duymamı sağladı. Paskal beni bu yönde harekete geçirmişti, Sonne ise her şeyi önüme sermiş bulunuyordu.

Sonne pek çok şeyi ezbere biliyordu. Belirttiğim üzere, kutsal kitabı baştan sona ezberlemişti ve hiç duraksamadan İbranice alıntılar yapardı. Ancak bu zihinsel becerileri zar zor ortaya döker, bunu asla övünülesi bir nitelik sergiliyormuşçasına, gösteri yaparak sunmazdı. Tevrat'ın Buber tarafından yapılan Almanca çevirisini eleştirdiğimde onu bir yıldır tanımaktaydım; benimle aynı görüşte olduğunu söylemekle kalmadı, İbranice aslına sayısız göndermeler yaparak eleştirimi destekledi. Belli kısa bölümleri ezbere okuyuş ve yorumlayış şekli, bir vahiy gibi geldi bana; birden onun bir ozan olduğunu, hem de İbrani dilinde yazan bir ozan olduğunu anladım.

Bunu ona sormaya cesaret edemedim, çünkü belli bir konuda konuşmak istemediğini anladığımda, ondan söz açmamaya özen gösterirdim. Ama bu durumda ilkelerim, onu yıllardır tanıyan başkalarına bu konuda soru sormamı engelleyemedi. Çağdaş İbrani şiirinin kurucularından biri olduğunu —bu uzun süredir saklanmakta olan bir gizmiş gibi— öğrendim.

Öğrendiğime göre daha on beş yaşındayken Abraham Ben Yitzhak takma adıyla, her iki dilde de uzman kişilerin Hölderlin'in yapıtlarıyla kıyasladığı şiirler yazmıştı — ilâhi benzeri belki on kadar şiiri yeni canlanan bu dilin ustaları arasına girecek kusursuzlukta yazmıştı. Ama sonra şiir yazmayı bırakmış, bir daha da hiç yazmamıştı. Kendisine şiir yazmayı yasakladığı sanılıyordu. Bu konuda hiç konuşmuyor, birçok konuda olduğu gibi bu konuda da bozulmaz suskunluğunu koruyordu.

Böyle bir soruşturmayı yapmış olmaktan, böylece onun isteklerine karşı davranmış olmaktan suçluluk duyuyordum, bir hafta boyunca

Café Museum'a gidemedim. Onu artık kusursuz bir bilge olarak görüyordum, gençliğinde yazdığı şiirler konusunda öğrendiklerim her ne kadar onur verici görünüyorsa da, beni o bilge imgesinden uzaklaştırır gibi oldu. Değeri azalmıştı sanki, çünkü geçmişte bir şey *yapmıştı.* Ama yavaş yavaş ve rastlantıyla öğrendiğime göre çok daha başka şeyler de yapmıştı. Her şeye sırt çevirmişti; giriştiği her işte büyük başarıya ulaşmasına karşın, çabalarından hiçbiri onun titizliğine uygun bir gelişme göstermemiş, kuşkularını azaltmamış, o da bilinçli olarak bunlardan vazgeçmişti. Ama gene de, etkinlikte bulunduğu ilk alanda kuşkusus sonuca ulaşmış ve bir ozan olarak kalmıştı. Konuşmasındaki büyü, en zor konularda bile bir yolu en doğru şekilde, çok güzel, çekici adımlarla kat etmesinden, (kendisi dışında) dikkate alınmaya değer hiçbir şeyi gözardı etmemesinde yatıyordu; dünyasal sorunları böylesine inceden inceye ancak onlarla özdeşleşmeksizin ele almasını sağlayan neydi, duyduğu korkuyu nasıl denetleyebiliyordu; ondaki o inceliğin kaynağı nereden geliyordu, konuştuğu kişideki her bir itkiyi hemen bütünüyle kavramasının gizi neydi? Ama şimdi, bir ozan olarak *tanındığını* ve bu ünvana sırt çevirdiğini biliyordum; oysa ben henüz kazanmadığım bir yazarlık nitelemesine sahip olma savaşımını yürütmekteydim. Ben bu savaştan vazgeçmek istemediğim için utanıyordum, onun bir zamanlar —kendisinin artık büyük bir şey olarak görmediği— büyük bir şey olduğunu öğrendiğim için utanıyordum. Onun ünü hiçe saymasının nedenini kendime sormaksızın, bunun yanıtını bulmaksızın nasıl yüzüne bakabilirdim? Yazmaya böylesine büyük önem vermemden dolayı beni onaylamıyor olabilir miydi? Yazdığım hiçbir şeyi okumamıştı, hiçbir kitabım çıkmamıştı. Beni yalnız konuşmalarımızdan tanıyordu, üstelik bu tartışmalarda mümkün olan en az katkıyı yapıyordum.

Onu görmemek nerdeyse dayanılmazdı, çünkü o saatte orada oturmakta olduğunu, belki de geliyor muyum diye döner kapıya bakmakta olduğunu biliyordum. Her geçen gün onsuz yaşamımı sürdüremeyeceğimi biraz daha iyi anlıyordum. Yapmam gereken tek şey, karşısına çıkacak cesareti toplamak, öğrendiklerim konusunda ona hiçbir şey

söylememek ve konuşmayı son bıraktığımız yerden sürdürmekti, onun, yalnız ve yalnız onun yargısına sunmak istediğim kitap çıkıncaya dek de hakkımda ne düşündüğü konusundaki merakımı bastırmaktı.

Tutkuların yoğunluğunu biliyordum, sürekli tekrarların ne denli etkileyici ve belirleyici olduğunu biliyordum; Karl Kraus, dinleyicileri üzerinde yarattığı gücü buna borçluydu. Ve ben burada, *Karl Kraus*'un yüzünü — ondan daha az hırslı olmamakla birlikte fanatik olmaması, ayrıca insanları etkileme peşinde koşmaması nedeniyle dingin yüzünü taşıyan adamla karşı karşıya oturmaktaydım. Hiçbir şeyi küçük görmeyen bir yapısı vardı, bir bilginin konusuna bakmaksızın, her şeye aynı yoğun güçle eğilirdi. Dünyanın iyi ve kötü diye ikiye ayrılmış olduğunu kabul ederdi; nelerin iyi, nelerin kötü olduğu konusunda hiçbir zaman kuşku duymaya gerek yoktu, ama bunun kararı, her birey için farklı olabilirdi. Bir olguyu ne daha kötü gösterirdi ne de daha iyi; tersine, karşılığında benden hiçbir şey istenmeyen bir armağan olarak nerdeyse utanarak kabul ettiğim şaşırtıcı açıklıkta bir tablo oluştururdu.

Hiç kimseyi suçlamazdı. Yani benden başka hiç kimseyi. Okur, Karl Kraus'un sürekli suçlamalarının üzerimde yarattığı derin etkiyi unutmamalıdır. Bu suçlamalar insanı ele geçiriyor ve asla bırakmıyordu (bugün bile hepsi de tümüyle iyileşmeyen yaraların izlerini görüyorum kendimde), bu suçlamalar, kesin *buyruklar* yerine geçiyor, buyruk işlevi görüyordu. Onları önceden kabul ettiğimden ve hiç sakınmaya çabalamadığımdan, birer buyruk olmaları belki de daha iyi olurdu; o zaman onları yerine getirmek mümkün olurdu ve etimde dikenlere dönüşmezlerdi. Ama bu durumda Karl Kraus'un kaleler kadar sağlam inşa edilmiş olan dönemleri, yüreğimde tokmak gibi bir ağırlık olarak, gittiğim her yere götürdüğüm, insanı topal eden bir yük olarak durmaktaydı; romanımla didinirken, ve daha sonra oyunum ortaya çıkarken bu yükün büyük bir bölümünden kurtulmuştum gerçi ama, hâlâ savaşımın başarısızlıkla sonuçlanacağı ve ciddi bir ruhsal kölelikle son bulacağı tehlikesi vardı.

Kurtuluşum, yüzü bana zulmeden kişininkine çok benzeyen ancak her şeyi farklı biçimde, daha zengin, daha karmaşık, daha parçalara ayrılmış bir yolla anlatan kişi sayesinde gerçekleşti. Shakespeare'in Nestroy'u yerine Tevratı verdi bana; ancak bunu *tek* kutsal kitap olarak değil, birçok kutsal kitaptan biri olarak sundu. Ve her anlatışında, tam olarak hangi sözcükleri kullanacağını iyi bildi. Konuşma tam kıvamına geldiğinde, belli uzunlukta, benim anlamadığım bir bölüm okur, ardından hemen, aydınlatıcı ama gene de bütün özünü içerecek şekilde bir ozanın diliyle tümce tümce çevirirdi. Bu ayrıcalıktan dolayı bana gıpta etmeyecek kişi olmasa gerek. Yalnızca ben alıyordum bunları, istemeden, ağzından çıktığı gibi alıyordum. Elbet başka alıntılar da aktardı bana, ama bunların çoğunu biliyordum ben, konuşmacının çocukluk zekâsının doğal özünü simgeledikleri duygusu vermiyordu bunlar bana. Sonra, yaşamımda ilk kez, on beş yıl önce, üzerimde beni yazılı sözcüklerden koparacak denli güçlü etki bırakan Michelangelo'nun resimlerinde karşılaştığım Peygamberlerin dilinin değerini anlamaya başladım. Şimdi bu sözcükleri *benzersiz* bir insanın ağzından dinliyordum; sanki bütün Peygamberlerin vücut bulduğu bir kişiydi Sonne. Onlara benziyordu, ama aynı zamanda benzemiyordu; tutkulu bir partizan olarak benzemiyordu, ama olacak şeylerin, bana gözle görülür bir duygusallık sergilemeksizin anlattığı şeylerin işkencesi ile dolu biri olması açısından benziyordu. Ne olursa olsun, en kötü şeyi savunduklarında bile haklı oldukları konusunda ısrar eden Peygamberlerin korkunç tutkusu yoktu onda. Sonne söyledikleri konusunda haklı *olmamak* için canını verirdi. Savaşın yaklaşmakta olduğunu gördü, savaşın izleyeceği yolu gördü. Savaşın çıkmaması için nelerin yapılmış olması gerektiğini biliyordu, bu korkunç kahenetini geçersiz kılmak için yapmayacağı yoktu. Dört yıllık bir dostluktan sonra ayrıldık, ben İngiltere'ye o ise Kudüs'e gitti. Birbirimize hiç yazmadık. Öngördüklerinin hepsi adım adım, birer birer yaşandı. Olaylar beni iki kat etkiledi, çünkü ondan dinlediklerimi yaşamak durumunda kalmıştım. Bütün o yıllar boyunca olacakları kafamda taşıdım, sonra, acımasızca gerçekleştiler.

Sonne'nin ölümünden uzun süre sonra hafif topallamasının nedenini öğrendim. Gençliğinde, sanırım Kudüs'teyken, attan düşerek omurgasını incitmişti. Ne ölçüde iyileşti, çelik korse mi giyiyordu, bilmiyorum. Ama bazı dostların ozanlara özgü abartma ile söylediği üzere "soylu duruşu"nun nedeni buydu.

Bana ayetleri ya da atasözlerini Almanca söylediğinde, onu soylu bir ozan olarak görüyordum. Ama hem peygamber, hem de aynı zamanda ozan olan bu tek kişi, tümüyle yok olabiliyordu; gazetesinin ardına saklandığında, kendisi çevresinde olan bitenin farkında, ama göze görünmez oluyordu. Bu renk yokluğu, ve ondaki tutku yokluğu, beni gerçekten şaşırtan özelliklerini oluşturuyordu.

Café Museum'da yaptığımız konuşmalardan yalnızca birine, Tevrat konusuna değindim. Diğerlerinden söz etmemem, Sonne'nin kendi Yahudilikleriyle gösteriş yapanlardan biri olduğu izlenimini uyandırabilir. Oysa durum, bunun tam tersiydi. Ne kendisinden ne de benden söz ederken, "Yahudi" sözcüğünü bir kez olsun kullanmadı. Bu onun kullanmadığı bir sözcüktü. Gurur duyulacak bir şey olarak da, kötü çetelerin hedefi olarak da bir değeri yoktu bu sözcüğün. Geleneklere bağlıydı ama bununla övünmüyordu. Çok iyi bildiği utkulardan kendine pay çıkarmıyordu. Bende dinsiz olduğu izlenimi kaldı. Bütün insanlara verdiği büyük değer, gerçek anlamda bütün insanları, en aşağılık insanı bile, insan olmanın bütün haklarından yoksun bırakılmasını düşünmesine engeldi.

Birçok bakımdan örnek alınacak biriydi. Onu tanıdıktan sonra başka hiç kimse benim örnek alacağım biri olmadı. O, örnek insanın örneklik edebileceği tek yolu yürüyordu. O zamanlar, elli yıl önce bir benzerinin olamayacağını düşünmüştüm, hâlâ öyle düşünüyorum.

Operngasse

ANNA, Opera Sokağı 4 numaradaki tek katlı stüdyosunda pek çok ziyaretçi kabul ederdi. Bu, kentin merkezinde bir yerdi. Ne de ol-

sa Viyana'nın gerçek merkezi Opera'ydı ve Gustav Mahler'in kızının, evlilik zincirlerinden kesinlikle kurtulduktan sonra babası büyük imparatorun, Viyana müzik imparatorunun hüküm sürdüğü yerde oturması yerinde görünüyordu. Annesini tanıyanlar ve Hohe Warte'deki villada kendileri için bir şey istemeksizin kabul edilenler, uğraşlarına ara vermek, dinlenmek isteyecek denli ünlü olanlar, vakit bulduklarında Anna'ya uğramaktan mutluluk duyuyorlardı.

Ama onları çeken bir başka şey daha vardı; bu, Anna'nın konukları için yonttuğu büstlerdi. Alma'nın kendi şahsına bazen zevk için, bazen evlenmek üzere ayırmayı seçtiği aslanlar, ya da önemli kişiler, büstlerden nasiplerini almazlardı, ya da daha doğrusu Anna tarafından bir resim galerisinde yer alma onuruna ulaşırlardı. Yeterince ünlü olan herkesin kafası istenirdi, kafayı vermekten mutluluk duymayanların sayısı pek azdı. Dolayısıyla Anna bir büst üzerinde çalışırken çevresinde bir yığın insanın hararetli konuşmalara dalmış olduğunu görürdüm. Böyle durumlarda benim ziyaretim hoş karşılanıyordu, çünkü konuklarını konuşturuyor böylece Anna'ya çalışması için fırsat vermiş oluyordum. Kafaları yontarken konuşmalarımızı dinliyor görünürdü. Bazı kişiler, bunu yapabilmesini yeteneğinin büyüklüğüne borçlu olduğunu düşünürlerdi.

Onu ziyaret edenlerden birkaçını saymak ve bir tür kendi galerimi oluşturmak isterim. Bazılarını daha önce Maxingstrasse ya da Hohe Warte'den tanımış olurdum. Bunlar arasında Zuckmayer vardı örneğin, Anna onun da büstünü yapıyordu. Fransa'dan henüz dönmüştü ve izlenimlerini anlatıyordu. İyi bir anlatıcıydı, olayları yaşayarak, büyük bir hevesle aktarırdı. Fransa'ya her giden mutlaka Monsieur Laval ile burun buruna gelirdi ona göre. Bir restorana mı gittiniz, daha kapıdan girmeden, sizi buyur etmek üzere karşınıza dikiliveren kimdi? Monsieur Laval. Ağzına kadar dolu bir kahvehanede oturacak yer arıyorsunuz, birden gitmek üzere kalkıveren böylece size yerini bırakan kim? Monsieur Laval. Otelde misiniz, görevlilerin hepsi birer Monsieur Laval. Karınızı Rue de la Paix'de alış verişe götürdünüz, size hizmet eden satış görevlisi kim? Monsieur Laval. Çok ünlü biriydi bu La-

val, ortalama bir Fransızın bütün niteliklerini taşıyordu. Bundan sonra olacakları dinlediğinizde, bunun pek iyilik belirtisi olmadığını düşünüyordunuz ama anlatılırken gülünçtü. Anlatılanları ilgiyle dinlemenizin nedeni onların dramatik yönü değil, anlatıcının incelikten yoksun oluşuydu. İşin püf noktası yinelemelerde yatıyordu; durmadan aynı adam karşınıza çıkıyordu, ancak bu, yüz ayrı şekle girmiş olarak beliren tek ve aynı kişiydi; herkes oydu, o herkesti, ama bunun gerçek Monsieur Laval olduğunu hiçbir zaman düşünmüyordunuz, söz konusu kişi, Zuckmayer'di, Zuckmayer'in Monsieur Laval'in başından geçmiş gibi anlattığı olayları dinliyordunuz. Durmadan konuşuyordu, kimin dinlediği kimin dinlemediği umurunda değildi. Anna dışında bir ben vardım, kendimi sayısız dinleyici olarak görüyordum; tıpkı Zuckmayer'in sayısız Laval'in rolünü oynaması gibi ben de sayısız dinleyici rolünü oynuyordum. Ben, bütün dinleyicilerdim, ve bunlar Zuckmayer'in döktürdüğü inanılmaz saflık karşısında şaşkın durumdaydılar, aslında kötülüklerden uzak bir karnaval havasıydı bu; komedi, kötülüklerin tümüne biçim değiştirtiyordu. Bugün o Laval öyküsünü anımsadığımda, Zuckmayer'in bu uğursuz karakterden nasıl bir komedi ürettiğine şaşırıyorum.

Beni güzellikleriyle, hatta bazı durumlarda en katıksız türünden, ölüm maskelerinde gördüğüm türden bir güzellikle etkileyenler vardı. Orkestra şefi De Sabata bunlardan biriydi. Opera orkestrasını yönetiyordu ve iki prova arasında Anna'ya uğruyordu. Bunun için Operngasse'de bir iki adım yürümek yeterliydi, Anna'nın stüdyosu, aslında opera binasına ek bir yapıydı. De Sabata, Mahler'in nota sehpasının başından ayrılıyor, bir iki adım onu Mahler'in kızına götürüyor; böyle düşünüyordu herhalde, üstelik bence heyecanlarında da duygularında da haklıydı, çünkü bu arada, Anna'nın onun yüzünü ölümsüzleştirmesi gibi bulunmaz bir fırsatı değerlendirmekteydi. Uzun boyu, hızlı güvenli hareketleriyde kapıda belirdiğinde bazen ben orada olurdum. Acelesi varmış havalarında olmasına karşın, uyurgezer bir görünümü vardı Sabata'nın; yüzü solgundu, bir ceset güzelliği vardı onda, ancak bu, yüz çizgileri düzenli olmasına karşın, hiç kimseyi andırmayan bir

ceset yüzüydü; gözleri kapalı yürüyor sanırdınız, ama gene de görüyordu, ve bu gözler Anna'ya çakıldığında bakışlar mutluluk saçıyordu. Bana öyle geliyor ki Sabata'nın büstünün, Anna'nın en iyi çalışmalarından biri olması bir rastlantı değil.

O sıralarda Werfel'in büstünü de yapmıştı Anna. Werfel, müzik evinin öylesine yakınında bir yerde bir suretinin bulunmasından hoşnuttu. Orada oturmaktan mutluluk duyuyordu: çok yalın bir stüdyoydu burası, Hohe Warte'deki görkemli villadan ya da Maxingstrasse'deki yayımcısının sarayından uzak bir köşeydi. Onun orada olacağını bildiğim zamanlar stüdyodan uzak dururdum. Ama çoğu kez habersiz geldiğimden Werfel'in bahçede camla çevrilmiş küçük bölmede oturduğunu gördüm. Hiçbir şey olmamış gibi selâmıma karşılık verdi, bana karşı davranışından dolayı herhangi bir dargınlık belirtisi göstermedi. Hatta ve hatta nasıl olduğumu sormak lütfunda bulunacak kadar da ileri gitti. Sonra sözü güzelliğine hayran olduğu Veza'ya getirdi. Hohe Warte'deki bir suarede onun önünde diz çökmüş ve konumunu bozmaksızın bir aşk şarkısı söylemişti ona. Aryayı sonuna dek söyledi, başarısından emin oluncaya dek bekledikten sonra ayağa kalktı. Sesi güzeldi, profesyonel bir tenor kadar iyi şarkı söylüyordu. Veza'yı Viyana'da Habima Tiyatrosunca sahnelenen ve büyük beğeni kazanan *Dybbuk*'un başrol oyuncusu Rowena'ya benzetiyordu. Hiçbir şey Veza'nın daha çok hoşuna gidemezdi, Endülüslüye benzetilmekten usanmıştı. Werfel bunu salt Veza'nın hoşuna gitsin diye söylemiş değildi, gerçekten inandığı şeyleri söylerdi, her zaman böyle konuşuyor denebilirdi belki de; eleştirel kafalarda güvensizlik uyandırmasının nedenlerinden biri onun bu yaklaşımıydı büyük olasılıkla. Kendisine küskün olmalarına karşın onu savunmaya kalkanlar, Werfel'in "harikulade bir çalgı" olduğunu söylerlerdi.

Werfel'in öyle hiçbir şey yapmaksızın oturduğunu görmek garip geliyordu insana. Onu hep hararetli konuşmalar yaparken, şarkı söylerken, ya da bunları nerdeyse birbirine karıştırırcasına ard arda yaparken görmeye alışıktı insan. Werfel hep ayakta konuşurdu. Pek çok fikri vardı, ama bunları lâf kalabalığı içinde berbat ederdi. İnsan belki bir

an durup düşünmek ister, yalnızca bir iki saniyeliğine susmasını bekler, sessizlik ister, ama sözel ırmak durmadan akar, akarken de ne varsa sürükler götürürdü. Ağzından çıkan her şeye müthiş önem verirdi, en ahmakça sözler bile, ancak hiç duyulmadık, şaşırtıcı sözcükler söylenirken beklenen vurgularla dökülürdü dudaklarından. Yalnızca yapısı gereği değil, söylediklerine derinden inanması da, duygularını katmadığı bir şey söyleme yetisinden yoksun bırakırdı onu. Şarkı söyleme eğilimi, buna her an hazır oluşu onu bir vaızdan ayırıyordu ama tıpkı bir vaız gibi ayakta durduğu zamanlarda tam anlamıyla kendisi oluyordu. Kitaplarını bir kürsünün başında ayakta durarak yazardı. Kendi övgü ilahilerinin insanlık sevgisinden kaynaklandığını sanırdı. Bilgiyi de düşünmeyi de sevmezdi. Düşünmekten kaçınmak için, her şeyi bir anda ortaya döküyordu. Başkalarından sayısız önemli fikir aldığından, kendisini sonsuz bir aklın tükenmez kaynağı olarak sunardı. Duygularını taşıran biriydi, şişkin göbeği sevgi ve duyguyla guruldardı, insan onun çevresinde, yerlerde küçük su birikintileri bulma beklentisi içinde olur ve yerlerin kuru olduğunu görünce nerdeyse şaşırırdı. Oturmak, onun için hiç kolay değildi, yalnız, müzik dinlerken büyük bir açlık içinde, put gibi otururdu, çünkü bu sırada Werfel pillerini duygularla yüklemekteydi. Üç yıl boyunca dünyanın hiçbir yerinde opera olmasa durumu ne olur diye hep merak etmişimdir. Sanıyorum ağıt yaka yaka dövünür, ziyan olur giderdi. Bazıları bilgiyle beslenir, bilgi sahibi olmak için kendilerini heba ederler; Werfel müzikle besleniyordu, ve müziği duyguyla benliğine katıyordu.

Anna onun o çirkin kafasının çok güzel bir büstünü yaptı. Peri masallarının renklerine bürünmemiş olması koşuluyla soytarılıktan, gariplikleraen uzak duran Anna, Werfel'in büyük bir bölümü yağdan oluşan kafasının boyutlarını abartmıştı, büstü gerçek boyutlarından daha büyük yapması, başa aslında sahip olmadığı bir güç katmıştı. Stüdyosunda orda burda duran büyük adam büstleri arasında Werfel'inki hiç de fena durmuyordu. Baudelaire'in ölüm maskesi kadar güzel olan Sabata'nınkine benzemesi beklenemezdi elbet. Ama Zuckmayer'inkiyle yarışabilirdi.

Anna'nın konuklarından bazıları hayli şaşırtıcı kişilerdi. Bir gün — ben Anna ile oturup konuşmaya dalmışken— Frank Thiess karısıyla birlikte damladı, yumuşacık yün paltolar içinde şık bir çiftti Thiess'ler, ellerinde çeşitli şekillerde hazırlanmış, teker teker bütün parmaklarından sallanan paketler vardı; ağır görünmüyorlardı, büyük değillerdi, değerli ürünlerin örneklerini içeriyorlardı anlaşılan. Size ellerini uzattıklarında, istediğiniz armağanı seçmenizi istiyorlar sanırdınız. Paketlerini parmaklarından çıkarmadılar, çünkü özür dileyerek açıkladıkları üzere bir iki dakika kalacaklardı. Thiess çok hızlı konuşuyordu —biraz yüksek sesli kuzeyli Almancasına çalıyordu dili; müthiş aceleleri olmasına karşın, şöyle bir girip Anna'ya merhaba demeden geçememişlerdi. Yapıtlarına bir başka zaman bakacaklardı. Derken, hiç zamanları olmamasına karşın, hiçbirine adımımı atmamış olduğum Kärntnerstrasse mağazaları hakkında dır dır konuşmaya başladılar. Doğu ülkelerine yapılmış bir seferden dönülmüştü de, soluk almaksızın görülen gezilen yerler anlatılıyordu, paltolarını ve armağanları bir yerlere koyacak zamanları olmadığı için ayakta konuşuyorlardı. Arada bir Frank Thiess parmaklarının birindeki paketi sallamaya başlıyor, böylece az önce çıktığı mağazadan söz ettiğini göstermiş oluyordu. Çok geçmeden paketler parmaklarında kukla gibi iplerinden sallanmaya başladı. Hepsi de kokuluydu; birkaç dakika içinde oda paketlerden değil de, alışveriş raporlarından yayılan güzel kokularla doldu. Başka hiçbir şeyden söz etimiyordu Frank, yalnız Anna'nın annesinin adı ayıp olmasın diye şöyle bir duyuldu. Gittiklerinde —giderken paketlerini iyice göstermemeye özen gösterdiler, ancak bunu yapmamak için kendilerini zor tuttular— buraya da gerçekten birileri geldi mi diye sordum kendi kendime. Normalde insanları aşağılayıcı sözler söyleme alışkanlığında olmayan Anna, üzerinde çalışmakta olduğu figürün yanına yaklaştı ve suratına bir tokat indirdi. Stüdyosuna az önce bir rüzgâr gibi dalıp çıkan alışveriş dünyası, bana olduğu kadar yabancı değildi Anna'ya; zaman zaman Kärntnerstrasse ve Graben'e birlikte gittiği annesi sayesinde bu dünyayı tanıyordu, ama ondan nefret ediyordu, annesinin aile politikasına uygun düşmesi nedeniyle zorla evlendirdiği kocasını terk ettiğinde, bu dünyayı da geride bırakmıştı.

Artık Maxingstrasse'deki davetlere katılma yükümlülüğü taşımıyordu. Herhangi bir toplumsal grubu darıltması artık umurunda değildi, çünkü artık annesinin denetimi altında bulunmuyordu. Kendisini müthiş öfkelendiren bir durumla karşılaştığında resim sehpasına sarılıyordu. Yaptığı işi elinden geldiğince güçleştirmeye kararlıydı. Pek derin dostluk duygularıyla bağlı olmadığı Wotruba'dan öğrendikleri anıtlara dönüşecekti, çünkü çok zor bir çalışma gerektiriyordu. Yüzünün alt yarısında kendini gösteren kararlılık açısından babasına benziyordu Anna.

Thiesslerin stüdyaya uğraması tümüyle biçimsel bir davranıştı. Frank, Anna'ya söyleyecek bir şeyi olmadığını bilmiyor bile olabilirdi. Gevezeliğini herhangi bir kimseye sunabilirdi pekâlâ. Ama Anna'nın kocası Paul Zsolnay, Frank'ın yayıncısıydı. Anna'ya yüzeysel bir saygı sunmak uğruna Kärntnerstrasse'nin zevklerini feda etmek, anlaşılan ayrılmış karı koca arasında taraf tutmadığını dile getirme amacı taşıyordu. Yüzünü göstermiş olmak yetiyordu; belki de, Anna'nın Zsolnay'dan kaçmakla yitirdiği her şeyin parmaklarından sallanmakta olduğunun bilincindeydi Frank.

Yalnızca, tanınmış ve kitapları (onları hemen bir başka yayınevinin kapacak olması nedeniyle) kendilerini bir yayınevine bağımlı kılmayacak denli çok okunan gerçekten "özgür" yazarların ziyareti Anna'yı onurlandırırdı. Stüdyosuna birçok kişi girip çıkardı ve şunun ya da bunun oraya gitmiş olduğu ağızdan ağıza dolaşırdı. Yayınevinin uşakları oldukları izlenimi veren yazarların buraya uğraması doğru değildi. Daha önce Anna'yı pohpohlamış, davetlerinden birine çağrılmak için canlarını dişlerine takmış bazı yazarlar, ondan sakınıyor ve Operngasse'den uzak duruyorlardı. Ansızın Anna'yı kötülemeye başlayanlar vardı. Kentin müzik yaşantısı üzerinde büyük etkisi olan annesi, bütün hesap kitapların, bütün entrikaların ondan kaynaklanmasına karşın bu kötülemelerin dışında tutulurdu.

Anna dedikodu dünyasına meydan okurdu, yürekli bir kadındı. Operngasse'deki küçük stüdyosunda ünlülerin başlarıyla dolu bir tür müze oluşturmuştu. Yaptığı büstlerin başarılı olmaları açısından —çoğu da böyleydi— kendi başına üstesinden geldiği büyük bir işti bu.

Müzesinin, annesinin yaşantısının ne ölçüde bir yansısı olduğu düşüncesi aklından geçmiyordu.

Annesi, hangi biçimde kendini gösterirse göstersin, güç peşindeydi, ün ve para peşindeydi ve zevk içinde yaşamasını olanaklı kılacak güç avcısıydı. Anna'nın itici gücü bir anlamda daha büyüktü, babasının büyük hırsını almıştı. Çalışmak istiyordu, çalışmayı, elden geldiğince güçleştirmekten hoşlanıyordu. Öğretmeni Wotruba, ona gereksinimi olan uzun, zor bir yolda yürümeyi öğretmişti. Kadınlığına sığınmıyordu, öğretmeni olan o güçlü genç adam kadar çok çalışmaya kararlıydı. Bu türden bir çalışmanın farklı bir yaşam biçimi gerektirdiği aklından geçmedi. Sınıf ayrımı gözetmiyordu, oysa annesi, "proletaryan" sözcüğünü, kölelere karşı duyduğu nefreti ele veren bir ses tonuyla söylüyordu, proleterler insan olma hakkını iddia edemezlerdi sanki, parayla alınan vazgeçilmez bir metaydı proleter, olsa olsa, olağandışı güzel bir parça olması halinde, sevişme için kullanılabilirlerdi. Annesi, zaten yükseklere çıkarılmış olanlara destek olmaktan hoşlanırdı, Anna ise, böyle bir ayrım gözetmezdi; sınıf ve toplumsal konum, onun için hiçbir anlam taşımıyordu, o yalnızca insanların kendilerine ilgi duyuyordu. Ama bu soylu duygunun yeterli olmadığı görüldü: insanları sahip oldukları değerlere göre yargılamak için deneyim yeterli olmuyordu, bunun için yaşanan deneyimleri belleğe yazmak ve anımsamak gerekiyordu.

Özgürlük sevgisi, Anna için büyük anlam taşıyordu; hiçbir ilişkiyi uzun süre sürdürememesinin en büyük nedeni buydu. Bu sevgi öylesine güçlüydü ki, yeni bir ilişki kurduğunda, karşısındaki insan hep, onun bu ilişkiyi ciddiye almadığını, daha baştan kısa süreli bir beraberlik olarak algılandığını hissediyordu. Öte yanda "kesin" mektuplar yazıyor ve "kesin" açıklamalar bekliyordu. Kendisine yazılan mektuplar, onun için sevgiden daha büyük anlam taşıyor olabilirdi, onu en çok etkileyense, karşısındakinin kendisine anlattığı öyküler oluyordu.

Ben sık sık onu görmeye giderdim, özellikle Operngasse'deki stüdyoya taşındıktan sonra sıkça uğruyor, beni ilgilendiren her konuda konuşuyordum onunla. Dünyada olup bitenleri anlatıyordum, ne yazdığı-

mı anlatıyordum. Bazen Sonne'nin etkisi altında olduğum zamanlarda, çok ciddi konular üzerine konuşurdum; gördüğüm kadarıyla büyük bir ilgiyle dinlerdi beni. Sonra, uzun bir kararsızlık döneminden sonra, Sonne'yi Anna'nın stüdyosuna götürdüm —Gustav Mahler'in kızını görmek istediğini söylemişti Sonne— ve Anna'ya benim için dünyadaki en iyi şeyi, yeryüzünün en sakin adamını takdim ettim. Sonne'yi, kendisine duyduğum ve Anna'dan hiç gizlemediğim saygıya yakışır sözlerle tanıttım, Anna da en güzel yönlerinden biri olan cömertliğiyle karşılık verdi; Sonne'yi değerli bir kişi olarak karşıladı ve fiziksel görünüşünün güzel olmamasına karşın ona hayran oldu, tıpkı beni dinlediği gibi onu da sessizce dinledi, ancak Sonne'nin yanında beklediğim ölçüde içtenliği de katmayı ihmal etmedi, ayrıca bütün konukseverliğiyle tekrar gelmesini rica etti. Anna'yı daha sonra yalnız gördüğümde Sonne'yi övdü, onu çoğu kişiden daha ilginç bulduğunu söyledi ve sık sık tekrar ne zaman geleceğini sordu.

Öte yanda Sonne, Anna'nın yaptığı başlarla ilgili görüşlerini bana söyledi, ben de bunları Anna'ya ilettim; büyük figürlerinde bile, açıkça görülmeyen bir romantik özlem sezdi. Trajik olana, dedi, henüz ulaşamamış, Wotruba ile ortak hiç bir yönü de yok, çünkü Anna'nın esin kaynağı müzik, oysa hocasının sanatında müziğin hiçbir rolü yok. Anna'nın figürleri, babasının müziğindeki çeşitli yönlerin bir toplamı, ve yapıtlarını, esinden çok iradesine borçlu. Sonne'ye göre Anna'nın yapıtlarının nereye varacağını bilmenin yolu yoktu şu anda; büyük olasılıkla, yaşamındaki bir *kopma* sayesinde önemli bir sanatçı olabilirdi. Büyük bir sevecenlikle konuşuyordu, Anna'nın benim için ne büyük bir anlam taşıdığını biliyordu ve duygularımı incitmeyi asla istemezdi, ama sözlerinden Anna'nın yapıtlarında şu anda bir özgünlük bulmadığını ancak gelecekte daha başarılı olacağı umudunu taşıdığını çıkardım. Gene de Anna'nın başlarını övdü. Özellikle Alban Berg'in büstünü beğendi; Werfel'inki, dedi, Werfel'in hoşlanmadığı duygusal romanları gibi şişirilmiş. Werfel, diyordu, Anna'yı etkilemiş; Anna, ondaki o boş duygusallığı, çirkin başını bilen insanların bu büstü önemli bulmalarını istercesine abartmış.

Tıpkı benim Sonne'yi dinlediğim gibi dinledi onu Anna. Hiç sözünü kesmedi, tek bir soru sormadı; Sonne ne kadar konuşsa azdı ona göre. Hiçbir zaman bir saatten fazla kalmadı yanında. Onu öyle taşlarla, toz ve resim sehpalarıyla çevrili görünce, çalışmak istediğini varsayıp fazla vaktini almıyordu. Anna'nın aletleri, çalışma konusunda ne denli kararlı olduğunu belirtiyordu, bunu anlamak için yaptığı heykellere bakmaya gerek yoktu Sonne'ye göre. Anna'nın yüzünün alt bölümünün, iradesini yansıtan bölümünün babasına ne kadar çok benzediğine şaşırmıştı. Yalnız ve yalnız bu bölümde, Anna'yı Gustav Mahler'in kızı olarak görüyordu, çünkü yüzünün diğer çizgileri, gözleri, alnı ve burnu, babasınınkilere hiç benzemiyordu. Kendine özgü edilgin havasıyla birini dinlerken çok güzeldi Anna, iri iri açılmış gözleri, dinledikleriyle doluydu, ciddi, bazen kuru, ama her şeyden önemlisi bıktırıcı bir anlatıyı peri masalıymış gibi dinleyen bir çocuk gibiydi. Ben ona öyküler anlattığımda da böyleydi Anna, şimdiyse Sonne buradaydı, sözcükleri, bana kutsal kitaptan alıntılar yaptığı zamanlardaki kadar önemliydi. Anna'ya anlattığı çok farklı şeyleri dinledim, ve hiç utanma duygularına kapılmaksızın rahat rahat Sonne'yi dinlemekte olan Anna'yı izledim. Burada, diye düşünüyordum, artık annesinin dünyasında değil Anna, başarının ve bir araç olmanın ötesine geçmiş durumda. Annesinden daha zarif, daha soylu olduğunu biliyordum, açgözlü değildi, dikkafalı değildi, ama o iri yaşlı kadının gücü, Anna'yı tekrar tekrar kendi doğasına uymayan, onu hiç ilgilendirmeyen, kendisinin tellere bağlanmış bir kukla gibi yalnızca söylenenleri yapmakla yükümlü olduğu durumların içine sokuyordu.

Yalnızca stüdyosunda bütün bunlardan uzaktı ve belki de işine böylesine bağlı olmasının nedeni buydu. Annesinin onu bu işi yapması yönünde yüreklendirmesi söz konusu bile olamazdı, çünkü fazla çaba gerektirdiğinden kazançlı bir iş değildi. Ama ben onunla yalnız olduğumda da en özgür halini yaşamakta olduğunu sanmıyorum, çünkü, gelmemi istemesine karşın, her şey aralıksız çaba göstermeme ve buluşlarıma bağlıydı; bu durumun pekâlâ farkındaydım, öyle ki, aklıma söyleyecek fikir gelmediğinde, fazla oturma hakkını görmezdim kendimde. Kendisini en özgür hissettiği zamanlar, Sonne'yi de getirdiğim günler-

di. Çünkü o zaman, hiç çekinmeden, ya da yapmacığa kaçmaksızın derinliğini ve saflığını çok iyi anladığı, kendisine bir yararı olmayan, uygulayamayacağı, annesinin çevresi üzerinde hiçbir etki yapmayacak olan bir derse kendini bırakırdı; Sonne adı o çevrelerde hiçbir anlam taşımazdı çünkü, Sonne, adının olmasını istemediğinden, dolayısıyla da adsız olduğundan, o çevrelere davet bile edilemezdi ne de olsa.

Bir saat sonra Sonne kalkıp gider, bense kalırdım. Benim daha uzun süre Anna'nın yanında kalmak istediğimi sanıyordu, ama aslında onunla birlikte kalkmamı engelleyen tek şey, Anna'ya kabalık etme korkusuydu. Onunla birlikte stüdyodan çıkmanın ayıp olacağını düşünürdüm. Bu olağanüstü adamı stüdyoya getiren bendim; bir anlamda ona yol gösteriyordum, hizmet ediyordum, dönüşte yolu biliyordu, gitmek isteyen de kendisiydi. Bu konuda onun işine karışmak olmazdı. Giderken düşünceli olurdu, bıraktığı konuşmayı kendi kendine sürdürürdü. Benim de gitmemi isteseydi, onunla birlikte çıkardım. Ama böyle bir arzuyu dile getirmeyecek denli düşünceliydi. Stüdyoya sık gittiğimden, beni ayrıcalıklı biri olarak görürdü. Ama bildiği başka bir şey yoktu. Böylesine kişisel bir konuda, ona daha fazla bilgi vermek aklımdan geçmedi. Ne kadar memnun olduğumu görmüş, kuşku duymuş olabilir, ama sanmıyorum, çünkü o kendine özgü yöntemleriyle, benimkinin bir yansısı olduğu apaçık ortada olan bambaşka bir durumu anlatarak beni avutmaya kalkmadı. Sonuçta o gidiyor, ben daha oturuyordum, ertesi gün Café Museum'da karşılaştığımızda ziyaretimizden hiç söz etmezdi. Onun ayrılışından sonra ben de çok kalmazdım. Yalnızca kendisine yetişemeyeceğim kadar uzaklaşmasını bekler, sonra bir bahane ile Anna'nın yanından ayrılırdım.

Anna ile Sonne'yi tartışmadık. Dokunulmazlığını korudu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
RASTLANTI

Musil

MUSİL —hiç göstermezdi gerçi ama— her an savunmaya ve saldırmaya hazırdı. Böylece kendini güvenlikte hissediyordu. İnsanın aklına zırhı getiriyordu onun bu tutumu, ama kabuk demek daha doğru olurdu. Kendisi ile dünya arasına yerleştirdiği bir engel, bir duvar örmüş değildi, bu zırh onun ayrılmaz bir parçasıydı. Ünlemlerden ve duyguları dile getiren tüm sözcüklerden kaçınırdı. Dostça yaklaşımlara kuşkuyla bakardı. Kendi çevresinde olduğu gibi nesneler arasında da sınırlar çizmişti. Birleşmelere, anlaşmalara, yüzeyselliklere ve aşırılıklara hiç güvenmezdi. Katı cisimlerin adamıydı o, sıvılardan ve gazlardan uzak dururdu. Fizik alanında çok bilgiliydi; bu konuda eğitim görmekle kalmamış, bu dalı kendi zihninin bir parçası haline getirmişti. Başka hiçbir yazarın onun kadar iyi bir fizikçi olduğunu ve bütün yaşamı boyunca bunu koruduğunu sanmıyorum. Soyut konuşmalara katılmazdı; Viyana'da insanın kendini kurtarmasının olanaksız olduğu gevezeler etrafını sardığında, kabuğuna çekilirdi. Bilim adamları arasındayken kendisini rahat hisseder, doğal görünürdü. Ona göre bir tartışma belli bir noktada başlamalı ve belli bir hedefe doğru ilerlemeliydi. Sapmaları aşağılık bulur ve böyle konuşmalardan nefret ederdi. Ama kendisi *yalınlığı* hedef seçmiş değildi; yalının yetersizliği konusunda yanılmaz bir sezgi yeteneği vardı ve yalını, basiti, ayrıntılı bir tabloyla sarsmayı çok iyi becerirdi. Zihni yalınlığa razı olamayacak denli zengin ve etkindi, zekâsı keskindi.

Çevresindeki hiç kimse onda aşağılık duygusu uyandıramazdı; başkalarının yanında pek nadir olarak tartışmaya girme zahmetine katlansa da, her çelişkiyi bir çarpışma olarak yorumlardı. Savaş, daha sonra, yalnız kaldığında, bazen yıllar sonra başlardı. Hiçbir şeyi unutmazdı. Her tartışmayı bütün ayrıntılarıyla anımsardı; hepsinde de utkuya ulaşmak onun vazgeçilmez gereksinimi olduğundan, bütün bu tartışmaları kapsaması niyetiyle giriştiği bir yapıtı tamamlaması olanaklı olmuyordu.

İstenmeyen görüşmelerden kaçınırdı. Kendi bedeninin efendisi olarak kalmaya kararlıydı. Sanıyorum el sıkmaktan da hoşlanmıyordu. El sıkmadan kaçınma konusunda tam bir İngiliz gibi davranıyordu. Bedeni esnek ve güçlüydü, kendisine iyi bakıyordu. O günlerin aydınları için pek alışılmamış bir tutumla sağlığına dikkat ediyordu. Ona göre spor ve sağlık birbirinden ayrılmaz bir bütündü ve bunlar, onun günlük programını yöneten iki öğeydi, yaşantısını bunların gereklerine uygun olarak düzenlemişti. Yarattığı her karakterin damarlarına, sağlıklı bir insanı, kendisini akıtıyordu. Ona göre aşırı ölçüde garip ya da sıradışı olmak, sağlığın ve canlılığın bilincinde olmakla karşıt bir durumdu. Her şeyi çok eksiksiz görmesi nedeniyle çok şey anlayan ve daha da eksiksiz bir düşünme yetisine sahip olan Musil, bir karakterin nasıl davranacağı konusunda asla yanlış yapmazdı. Ne yapacağını iyi bilirdi ama kendisine güvendiğinden, bunu ertelemekten hoşlanırdı.

Ondaki yarışmacı ruhu vurgulamak, konumunu önemsiz kılmak anlamına gelmiyor. İnsanlara savaşçı bir ruhla yaklaşırdı. Savaşta kendisini ait olduğu yerde hissederdi, kendisini kanıtlama çabasına girerdi. Bir subaydı o, ve onların yaşamlarının duygusuzlaştırılması olarak gördüğü durumu dengelemek için askerlerine iyi bakmaya çalışıyordu. Yaşamı sürdürme yönünde, doğal, ya da geleneksel denilebilecek bir yaklaşımı vardı. Savaştan sonra bunun yerini rekabet alırdı, bu yönüyle Yunanlılara benziyordu.

Sakinleştirmek ya da kazanmak istenilenlere yapıldığı üzere biri kolunu birinin omuzuna attığında, o kişi, en uzun ömürlü karakterlerinden biri haline gelirdi ve o, öldürülerek kurtarılmazdı. Adamın kolunun istenmeyen dokunuşu, onu bir yirmi yıl daha ayakta tutardı.

Musil'in konuşmasını dinlemek eşsiz bir zevkti. Yapmacık tavırları yoktu. İnsanın aklına bir aktörü getirmeyecek denli doğaldı. Bildiğim kadarıyla hiç kimse de rol oynayarak onu şaşırtmış değildir. Biraz hızlı konuşurdu, ama acele acele konuştuğunu söylemek yanlış olurdu. Aynı anda birkaç fikri dile getirmek için sabırsızlandığı konuşma biçiminden hiç anlaşılmazdı. Fikirleri öne sürmeden önce birbirinden ayırırdı. Söylediği her şeyde kusursuz bir düzenlilik göze çarpıyordu. Dı-

şavurumcuların temel böbürlenme aracı olan çılgınca bir esine kapılmak onun küçümsediği bir durumdu. Ona göre esin, göstermemeci amaçlar için kullanılmayacak denli değerliydi. Werfel'in köpüren ağzı kadar onu hasta eden bir şey yoktu. Musil, ince bir insandı, esin gösterisi yapmazdı. Beklenmedik şaşırtıcı imgelerde ansızın kamçılardı esini, ama açık, anlaşılır tümceleri birbiri ardına dizilmeye başlayınca onu denetim altına alırdı. Dil taşkınlıklarından hoşlanmazdı, bir başkasının taşkınlığına herkesi şaşırtmak pahasına boyun eğmişse eğer, bunun nedeni sel sularında rahatça yüzebilmek ve en çamurlu suların uzak kıyılarında olduğunu kanıtlayabilme olanağını elde etmekti. Aşılacak bir engelle karşılaştığında sevinirdi ama bununla savaşma kararlılığını asla size göstermezdi. Bir bakardınız bir konunun ortasında müthiş bir özgüvenle ayağa kalkmış dimdik duruyor; ortada savaş görünmüyor, kendinizi konuya kaptırmışsınız, zaferi kazanan bile karşınızda esnek ama aynı zamanda sarsılmaz bir şekilde duruyor, tartışma öyle önemli hale gelmiş ki, *onun* ne büyük, ne önemli bir zafer kazandığını unutmuşsunuz.

Ancak bu, Musil'in insanlar arasındaki davranışının yalnızca bir yönüydü. Özgüveni, yokluğuna hiç tanık olmadığım bir duyarlılıkla bir arada yaşıyordu. Kabuğundan çıkması için, onun rütbesini kabul edenlerle bir arada olması gerekliydi. Öyle her yerde işleyen bir aygıt değildi o, belli törensel koşullara gereksinimi vardı. Bazı kişiler karşısında kendini savunmak için yalnızca suskunluğunu kullanırdı. Kaplumbağa gibiydi, onun yalnızca kabuğunu bilen tanıyan insanlar vardı. Çevresindekiler kendisine uygun değilse, tek sözcük etmezdi. Bir kafeye girdiği, oturduğu ve tek bir tümce söylemeksizin çıkıp gittiği olurdu. Bunun Musil için kolay bir şey olduğunu sanmıyorum; gerçi, yüzünden anlaşılmazdı bu, ama suskun kaldığı süre boyunca kendisini incitilmiş hissederdi, dargın gibiydi. Hiç kimsenin üstün olduğunu kabul etmemekte haklıydı; Viyana'da, ya da hatta bütün Almanca konuşulan ülkelerde yazar diye geçinenler arasında onun düzeyine ulaşmış hiç kimse yoktu.

Kendi değerini biliyordu, bu çok önemli konuda, hiçbir kuşkusu yoktu. Daha birkaç kişi de biliyordu ama Musil'in istediği nitelikte de-

ğildi bunlar, çünkü, üstadın kendilerine olan desteğini daha güçlü kılmak için Musil'inkiyle birlikte başka adları da anıyorlardı. Avusturya'nın, Musil'in Berlin'den Viyana'ya döndüğü süre olan son dört beş yıllık bağımsızlığı sırasında, öncüler üç adı dillerine dolamışlardı: Musil, Joyce ve Broch, ya da Joyce, Musil ve Broch. Bugün, elli yıl sonra, Musil'in bu garip üçlüden biri olmaktan neden özellikle hoşlanmadığını anlamak güç değil. Kendisi, o sıralarda Almanca'da yayımlanmış bulunan *Ulysses*'i kesinlikle reddetmişti. Dilin atomlarına ayrılması ona göre değildi; bu konuda istemeyecek bir şey söylemek durumunda kaldığında, ona göre artık geçmişte kalmış olan çağrışım psikolojisini uygulaması nedeniyle, yapıtı modası geçmiş olarak nitelendiriyordu. Berlin döneminde, önemli saydığı Gestalt psikolojisinin öncüleriyle sık görüşüyordu; belki de Joyce'un kitabını bununla özdeşleştirmişti. Joyce adı hiç hoş değildi ona göre; adamın yaptıklarının kendisiyle hiçbir ilgisi yoktu . 1935 yılı başında Zürich'de Joyce ile nasıl karşılaştığımı anlattığımda müthiş sinirlendi. "Bu önemli mi sence?" Beni azarlamak yerine konuyu değiştirdiği için kendimi şanslı saymıştım.

Öte yanda Broch'un adının edebiyatla bağlantılı olarak anılmasını kesinlikle dayanılmaz buluyordu. Broch'u bir sanayici, sanat etkinlikleri destekleyicisi, eski bir matematikçi olarak uzun süredir tanımaktaydı, ama onu bir yazar olarak ciddiye almaya asla yanaşmıyordu. Broch'un üçlüsü, kendisinin onlarca yıldır üzerinde çalıştığı kendi tasarısının bir kopyası gibi gelmişti ona, bu nedenle yapıtını daha başlamadan bitiren Broch'a karşı kuşkucu bir yaklaşımı vardı. Musil bu konuda ince ayrıntılara girmezdi, Broch hakkında iyi bir şey söylediğini de hiç duymadım. Neler söylediğini anımsamıyorum, bunun nedeni belki de her ikisine değer verdiğimden zor bir konumda bulunmamdı. Tartışmalar bir yana, aralarındaki gerilime bile dayanamazdım. Yazma işini güçleştiren, popüler olmak, ya da anlık başarı için yazmayan birkaç kişiden ikisi olduklarına kuşkum yoktu. Bu, o zamanlar benim için yapıtlarından da önemliydi.

Bu üçlünün bir grup olarak kabul edildiğini duymak, Musil'e garip bir duygu vermiş olsa gerekti. Kendi yapıtının önemini öven biri, ken-

di görüşüne göre yapmak istediklerinin karşıtını simgeleyen Joyce'un adını aynı anda anarsa, bu birine nasıl inanabilirdi? O dönemde Zweig'dan Werfel'e dek birçok popüler yazarın okurlarının varlığından bile haberli olmadıkları Musil övüldüğünde, kendisine uygun olmayan biriyle karşılaştığını düşünüyordu. Dostları ona birinin *Niteliksiz Adam*'ı göklere çıkardığını ve kendisiyle karşılaşmaya can attığını söylediğinde, Musil'in ilk sorusu şu olurdu: "Başka kimi göklere çıkarıyor?"

Alınganlığı sık sık eleştirilirdi. Bu alınganlığın kurbanı olacağımı bildiğim halde, onu vargücümle ve elbet inanarak savunmak isterdim. Bitirmeye kararlı olduğu büyük yapıtını yaratma çalışmalarına dalmış bulunuyordu. İki anlamda, hem ölümsüz hem de tamamlanmamış bir yapıt olarak kalma açılarından sonu gelmez bir kitap olacağını bilemezdi. Bütün Alman edebiyatında, onun yapıtıyla kıyaslanabilecek hiçbir çalışma yoktur. Avusturya İmparatorluğunu bir romanın sayfalarında mezardan çıkarmaya kim kalkışabilirdi? Bu imparatorluğu, halklarıyla değil de, can evinden anlamaya, anladığını sanmaya kim yanaşabilirdi? Burada, bu yapıtın içerdiği bütün zenginlikleri söylemeye başlayamam bile. Ancak bu çökmüş Avusturya İmparatorluğunun kendisi, herkesten çok kendisi olduğunun bilincinde olması, hiç kimsenin bir türlü anlamadığı dokunaklılığını çok özel bir şekilde haklı çıkarıyordu. Bu benzersiz malzemenin, bizzat kendisi olan bu malzemenin itilip kakılmasına izin mi verecekti? Onu lekeleyecek ve saydamlığını bozacak herhangi bir karışıklığa düşülmesine göz mü yumacaktı? Malvolio'da saçma görünen, bir kimsenin alınganlığı konusu, bir insanın içinde taşıdığı ve ortaya çıkarıncaya dek ancak alıngan olmakla koruyabileceği özel, son derece karmaşık, müthiş gelişmiş bir dünyayla ilgili olunca saçma değildi.

Onun alınganlığı yalnızca gölgelenmeye, aşağılanmaya karşı bir savunmaydı. Yazma işinde açıklık kişinin bir kez öğrenip bir daha asla tekrar etmeyeceği mekanik bir tutum değildi; her seferinde yeniden, yeniden öğrenilmesi gerekiyordu. Bir yazarın kendisine, ben bunu böyle istiyorum, başka şekilde değil, diyebilme gücü olmalıydı. Ve

yazdığını istediği şekilde sürdürmek için, bütün zararlı etkileri kendisinden uzak tutacak ölçüde katı olmalıydı. O ana dek kavranmış olan dünyanın uçsuz bucaksız zenginliğiyle bu dünyaya girmek isteyen sayısız şey arasındaki gerilim korkunç büyük bir gerilimdi. Yalnızca bu dünyayı kendisinde barındıran kişi neyin reddedilmesi gerektiğini bilirdi, ve başkalarının, özellikle de kendi içlerinde hiçbir dünya barındırmayanların yakın geçmişteki yargıları, hiç önemli değildi.

Bu alınganlık onun yanlış türden gıdalara tepki göstermesine yol açıyordu. Şunu belirtmek gerekir ki, belli bir konuda öne çıkmış, tanınmış olmak da, böyle bir ün de onu taşıyan kişinin doğru yönde ilerlemesi için sürekli beslenmek durumundaydı. Artan bir ün, yalnızca bu ünün belirleyeceği türden bir gıda ile kendine özgü bir biçimde beslenmeyi gerektirirdi. Böylesi zenginlikte bir yapıt ortaya çıkma sürecindeyken, yapılacak en iyi şey, alıngan olmakla tanınmak, böyle bir ün yapmaktı.

Daha sonra kişi, alıngan olması sayesinde kendisini korumuş olan kişi öldükten ve adı her pazar tezgahında kokmuş bir balık kadar çirkin ve şişmiş bir şekilde sergilenmeye başladıktan sonra, bırakınız saman altından su yürütenler ve çok bilmişler gerekli davranış biçimleriyle ilgili kuralları koysunlardı, bırakın alınganlığı anıtsal bir değer olarak yüceltsinlerdi. Her şeye karşın yapıt ortada olacaktı o zaman, artık kimse çalışmanın ilerlemesine köstek olamazdı, ve bütün bu insanlar her şeye soktukları burunlarıyla, tek bir iz bırakmaksızın sinsice yok olacaklardı.

Bazıları, Musil'in günlük konulardaki çaresizliğini ayıplıyordu. Musil'in değerinin farkında olan ve onu incitmekten sakınan Broch'a ilk kez Musil'den söz ettiğimde, "Bir kâğıt imparatorluğunun kralı o," demişti. Musil'in yalnızca yazma masasının başında oturduğunda insanların ve şeylerin efendisi olduğunu, aksi halde, günlük yaşantısı içinde şeylere ve koşullara karşı savunmasız, şaşkın, başka insanların yardımına bağımlı bulunduğunu anlatmak istiyordu. Musil'in para işlerinden anlamadığını, hatta, paraya dokunmaktan bile nefret ettiğini

herkes biliyordu. Hiçbir yere yalnız başına gitmek istemezdi; karısı hemen hemen hep yanında olurdu, tramvay biletlerini alan, bir kafede hesabı ödeyen hep karısıydı. Üzerinde para taşımazdı, elinde tek bir madeni ya da kâğıt para görmüş değildim. Belki de para ondaki sağlık anlayışıyla bağdaşan bir şey değildi. Para düşünmeyi asla kabul etmezdi, bu onu sıkar ve üzerdi. Karısının parayı ondan sinek kovar gibi uzak tutmasından hoşnuttu. Paranın değerinin düşmesi nedeniyle elindekini avucundakini yitirmişti, mali durumu çok kötüydü. Kaynakları üstlendiği işi yürütmesine zar zor olanak tanıyacak noktadaydı.

Viyana'ya döndüğünde bazı dostları *Niteliksiz Adam* üzerindeki çalışmalarını yürütmesini olanaklı kılmak amacıyla Musil Derneği diye bir dernek kurdular. Üyeleri aylık katkılarda bulunmakla yükümlüydüler. Katkıda bulunanların bir listesi Musil'deydi, kimin ne verdiği ve bunların düzenliliği konusunda sürekli ona bilgi verilirdi. Böyle bir derneğin varlığının onu utandırdığını sanmıyorum. Haklı olarak bu insanların, yaptıkları işin farkında olduğuna inanıyordu. Yapıtına katkıda bulunma fırsatının kendilerine verilmesinden onur duyuyorlardı. Hatta, daha fazla insan derneğe katılsaydı daha iyi olurdu. Ben hep onun bu Musil Derneğini, üye olmanın büyük onur getirdiği bir tür gizli dernek olarak gördüğünü sanmışımdır. Aşağılık olarak nitelendirdiği birinin üyeliğini engeller mi acaba diye sormuşumdur kendi kendime. O koşullarda, *Niteliksiz Adam* üzerindeki çalışmalarını sürdürmesi için parayı yüceltilmiş bir horgörüyle karşılaması gerekiyordu. Hitler Avusturya'yı işgal ettiğinde, oyun bitti; Musil Derneği üyelerinin çoğu Yahudiydi.

Musil, yaşamının son yıllarında, İsviçre'de müthiş bir yoksulluk içinde yaşarken, parayı horgörmesinin bedelini ağır ödedi. Onun o üzücü durumunu düşünmek benim için çok acı verici olsa da, farklı bir durum içinde olmasını istemezdim. Paraya olan ve artık estetik eğilimler taşımayan büyük burunlu horgörüsü, para kazanma yönünde —yetenek demeye insanın dili varmıyor gerçi ama— hiç bir yeteneğinin bulunmaması bana öyle geliyor ki, onun özünü oluşturuyordu. Parayı sorun etmiyordu, parasızlığa karşı savaşma isteği duy-

muyordu, ve ondan hiç söz etmiyordu. Paranın başkaları için ne anlama geldiğini çok iyi bilmekle birlikte, kendi yaşamı için taşıdığı anlamı yokumsamaktan gurur duyuyordu.

Broch da Musil Derneğinin bir üyesiydi ve ödeneklerini düzenli olarak veriyordu. Bunu başkalarından öğrendim, kendisi hiç sözünü etmedi. Musil'in onu bir yazar olarak kabaca bir kenara itmesi —Musil bir mektubunda *Uyurgezerler* üçlüsünü *Niteliksiz Adam*'dan çalmakla suçlamıştı onu— Broch'u ürkütmüş olsa gerekti, Musil'i "kâğıt imparatorluğu kralı" olarak nitelendirdiği için onu suçlamak da güçtü. Bu ironik nitelendirmenin bana göre pek bir değeri yok. Şimdi, ölümlerinden yıllar sonra bile, bu nitelemeyi kabul etmemem gerektiğini düşünüyorum. Babasının ticari mirasından dolayı büyük güçlükler çeken Broch, tıpkı Musil gibi sürgünde yoksulluk içinde öldü. Kral olmadığı gibi olmaya istekli de değildi. *Niteliksiz Adam*'da, Musil kralın ta *kendisiydi*.

Aynası Olmayan Joyce

1935 YILINA buzlar ve kayalar ortasında adım attım. Çok güzel buz giysilerine bürünmüş, Val Onsernone'nin tepelerinde, Comologno'da, birkaç hafta boyunca Wladimir Vogel ile yeni bir opera üzerinde çalışma çabası içine girdim. Kuşkusuz böyle bir işe girişmek benim için aptalca bir şeydi. Bir besteciye boyun eğme, onun gereksinimlerine uyarlanma fikri hiç bana göre değildi. Vogel bunun tümüyle yepyeni bir opera olacağını, besteciyle libretto yazarının işlevlerinin eşit olacağını söylemişti. Bunun olanaksız olduğu ortaya çıktı: Vogel'e yazdıklarımı okudum, sabırla dinledi, ama ben, onun büyük adam havalarında başını sallayarak ve "Güzeel," diyerek yazdıklarımı onaylaması, sonra da "Hep böyle devam et," şeklindeki yüreklendirici sözleri eklemesi karşısında kendimi hakarete uğramış hissediyordum. Tartışsaydık, çok daha iyi olacaktı benim için. Onaylaması ve yüreklendirme sözcükleri, bu opera için duyduğum hevesi yok etti.

Notlarımdan bazılarını sakladım; işbirliğimizden hiçbir sonuç elde edilemezdi. Comologno'dan ayrılırken, Vogel, kuşkusuz benden tek bir dize daha almayacağını hissederek, bir tane daha "Hep böyle devam et," tümcesiyle beni onurlandırdı. Bu opera için artık yazmayacağımı söylemeye utandım — hevesimin sönmesine nasıl bir gerekçe öne sürebilirdim ki? Yaşamımda bir kez daha yaşadığım o şaşırtıcı durumlardan biriydi bu; "İnciten" ne olup bittiğini asla tahmin edemezdi gerçi ama, sonuçta gururum incinmişti. Belki de kendisini benden üstün gördüğünü nerdeyse belli belirsiz ele veren davranışlarda bulunmuştu. Ama kendimi bir başkasının buyruğu altına sokacaksam, bunu kendi özgür irademle yapmalıydım. Ve boyun eğeceğim kişinin kim olacağına kendim karar vermeliydim. Kendi tanrılarımı seçmiştim ve kendisi gerçekten bir tanrı olsa bile, karşıma böyle bir niteliğe sahip olduğunu belirterek çıkanlardan uzak duruyordum; bu tür kişileri tehlikeli buluyordum.

Gene de Comologno'da geçirdiğim haftalar verimsiz olmadı. Güneşli bir kış gününde, *Kendini Beğenmişler Komedisi* oyunumu Vogel'e ve evlerinde kaldığım aileye açıkhavada okudum, Zsolnaylardakinden daha iyi bir dinleyici grubuyla da karşılaşmış oldum. O günden sonra ev sahiplerim bana karşı daha saygılı ve daha konuksever davrandılar; Viyana'ya dönerken, Zürich'e uğrayıp oyunu bir kez de onların evinde okumamı önerdiler. Bu tür toplantılar için güzel bir salonları vardı ve bütün aydınlar mutlaka gelirdi. Sonuçta Ocak ayında *Kendini Beğenmişler Komedisi*'ni ilk kez seçkin bir dinleyici karşısında okumuş oldum. James Joyce ile burada tanıştım.

İlk bölümü yapmacıksız bir Viyana şivesiyle okudum. Orada bulunanların çoğunun bu dili anlamayacağı hiç aklıma gelmedi, açıklayıcı bir giriş de yapmamıştım.

Ara verildiğinde, Joyce'la tanıştırıldım. "Ben," dedi kaba bir ses tonuyla, "usturayla traş olurum ve ayna kullanmam" — gözlerinin zayıf, nerdeyse kör olduğu düşünülürse, tehlikeli bir işti bu. Sanki kişisel olarak kendisine saldırmışım gibi düşmansı bir ses tonuyla söyledi bunu. Aynaların yasaklanması fikri, oyunun özünü oluşturuyordu; gözlerinin zayıf olması nedeniyle bu onu öfkelendirmiş olsa gerek diye düşün-

düm. Bir saat boyunca, dilbilim alanındaki büyük ustalığına karşın anlamadığı Viyana şivesiyle karşı karşıya kalmıştı. Yalnızca tek bir sahnede tam anlamıyla Almanca konuşuluyordu, işte ayna karşısında traş olma konusunu ancak burada yakalamış olsa gerekti. Olumsuz bir anlatım taşıyan görüşü, buradan kaynaklanıyordu.

Anlaşılan bir dilbilimci olmasına karşın Viyana şivesini anlayamamasından kaynaklanan sıkıntısı, anlayabildiği ve aynaların kaçınılmaz olduğu fikrini işleyeni o tek sahnede öfkeye dönüşmüştü. Ahlâki nedenlerle karşı koyduğu anlaşılan bu bölümü, üstüne alınmış ve *kendisinin*, tıraş olurken aynaya gereksinim duymadığına, ustura kullanmasına karşın gırtlağını kesme tehlikesi bulunmadığına beni inandırma çabasıyla tepki göstermişti. Erkeklik gururunun bu şekilde öfkeyle dışavurulması, oyunun bir sahnesi gibiydi. *Bu* oyunla onu rahatsız etmem ne büyük bir ahmaklık, diye düşündüm. Okumayı istediğim bu oyundu, ama bana evini açanları uyarmalıydım. Oysa ben, Joyce'un ev sahibimin çağrısını kabul etmesine sevinmiştim ve aynalarımla ne büyük bir pot kırdığımı ancak artık çok geç olduktan sonra anladım. Onun "ayna kullanmam" sözleri bir savaş ilânıydı. Gariptir, onun bu elinde olmaksızın dışavurduğu ve kendisini benim gözümde küçülten duyarlılığından ben utandım. Okuma salonunu hemen terk etti; belki ayna oyununun aradan sonra da devam edeceğini sanmıştı. Dinleyicilerden biri her şeyden önce gelmesini bir onur olarak kabul etmemi söyledi, çok keskin bir görüş ortaya atmasının beklendiğini de sözlerine ekledi.

Birkaç seçkin kişiye daha tanıtıldım, ancak ara uzun değildi, havayı yoklayamadım. İnsanların merak duydukları, hâlâ da duymakta oldukları ve henüz bir karara varmadıkları izlenimini edindim. Kısa bir süre sonra *Körleşme* adını alacak olan romanımdan "İyi Bir Aile Babası" bölümünü seçmiştim. Viyana'da gerek küçük gerek büyük gruplara yaptığım okumalarda sık sık bu bölümü seçmiştim, genel olarak bilinen ve çok okunmuş bir kitabın ayrılmaz bir parçasıymış gibi bu bölümün beğenileceğinden emindim. Ama genel okura göre bu kitap henüz varlık kazanmamıştı, Viyana'da ondan yer yer söz ediliyordu gerçi ama, burada dinleyenlere tümüyle yepyeni bir şeyin şaşırtıcılığıyla sunuluyordu.

Daha son tümceyi okumamıştım ki, smokinler kuşanmış olarak gelmiş bulunan Max Pulver, kapalı kutunun açılmasıyla fırlayan kukla gibi ortaya çıktı ve neşe içinde, "Sadizmin gece uygulananı biraz hoştur hani!" deyiverdi. Bunun üzerine büyü bozuldu, herkes hoşnutsuzluğunu dile getirmek üzere boşandı. Konuklar bir süre kaldılar, çoğuyla tanıştım, hepsi de kendilerine özgü anlatımlarıyla özellikle ikinci bölümün onları ne kadar rahatsız ettiğini söylediler. Daha nazik tipler, tümüyle yeteneksiz olmayan ancak birinin yolgöstericiliğine gereksinimi bulunan genç bir yazar olarak beni bağışladılar.

Kendisine büyük saygı duyduğum fizikçi Wolfgang Pauli bunlardan biriydi. Bana, fikirlerimin alışılmıştan farklı olduğu yönünde iyi niyetli küçük bir nutuk çekti. Sonra biraz daha ciddi bir havayla, kendisinin beni dinlediğini, dolayısıyla şimdi benim onu dinlemem gerektiğini söyledi. Onu dinlemediğim doğru, dolayısıyla söylediklerini yineleyemiyorum, ama kulaklarımın ona tıkalı olmasının nedenini asla tahmin edemezdi: elbet yalnızca görünüşte, bana Franz Werfel'i anımsatmıştı ve Werfel'in tam bir yıl önce bana çektirdikleri nedeniyle benzerlik kaçınılmaz olarak beni sarsmıştı. Ama Pauli'nin konuşma biçimi tümüyle farklıydı, düşmansı değil, dostçaydı; sanıyorum —yanılmış da olabilirim— beni Jungcu çizgide eğitmeye çalışıyordu. Dinlemem konusundaki uyarısından sonra kendimi toparladım. Sözlerini sonuna dek gözle görülür bir dikkatle dinledim, hatta, ilginç gözlemlerinden dolayı ona teşekkür bile ettim, çok iyi durumda birbirimizden ayrıldık. Birinci sırada, akustik maskelerimin bütün gücünü yakından hissedecek bir noktada oturan Bernard von Brentano, sıkkın görünüyordu. Tekdüze sesiyle söylediği tek tümce, "Böyle kalkıp bütün bu insanların karşısında oyunu canlandırmak hiç bana göre değil," oldu. Karakterlerin canlılığı sinirine dokunmuştu, beni bir teşhirci olarak görmüştü ve teşhircilik onun o ketum yapısına uygun değildi.

Davetliler birer birer bana olumsuz görüşlerini söylemek üzere tanıştırılmanın sıkıntısını yaşadılar; bunlardan pek çoğu ünlü olduğundan, olay bir tür açık mahkemeye döndü. Hepsi de orada olduğunu göstermeyi önemli sayıyordu, bu yadsınacak bir durum olmadığına gö-

re, hoşnutsuzluğunu kendilerine özgü yollarla dile getirme hakkını kullanıyordu. Salon doluydu; burada anılabilecek pek çok ad vardı; içlerinden birinin bile halen hayatta olduğunu bilsem, adını burada belirtir, en azından vaktinden erken verilmiş bir onaydan dolayı duyabileceği suçluluğu giderebilirdim. Bana acıyan ev sahibi sonunda adını unuttuğum bir grafik sanatçısının yanına götürdü beni ve giderken, "Gelin," dedi, "Onun söyledikleri hoşunuza gidecek." Ancak o zaman gecenin tek olumlu tümcesini duydum. "Bana Goya'yı anımsatıyor," dedi sanatçı. Ama bu avuntuya gerek yoktu, ne sevindirdi beni ne de üzdü, burada salt adil olmak uğruna sözünü ediyorum. *Komedi*'mdeki karakterlerle dopdoluydum, kendimi müthiş güçlü hissediyordum, onların acımasızlığı, onların —başka nasıl söyleyeceğimi bilemiyorum— hakikatleri beni güçlendirmişti; bu tür okumaların ardından her zaman duyduğum gururu ve mutluluğu duyuyordum. Bana yöneltilen bütün eleştiriler bu duyguyu yoğunlaştırmaktan başka işe yaramıyordu; kendimden her zamankinden fazla emindim, bu duyguma, saçma görüşüne karşın Joyce da katkıda bulunmuştu.

Gecenin hayli geniş bir zamana yayılmış bulunan tanışma-konuşma faslında, hava ısındı. Önceden dinlemekle yetinenlerin bile dilleri çözüldü, kendilerinden öyle bir söz ettiler ki, sonunda herkesin ilgisini çeken konuklar arasına katıldılar. Aralarında en çarpıcı olanı, aramızdaki tek smokinli erkek olması ve sadistliğim hakkında yumurtladığı cevherle kendisini zaten diğerlerinden ayırmış ve öne çıkmış bulunan Max Pulver'di. Herkesin ilgisini çeken, birkaç gizli ve özel olay anlatıyordu. Bir yazar olarak bu seçkin topluluk için pek fazla bir anlam taşımıyordu, ama bir süredir el yazısından kişilik saptama işine merak salmıştı. Yeni yayımlanmış olan *El Yazısının Simgeciliği* adlı kitabı çok tartışılıyordu; Klages'den bu yana grafoloji konusunda yazılmış en önemli kitap olduğu söyleniyordu.

Görüşünün alınması amacıyla kendisine kimin el yazısının verildiğini bilip bilmediğimi sordu. Hiç bilmiyordum, ama o dönemde el yazısından kişilik belirleme konusu ilgimi çekiyordu, dolayısıyla sorusunun yanıtını merak ettiğimi belli ettim. Beni fazla merakta bırakmadı;

herkesin duyabileceği bir sesle, "siyaset dünyasının tanınmış bir üyesi," gibi bir şeyler söyledi.

"Aslında söylememem gerek," diye sürdürdü konuşmasını, "ama gene de söyleyeceğim. Evimde Goebbel'in ve Göring'in elyazı örnekleri var, dahası da var hatta. Evet, birinin yazısı daha var, kim olabileceği aklınızdan bile geçemez, ama büyük bir sır bu. Himmler görüşümü almak üzere bana gönderdi bunları."

Öylesine etkilenmiştim ki, okumamı falan unutup, "İncelemenizin sonuçları ne peki?" diye sordum.

Röhm'ün iktidarı devirme girişimi üzerinden altı ay geçmişti. Hitler iki yıldır iktidardaydı. Sorumdaki saflık, onun açıklamalarındaki çocuksu gururla çakışıyordu. Sorumu yanıtlarken, ses tonunu hiç değiştirmeksizin, böbürlenerek değil de, rahat bir havayla, nerdeyse Viyana rüzgarları estirerek (bir süre Viyana'da yaşamıştı) konuştu:

"Çok ilginç sonuçlar var aslında," dedi özür diler bir havayla. "Size söylemek isterdim. Ancak güvenlik nedeniyle kesinlikle gizli tutacağıma söz verdim. Hani doktor gibi, anlarsınız."

Bu arada orada bulunan herkes andığı tehlikeli adlar karşısında dikkat kesilmişti. Evin hanımı da gruba katıldı. Olan bitenin farkındaydı, başıyla Max Pulver'i işaret ederek, "Bugünlerde başı bir derde girecek onun," dedi.

Bunun üzerine Pulver ağzını sıkı tutmasını pekâlâ bildiğini, yoksa ona bu yazıları göndermeyeceklerini açıkladı.

"Kimse ağzımdan tek harf alamaz."

Bugün, çözümlemelerinin sonucunu öğrenmek için o günkünden çok daha fazla şey verirdim doğrusu.

Çağrılanlar arasında C. G. Jung ve Thomas Mann da vardı, ikisi de gelmedi. Pulver kendisine Gestapo yazı örneklerinin çözümlenmek üzere verildiği konusunda Thomas Mann'a da böbürlenir miydi acaba diye düşündüm. Sığınmacılardan birkaçının da aramızda bulunması onu rahatsız etmedi. Salonda pek çok sığınmacı vardı: Bernard von Brentano'nın bu nedenle bu ülkede bulunduğu sanılıyordu, Schauspi-

elhaus'dan Kurt Hirschfeld da aramızdaydı. Hatta, onların varlığının, Pulver'in "vahiylerini" açıklamasında rol oynadığı izlenimini edinmiştim. "Sadizmini" suratına fırlatmak isterdim, ama fazla utangaç ve fazla ünsüzdüm.

Gecenin asıl yıldızı, evin hanımıydı. Joyce ile dostluğu herkesçe biliniyordu. Ünlü olup da onun evine gelmeyen bir yazar, ressam ya da besteci nerdeyse yoktu. Zeki bir kadındı, onunla konuşulabilirdi, bu tür kişilerin kendisine söylediklerini anlardı, onlarla önyargılarda bulunmaksızın konuşabilirdi. Düşlere merak salmıştı; bu da onu Jung'a yaklaştırıyordu, hatta, Joyce'un bile bu hanıma bazı düşlerini anlattığı söyleniyordu. Comologno'da kendisine bir ev yaptırmıştı, burası sanatçıların gidip çalışabileceği bir sığınaktı. Kadınsı yönü ağır basıyordu, kendi utkusunu artırma hesaplarıyla yapmıyordu yaptıklarını. Onu içimden, bu tür ilişkilerde böbürlenme, açgözlülük ve içkiyle egemenlik kuran o akılsız gürültücü Viyanalı kadınla kıyaslıyordum. Gerçi, onu daha iyi tanıyordum, yıllardır görüyordum, bir insanı uzun bir süre tanıyınca hakkında ne kadar çok şey öğrenmiş oluyormuşsunuz meğer! Gene de, onu o akşamın ev sahibesiyle kıyaslamaktan ve ikincisini övmekten rahatsızlık duymuyorum; ev sahibem halen yaşıyorsa, bu olumlu görüşlerim onu sevindirir umarım.

O akşam onun evinde, beni belki de okuduklarımı yarım yamalak anlamaları nedeniyle hoşnutsuzlukla dinleyen konukları arasında özgüvenimi yeniden kazandım. Daha birkaç gün önce, bir bestecinin hizmetine girmiş olmaktan utanç duymuştum. Ona saygı duymama karşın, beni kendisiyle aynı düzeyde gördüğüne kuşku duymamam için geçerli nedenlerim vardı. Bu kadının Val Onsernone'daki evinde suçlanacak kimse olmamasına karşın bunun bir aşağılanma olduğu duygusuna kapıldım. Şimdi, aynı kadın, Zürich'teki köy evinde, benim için büyük anlam taşıyan son çalışmalarımı, birçoğuna hayranlık duyduğum insanlar karşısında okuma ve tümüyle kendime ait olan ve bütün gücüm ve inancımla siperlerime çekilmeme yol açan bir yenilginin acısını çekme fırsatı verdi.

İyiliksever

JEAN HOEPFFNER, en çok okunan Alsas gazetelerinden *Strassburger Neueste Nachrichten*'in sahibiydi. Gazete, Almanca ve Fransızca olarak yayımlanıyordu, kimseye saldırmaz, hiçbir yılanın kuyruğuna basmazdı. Alşas'ta gerekli bütün haberleri verir ancak ekonomi sayfaları dışında, bölgesel ilgi alanları dışında kalan konulara değinmezdi. Strasbourg'da bu gazeteye abone olmayan yoktu, en çok satılan gazeteydi, nereye gitseniz onu görürdünüz. Kamçılayıcı, harekete geçirici bir içeriği yoktu, kültür sayfaları, son derece sıradandı; bu gibi konulara ilgi duyanlar büyük Paris gazetelerini okurdu.

Matbaa ve bürolar Blauwolkenstrasse (rue de la Nuée Bleue) üzerindeki binanın arkasındaydı ama baskı makinalarının gürültüsü önde de arkada da bütün odalarda duyulurdu. Jean Hoepffner burada oturmuyordu, ama üçüncü katta kente konuk gelen dostlarına kiraladığı iki odalı bir dairesi vardı. Tıklım tıklım eşya doluydu burası, çünkü bit pazarlarından ucuza mal alma gibi bir tutkusu vardı. İyi bir parça bulduğunu sandığında müthiş sevinir ve hemen bunu artık kendi özel bit pazarı olan, ancak hiçbir şeyin satılık olmadığı konuk dairesine yerleştirirdi. Bu dükkana ancak burada kalma ayrıcalığına sahip dostlar gelirdi, Jean Hoepffner'in parlak gözleri açılıp da, büyük bir iştahla ve kesinlikle övdüğü bir şeyin üzerine çakıldığında, kimse ona hakikati, yani o şeyi hiç beğenmediğini söyleyemezdi. Yalnızca gülümser, onun sevincini paylaşır ve elinizden geldiğince çabuk konuyu değiştirirdiniz.

İnsan burada benim yaptığım gibi birkaç hafta kaldı mı, her gün, bu sorunla uğraşmak durumundaydı, çünkü halen bu dairede bulunan büyük eşya yığınından başka yeni parçalar gelirdi; hemen hemen her gün, yeni bir şeyle, genellikle küçük bir parçayla kapıda belirirdi Jean; birbiri ardına yeni ve şaşırtıcı parçalar getirmekle konuğunun dairesinde daha rahat edeceğini sanıyor gibiydi. Odalar doluydu, yeni eşya için yer bulmak hiç kolay değildi, ancak o her şeye yer buluyordu. Zevkime böylesine uymayan bir yerde oturduğumu sanmıyorum; herş ey toz

içindeydi, hiçbir şey kullanılmıyordu; ev her gün temizleniyordu gerçi ama, gariptir, her şeyin üzerinde bir tabaka küf bulunuyordu, ancak bu tümüyle simgesel bir küftü her halde, çünkü yakından baktığınızda evin büyük bir titizlikle temizlenmiş olduğunu görüyordunuz; küflüymüş izlenimi, tümüyle nesnelerin yapısından ve bu nesnelere küften başka hiçbir şeyin uymamasından kaynaklanıyordu.

Yattığım ve kahvaltımı yaptığım bu odalarda çok sevimli konuşmalar gerçekleşiyordu. Bay Hoepffner, sabahları ikinci kattaki bürosuna gitmeden önce beni görmeye ve kahvaltıda bana eşlik etmeye uğrardı. Tekrar tekrar okuduğu, okumaya doyamadığı birkaç sevdiği yazar vardı, onlardan söz etmeye bayılırdı. Özellikle bütün kitaplarını okuduğu Adalbert Stifter vardı örneğin; söylediğine göre, diğerlerine göre daha çok sevdiği öykülerinden bazılarını, yüz kez okumuştu. Akşamları bürosundan evine gittiğinde, Stifter'ine kavuşmak için can atardı. Bekardı, köpeğiyle yaşıyordu; yıllardır ona hizmet eden yaşlı bir Alsaslı kadın yemeklerini yapıyor, ev işlerini görüyordu. Gereksiz şeylerle zamanını yitirmiyordu; nazik hizmetçisinin kendisi için hazırladığı yemek hoşuna gidiyordu, yemekte şarabını içiyor, bir süre köpeğiyle oynadıktan sonra yere göğe sığdıramadığı Stifter'ini eline alıyordu. Bu yazar hakkında konuşurken, zaman zaman getirdiği çer çöpten konuşurken olduğundan daha coşkuluydu. Ama antikalarıyla Stifter arasında kendisinin de yadsımayı aklından geçirmediği üzere hiçbir bağlantı yoktu.

Bir keresinde neden hep aynı şeyleri okuduğunu sordum ona. Soruyu yanıtlamayı reddetmedi, ama şaşırdı. Başka okunacak ne vardı ki? Çağdaş yazarlara dayanamıyordu, her şey karamsardı bu kitaplarda, umutsuzluk egemendi, tek bir iyi insanla karşılaşılmıyordu. Bu doğru değil, diyordu, hayatı tanıyordu, iş yaşamında birçok insanla karşılaşmıştı, hiçbir zaman kötü birine rastlamamıştı. İnsanları oldukları gibi görmeliydiniz ve onlara haksız yere kötü niyetle yaklaşmamalıydınız. Bunu en açık şekilde gören tek yazar Stifter'di, Jean Hoepffner bunu keşfettiğinden beri bütün yazarlar onu sıkmış ya da resmen başını ağrıtmıştı.

Başlangıçta başka hiçbir şey okumadığı izlenimini edindim. Ama bu doğru değildi, çünkü en azından Stifter kadar sık okuduğu bir başka sevdiği kitabın daha bulunduğu ortaya çıktı. Şaşıracaksınız belki ama, dedi bana — adı ağzından çıkarmadan önce özür dileme gereği duymuş gibiydi. Kötü insanlar bulunsaydı, dünyanın hali ne olurdu, biliyoruz her halde diye bir açıklamada bulundu. Elbet hayali bir deneyim olacaktı bu ama, kötü insanların bulunduğu bir dünyayı yaşamaya da gereksinimimiz vardı. Kendisi böyle bir deneyim yaşamıştı. Aslında bu kitabın çizdiği tablonun tümüyle gerçekdışı olduğunu biliyordu ama öylesine güzel yazılmıştı ki, insan onu okumak, hatta tekrar tekrar okumak zorunda kalıyordu. Tıpkı insanların böyle bir dünyada yaşamadıklarının hazzını tatmak, ya da diyelim gerçek dünyaya dönmek amacıyla cinayet romanları okuması gibi o Stendhal'in *Parma Manastırı* kitabını okuyordu. Stendhal'in benim çok sevdiğim Fransız yazarı olduğunu söyledim, onu bir usta olarak görüyor ve ondan bir şeyler öğrenmeye çalışıyordum. "Ondan öğrenmek mi?" dedi. "Öğreneceğiniz tek şey dünyanın neyse ki öyle olmadığı gerçeğidir."

Parma Manastırı'nın bir başyapıt olduğunu kabul etmişti, ama bu, *kötülükten caydırma* başyapıtıydı, buna öylesine içten inanıyordu ki, karşısında kendi düşüncemi savunmaya utandım. Neden bilmiyorum, karşısında içtenlikle kendimden söz etmeye başladım ve çok geçmeden ona yazdıklarımı anlatmaya başladım. *Kant Yanıyor*'un öyküsünü anlattım ona, ilgiyle dinledi. "*Bu Parma Manastırı*'ndakinden de daha iyi bir caydırma gibi geliyor bana," dedi. "Ben hiçbir zaman okumayacağım. Ama böyle bir kitabın bulunması iyi bir şey. İyi bir etki yaratacak. Onu okuyanlar bir karabasandan uyanırcasına ayılacak ve gerçekliğin farklı olduğuna şükredecekler." Ancak neden hiçbir yayınevininin, hatta elyazmasından saygıyla söz edenlerin bile kitabı basmaya cesaret etmemelerinin nedenini anlamıyordu. Böyle bir kitabı yayımlamak cesaret isterdi, bu da her yerde kolayca bulunan bir şey değildi.

Sanıyorum bana yardım etmek istedi ve bu arzusunu kusursuz bir ustalıkla gizlemeyi başardı. Kendisi böyle bir kitabı okumayacaktı, anlattıklarımdan bu sonucu çıkarmıştı. Ama dostumuz Madame Hatt'tan

henüz hiçbir kitabımın yayımlanmadığını duymuştu; nerdeyse otuzuna gelmiş bir yazar için büyük bir talihsizlikti bu. Kitap ona göre olmadığından, böyle bir romanın varlığı için eğitsel bir gereklilik uydurmuştu: caydırıcılık. Aynı konuşma sırasında hiç çekinmeden, kitaba inanan iyi bir yayımcı aramamı önerdi. Sonra kendisi, yani Jean Hoepffner yayıncının zarar etmesi halinde bu zararı karşılamayı garanti edecekti. "Ama," diye karşı çıktım, "hiç kimsenin kitabımı okumak istememesi olasılığı da var."

"Olsun, zararı karşılayacağım," dedi. "Halim vaktim yerinde, bakacak çoluğum çocuğum yok." Çok doğal bir şey söylüyormuşçasına konuşuyordu. Çok geçmeden bunu yapmayı çok istediğine, bunun çok basit bir şey olduğuna beni inandırdı, aynı zamanda, dünyanın hiç de benim kitabımdaki gibi olmadığını, bu dünyada iyi insanların bulunduğunu da bana kanıtladı.

Viyana'ya döndüğümde anlatacak çok şeyim vardı. Gezim sırasında Comologno'ya, Zürih'e, Paris ve Strasbourg'a uğramıştım; olağandışı şeyler başıma gelmiş, eşsiz insanlarla karşılaşmıştım. Yaşadıklarımı Broch'a anlattığımda, kendisinden beklenmedik bir kararlılıkla yalnızca bir konuda, James Joyce ile tanışmam konusunda bana gipta ettiğini söyledi. Öte yanda benim bu tanışmadan sevinç duymam için hiçbir neden yoktu. Kabalıkla dile getirdiği —"Ben usturayla tıraş olurum ve ayna kullanmam"— sözleri, bana aşağılayıcı ve düşmansı gelmişti. Broch aynı görüşte değildi; ona göre bu sözler, okumamın bir yaraya parmak bastığını gösteriyordu. Joyce'un asla ahmak olmadığını ve o sözlerle kendini ele verdiğini savundu. Yoksa kaymak gibi anlamsız bir söz söylemesini mi yeğlerdim? Broch Joyce'un sözlerini evirdi çevirdi, çeşitli yorumlarını dile getirdi. Tümcenin çelişik niteliği ona ilginç gelmişti, bu çirkin ve hiç ilginç olmayan tümceyi bir kehanet gibi ele almakla suçladım Broch'u, bu görüşüme hiç duraksamadan katıldı; evet evet, tam anlamıyla bir kehanetti bu, Broch bunu söyledikten sonra yeni yorumlar aramayı sürdürdü.

Komedi Joyce'u rahatsız ettiyse, diye sürdürdü konuşmasını, bunu iyiye yormak gerek. Kuşkusuz anlamıştı bütün okuduklarımı; onun çapında biri Trieste'de o kadar uzun süre kalıp da Avusturya aksanlarını öğrenmez mi sanıyordum? Gezimle ilgili başka konuları anlatma girişimlerimi durmadan Joyce hakkında söyleyeceği sözlerle kesince —aklına söylenen tümcenin başka bir yorumu gelmiş oluyordu— Broch için Joyce'un bir örnek kişi, insanın yetişmek ve aşmak istediği ve kendisini hiçbir zaman tümüyle koparamadığı bir yazar olduğunu anladım. Kendisi son derece nazik biri olan Broch, Joyce'un acımasız öfkesi hakkında söylediğim hiçbir şeyi kabul etmiyordu. Acımasızlık gibi görünen bu davranışın geçirdiği sayısız göz ameliyatından kaynaklanabileceğini ve ciddiye alınmaması gerektiğini öne sürüyordu. Onu, Broch'u asıl ilgilendiren, Joyce'un sahip olduğu ünü büyük bir özgüvenle taşımasıydı; hiç kimsenin ünü onunki kadar seçkin ve kusursuz değildi. Broch da ancak bu türden bir ünü olsun isterdi, ve hiçbir şey onu Joyce tarafından fark edilmek kadar mutlu edemezdi. Yıllar sonra Joyce ile uzaktan da olsa kıyaslanabilecek bir yapıt ortaya koyma umudu, Broch'un *Vergilius' un Ölümü* yapıtının konusunu oluşturmasında büyük rol oynayacaktı.

Gene de, ona Jean Hoepffner'den söz ettiğimde çok sevindi, yaptığı öneriye benim kadar şaşırmadı. Stifter'den başka bir yazarı nerdeyse okumamış, *Kant Yanıyor'* u birkaç sayfa okuduktan sonra ürküntüyle bir kenara koyacak biri, bu kitabın yayımlanması masraflarını karşılamayı önermişti. "Bir kez yayımlansın hele," dedi Broch, "kitap kendi yolunu çizer. Belki unutulamayacak denli keskin, korkunç bir roman. Okurunun karşısına bu kitapla çıkmak iyi mi olur, kötü mü, bilemiyorum. Ama kuşkusuz dostun güzel bir iyilik yapıyor. Önyargısına karşın kitabın basılmasına yardımcı oluyor. Bu onun asla anlayamayacağı bir kitap. Ama nasılsa okumayacak. Bunu gelecek kuşaklara yaranmak için de yapmıyor. Yalnızca senin yetenekli bir yazar olduğunu sezdi ve şu ya da bu nedenle kendisine Stifter'le böylesine hizmet eden edebiyata hizmet etmek istiyor. En hoşlandığım yönü de kendisini öne çıkarmıyor olması. Bir matbaanın ve gazetenin yöneticisi bu adam.

Bundan büyük bir alçakgönüllülük olur mu? Kolaylıkla bir yayıncı bulacaksın kendine.

Broch haklı çıktı, tam düşündüğü gibi olmasa da kitabımın yayımlanmasında yardımcı oldu. Birkaç gün sonra iki nedenle Viyana'ya gelmiş bulunan Stefan Zweig'la karşılaştı. Zweig burada dişlerini yaptırıyor ayrıca da Almanya'da İnsel Verlag'ın artık basamayacağı kitaplarını yayımlamak üzere yeni bir yayınevi kuruyordu. Sanıyorum hemen hemen bütün dişleri çekilmişti. Dostlarından Herbert Reichner hiç de fena olmayan *Philobiblon* adlı bir dergi çıkarıyordu. Zweig Reichner'in kendi kitaplarını yayımlamasına izin verdi, ayrıca vitrinlik birkaç güzel kitap bulmasını da istiyordu.

Dönüşümden kısa bir süre sonra Café İmperial'de Zweig'la karşılaştım. Arka odalardan birinde tek başına oturuyor, dişsizliğini gizlemek için elini ağzına tutuyordu. O durumda görülmek istememesine karşın başıyla işaret ederek beni masasına çağırdı ve oturmamı istedi. "Broch bana her şeyi anlattı," dedi. Joyce'la tanışmışsın. Kitabının giderlerini bu şekilde karşılayan biri varsa, arkadaşım Reichner'e önerebilirim romanını. Joyce'a da bir önsöz yazdırırsın. Böylece kitabın dikkati çeker."

Hemen bunun asla söz konusu edilemeyeceğini söyledim Zweig'a, Joyce'dan böyle bir istekte bulunamayacağımı, kendisinin elyazmasını görmediğini, nerdeyse kör olduğunu, böyle bir şeyi okumasının beklenemeyeceğini, ama sen ben kadar kolay okuyabilecek olsa bile ondan böyle bir lütuf isteyemeyeceğimi anlattım. Ayrıca hiç kimsenin kitabıma önsöz yazmasını istemediğimi, kitabın kendi başına ayakta durmasını istediğimi belirttim. Romanımın koltuk değneklerine gereksinimi olmadığını söyledim.

Bütün bunlar öylesine kaba ya da katı sözlerdi ki, ben bile ürktüm. "Sadece size yardım etmek istemiştim," dedi Zweig. "ama istemiyorsanız..." Eli gerisin geriye ağzına gitti, konuşmamız sona ermişti. Teklifini böylesine kesin bir şekilde geri çevirmekten dolayı hiçbir pişmanlık duymaksızın yoluma gittim. Gururumu korumuş ve hiçbir şey

yitirmemiştim. Bence olanaklı değildi ama, bu mümkün olsaydı bile, kitabımı —ne yazarsa yazsın— Joyce'un önsözüyle yayımlamak düşüncesi hiç hoşuma gitmedi. Bunu önerdiği için Zweig'ı ayıpladım. Ama belki de ve iyi ki, onu çok fazla ayıplamamış olmalıydım ki birkaç gün sonra Herbert Reichner Verlag'dan zarar garantisine işaret etse de önsözden söz etmeyen ve elyazmamı kendilerine göndermemi isteyen bir mektup aldığımda, Broch'a danıştım, göndermemi söyledi. Ben de gönderdim.

Bir İzleyici

ÖZGÜVENİMİN artması, ilk sonucunu, 17 Nisan 1935 günü Schwarzwald Okulunda bir okuma yapmam şeklinde kendini gösterdi.

Bayan Dr. Schwarzwald'ı görmeye giderdim, ama pek sık değil. Broch'la dostluğumu da borçlu olduğum Maria Lazar beni ona götürmüştü. Efsanevi eğitimci, müthiş bir konuşmacıydı; beni ilk gördüğünde, daha bebeklikten onun öğrencisiymişim ve sayısız kez ona yüreğimi açmışım gibi beni bağrına bastı. Ama ondaki bu taşkın dostça yaklaşıma karşın, ben, ufak tefek bir adam olan, belli belirsiz bir sakatlığı bulunan, bir bastona abanıp abanıp konuklarının bitmez tükenmez, Bayan Doktor'un daha da bitmez tükenmez gevezeliklerine hazır olduğunu belirtmek üzere bir köşeye oturan ağzı dili bağlı Dr. Schwarzwald'ı yeğlerdim. Kokoschka'nın bir portresinden dolayı okurun belki de görmüş olabileceği başı, Broch'un bir keresinde söylediği gibi bir ağaç kökünü andırıyordu.

Konukların kabul edildiği küçükçe oda, Bayan Dr. Schwarzwald'dan bile daha efsaneviydi, çünkü şu ya da bu zamanda burada oturmamış bir ünlü nerdeyse yoktu. Viyana'nın gerçekten büyük adamları, ünlü olmadan çok önce buraya mutlaka gelmişlerdi. Adolf Loos gelmiş, genç Kokoschka'yı beraberinde getirmişti; Schönberg de, Karl Kraus ve Musil de, daha birçok başka ünlü de buraya gelmiş

bulunuyordu. Yapıtları zamanın sınavından utkuyla çıkmış bütün bu insanların burada toplanmış olması ilginçtir. Ancak Bunlardan hiçbirinin de Bayan Dr. Schwarzwald'ın konuşmalarına özellikle ilgi duyduğu düşünülmemelidir. Bu hanıma hep çağdaş, liberal fikirleri olan tutkulu bir eğitimci gözüyle bakılmıştı; ancak konuşması karmakarışık bir sözcükler yığını olduğundan aydın konukları onu ilginç bulmak bir yana, düpedüz sıkıcı görüyordu. Tam anlamıyla bir tatlı belâ olarak kabul ediliyordu, ancak onun evinde karşılaşılan insanlar sıkıcı değildi ve hiçbir zaman aynı anda gereğinden fazla konuk bir arada bulunmazdı. Ben onları dinler, yakından izlerdim, kendilerini, sanki portreleri yapılmak üzere ressam karşısında poz veren insanlarmış gibi belleğime kazındılar. Belki de bir anlamda, bu insanlarla bu odada tanışan büyük portrecilerin rolünü ellerinden almıştım ve gerçekten de onların resimlerini yapmıştım.

Orada çok önemli kişiler olmuş olabilirdi, ama aralarında en unutulmaz olanı ağzını bıçak açmayan Dr. Schwarzwald'dı; ondaki o suskun ciddilik, karısının gevezeliğini ortadan kaldırıyor gibiydi. Sonra bir de insanın evin kalbi olduğunu hissettiği harikulade Mariedl Stiasny vardı; Dr. Schwarzwald'ın dostu olan bu kadın ona göz kulak oluyordu, yalnız ona değil okulun ve evin işlerine de o bakıyordu. Çok güzel, capcanlı bir zekâsı olan ne geveze, ne suskun, pırıl pırıl bir kadındı bu, kahkahası, o evde yaşayan ya da yalnızca girip çıkan herkes için bahar havası gibiydi. Eve şöyle bir uğradığınızda, onu orda öyle oturur görmezdiniz, her zaman için bir işi vardı, ama arada bir girer çıkar, kimin neye gereksinimi olduğunu denetlerdi, orada kim olursa olsun, aydınlar dünyasının hangi kralıyla tanışmakta olursanız olun, farkında olmaksızın Mariedly Stiasny'nin ortaya çıkıvereceği anı beklediğinizi hissederdiniz. Kapı açıldığında, herkes gelenin o olmasını dilerdi, korkarım bazılarımız, onun yerine kapıda İsa Peygamber görünseydi, azıcık düşkırıklığına uğramış olacaklardı. Broch'la yürütmüş olduğumuz o biraz da saçma "iyi" insan tartışmasında, akılalmaz bir şekilde, hiçbir kadını aklımıza getirmemiştik, çünkü ne o ne de ben tartışmamızı sona erdirecek olan bu kadından söz etmemiştik.

Beklenileceği üzere Fritz Wotruba uzun süredir Schwarzwald'ları ziyaret etmekteydi. Düzenli olarak gelir, hiçbir zaman uzun süre kalmazdı, ancak onu oradan çabuk uzaklaştıran Frau Dr. Schwarzwald'ın gevezelikleri değildi, karısı Marian'dan dolayı gevezelik dinlemeye alışıktı; fażla oturmamasının nedeni, onun gerçek vatanı olan Florianigasse'den pek uzak olmayan bu mahallenin sokaklarına olan tutkusu, bu yüzden duyduğu büyük sabırsızlıktı. Evlerde değil de sokaklarda, dışarlarda daha rahat ederdi o, zorunlu ziyaretini yaptıktan sonra bir daha gelmesini sağlamak da kolay olmuyordu. Hiç de yerinmeksizin Zürih'teki okumamda dinleyicilerin tümünün gösterdiği olumsuz tepkiden ona söz ettiğimde, "Bu insanlar Viyana dilini anlamaz," dedi, "Burada büyük bir okuma toplantısı düzenlemelisin" Onu *Komedi* 'ye çeken Viyana dilinin sesleriydi, dolayısıyla oyunu Viyanalılara okumamın şart olduğunu düşünüyordu.

Schwarzwald Okulundaki büyük salonu aklına koyan belki de Wotruba'nın becerikli karısı Marian olmuştur. Okumam bir okul etkinliği olarak görülmemekle birlikte, Schwarzwaldlar salonu bana vermeyi kabul ettiler. Geri kalan her şeyi Marian Wotruba düzenledi, hem de her şeyin kusursuz olması için vargücüyle çalıştı. Salon tıklım tıklım doluydu. Sezession ve Hagenbund'un bütün üyeleri değilse de çoğu, ressamlar, yontucular, birkaçını tanıdığım Neuer Werkbund mimarları oradaydı. Marian hepsiyle tek tek ve toplu olarak konuşmuş, onları koşullandırmıştı. Ama gelenler arasında onun alanı dışında bulunan ve benim için büyük anlam taşıyan yazarlar ve daha başka kişiler de vardı.

En çok değer verdiğim iki kişiden söz etmeliyim. Bunlardan biri Dr. Sonne diye andığım Melek Cebrail'di; bu onun yalnızca benim bildiğim ve şimdi burada ilk ve son kez açıkladığım gizli adıydı. Hiç kimsenin kendisini görmemesini sağlamayı beceriyordu ancak ben onun kılıcıyla korunmaktaydım. Diğeri karısıyla ve benim olduğu gibi onların da yakın dostları olan ve hayli zamandır büyük bir ustalıkla bu toplantının temellerini atmakla uğraşan Franz ve Valerie Zeis ile birlikte gelen Robert Musil'di. Musil'in varlığı, benim için iki ay önce Zürihte'ki toplantıda Joyce'un varlığından çok daha büyük anlam

taşıyordu. Joyce, hak ettiği bir ünün doruğundayken, daha yalnızca bir yıldır ciddi olarak okumaya başladığım Musil, bana en az onun kadar üne lâyık görünüyordu; üstelik, bana daha yakındı.

Zürih'te de aynı bölümleri okumuştum ama, burada sıralamayı değiştirmiş, romandan "İyi Bir Aile Babası" bölümüyle başlamış, *Kendini Beğenmişler Komedisi*'nin ilk bölümünü okuyarak bitirmiştim. Bu belki daha iyi bir sıralamaydı, ama farklı bir kabul görmemin tek nedeninin bu olduğunu sanmıyorum. Wotruba, Viyana yerelliğine bu okuma için seçtiğim bölümlerden daha uygun bir şeyin bulunmadığını söylemekte haklıydı. Ayrıca dinleyiciler daha fazlasını *beklediler*. Zürih'te ise ev sahiplerinden başka kimse adımı duymamıştı, tüm diğer konuklara göre tanınmamış, sıradan biriydim. Hepsi de kendilerine hiçbir açıklama yapılmaksızın o seslerin, o karakterlerin ortalıkta dolaştığı panayıra atılmış gibi olmuşlardı. Burada bir hayli kişi kim olduğumu biliyordu, ayrıca Marian, bilmeyenlere ballandıra ballandıra anlatmıştı. Zürih'te hepsi de aslında aynı anda konuşması gereken bu birbirinden çok farklı karakterler arasında çabuk çabuk gidip gelmek başımı döndürüyordu, dolayısıyla okuyan biri için olağan olan tepkileri ölçme ya da yakalama fırsatı bulamadım. Bunun sonucu olarak ancak daha sonra, her şey bittikten sonra anlama denen şeyden eser olmadığının farkına vardım.

Burada daha baştan, bir beklenti ve merakın varlığını sezdim, bu da sanki yaşamım bu okumaya bağlıymışçasına okumam yönünde yüreklendirdi beni. Korkunç "İyi Bir Aile Babası" sahnesi dehşet uyandırdı, Viyanalılar kapıcılarının ne denli gaddar olduğunu biliyorlardı; bu benim kapıcı portresini, toplu olarak izlemekte olan dinleyicilerimden hiçbirinin bu roman kişisinin gerçekliği konusunda kuşku duyma cesaretini gösterebileceğini sanmıyordum. Bu sahneden sonra *Komedi*, o felâket kapıcıdan bir kurtuluş gibi başladı ve yavaş yavaş kendi korkunçluğuna doğru ilerledi. Bu bölümde de izleyicilerden bazıları dehşete kapıldılarsa da, bu durumlarının sorumlusunun yazar değil de sunulan gerçeklikler olduğunu düşündüler. Yalnızca ev sahiplerinin yakın dostlarının hoşnutsuzluğuyla karşılaştım, beni öfkeyle azarlayan ve insanlıkdışı biri olmakla suçlayan tek konuksa, Karin Michaelis

adındaki Danimarkalı yazardı. O konuşurken, Frau Dr. Schwarzwald bile ilk kez sessizliğe büründü. Hiçbir şey söylemedi, dinlemeye hazırlıklı olduğum dostça gevezeliğini sunmak lütfunda bile bulunmadı. Onun suskunluğu, akşamın başarılı olduğunu gösteriyordu.

Zaten ben Dr. Sonne ve Musil'in varlığıyla dopdoluydum. Musil'in ikinci sırada tam karşımda oturduğunu görmüş ve tıpkı Zürih'te *Komedi*'nin okunmasından sonra Joyce'un yaptığı gibi "İyi Bir Aile Babası"ndan sonraki kısa arada kalkıp gidivereceği korkusunu duymuştum. Ama kalkmadı ve gitmedi; tersine, büyülenmiş görünüyordu. Her zamanki gibi kımıltısız, ama hafifçe öne eğilmiş durumda oturuyordu; başı, bana yönelmişti ancak şaşmaz özdenetimi sayesinde fırlatılması engellenen bir top güllesi izlenimi veriyordu. Kısa bir süre sonra öğrendiğim üzere, belleğime silinmemek üzere kazınmış olan bu izlenim, bir yanılsama değildi, ancak açıklamasını işittiğimde müthiş şaşıracaktım.

Yalnızca bu kez ikincil bir rol verdiğim Sonne, görünmez olmuştu. Onu bulamayacağımı biliyordum, dolayısıyla aramadım. Ama bu, benim için ilişkimizde belirleyici bir andı. Bir yılı aşkın bir süredir bana lütfettiği bütün o konuşmalarımızdan sonra, yazdığım bir şeyle ilk kez karşılaşıyordu. Ona yazdığım hiçbir şeyi göstermemiştim; bu konuda tek bir sözcük konuşulmamıştı gerçi ama, henüz bir kitabımın yayımlanmış olmamasından dolayı utanç duyduğumu ve yalnızca ondan, tanınmış olmaktan hiç hoşlanmayan ondan utanmadığımı, bu duygumu onun karşısında yitirmiş olduğumu hissediyordu. Bana bu konuda hiçbir şey sormadı, hiçbir zaman, "Broch'un bana sözünü ettiği romanınızı okumamı istemez misin?" türünden bir şey söylemedi. Söylemedi, çünkü, ancak kitap çıktıktan sonra, değişiklik yapmanın artık olanaksız olduğu bir durumda yazdıklarımı ona okutacağımı çok iyi biliyordu.

Ayrıca, müsfettemi onun yargısından *sakınmak* durumunda olduğumu da biliyordu, çünkü onun, yalnız ve yalnız onun tek bir sözcüğü, kitabı yok edebilirdi. Çok açık bir biçimde gördüğüm bu tehlikeyle ne romanı ne de iki oyunu karşı karşıya bırakabilirdim, bunu bir korkaklık olarak da görmüyordum, çünkü daha yayımlamayı bile beceremediğim bu üç yapıt, sahip olduğum tek şeydi. Bu varlıklarımı, herkese karşı

pekâlâ koruyabilirdim. Ama onun karşısında tümüyle savunmasız kalacaktım, çünkü güdüsel olarak, ama aynı zamanda bilerek isteyerek, onu kendimin ulu yetkesi konumuna yükseltmiştim, üç kitabın varlığının farkında olmaya, bunu bilmeye ne kadar gereksinimim varsa, böyle bir yetkeye de o kadar gereksinimim vardı. Ama şimdi gelmişti, ve garip ama, belki de aramızda olan bitenden dolayı, varlığından hiç ürkmüyordum.

Broch Viyana'da değildi, Anna ise ağır hasta olan kızkardeşi Manon'la uğraşıyordu. Bir yıl önceki aşağılamayı gerçekleştirenlerden hiçbiri orada yoktu. Nefretin pis kokusu hâlâ burnumda olmakla birlikte, Werfel'in, "Sen bu işi bırak!" sözleri bir kez olsun aklımdan geçmedi. Bu sözcükler, gelecekteki bütün yazılarıma, yazacağım her şeye yönelik bir sövgü niyetiyle söylenmişti; onları umursamama karşın, sözcükler, bir sövgü, bir lânet *rolünü oynuyorlardı*, çünkü sonuna dek inandığım *Komedi*'ye yöneltilmişlerdi. Hiçbir zaman ciddiye almadığım Zsolnay dünyası çok uzaklardaydı; burada, inandığım, geleceğin Viyanası olacağına kuşku duymadığım ve gerçek Viyana, asıl Viyana olarak gördüğüm olguyla karşı karşıyaydım.

Wotruba'nın peşine takılmış ayrılmaz bir grup olan ressamlar, alkışlarında cimrilik göstermediler, bu da okumamın bu duvarların dışındaki başarısına az katkı sağlamadı. Belki de *Komedi*'nin sonunda izleyicisiyle karşılaştığı izlenimini edinmemin nedeni, her şeyden çok onların alkışlarıydı. Sonradan bunun bir yanılgı olduğu ortaya çıktı, ama bağışlanabilir bir yanlıştı bu. Ben, ilk kez, *Komedi*'nin anlaşılmış olduğu ve hedef olarak seçtiği kuşak üzerinde bir etki yaratabileceği duygusuna kapıldım.

Okuma bittiği an, Musil yanıma geldi ve her zamanki ciddi tavrını takınmaksızın, bana sıcak gibi görünen bir havayla birkaç söz söyledi. Kafam karışmıştı, sarhoş gibiydim. Bana yüzü, sırtı değil, yüzü dönüktü. Yüzünü benimkinin çok yakınında görüyordum, sözlerini anlayamayacak denli kendimi yitirmiştim. Üstelik, fazla bir şey söylemeye vakti olmadı, çünkü bu arada güçlü bir el omuzuma yapıştı, döndürüldüm, ve kucaklandım — kardeşçe duygularını hiçbir şeyin durdurmadığı Wotruba'ydı bu. Kendimi kollarından kurtardım ve onu Musil ile

tanıştırdım. İşte dostluklarının tohumu, o tutkulu anda ekilmiş oldu, dostluklarının zenginliği nedeniyle bu soyut anı unutmuş olmalarına karşın, olay yaşamımın en ışıklı anlarından biri olarak belleğime yerleşti. Hiç unutmadım.

Ayrıldık; çoğunu ilk kez gördüğüm birçok kişi çevremi sardı. Derken biri, Steindl-Keller'e gitmekte olduğumuzu, ikinci katta bir salonun bize ayrıldığını açıkladı. Sokaklarda yavaş adımlarla ve birbirinden kopmama çabasıyla ilerleyen uzun ve geniş bir kuyrukta bulduk kendimizi; bizim için ayrılan salona ulaştığımda ve şöyle bir baktığımda, uzun at nalı şeklinde bir masada birçok kişinin yerlerini almış olduğunu gördüm. Musil kararsızlık içinde, eşiyle birlikte kapı ağzında duruyordu. İnandığı biri olan Franz Zeis, onları içeri girip oturmaya razı etmeye çalışıyordu. Musil duraksadı, odaya baktı, ama kımıldamadı. Yanlarına gidip saygıyla bize katılmalarını rica ettiğimde, özür diledi; çok sayıda kişi var, dedi, oda aşırı kalabalıktı ona göre. Gene de kararsız görünüyordu, ama katılmayacağı yönünde açıkça özür diledikten sonra fikrini değiştirmek zor geliyordu. Sonunda o salonun dışında kendine bir masa buldu, eşi ve Zeis çiftiyle birlikte oraya yerleşti.

Belki de böylesi çok daha iyi olmuştu, çünkü onun yanında kendimi nasıl özgür hissedebilirdim? Onu genç bir yazarın onuruna yemeye, içmeye ve gürültüler yapmaya gelmiş bulunan bütün bu insanların arasında oturtmaya kalkmak hiç de uygun kaçmıyordu aslında. Kapı ağzında ayakta durduğunu görünce onu davet etmek zorunda kalmıştım ama o anda kararsızlığını da sezmiştim; dışlanmasını kabul etmek, davet etmekten daha kaba bir davranış olurdu. Ve büyük olasılıkla, girmek istemediğini belirtmesine fırsat tanıyacak bir çağrı bekliyordu. Musil'in, bana ya da başkalarına yöneltriğine tanık olduğum bütün savunma edimleri tümüyle haklı ve yerinde olmalarıyla dikkatimi çekmiştir. Onların belleğimden silinmesini asla istemem. Bu onunla tek karşılaşmamız olsaydı bile (neyse ki olmadı), onu tam anlamıyla, gerektiği gibi, yapıtlarının diline yaraşır bir şekilde tanıdığım duygusunu taşırdım.

İçerde, odadaki hava çok gürültülüydü. Birkaç ressam vardı ama bunlara bir kutlamanın nasıl olacağını öğretmek gerekmiyordu. Kendi

kendime burada bulunmalarından utanç duyacağım tek bir kişi yok diye düşündüm. Neyse ki insan böyle durumlarda olaylara yeterinden fazla dikkat etmiyor. Ama özellikle kadeh kaldırmalar başladığında, bir şeyin eksik olduğunu hissettim. İçmeden önce bir an beklemeliymişim gibi duraksadım. Nedenini bilmiyordum, çünkü orada bulunmamızın asıl amacını unutmuştum. Belki, beni de saran bu genel şölen havasında, kararın, olayın dönüm noktasının henüz ortaya çıkmadığını kendime söylemekten korkuyordum. Yargıyı bekliyordum her halde, ama aramıyordum. Tam olarak kimlerin orada olduğunu fark edecek durumda değildim. Yavaş yavaş hepsi de söyleyeceğini söyleyecekti, bunu iyi biliyordum. Ama bir kez, yalnızca bir kez, birinin bana bakmakta olduğunu hissettim. Kimse bana seslenmedi. Hiç aranmaksızın, belli bir yöne gözlerimi çevirdim. Benden belli uzaklıkta, kabuğuna çekilmiş, hatta bir köşeye büzülmüş bir halde, tümüyle suskun oturan Dr. Sonne'yi gördüm. Gözleri, gözlerimle karşılaştığı an, kadehini incelikle kaldırdı, gülümsedi ve sağlığıma içti. Bana dudakları kımıldandı gibi geldi, hiçbir şey duymuyordum, el ve kadeh gerçek değilmiş gibi görünüyordu; tıpkı bir tablodaki gibi kımıltısız, sarsıntısız bir hareket içindeydiler.

Dr. Sonne bana başka hiçbir şey söylemedi, sonraki günlerde, gene Café Museum'daki yuvarlak mermer masalarda oturduğumuzda bile konuyla ilgili bir şey söylemedi. Kadehini kaldırarak, onu havada tutarak konuşmuştu benimle; bu, duyulabilir nitelikli bütün sözcüklerden daha değerliydi benim için. Yapıtın tamamını değil de yalnızca bölümlerini dinlemiş olduğundan, konuşmak istemedi. Ama yoluma engel çıkarmamıştı, gördüğü herhangi bir tehlike konusunda beni uyarmamıştı. Yaşama bütünüyle saygı duyan o kendine özgü düşünceli kişiliğiyle beni serbest bırakmıştı. Belki daha da önemli anlamlar içeren o davranışını bir onay olarak yorumlamıştım.

Steindl-Keller'e gelenlerden biri de Ernst Bloch'tu. *Thomas Münzer*'ini duymuş ama hiç okumamıştım.Toplantıda bulunuşu, sonradan öğrendiğime göre Musil de aralarında olmak üzere çok sayıda kişi tarafından fark edilmişti. Musil, çağrımı geri çevirmişti, ben içerki salona geçmiştim. Kendisine henüz bir yer bulmuş olan Bloch ayağa kalk-

tı ve yanıma geldi. Böyle bir kalabalıkta bir insan ne denli kenara çekilebilirse o kadar uzağa, tenha bir yere götürdü beni ve düşüncelerini olduğu gibi açıklamaya hazırlandı. Bu açıklama işine etkileyici, hoş bir yüz anlatımıyla başladı. "İlk izlenim," dedi, ve ellerini avuç içleri yüz yüze gelecek şekilde birbirinden belli bir uzaklıkta, omuz düzeyinin azıcık yukarısana kaldırdı. Sonra ritmik bir vurgulamayla, "Bu... doruklara yükseliyor," dedi. "Bu" sözcüğünden sonraki durak, ellerin kaldırılması kadar çarpıcıydı. Belirsiz "bu" sözcüğünden çok sonra gelen "doruklara yükseliyor," sözcükleri, bir Gotik kule kadar şaşırtıcı ve görkemliydi. Kaldırılmış ellerin, çizgilerini daha da belirgin kıldığı kırışık, hafifçe uzun yüze şaşkınlık içinde baktım. Bundan sonra *Komedi*'yi anladığını gösteren sözler söyledi. Oyunun neyi anlatmak istediğini biliyordu, ikinci bölümde kaçınılmaz olarak nelerin yaşanacağını tahmin etti, tahminlerinin hepsi de doğruydu. Her şeyi kapsayan, kusursuz bir biçimde dile getirilmiş sözlerdi bunlar; bunlardan daha güzel söz olamazdı. Ne var ki, bunları bilmediğim bir yabancı dilde söyleseydi de olurdu. "Bu... doruklara yükseliyor!" belleğimden silinmeyen tek tümce oldu.

Gece, benim için biraz mahçup edici olmakla birlikte burada anlatmadan geçmek istemediğim bir sonla bitti. Musil ile ve onun okumam sırasında düşündükleriyle ilgili tahmin edebileceğim, onun oradaki varlığı ve bana dostça davranmasından duyduğum hoşnutluğun doyuruculuğu içinde, Franz Zeis'in birkaç gün sonra bana anlatmaması halinde hiç bilemeyeceğim bir sondu bu.

Franz Zeis, tescil bürosunda yetkili bir konumda görev yapan biriydi ve Musil'i uzun süredir tanımaktaydı. Onun değerini daha baştan anlamış sadık bir dostuydu. O dönemde, Viyana'da övülmeye değer on on iki sanatçı vardı, çünkü sanatçıları savunmak yarardan çok zarar getiriyordu. Bunlardan bazıları, örneğin Schönberg ve izleyicileri küçük gruplar oluşturmuşlardı; bazıları da soyutlanmış durumdaydılar. Franz Zeis, bunları iyi tanıyor ve hepsine de yardım ediyordu. Onların yalnızlıkları konusunda incelikli bir sezgi yeteneği vardı Zeis'ın. Yalnızlığa gereksinim duyduklarının farkındaydı, ama kimlerin yalnız ol-

maktan acı duymak ölçüsünde yakındıklarını da biliyordu. Musil'i en iyi tanıyan oydu, alınganlığını, kocasının yanına kimseler yaklaşmasın diye Argus'un gözlerini ödünç almış bulunan karısı Martha'nın kuşkuculuğunu — kısacası öylesi seçkin bir akıl için kaçınılmaz olan bu yıldızlar kümesinin her bir özelliğini biliyordu. Zeis, Musil'in en gizli tepkilerini bilirdi, ve Musil'e yardımcı olma çabalarında bunlardan yararlanmak için hiçbirini unutmayacak denli keskin bir zekâya sahipti.

Musil hakkındaki düşüncelerimi Zeis'a söylemiştim, hayranlığımın derinliğinden ve gerçekliğinden emin olduktan sonra, o da bunları hayranlık duygularımı kabul etmeden önce söylediklerimi enine boyuna inceleyen Musil'e anlatmıştı. Franz Zeis, kendisine yöneltilebilecek sorgulamaları hiç yadırgamaz, her zaman olumlu bir yaklaşımla yanıtlardı; söylenenleri bir başkasına aktarmak yönünde verdiği bütün yanıtlar terazilerde tartılır ve genellikle kabul görürdü. Ancak duyduğu küçük bir şeyin, Musil'in onayıyla karşılanacağını sanıyorsa, bunu mutlaka kendisine söylerdi. İki tür söz aktarıcı vardır. Dargınlık kırgınlık yaratmak üzere dilediğini yapan, duyduğu her aşağılayıcı, olumsuz görüşü yayan, söylenenleri içeriğinden kopararak abartan, böylece düşmansı tepkiler uyandıran sonra da bu tepkileri, sözlerinin kaynağına taşıyan, iyi dostları birbirinden tümüyle koparıncaya dek bu söz taşıma işini sürdürenler vardır. Bu küçük oyun onlara kendilerini eğlendiren bir güç duygusu verir, hatta bazen, gizlenmeyi, hiçbir şey söylememeyi başarmış dostlardan birinin yerini doldurmayı bile becerirler. Diğer bir söz taşıyıcı türü ise —pek nadir olmakla birlikte— yalnızca iyi sözleri aktaran, kendilerine söylenmiş dostça olmayan sözleri yok sayarak bunların etkilerini bastırmak için ellerinden geleni yapan, merak, ve giderek güven uyandıran, sonunda tanışmak isteği sabırla geliştirilmiş olan söz konusu kişi ile kaçınılma z tanışma anını gerçekliğe dönüştüren kişilerdir. Franz Zeis, bunlardan biriydi ve sanıyorum Musil'i soyutlanmışlık duygusundan kurtarmak ve bana onu daha iyi tanımak zevkini tattırmak istiyordu.

İşte, Musil'i benim okuma günüme katılmaya razı etmekle tam tamına bunu yapmış bulunuyordu Zeis. Sonradan Musil'in tepkilerini

bana betimlemeyi uygun gördü ve bir dahaki karşılaşmamızda beni hiç de az şaşırtmayan şeyler söyledi. Musil, başlangıçta şaşkınlığını dile getirmişti: "İyi bir izleyicisi var," demişti, ardından da Ernst Bloch ve Otto Stoessl gibi birkaç ad söylemişti. Beni dinlemeye gelenler onu etkilemişti. Sonra, ben "İyi Bir Aile Babası" bölümünü okurken ansızın koltuğunun kolluklarına sımsıkı asılmış ve "Benden iyi okuyor!" demişti. Elbet bu doğru olmaktan çok uzaktı, Musil'in ne kadar iyi bir okumacı olduğunu herkes biliyordu; bu sözlerin ilginç yanı, içeriğinin doğru olup olmamasında değil, dile getiriliş biçiminde yatıyordu. Bu biçim, benim sonradan Musil'in *rekabetçiliği* olarak nitelendirdiğim bir yönü olduğunu doğruluyordu. Kendisini başkalarıyla ölçüyordu; ona göre Yunanlı atletlere göre yarışma neyse, okumak da öyle bir şeydi. Bu bir an için çılgın bir yaklaşım gibi geldi bana, kendimi onunla kıyaslamak aklımın ucundan geçmezdi, onu kendimden çok çok yükseklere yerleştirmiştim. Ama gene de, o dönemde bunun farkında değildim gerçi ama, geçen yılki aşağılanmadan sonra, daha iyi bir izleyici önünde bir savaş vermek ve savaşı kazanmak, benim için bir gereksinim olmuş olabilirdi.

Bir Meleğin Cenaze Töreni

NERDEYSE bir yıldır tekerlekli sandalyede, güzelce giydirilmiş, yüzü özenle boyanmış, dizleri pahalı bir battaniye ile örtülmüş, solgun yüzü yapay bir umutla canlanmış bir şekilde insan içine çıkıyordu. Gerçek umut, onda bulunmuyordu. Sesi hiç bozulmamıştı, ta toyluk günlerinde, çocukluğunda, bir ceylanın ayağına takılıp düştüğü o günlerde, konukların onu annesinin tam karşıtı olarak gördüğü günlerde nasıldıysa, öyleydi. Şimdi, zaten her zaman için inanılmaz görünen karşıtlık daha da büyüktü. Alışılagelmiş yaşantısını sürdürmekte olan anne, sevgili çocuğunun kara yazgısından kurtuluş yolunu buluvermişti. Kızı, felçli olmasına karşın, evet diyebiliyordu; nişanlandı.

Bu nişanın yararlı olacağı düşünülüyordu. Piyango Yurtsever Cephenin genç sekreteri, hanenin görkemli hanımının bilincini yönlendi-

ren moral dinbilim profesörünün korumasında bulunan birine çarptı. Kısa bir sürelik ömrü kalmış bir kadınla nişanlanmaktan dolayı vicdan azabı içinde bulunan genç adam, nişanlısını ziyaret ettiğinde, babasının evindeymişçesine rahattı. Nişanlısının tekerlekli sandalyesinin yanıbaşında, aynı amaçla buraya gelmiş bütün ünlülerle tanıştı. Zoraki sırıtması, ahlâk kurallarına uygun eğilmeleri ve çekingen, titrek sesiyle ağızlarda dolaşan biri haline geldi: daha önce kimsenin adını duymadığı, kendisini, bakışlarını, değeri giderek artan zamanını meleğe olası bir iyileşma yanılsaması vermek uğruna feda eden umut kaynağı genci konuşuyordu herkes. Nişanlanmak, kız için evlenmeyi umut etme nedeni oluşturuyordu.

Smokinler kuşanmış genç, nişanlısının elini öptüğünde hayli etkileyici oluyordu. Viyanalılar *"Küss die Hand"* —Ellerinizden öperim— sözlerini ne kadar sık ve ne kolay söylerler — bu genç, bu işi aynı sıklık ve kolaylıkla yapıyordu. Bu işi yaparken *görüldüğünün,* bu evde hiçbir şeyin boşuna yapılmadığının, her şeyin, özellikle de bu ele bir öpücük kondurmanın dikkate alındığının hoşnutluk uyandıran duyguları içinde, felçli nişanlısına yönelttiği o büyüleyici eğik selamını bir an fazladan uzattıktan sonra doğrulduğunda, hem kendisi, hem de nişanlısı adına ayaklarının üzerinde durmakta, her ikisini de *temsil etmekteydi.* Validenin bir mucizeye olan inancını paylaşan ve "İyileşecek. Nişanlısının sevinci onu iyileştirecek," diyenler vardı.

Ancak bu onur kırıcı gösteriye öfke ve tiksintiyle bakan ve çok farklı umutlar besleyenler de vardı. Benim de aralarında olduğum bir başka grup da tek bir dilekte bulunuyordu: Anne ve nişanlının başına ölümcül olmayan, ancak onları felç edecek bir şimşek düşmeliydi, ve hasta kız büyük bir şaşkınlık içinde tekerlekli sandalyesinden fırlayıp kalkmalı, *iyileşmeliydi* . O andan başlayarak annesi onun yerine tekerlekli sandalyede tıpkı onun kadar çekici bir şekilde giyinip kuşanmış, aynı ölçüde özenle boyanmış, aynı pahalı battaniye dizlerinde olduğu halde oturacak, oradan oraya itilecekti; gene ayakta duran, ancak bu kez ayaklarında tekerlekli patenler bulunan nişanlı, bir zincirle bağlanmış olarak anneye doğru çekilecek ve eğilip yaşlı kadının elini öp-

meye çabalayacak, ancak bunu başaramayacaktı. Elbet kız, iyileşmesini annesine bir armağan olarak sunmak yolunda bütün saflığını ve sevecenliğini sergileyecek, annesi yerine kendi eski yaşantısını sürdürecek ancak durup dinlenmeden eğilip el öpmeye çabalama ve sürekli başarısızlığa uğrama edimi onun bu armağanı sunmasını olanaksız kılacaktı. Böylece üçü de zaman zaman hareket ettirilen, Hohe Warte'deki yaşantının bir resmini oluşturan balmumundan heykellere dönüşeceklerdi.

Ne var ki, gerçeklik adalet tanımıyordu, Heiligenstadt Kilisesi'nde smokinini hiç sırtından çıkarmayan o eleman, yani eski nişanlı, bir sütuna yaslanmış halde cenazeyle ilgili işlemleri yerine getirdi. Manon Gropius ile nişanlılığı böylece sona ermiş bulunuyordu; kız, beklendiği üzere öldü ve düğün yerine bir cenaze töreniyle yetinmek durumunda kaldı.

Kız, Grinzing mezarlığına gömüldü. Bu olaydan yeterince yararlanmak konusunda da elden gelen yapıldı. Bütün Viyana, ya da en azından Hohe Warte'ye kabul edilebilecek nitelikte olan herkes cenazedeydi. Davet edilmek için can atan ancak çağrılmayan bazı kişiler de geldi; insan kimseyi bir cenaze töreninden zorla uzak tutamazdı. Mezarlığa giden dar yol, uzun bir arabalar dizisiyle kaplanmıştı; aslında bu bir yol değil de patika sayılırdı; arabanın içindeki yolcular onur konuğu sayılabilecekleri bir noktada yer almak konusunda ne denli sabırsız olurlarsa olsunlar, arabaların birbirini geçmesi akıllardan bile geçirilemezdi. Uzun arabalar kuyruğu, sıraları değişmeksizin tepeyi tırmanmaya çabalıyordu.

Ben de bu arabalardan birinde, bir takside Wotruba ve Marian ile birlikte oturmaktaydım. Marian çılgın bir heyecan içindeydi ve sürücüye durmaksızın, "Daha hızlı, daha hızlı," diye haykırmaktaydı. "Öne geçmemiz şart. Daha hızlı gidemez misin? Ta arkalarda kaldık. Önde olmamız şart. Haydi, daha hızlı, daha hızlı!" Tümceleri kamçı gibi şaklıyordu, ama kamçıladığı bir at değil, bir taksi sürücüsüydü, kamçıların şiddeti arttıkça Marian sakinleşiyordu. "Mümkün değil, bayan, mümkün değil." "Mutlaka mümkün olmalı," diye haykırıyordu Mari-

an. Önde olmamız şart." Heyecanı hiçkırıklar halinde dışa vuruldu. "Oraya vardığımızda ta kuyruğun sonunda olacağız. Ah, ne utanç verici bir durum!"

Onu hiç böyle görmemiştim; Wotruba da görmemişti. Bir hayli zamandır bir Mahler anıtı yapması için Wotruba'ya kaynak bulmaya çalışıyordu. Durmadan yeni skeçler istiyordu ondan. Ve sürekli olarak anlamsız bahanelerle işi erteleniyordu. Öğrencisi Anna, annesinden yardım istemeye çabalıyordu. Carl Moll bu konuda kendini paralıyordu. Bir keresinde Kokoschka'nın desteklenmesinde etkili olmuştu, Wotruba için de aynı çabayı gösteriyordu. Ama hep son dakikada bir terslik oluyordu. Ben, bütün güçleri elinde bulunduran dul kadından kuşkulanıyordum, nitekim Wotruba'nın işi almasını engelleyenin Alma olduğu anlaşıldı. Alma Mahler Wotruba'ya bayılıyordu ama Marian hep ortalıkta olduğundan, onu ele geçirme fırsatını yakalayamıyordu. Dev boyutlu Bolonya sosislerini kucaklayıp stüdyosuna gidiyor, düşkırıklığıyla kös kös geri döndüğünde de kızına, "Mahler'in heykelini yapacak adam değil o," diyordu; "Fazla aşağı sınıftan biri." Bu arada Marian kararda küçücük etkisi olabilecek her devlet dairesini ele geçirmiş bulunuyordu. Çiftin deyişiyle "Mahler"in yapılması konunda Marian'ın duyduğu heves ve istek, Mahler'le çok az ilgisi bulunan, bu ölüm halindeyse hiçbir ilgisi bulunmayan Manon Gropius'un cenaze törenine giderken doruğuna ulaşmış bulunuyordu.

Ancak şu anda Marian Wotruba ateş püskürüyordu, araba, mezarlığa giden yolda çok yavaş ilerlediğinden, ateş püskürmesi için bol bol vakti vardı. "Tamam, şimdi geçebilirsin. Haydi, bir dene. Önde olmamız şart. Bak, kuyruğun en sonundayız. Öne geçmemiz gerek." Wotruba ise "Aklını oynattı," dercesine bana bakıyor, ama Marian'ın öfkesinin sürücüden kendisine yönelebileceği korkusuyla bunu dile getirmemeye çabalıyordu. Wotruba da bu durum karşısında umursamasız değildi gerçi, o da daha ileride, daha önde, Mahler anıtına daha yakın bir yerde olmayı yeğlemekteydi. Bir yontucu için, yontuculukla anıtmezar arasında yakın bir bağlantı vardı. Bir mezarlık, kuşkusuz onun yaşantısında taş parçalarının bir araya getirilişinin ilk evresini

simgelemekteydi, anıtı dikilebilecek bir adamın ölümünden sonra doğmuş üvey kızı söz konusu olduğunda, bu bağlantı düğüm haline geliyordu.

Varış anlarımızı anımsamıyorum. Marian, anıt-mezar hayranlarından oluşan yoğun kalabalığı yara yara öne geçmiş olsa gerekti; sonuçta kazılmış bulunan mezardan pek uzak olmayan bir noktada durduğumuzu anımsıyorum, acılı annenin yüreğinin bekçisi olan Hollensteiner'in içlere işleyen konuşmasını duyduğumu anımsıyorum. Alma ağlıyordu. Gözyaşlarının bile olağandışı boyutlarda olduğu dikkatimi çekti. Damla sayısı fazla değildi, ancak kadın, damlaların gerçeklikteki̇nden daha büyük kütlelere dönüşmesini sağlayacak şekilde ağlamayı beceriyordu; hiç görmediğim ölçüde büyük, dev inci taneleri, paha biçilmez mücevherlerdi bunlar. Böylesine büyük bir anne sevgisi karşısında ağzımı bir karış açıp şaşmaksızın bakamıyordum yüzüne.

Gerçi çocuk, Hollensteiner'in güzel sözlerle dile getirdiği üzere, acılarına insanüstü bir sabırla katlanmıştı, ancak sürekli olarak bilgilendirilen dünyanın gözleri önünde bu büyük işkenceyi yaşayan annenin çektiği acılar da kızınınkilerden az değildi. Bu arada dünyada çeşitli olaylar olmuştu, anneler öldürülmüş, çocukları açlıktan ölmüştü, ama hiç kimse bu kadının çektiklerini çekmemişti, o, yani Alma, hepsinden ve de herkesten fazla üzülmüştü, hiç yıkılmamıştı, şimdi bile, mezar başında bile dimdik ayaktaydı, kösnül ama kart bir tövbekâr, Meryem değil de Magdalena, pişmanlıkla değil de henüz hiçbir ressamın betimleyemediği görkemli örnekleri simgeleyen iri gözyaşı taneleriyle donanmış bir kadın duruyordu karşımızda. Nutuk çeken âşığın her sözcüğü ile bu gözyaşları şiddetleniyor, sonunda şişman yanakları üzerinde üzüm salkımları şeklinde asılı kalıyorlardı. O, öyle görünmek istiyordu, dolayısıyla öyle görünüyordu. Orada bulunan herkes, onun gözüne ilişmek için kıvranıyordu. Bu nedenle gelmişlerdi buraya, bu kadının acısını lâyık olduğu bakışlarla ödüllendirecek, bu acıya kendilerinin ve de herkesin tanık olduğunu belirtmiş olacaklardı. Orada, yazgısına doğru sürüklenmekte olan ve yeni efendilerin bir kasabaya dönüştüreceği Viyana'nın son büyük günlerinden birinde bulunmak, yüreklerini rahatlatıyordu.

Ama bu törende, herkesten ayrı değerlendirilmesini bekleyen bir kişi daha vardı. Bir anlamda diğer kişilerden uzak olmakla birlikte, pek öyle göze çarpmaz bir konumda değildi; sevdiğini yitirmiş ananın utkusunu paylaşmakla yetinmemiş, gösterisini herkesin görmesi konusunda geçkin duldan aşağı kalmamayı başarmıştı. Nemi henüz kurumamış toprakların oluşturduğu küçük bir mezar tepeciğinin ne çok yakınında, ne de çok uzağında bir noktada, bir yıl önce, ününün nerdeyse doruğundayken ölen Jakob Wassermann'ın dul eşi Martha diz çökmüş duruyordu. Kendisini hararetli bir duaya kaptırmıştı; mezar yerini çok iyi seçmişti, mezarlığın her tarafından görünüyordu. Yalnızca kemiklerden oluşan elleri kenetlenmişti, arada bir kendinden geçmiş bir halde titriyordu, sımsıkı kapanmış gözleri, bu davranışının etkilerini gözlemlemeye can atmakla birlikte, bu dünyadaki hiçbir şeyi görmemekteydi. Şiddeti biraz daha hafif olsaydı, üzüntüsü inandırıcı olabilirdi. Bu tutkulu dua oturumunda, ince yüzün üzüntüden erimiş bir köylü kadının yüzünü andırması amaçlanmıştı, başına ustaca ama kurnaz bir özenle yerleştirilmiş olan şapkası, başörtüsünü andırıyordu. Gösteri, azıcık aşırıya kaçtı; eller biraz daha az titreseydi, gözler arada bir açılsaydı, toprağı henüz atılmış ama meleğe ait olmadığı kesin mezar, öylesine herkesin görebileceği bir yerde seçilmemiş olsaydı, insan onun duygularını gerçek sanabilirdi. Ama her şey, sahici olamayacak kadar iyi düzenlenmişti; Martha'nın kim için dua ettiğini merak etmemek elde değildi; ölesiye çalışarak yakında göçüp giden kalp hastası kocasına mı dua ediyordu, yoksa Hollensteiner'in yaptığı konuşmanın ve annesinin insanı afallatan gözyaşlarının ulaşamayacağı kadar yükseklerde bulunan melek için mi, ya da yoksa —kendisini kocasından üstün gördüğüne ve ölümünden sonra bu görüşünü dünyaya kanıtlamaya kararlı olduğuna göre— yazarlık uğraşında başarıya ulaşmak için mi tanrısına yakarıyordu.

Grinzing mezarlığındaki o sefil gösteri, bu iki tipi, diz çökmeye hazırlanırken gördüğüm, ancak kalkışını bir türlü göremediğim dua konumu almış Martha ile büyük yüreği öylesine dev oylumlu gözyaşları dökmeyi beceren anneyi gözlemlememe olanak vermesi açısından benim için önem kazandı. Herkesin sevdiği kurbanı düşünmemek için elimden geleni yaptım.

Yüksek Bilgelik

1935 EKİMİ'NİN ortalarında *Körleşme* yayımlandı. Eylülde Himmelstrasse'ye, Grinzing'in üstündeki asına bahçeleriyle kaplı bayırda bir eve taşındık. Ferdinandstrasse'nin kasvetli havasından uzaklaşmak güzeldi, ayrıca Viyana'nın hiç umut vermediği bir anda bu romanı elimde tutuyor olmak sevindiriciydi. Himmelstrasse (Cennet Caddesi) Am Himmel (Cennet İçi) diye bilinen bir köye ulaşıyordu; Veza benim için bastırdığı zarf ve mektup kâğıtlarını verdiğinde bu adları büsbütün eğlendirici buldum: "Himmelstrasse No. 30" yerine, "Am Himmel No. 30" diye yazdırmıştı adresi.

Ona göre taşınmamız ve romanımın yayımlanması, kendisini kaygılandıran romanın dünyasından kaçmak anlamına geliyordu. Ondan asla kopmayacağımı biliyordu, o kalın elyazması evimde olduğu sürece, bunu bir gözdağı olarak görüyordu. Roman üzerinde çalışırken, bende birden bir değişiklik olduğuna, aklıma bir şeylerin geliverdiğine ve tüm diğer çalışmalarımdan üstün gördüğü *Kendini Beğenmişler Komedisi*'nin yapabileceklerim konusunda daha iyi bir fikir verdiğine yürekten inanıyordu. Bana bu merakını belli etmemeye çalışarak *Körleşme*'yi kimlere imzalayıp gönderdiğimi öğrenmeye çabalıyordu. Yalnızca birkaç kitap, olsa olsa on iki paket gönderdiğimi görünce, sevindi. Eleştirmenlerin beni topa tutmalarının kaçınılmaz olduğunu düşünüyordu, ancak onlara okumaları için iç karartıcı bir kitap vermekle —sayıları çok olmamakla birlikte— hakkımda iyi düşünen dostlarıma yabancılaşacağım diye kaygılanıyordu.

Bir izleyici grubuna sesli okumakla kendi kendine okumak arasındaki ayrım konusunda uzun uzun konuşmuştu benimle. Zorunlu "İyi Bir Aile Babası"ndan başka "Gezinti" (ilk bölüm) ile ikinci bölümdeki "Cennetin Yıldızları" ve "Kambur"dan da parçalar okumuştum. Bu bölümlerdeki baş kişi, delilik ölçüsüne varan taşkınlıkları her seferinde bulaşıcı niteliğe bürünen Fischerle'ydi. Ancak dinleyiciler "İyi Bir

Aile Babası"ndan da etkilenmişlerdi, işkence gören kızına acıdıkları açıkça hissediliyordu. Bazıları biraz daha okumak isterdi belki, ancak kitap ortada yoktu, dolayısıyla insanlar Kien ile Therese arasındaki mücadelenin dayanılmaz ayrıntılarla dolu öyküsüyle karşı karşıya gelemiyorlardı. Yazara karşı hoşnutsuzluk duymaları için bir nedenleri olmadığından, bir sonraki okuma toplantısına da geliyorlar, bir öncekinde edindikleri görüşü perçinleyerek gidiyorlardı. Çağdaş yazına ilgi duyan küçük Viyanalı gruplar arasında aldatıcı bir ün gelişmekteydi; şimdi, kitabın çıkmasıyla öldürücü darbe indirilecekti.

Ben şahsen korkmuyordum, Veza bütün bu tepkileri kendisine yöneltilmiş gibi algılıyordu sanki. Kitaba olan inancım, her yayıncının red yanıtıyla biraz daha güçlenmişti. Kitabın hemen değilse de sonunda başarıya ulaşacağını biliyordum. Bu konudaki düşüncemin kesinliği nerden geliyor, bilemiyorum. Belki insan kendisini yargılama görevini hiç çekinmeden gelecek kuşaklara vermekle kendi çağdaşlarının düşmanlığına karşı koruyor kendini. Bunu yapmakla bütün önemsiz korku ve kuşkulara son vermiş oluyorsunuz. İnsan kendine o ne der, bu ne der diye sormaktan vazgeçiyor. Denilenler kendisi için önem taşımadığından, bunlar üzerinde düşünmüyor. Geçmişte çağdaş yazarların sevilen kitaplar konusunda söylediklerini anımsamadan da edemiyor insan. Bu kitapları oldukları gibi, yazarlarının yaşarken gördükleri sıkıcı, rahatsız edici ayrıntılardan bağımsız olarak değerlendiriyor. Bazı durumlarda kitaplar tanrı olmuşlardır, bu da yalnızca onların hep yaşayacağını değil, oldum olası yaşamakta olduklarını gösterir.

İnsan bu kadir bilir gelecek kuşaklar konusunda kesinlikle emin olamaz öte yanda. Burada gene yargıçlar vardır, ancak bunları bulmak güçtür, bazı talihsiz yazarlarsa, gönül rahatlığıyla kendinden sonraki kuşakların uzmanı olarak görebileceği biriyle hiç karşılaşmayabilir. Ben, böyle biriyle tanıştım, onunla bir buçuk yıl süren uzun konuşmalardan sonra ona öylesine büyük bir saygı duydum ki, eğer *Körleşme*'yi ölüme mahküm etseydi, verdiği kararı kabul ederdim. Tam beş haftayı, bu kararı bekleyerek geçirdim.

Kitabı ona başka kimsenin anlayamayacağı şu sözlerle imzalamıştım:

"Benim için daha da çok şey ifade eden Dr. Sonne [Güneş] için. E.C."

Broch'a, Alban Berg'e ve Musil'e gönderdiklerimde yazdıklarım konusunda fazla titiz davranmadım; açıkça ve yalın bir şekilde, herkesin anlayacağı bir anlatımla ne hissettiğimi yazdım. Ama Dr. Sonne için durum farklıydı. Aramızda hiç "büyük yakınlık" ya da "samimiyet" ifade eden bir sözcük geçmediğinden, ona ne kadar büyük bir saygı duyduğumu belirtmeye cesaret edememiştim. Ondan birine söz ederken her zaman "Dr." ünvanını kullandım. Bu, ünvanların benim için bir anlam taşıdığını göstermez, zira Viyana'da karşılaştığınız herkes kendisine "Dr." der. Sözcük, yalnızca bir koruyucu işlevi görür. Öyle doğrudan adı söylenmez kişinin, ben o yazıyla samimiyete hakkım olmadığını, adın her zaman kendi uzaklığını koruyacağını açıkça belli eden tarafsız, renksiz bir sözcük seçerek yerimi belirlemiştim. Ve bu uzaklık içeren ünvan sayesinde, o ışık saçan, cayır cayır yakan, kanatlı, yaşamın kaynağı ve (o dönemde hâlâ inanıldığı üzere) yaşamın sonu olan *Sonne* gibi kutsal bir sözcük, tüm yuvarlaklığına ve pürüzsüzlüğüne karşın herkesin öylesine dile getirdiği bir sözcük olmadı. Bu adı, başındaki ünvan olmaksızın *düşüncelerimde* bile var etmedim; ister yalnız olayım, ister başkalarıyla birlikte, o her zaman "Dr. Sonne"ydi ; ancak şimdi, nerdeyse elli yıl sonra, o ünvan artık fazla resmi ve katı gelmeye başladı. Bundan sonra pek sık kullanmayacağım.

O dönemde, yalnızca kitaptaki yazımın seslendiği kişi kendisinin benim için güneşten de daha fazla şey ifade ettiğini anlayabilirdi. Çünkü başka hiç kimse karşısında adımı yalnızca baş harflerine indirgemedim. Elyazısı —harflerin boyutlarını belirten yazı— büyük bir özgüveni anlatıyordu; bu, ortadan kaybolmak isteyen bir adamın yazısı değildi; yıllarca gizli bir varlık sürdürmüş olan bu kitapla, sonunda ortaya çıkıyor, meydan okuyordu. Ancak, *onun*, kendisiyle değil, yalnızca fikirlerle uğraşan bu adamın karşısında varlığını ortadan kaldırmayı arzuluyordu.

Ekim ortasında bir öğle sonrasında, Café Museum'da, Dr. Sonne'ye elyazmasını hiç görmediği, ona hiç sözünü etmediğim, yalnızca

okuma toplantılarından birinde soyutlanmış bir bölümünü dinlediği kitabı uzattım. Başkalarından, belki Broch'tan ya da Merkel'den bir şeyler daha duymuş olabilirdi. Broch'un yazınsal konulardaki düşünceleri, onun için bir anlam taşıyor olabilirdi, ama her dediğine kayıtsız şartsız inanması olanaksızdı. Bunu dile getirmeye hiçbir zaman cesaret edemezdi gerçi ama, o yalnızca kendi yargısına inanıyordu. O günden sonra onunla her zamanki gibi her gün buluştum. Her gün Cafe Museum'a gittim, onunla oturdum, beni beklediğini gizlemiyordu. Otuz yaşımda yeniden doğmamı borçlu olduğum konuşmalar sürdü. Hiçbir şey değişmedi; her konuşmamız yepyeniydi evet, ama *farklı bir şekilde* yepyeni değildi. Sözcükleri, romanımı okuduğunu ele veren belirtiler taşımıyordu. O konuda inatla susuyordu, ben de susuyordum. Başlayıp başlamadığını öğrenmek için yanıp tutuşuyordum, ama kendisine hiç, bir kez bile sormadım. Onun suskunluğunun her bir saniyesine saygı göstermeyi öğrenmiştim, çünkü herhangi bir konuda yalnızca beklenmedik bir şekilde konuşmaya başladığında kendi asıl düzeyini yansıtıyordu. Açık açık ama ustalıkla ve nazik bir şekilde koruduğu bağımsızlığı, bana bağımsız bir zihnin ne anlama geldiğini öğretmişti; onunla olan ilişkimde ondan öğrendiklerimi elbette bir kenara bırakamazdım.

Haftalar haftaları kovaladı. Sabırsızlığımı denetim altında tutuyordum. Ondan gelebilecek bir reddediş, ne kadar eksiksiz belgelere dayandırılırsa dayandırılsın, ne denli kabul edilmemesi olanaksız bir mantıkla açıklanırsa açıklansın beni mahfedecekti. Hakkımda zihinsel bir idam hükmü verme hakkını yalnızca ona tanımıştım. O susuyordu, akşamları Himmelstrasse'ye, eve geldiğimde, böylesine önemli bir şeyi kendisinden pek gizleyemeyeceğim Veza, "Bir şey söyledi mi?" diye soruyordu bana. Ben, "Hayır bakmaya vakti olmamış sanıyorum," diye yanıtlıyordum onu. "Ne! Vakti olmamış mı? Her gün Câfede seninle iki saat geçirmeye vakti olan birinin vakti olmamış mı diyorsun?" Bunun üzerine ben umursamasız bir havaya bürünüyor ve "Pek çok '*Körleşme*'den konuştuk," diyordum, ya da konuyu başka bir şekilde değiştirmeye çalışıyordum. Bunun üzerine Veza sinirleniyor ve

"Sen bir kölesin!" diye haykırıyordu bana. "Seni kölesi haline getirdi. Kendine bir efendi seçeceğini hiç ummazdım! Sonunda kitap çıktı, ama sen bir köleye döndün!"

Hayır, onun kölesi değildim. Aşağılayıcı bir söz seyleseydi ya da böyle bir davranışta bulunsaydı, onunla birlikte yürümezdim. Aşağılayıcı ya da küçültücü bir yaklaşımı özellikle ondan kabul edemezdim. Ancak ahmakça ya da aşağılık bir şey yapma yetisine sahip olmadığından kesinlikle emindim. Veza'nın kölelik olarak gördüğü işte bu tetikte bekliyor olmasına karşın kesin nitelik gösteren inançtı. Bu onun çok iyi bildiği bir duyguydu, çünkü kendisi bana karşı aynı duyguları besliyordu. Geçerli üç ürün, onun bu duygusunu haklı çıkarmış bulunuyordu. Ama Dr. Sonne, herhangi bir şey üretmiş miydi? Üretmişse, onları gizli tutmayı başarmıştı. Bunu neden yapsındı? Görüştüğü birkaç kişiyi bu yapıtları okumaya lâyık bulmuyor muydu? Broch, Merkel ve diğerlerine göre onun en hayranlık uyandırıcı özelliğinin kendisini yadsıması olduğunu biliyordu Veza. Ancak her gün görüşmemize karşın bu kendini yadsıma olgusunu kitabım hakkında suskun kalacak kadar ileri götürmesi insanlıkdışı bir davranıştı. Sözcükleri ağzında gevelemiyordu Veza. Dr. Sonne'ye her yandan saldırıyordu. Her zamanki akıllılığı ve hazırcevaplığı Sonne'den söz ederken onu terk edip gitmiş görünüyordu. Kendisi de kitap hakkında kesin bir kanıya sahip olmadığından Sonne'nin suskunluğu kitabı beğenmediği anlamına gelebilir diye korkuyordu, çünkü böyle bir durumun benim üzerimde yaratacağı büyük etkiyi çok iyi biliyordu.

Café Museum'a gittiğim bir akşamüstü —henüz selamlaşmış ve oturmuştuk— Sonne hiçbir giriş yapmaksızın, pat diye romanımı okuduğunu söyledi; roman hakkında ne düşündüğünü bilmek ister miydim? Sonra iki saat boyunca konuştu; o gün başka hiçbir şeyden söz etmedik. Kitabı her açıdan ele aldı, hiç aklıma gelmeyen bağlantılar kurdu. Kitabı, sanki uzun süredir kitapçılarda bulunan ve daha yıllarca buluncak olan bir yapıt olarak ele alıyordu. Nereden çıktığını ve kaçınılmaz olarak nelere yol açacağını açıkladı. Belli belirsiz övgülerle ye-

tinseydi bile beş hafta konuşmasını beklemiş biri olarak sevinecektim, çünkü onun onayının içten olacağına kuşkum yoktu. Ama o çok daha fazlasını yaptı. Aslında yazmış olduğum, ancak açıklayamadığım özellikleri ortaya çıkardı ve bunların neden doğru olduğunu, başka türlü yazılmasının neden olanaksız olduğunu birer birer açıkladı.

Beni bir keşif yolculuğuna çıkarıyormuş gibi konuşuyordu. Ben, karşısında bir yazar olarak değil de, bir başka kişi olarak dinliyordum onu; dinliyor ve öğreniyordum. Önüme serdikleri öylesine şaşırtıcıydı ki, nerdeyse bunları yazanın ben olduğuma inanamıyordum. Bir sınıfta öğrencilere eski çağlardan kalma bir metni açıklar gibi en küçük ayrıntıyı bile kaçırmamış olmasına hayret ettim. Kitabımla benim aramda böylece yarattığı uzaklık, elyazmasının çekmecemde durduğu dört yıldan daha büyüktü. En ince ayrıntılarına kadar iyi tasarlanmış, kendi içinde haklılığını ve onurunu barındıran büyük bir yapıt duruyordu karşımda. Sonne'nin fikirlerinin her biri büyülüyordu beni, hepsi ayrı ayrı şaşırtıyordu, tek dileğim, konuşmasına hiç son vermemesiydi.

Yavaş yavaş Sonne'nin sözcüklerinin ardında yatan niyeti fark etmeye başladım; kitabın çok zor günler geçireceğini biliyor, kaçınılmaz saldırılara karşı beni silahlandırmaya çalışıyordu.

Bu amaca hizmet etmeyen birkaç gözlemden sonra karşılamaya hazırlıklı olmamız gereken eleştirileri sıralamaya başladı. Bu çerçevede romanın yaşlı ve cinsiyetsiz bir adamı anlatan bir kitap olarak saldırıya uğrayacağını söyledi. Ve büyük bir ustalıkla bunun tersini kanıtladı. Yahudi Fischerle tiplememin ırkçı propaganda yanlılarınca çarpıtılmaya elverişli olduğu öne sürülecekti. Ama diyordu Sonne, bu roman kişisi tıpkı dargörüşlü taşralı hizmetçi kadar, acımasız kapıcı kadar gerçek, yaşayan bir kişiydi. Felaket geçtikten son bu karakterlere takılan etiketler düşecekti ve hepsi de, felaketi yaratan tipler olarak dimdik ayakta kalacaklardı. Bu noktayı özellikle vurguluyorum, çünkü kitap bittikten sonra yaşanan olaylarda, çoğu kez Fischerle konusunda rahatsızlık duydum. Dolayısıyla, Sonne'nin o gün söyledikleri içimi rahatlattı.

Öne sürdüğü köklü bağlantılar çok daha önemliydi. Bunlar konusunda söyleyecek sözüm yok. Kitabın yayımlanması üzerinden geçen

elli yılda bu noktalardan çoğu yazılı olarak tartışıldı. *Körleşme*, musluğu azıcık açılacak, içindeki her şey akacak, akacak ve açıklanacak bir gizler deposu içeriyordu sanki. Korkarım depo henüz tamamen boşalmış değil. Sonne'nin bana o günlerde verdiği hazineden büyük bir bölümünü hâlâ eldeğmemiş bir halde içimde saklıyorum. Yeni tepkileri şaşkınlıkla karşılamam bazılarını hayrete düşürüyor. Bunun nedenini bu hazinede, hayatımda bilerek sakladığım ve korumak istediğim tek hazinede aramak gerek.

Öfkeli okurlardan hâlâ aldığım tepkiler, hatta, saf ve temiz yürekli olmaları nedeniyle sevdiğim, ve bu nedenle kitabı okumamaları konusunda uyardığım dostlardan gelen tepkiler bile bana pek dokunmuyor. Bazen ısrarlı yakarmalarımla bir ikisini kitabı okumamaya razı etmeyi başardığım oluyor. Ama okumalarına engel olamadığım yakın dostlarımın gözünde bile, artık ben eski ben değilim. Kitabın yansıttığı kötülükleri benim içimde bulma yönünde bir beklentileri olduğunu hissediyorum. Bulamadıklarını da biliyorum, çünkü şimdi içimde o değil, başka türden bir kötülük var. Onlar için yapacağım bir şey yok, çünkü o akşamüstü Sonne'nin o kötülüğü kitabın her bir köşesinden ve bucağından gözlerimin önünde tek tek ayıklayıp sonra benden uzak bir noktada, sağlıklı, yararlı bir noktada özenle bir araya getirmekle beni arındırdığını onlara nasıl açıklayabilirim?

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GRİNZİNG

Himmelstrasse

GRINZING'DE paranın satın alamayacağı bir şeyler ararken, sonraki üç yıl boyunca evsahibemiz olacak Bayan Delug'a rastladım. O güne dek oturduğum en güzel ev olan daireye geçici olarak taşındık; binanın tamamını kiralayacak biri çıkıncaya dek oturabilecektik. Büyük bir oturma odası da içinde olmak üzere dört odayı kullanabilecektik, bu bölüme ayrı bir giriş vardı. Geri kalan dört oda boş kalacaktı. Gelenlere boş odalar da dahil olmak üzere bütün binayı gezdiriyorduk, evin yerine, odaların çokluğuna ve büyüklüğüne, her penceresinden ayrı manzaraların görünmesine bayılıyorlardı.

Herkes boş odaları kiralamak istiyordu, ancak bunlar kiralık değildi. Bayan Delug'un bu konuda kesin kararlı olduğunu söylüyorduk gelenlere. Oturduğumuz bölümü bize bir koşulla kiralamıştı, binanın oldukça pahalı olan tamamını kiralamak isteyen biri çıkarsa, evi boşaltacaktık. Bu arada kimse bize dokunmayacaktı; sık sık önerilmesine karşın evi başkalarının bizimle paylaşmasına karşı çıkıyordu ev sahibesi; bu önerilerin sözünü bile etmiyordu bize, bunlar ancak dolaylı yollardan kulağımıza geliyordu. Eve başka bir kiracının alınması kendisine ödenen kirayı iki katına çıkaracaktı ama, hiç duraksamadan hayır diyordu. Bizimle öyle anlaşmadığını, dolayısıyla başkalarının taşınmasının doğru olmayacağını söylüyordu. Fazla konuşkan biri değildi, ama sık kullandığı birkaç sözcükten biri "doğru"ydu; bu sözcüğü "d" harfine basarak söylüyordu; kendisi Tirol'lüydü, şivesi İsviçre Almancasına çalıyordu, onu sevmemin nedenlerinden biri de buydu zaten. Elinde koskocaman bir anahtarlar salkımı taşıyan ufak tefek bir kadındı; yapılırken bir sanat akademisi olarak düşünülmüş olan bu binada boş olsun dolu olsun, kaç oda vardı, bilemiyorum; her gün hepsini bir bir dolaşırdı, yalnız bizim gibi kendisinde rahatsız etme kaygısı uyandıran kiracılara uğramazdı. Uğrayacağı zaman da bir gün önceden haber ve-

rirdi. Bu binanın bütün boyutları büyüktü. Giriş bölümüyle, alçak rahat basamaklardan oluşan merdivenler insanda saraya girmiş duygusu uyandırırdı. Ancak burada bir kral ya da efendi hüküm sürmüyordu; bütün yetkiler ufak tefek bedenini eğerek yürüyen ve elinde koca bir anahtar demetiyle oradan oraya koşan, iyi niyetle dile getirilmiş ancak kulağa kaba gelen az heceli birkaç sözcüğü naaıren seslendiren beyaz saçlı yaşlı kadındaydı.

Dünyada yapayalnızdı; onunla bağlantısı olduğu izlenimi veren kimseyi görmedim ben; Güney Tirol'de akrabaları vardı belki, ama öyle bile olsa, onlardan hiç söz etmiyordu; yeryüzünde herhangi bir ya da birkaç kişiye bağlı olduğunu düşündürecek tek söz etmiyordu. Onu yalnızca evde ve bahçede görüyorduk; köye giden caddede, yani Himmelstrasse'de hiç görmedik, herhangi bir dükkanda görmedik; alışverişe gittiğini gösteren herhangi bir belirti de yoktu, yalnızca sebze toplamak üzere girdiği bahçeden çıkarken elinde bir torba olurdu. Yalnızca meyva ve sebze yediği sonucuna vardık; giriş katının bahçe tarafında oturan kiracısından süt alıyor olabilirdi, ekmek de alıyordu belki. Veza Bayan Delug'un oturduğu kuledeki büyük odasını yalnızca kira ödemeye gittiğinde görüyordu. Güzel bir Tirol evinden gelmiş olduğu anlaşılan pek çok antika eşya vardı odada, ancak bunlar başka bir yer bulunamadığı için buraya tıkılmış gibi karmakarışık duruyordu, oysa evde çok sayıda büyük boş oda vardı. Kuledeki oda deyiş yerindeyse Bayan Delug'un işleri yoluna koymak için didinip durduğu, gücünün çok üzerinde çabalar harcadığı çekirdeği, sinir merkezini oluşturuyordu. Bina olsa olsa yirmi yıllıktı ve her köşesi onarım istiyordu. Bunları kiradan ödemek durumundaydı, çünkü ressam Delug, bütün parasını, ömrü boyunca düşlediği bu Akademinin yapımına harcamıştı anlaşılan. Bayan Delug, yaşadığı güçlüklerden hiç söz etmezdi. Hiç yakınmazdı. Olsa olsa, arada bir pek çok şeyin onarım istediğini dile getirirdi. Tıpkı bir köylü kadının çiftliğinin işlerine koşması gibi erkek kardeşinin düşünü korumaya çabalıyordu. Yapayalnızdı, ve belki de başka hiçbir şey düşünmüyordu.

Himmelstrasse'nin ortasındaki bu görkemli bina bir sanat akademisi olarak tasarlanmıştı ancak bu amaca hiç hizmet etmemişti. Bina ner-

deyse daha bitmeden Delug ölmüş, mülke sahip çıkma işi kızkardeşine kalmıştı. Her iki yanda üçer daire, toplam altı büyük daire, kiraya verilmek amacıyla yapılmıştı, ancak yan binalarla, sade bodrum katları da vardı. Üç bir yana uzanan bahçe kendi içinde bölümlere ayrılmıştı ve eski havası verilmiş heykellerle süslenmiş çok güzel merdivenleri vardı. Bunların sanat değeri konusunda görüşler farklı olabilirdi, ama bir İtalyan modelden kopya edilmiş olan bahçe, bir bütün olarak çok güzeldi. Asma bahçeleriyle çevrili olduğundan çirkin durmuyordu, özellikle de taklit olması nedeniyle, yapaylığın çekiciliğini yansıtıyordu. Aşınmış, yosunlarla kaplanmış merdivenlerin son bulduğu küçük arka terastan Viyana evlerinden sonsuz gibi görünen Tuna ovasını görebilirdiniz.

Sözün kısası çok hoş bir yerdi, ama en güzel yanı, 38 Numaralı tramvayın son durağı Grinzing ile tepedeki ormanın tam ortasında yer almasıydı. Himmelstrasse'nin ikinci yarısını çıkıp, daha sade villaları geçerek Sievering üzerindeki Am Himmel'e ulaşabilirdiniz, az sonra da orman başlıyordu. Ormanda gezme havasında değilseniz, geniş bir kavisle Kobenzl'e ulaşan görece dar yola sapabilirdiniz; burada da ovayı kuşbaşı görüyordunuz, ama hemen yakınında üzüm bağlarını ve oturma şansına eriştiğimiz gururlu Akademi binasını da görebilirdiniz.

Akademinin çapraz karşısında, Himmelstrasse'nin az aşağısında yakın dönemlere kadar *Neue Freie Presse*'nin sahibi ve yayıncısı olan Ernst Benedikt oturuyordu. *Meşale*'nin (*Die Fackel*) baş düşmanlarından olan babası Moritz Benedikt hakkında daha çok şey duymuştum gerçi ama, Ernst Benedikt'i *Meşale*'deki tiplerden biri olarak uzun süredir tanırdım. Onun burada oturduğunu öğrendiğimde, yeni evimize taşınmıştık; vazgeçmemize olanak yoktu, ama anlata anlata bitiremediğimiz evimize bakmaya gelen Anna, Benedikt'lerin evini gösterdiğinde duyduğum ürpertiyi hâlâ hissedebiliyorum. Bahçe tarafındaki terasta duruyorduk; Anna'ya ovanın manzarasını göstermek istemiştim, açık alanlardan hoşlanırdı, ama pek uzakta olmayan evi işaret ederek "Benediktler'in evi de şu," dedi. Oraya pek sık gitmemişti. Pek ciddiye almamıştı. Aslında *Neue Freie Presse*' nin etkisi çok büyüktü,

ama şimdi Anna'nın annesinin gücü onu bastırıyordu. *Die Fackel* sayesinde Benedikt adının yıllar içinde kötü bir ün yaptığını biliyor olmalıydı, ama bu onun için hiçbir anlam taşımıyordu; hiciv denen şeyden haberi yoktu, ve *Die Fackel*'in tek bir sayfasını değil, tek bir tümcesini bile baştan sona okumadığı kesindi. Benediktler sıradan birileriymiş gibilerden "Benediktlerin evi," demişti; bu zararsız sözler karşısında müthiş bir tepki göstermeme, bu cadılar ailesi hakkında başka şeyler öğrenmek istememe hiç ama hiç şaşırmadı.

"Gerçekten o Benediktler mi bunlar?" diye sordum birkaç kez. "Burnumuzun dibinde hem de!"

"Onlara bakmak zorunda değilsin," demişti.

Büyük bir şaşkınlık içinde arkamı döndüm, içeri girdim o an. O belalı evi görmeseydim de ne görürsem görseydim.

"Hiç ilginç biri değil," dedi Anna. "Dört kızı var, kendisi keman çalıyor, pek de fena sayılmaz hani. Ağzı kurbağanınkine benziyor ve çok budala bir konuşması var. Çok fazla konuşuyor. Kimse dinlemiyor. Hep her konuda ne kadar bilgili olduğunu göstermeye çalışıyor, ama çok sıkıcı."

"*Neue Freie Presse*'nin de yayımcısı?"

"Yok, onu sattı. Artık bu gazeteyle hiçbir ilişkisi yok."

"Şimdi ne yapıyor peki?"

"Yazıyor. Tarihsel konularda çiziktiriyor. Yayıncı kitabını kabul etmedi. Okuyanlar kötü olduğunu söylüyor."

Başka sorular da sordum, ama bir amacım yoktu. Yalnızca heyecanımı gizlemek için konuşuyordum, ancak heyecanım gizlenemeyecek kadar büyüktü. Eski zamanlarda kilise öğretilerine karşı çıkmış, kâfir olmuş, sakınılması gereken iğrenç birinin yanıbaşında oturduğunu duyan ve bir an sonra söz konusu kişinin kâfir olmadığını, ya da kurtarılması umudu tümüyle yitmemiş, zararsız, ahmak bir birey, kimsenin ciddiye almadığı biri olduğunu öğrenen bir dindar da benim hissettiklerimi hissederdi sanıyorum.

Karl Kraus'un yıllar boyunca oluşturduğu değerin ansızın elimden alınmasına izin vermeyecek kadar öfkelendirmişti beni bu adamla

komşu olduğum gerçeği. Ama Anna'nın bu şeytansı komşunun beni ürküttüğünü fark etmesini istemediğimden durmadan sorular soruyordum. Gene de anladı Anna, ama benimle alay etmedi, aslında kimseyle alay etmezdi. Alay etmenin hem ayıp hem de çirkin olduğu görüşündeydi; ayrıca annesiyle yaşadığı deneyimlerden sonra alay etmekten özellikle korkuyordu. Ama gene de bu komşuyu anıp geçmek yerine böylesine üzerinde durduğum için hakkımda olumsuz düşünceler yeşertmiş olsa gerek, hatta, belki de beni yatıştırmaya ve konuyu değiştirmeye bile çalışmış olabilir, çünkü ikimiz genellikle konuşacak daha ilginç ve önemli konular bulurduk.

Durumu her zamanki yöntemimle çözümledim. Benediktlerin evini yasak bölge ilân ettim ve o andan sonra bu evi *görmedim*. Kitaplarımın bulunduğu, yazılarımı yazdığım ön bahçeye ve Himmelstrasse'ye bakan odanın penceresinden zaten göremiyordum. Benediktlerin evi daha aşağıda, 55 numaradaydı. Dairemizdeki hiçbir odadan, hatta boş olanlardan bile görünemezdi. Yasaklanmış evi görmek için Anna'yı götürdüğüm bahçe tarafındaki terasa çıkmanız gerekiyordu. Onun o ilk tümcesini bir tehdit olarak algıladım ve o andan sonra o terastan uzak durdum. Hem zaten ters bir yerdeydi ve koca bahçede konuklara gösterilecek pek çok başka şey vardı. Çoğu kez tramvaya binmek üzere aşağı doğru yürüdüğümdeyse 55 Numara arkamda kalıncaya dek kendiliğimden yüzümü sol tarafa çeviriyordum.

Taşındığımızda Eylül başıydı, kış iyice bastırıncaya dek, dört ay boyunca bu koruma yeterli oldu. Zihnimin bir yerinde Benediktlerin evinin eksiksiz bir fotoğrafı duruyordu. ikinci katta bulunan ve caddeye bakan balkonu biliyordum, pencerelerin yerlerini, çatının şeklini, ön kapıya çıkan merdivenleri hiç unutmuyordum. O bölgede başka hiçbir evin böylesine eksiksiz bir zihinsel imgesini koruduğumu sanmıyorum; resim yapmayı hiç beceremem gerçi ama, bu evin resmini çizebilirdim, ama o yöne hiç bakmıyordum. Hep caddenin diğer yanındaki evlere bakıyordum. —Eşiğinden geçmeden önce— o evin kusursuz resmini ne zaman ve ne nedenle oluşturduğum benim için hep bir bilmece olacak. Eve yasak koymak için zihinsel bir resmine gereksinimim vardı.

Anna'nın ziyareti sırasında bunu Veza'ya da söyledim, öfkelendiğim için güldü bana. *Die Fackel*'e o da benim kadar bağımlıydı, ama bu bağımlılık konferans salonunda Karl Kraus'un karşısında oturduğu sürece geçerliydi, bir saniye fazla sürmezdi. Konferanstan sonra canının istediğini okur, Kraus'un savları onu yolundan çevirmezdi, insanlarla tanışır, onları sanki Karl Kraus bu insanların aleyhinde tek sözcük etmemişçesine kendine göre algılar ve değerlendirirdi. Bu durumda da bizim bu rahatsızlık veren komşumuzu hiç umursamadı, hatta Benediktlerin kızları, dört genç kızın komşumuz olmasından hoşnut göründü. Her genç kızı olduğu gibi onları da merak ediyordu, o kadar sinirlendiğim için alay etti benimle, kızların güzel olup olmadığını sordu — Anna bu soruya kesin bir yanıt veremedi— sonra da Anna'ya döndü, ve benim acaba hangisine âşık olabileceğimi sordu. Anna onlardan birine âşık olmamın uzak bir olasılık olduğunu söyledi, hepsi de ahmak ördek yavruları gibiydi, onlarla konuşacak şey bile bulamazdınız. Ahmak babalarına değil, sevimli, kendi halinde bir kadın olan annelerine benziyorlardı. Ne var ki Veza şakasını fazla uzun sürdürmedi. Bana katılmadığını açıkça saptadıktan sonra bana destek olacağını, benden yana tavır alacağını açıkladı, bana yardımcı olacak, ve kadınsı merakıyla işleri karmaşık hale getirmeyecekti.

Bana gelince, bu kızların nasıl birileri olduğunu tahmin etmeye çabalamak aklımdan geçmedi. *Neue Freie Presse* bünyesinde dünyaya geldiklerine göre, iliklerine dek kokuşmuş olduklarını söylemeye bile gerek yoktu.

Himmelstrasse'den köye doğru inerken çoğu kez aynı saatte karşı yönden gelenlerle karşılaşıyordum. Ben onlara göre üstün konumdaydım, çünkü yokuş yukarı çıktıklarından yavaş yürüyorlardı, bense onlardan daha hızlı ilerliyordum; üstün havalarında acele adımlarla yanlarından geçerken onları incelememe fırsat sunuyor gibiydiler. Ama bazen yokuşu tırmanmakta olan bir genç kız, hızla yanımdan geçerdi, o zaman yavaşlardım. Düğmeleri iliklenmemiş açık renkli bir manto giymiş, öylesine salınmış kuzguni siyah saçlarını uçuşturan, hızlı hızlı

soluyan, siyah gözleri bilmediğim bir amaca dikilmiş, çok genç, belki on yedisinde bir kızdı bu. Soluyuşu öylesine sesli olmasaydı, siyah bir balık kadar güzel diyebilirdim. Doğulu bir havası vardı (ama o yaşta bir Japon kızından beklenmeyecek ölçüde uzun boylu ve iri yarıydı). Öfkeyle, nerdeyse körü körüne koşuyordu; bana çarpacak diye duraksadım bir an, ama kısacık bir bakışla çarpışmamızı önledi. Kaçıştan, sakınmadan başka bir anlam taşıması olanaksız görünen o bakış, beni çarptı. Kız, fırtınalı bir yaşantının rüzgarlarını savuruyordu. Öylesine genç görünüyordu ki, ardından bakmaya utandım, dolayısıyla nereye koşturduğunu hiçbir zaman öğrenemedim, ama Himmelstrasse'nin yukarılarındaki evlerden birinde oturuyor olsa gerekti.

Yalnızca öğle saatinde görünürdü, günün o saatinde köyde ne işi vardı, aklım almıyordu. Siyah saçlı kızın esrarengiz ivediliğiyle birkaç kez karşılaştıktan sonra ansızın her gün sokağa çıktığımı anladım. Onun çıktığı ve benim yolum olmayan Strassergasse köşesine vaktinden önce ulaşmamak için çaba harcıyordum gerçi ama gene de, oraya onun yüzünden gittiğimin bilincinde değildim. Sonuçta kızı görmek için tek bir adım atıyor değildim, yolumu değiştiriyor değildim, çünkü ben kendi yoluma gidiyordum, kızın koşarak köşeden çıkmasına neden olan, kendi tutkulu istemiydi; her gün aynı saatte bu yoldan geçmemin onunla bir ilgisi yoktu.

Adı mı? Bir doğulununki dışında her ad beni düş kırıklığına uğratırdı. O dönemde renkli Japon ahşap işlerini çok görüyordum. Tıpkı Volksoper'da bir hafta boyunca izlediğim Kabuki tiyatrosu oyunları gibi bu ahşap süsleme sanatı da beni büyülüyordu. Özellikle Kabuki oyuncularının Şaraku ahşap oymaları çok hoşuma gidiyordu, çünkü ard arda yedi akşam Kabuki oyunlarının ne denli etkili olduğunu görme fırsatını bulmuştum. Ancak bu oyunlarda kadın rollerini erkekler oynuyordu; üstelik Şaraku ahşap oymalarında, benim her gün gördüğüm hayalete benzeyen tek bir figürün olmadığına emindim. Ama hızlı hızlı yokuşu çıkan kızın beni büyüleyen sabırsız ve ivedi havası, bütün o figürlerde bulunduğuna göre, şimdi, o insanı kendinden geçiren, kendi nesnesini soluk soluğa bırakmış o ivedilik yüzünden günün o sa-

atinde köye yollandığımı sanıyorum. Gösteri o zaman —saat bir civarında— başlıyordu, ve ben tam saatinde orada oluyordum. Sahnenin ardında olanları görmeye kalkışmıyordum, bir şey öğrenmek istemiyordum, ama sahnenin açılmasını, o tek sahneyi dünya yıkılsa kaçırmazdım.

Kış yaklaşıyordu, hava soğudukça bu sahneler daha dramatik hale geldi, çünkü kız, sözcüğün tam anlamıyla tütüyordu. Paltosunun önü her zamankinden daha açıktı, eskisinden daha da fazla acelesi varmış gibiydi, şiddetli solukları, soğuk havada bulutlar oluşturuyordu. Hava ne kadar soğuksa, açık ağzından o kadar buhar çıkıyordu; yakınımdan geçerken soluk alışlarını duyabiliyordum.

Onun vakti yaklaştığında çalışmayı kesiyordum, kalemimi bırakıyor, yerimden fırlıyor hiçbir şey demeden, kimseye görünmeden odamın antreye açılan kapısından çıkıyordum. Basamakları alçak olan geniş merdivenlerden iniyor, ön bahçeyi geçiyor, bir an başımı kaldırıp sanki hâlâ oradaymışım gibi ikinci kattaki pencereme bakıyordum, sonra kendimi caddede buluyordum. Her seferinde, Kabuki tipimin, Doğulu kızımın geçmiş olacağı korkusunu duyuyordum içimde, ama o hiçbir seferinde benden önce geçmiş olmuyordu, 55 numaralı evin önünden geçerken, koyduğum yasağa uyarak başımı sol tarafa çevirerek oradan geçmeye vaktim oluyordu. Sonra şaşmaz bir şekilde, 55 numaralı evle Strassergasse arasında yabanıl kız, koşarak ve heyecan dalgalarını yayarak bana doğru gelirdi. Bu sahneyi elden geldiğince eksiksiz gözlemliyordum; bu kadarı ertesi güne dek yetiyordu bana, daha fazlası daha uzun süre için yeterli olurdu. Çevredeki birçok kişiyi sorup soruştururdum. Yokuş çıkan kız hakkında kimseye bir şey sormadım. Paldır küldür, hızla yürüyen bu kız, benim için gizemini korumaktaydı.

Öykünün Son Şekli

VEZA'YLA ikimiz, daha Ferdinandstrasse'de otururken, Grinzing'e taşınmazdan bir buçuk yıl önce evlenmiştik. Evlendeğimi Paris'te oturan annemden gizledim; daha sonra yeni bir adrese, Himmelstrasse'ye taşınmış olmam onda bir kuşku uyandırmış olabilirdi, ama bu konuyu hiç açmadı. Kendisinden bir şey gizleyemeyeceğim kardeşim Georg durumu öğrendiğinde, annemi en iyi tanıyan kişi olarak evlendiğimi ondan sakladı. Daha sonra, kitabımın yayımlandığı haberiyle aynı anda durumu öğrendi; kitabın çıkması onu çok şaşırttı, kitaptan kendisinden hiç beklenmeyecek şekilde övücü bir yaklaşımla söz ederken, bu yeni haberler tablosunun önemsiz bir bölümüne değinir havalarında, evliliğimize dokunup geçti. Fırtınayı atlattığımı, (Veza'yı korumak ve annemin öfkelenmesini önlemek için) Veza'yla ilişkimin ciddiliğini ve sürekliliğini ondan gizlediğim yılları unutmaya hazır olduğunu ummaya başlamıştım.

Kendine özgü o kibirli ve egemen havasıyla evliliğimi —ya da beni— kabullendiğini göstermişti. Kitap diyordu, sanki onun kaleminden çıkmıştı, kendisi yazmış olabilirdi, yazar olmak istemekle hata etmiş değildim, her şeyi bir kenara koymakla iyi etmiştim. Kimya bir yazar için ne anlam taşırdı ki? Kimyanın canı cehennemeydi; ben, büyük bir kararlılıkla savaşmış, kendisine karşı gelmek pahasına gücümü göstermiştim. İşte bu türden şeyler yazdı bana, ama daha sonra onu Paris'te ziyaret ederken onda daha önce hiç görmediğim ve görmeye dayanamadığım bu yeni boyuneğme eğilimine karşı kendimi savunmaya çalıştığımda söyleyecek başka sözleri de olduğu anlaşıldı.

Ansızın babam hakkında, bütün varlığımızı, yaşamımızı değiştiren ölümü hakkında konuşmaya başladı. O günden bu yana —aradan yirmi üç yıl geçmişti— annemin sık sık değişen anlatılarla gizlediği öyküyü ilk kez dinliyordum.

Reichenhall'da tedavi olurken, kendi dilini konuşan, her bir sözcüğü kesin çizgilerle belirlenmiş anlamlar taşıyan bir doktorla tanışmış-

tı. Onun sözlerini yanıtlamayı kendisi için bir yarış olarak görmüş, onunla konuşmak için yüreğinde gözüpek, beklenmedik itkiler hissetmişti. Tıpkı kendisi gibi kadınların kötü olduğu görüşünü savunması nedeniyle o günden beri sadık okuru olduğu Strindberg'i bu doktor tanıtmıştı ona. Annem bu doktora idealinin, "aziz" saydığı tek kahramanın Coriolanus olduğunu itiraf etmiş, doktor da bunu garip karşılamamış, tersine bu yüzden anneme hayranlık duymuştu. Bir kadın olarak kendisine böyle bir örnek seçmesine şaşmamış, bunun nedenlerini sormamış, tersine ondaki gurur ve güzellik karşısında heyecan duymuş, sevecen duygularını ona açmıştı. Annem onu dinlemekten çok hoşlanmıştı, ama dileklerine ya da isteklerine boyun eğmemişti. Doktorun dilediğini söylemesine izin vermiş, ama onunla ilgili hiçbir şey söylememişti. Annemin konuşmalarında doktora yer olmamıştı, kendisine okumak üzere verdiği kitaplardan söz etmiş, bir doktor olarak tanıdığı kişiler hakkında konuşmuştu yalnızca. Annem, doktorun kendisine söyledikleri üzerine düşünmüş, ama o konularda bir şey söylememişti. Doktor, babamı terk etmesi ve kendisiyle evlenmesi için anneme çok ısrar etmişti. Annemin konuştuğu Almanca onu büyülemişti, hiç kimsenin böyle Almanca konuştuğunu duymadım, duyamam, diyordu, İngiliz dilinin anneme hiç uygun olmadığını söylüyordu. Annem tedaviden yarar görmesi nedeniyle iki kez babamdan tedavisini uzatmasına izin vermesini istemiş, babam da razı olmuştu. Üçüncü bir uzatma istediğinde babam kabul etmemiş ve doğru eve gelmesini istemişti.

Annem gelmişti. Bir an olsun doktorun isteklerine boyun eğmek aklından geçmiş değildi. Ve her şeyi babama anlatmak konusunda da bir an olsun kararsızlık duymamıştı. Gene babamla birlikteydi, annemin utkusu, babamın utkusuydu. Kendisini ona sunuyordu ve olanları, başına gelenleri babamın ayakları önüne seriyordu — aynen bu sözcükleri kullanmıştı. Doktorun kendisine hayranlığını anlatan tümceleri olduğu gibi babama aktarmıştı ve neden sarsıldığını anlayamıyordu. Babam daha çok şey bilmek istiyordu, her şeyi bilmek istiyordu; sonunda anlatacak bir şey kalmadığında bile sorular sormaya devam et-

mişti. Annemin bir itirafta bulunmasını istiyordu, oysa onun yapacak bir itirafı yoktu. Babam anneme inanmadı. Aralarında bir şey geçmediyse nasıl oluyordu da doktor, evli ve üç çocuklu bir kadına evlenme önerisinde bulunabiliyordu? Annem bunda şaşılacak bir yön bulamıyordu, çünkü konuşmaları sürecinde bu önerinin nasıl geliştiğini çok iyi biliyordu.

Hiçbir şeyden pişmanlık duymuyordu, hiçbir şeyi saklamadı, doktorun kendisine ne kadar yararı dokunduğunu tekrar tekrar anlattı babama; sağlığına kavuşmuştu, oraya bunun için gitmişti zaten, ve yuvasına döndüğü için mutluydu. Ama babam garip sorular soruyordu:

"Seni muayene etti mi?"

"Ama o benim doktorumdu!"

"Seninle Almanca mı konuştu?"

"Elbette. Nece konuşmasını isterdin?"

Doktorun Fransızca bilip bilmediğini sormuştu babam. Annem, bildiğini sandığını söylemişti, çünkü Fransızca kitaplar üzerine de konuşmuşlardı. Öyleyse neden Fransızca konuşmamışlardı? Babamın bu sorusunun anlamını kavrayamıyordu annem. Reichenhall'da bulunan, ana dili Almanca olan bir doktorun kendisiyle Almancadan başka bir dille konuşması gerektiği fikri nerden çıkmıştı?

Annemin, yaptığını anlamadaki başarısızlığı beni şaşırtmıştı. İhaneti, babamla arasındaki özel dil olan Alman dilini doktorla, kendisine âşık olan bir başka adamla konuşmasında yatıyordu. Babamla annemin aşk yaşantılarının bütün önemli olayları, nişanlılık dönemlerinin, evliliklerinin, büyük babamın baskısından kurtulmalarının bütün önemli anları Almanca gerçekleşmişti. Belki, kocası Manchester'da İngilizce öğrenmek için büyük bir çaba harcadığı için bu olguyu gözden ırak tutmuştu. Ama babam, annemin hastanede büyük bir tutkuyla Almancaya döndüğünü fark etmişti; bu dönüşün yeşertebileceği duyguları çok iyi biliyordu. Gerçekleri anlatıncaya dek onunla konuşmayı reddetti; bütün gece ağzını açmadı, sonra sabahleyin de annemin kendisine ihanet ettiği inancıyla suskunluğunu korudu.

Masum olmasına karşın bu özel dille kendisine söylenen, ancak söylenmesine asla izin vermemesi gereken sözcükleri dinlemiş olması nedeniyle suçun kendisinde olduğunu anneme söyleyecek yürekliliği gösteremedim. Bana bunları haftalarca anlattı, hatta, bir ayrıntıyı.—Coriolanus'u— babamdan gizlediğini bile itiraf etti bana.

Söyleseydim de anlamazdı baban, diyordu. Birlikte, Burgtheater'la ilgili konuşmalar yaparken öyle gençtiler ki... Viyana'da delikanlılık çağlarında daha birbirlerini tanımadan önce, sık sık aynı oyunlara gitmişlerdi. Daha sonra bunları birlikte tartışmışlar, oyunlara sanki bir kez daha izlemiş gibi olmuşlardı. Babamın en beğendiği aktör Sonnenthal, anneminkiyse Wolter'di. Babam aktörlere karşı annemden çok ilgi duyardı; onlara öykünür, onları tartışmayı yeğlerdi. Ancak oyunlar hakkında söyleyecek fazla bir şeyi yoktu, kendisi eve gelince oyunları tekrar tekrar okurdu; babam, replikleri okumaktan hoşlanırdı. Annemden daha iyi bir oyuncu olabilirdi. Annem, yeterinden fazla düşünüyor, ciddi olmayı yeğliyordu. Komedilerden babama göre daha az hoşlanıyordu. Birbirlerini, kişiliklerini daha iyi tanımaları, gördükleri oyunlar sayesinde olmuştu. Babam, Coriolanus'u hiç izlememişti, izleseydi de hoşlanmazdı. Gururlu, katı, acımasız insanlardan hoşlanmazdı. Kendi ailesiyle yaşadığı sorunların kaynağı, hepsinin de gururlu olmalarıydı; ailesi evlenmelerine karşı çıkmıştı. Shakespeare'in bütün kahramanları arasında annemin en beğendiği kişinin Coriolanus olduğunu duysaydı, çok incinirdi. Reichenhall'da Coriolanus hakkında konuşmaya başladığında, birden babamla yaptığı konuşmalarda bu adı anmaktan sakındığını fark etmişti.

Hoşnut olmadığı bir durum var mıydı? Babanı onun duygularını şöyle ya da böyle incitmiş miydi? Fazla soru sormadım, anlatması için sorulara gereksinimi yoktu, onca zamandır içinde sakladığı birikimin seller gibi akmasını hiçbir şey engelleyemezdi. Ancak bu soru uzun süredir beni rahatsız ediyordu, sorduğum da iyi oldu. Hayır, babam annemi hiç, bir kez olsun incitmemişti. Viyana'ya değil de Manchester'a gidildiği için küsmüştü. Babamın bana okumam için İngilizce kitaplar getirdiği, sonra da onları benimle İngilizce tartıştığı dönemde ağzını

açmamıştı. O zamanlar benden uzak durmasının nedeni buydu. Babam, İngiltere'ye gitmeyi çok istemişti. Haklıydı da. Seçkin, kültürlü İngilizler vardı. Ama annem bunları pek tanımıyordu. Bu onu rahatsız ediyordu. O eğitimden yoksun aile bireyleri arasında kalmıştı. Gerçek anlamda oturup karşılıklı konuşabileceği hiç kimse yoktu. İşte bu yüzden hasta olmuştu, iklimin farklı oluşu yüzünden değil. Gene bu yüzden Reichenhall, özellikle de doktorla yaptığı konuşmalar ona öylesine iyi gelmişti. Ancak bu bir *tedavi* yoluydu. Amacına da hizmet etmişti. Yılda bir kez oraya gitmek isterdi. Babamın kıskançlığı her şeyi berbat etmişti. Ona gerçekleri anlatmakla hata mı etmişti?

Bu soruyu ciddi ciddi sormuş ve benden bir yanıt istemişti. Bütün bunlar o anda olmuş olaylarmış gibi hemen düşüncemi öğrenmek istiyordu. Doktorla buluşmaları konusunda hiçbir şey gizlememişti. Onu dinlemeyi kabul etmemesi mi gerektiğini sormamıştı babama. Girişimlerine ve yakarmalarına kulaklarını tamamen kapamanın yeterli olduğunu düşünmüştü. Ona hoşlanmayacağı yanıtı verdim. "Bu konuşmaların," dedim, "senin için ne büyük bir anlam taşıdığını belli etmemeliydin." Bu sözleri çekinerek söyledim, ama bir suçlama gibi çıktı ağzımdan. "Yaşadığın bu deneyimden dolayı böbürlenmemeliydin. Öylesine, önemsiz bir şeymişçesine söyleyip geçmeliydin."

"Ama hoşnuttum," diye atıldı. "Hâlâ da hoşnutum. Başka türlü nasıl tanırdım Strindberg'i? Farklı bir kadın olurdum, sen o kitabını yazamazdın. Berbat şiirlerinle kalırdın. Bir hiç olurdun. Strindberg senin baban. Sen benim Strindberg'den olma oğlumsun. Seni onun oğlu haline getirdim. Reichenhall'ı yok saysaydım sen bir hiç olurdun. Seni İngiltere'den çekip almam sayesinde Almanca yazıyorsun. Benden bile daha çok Viyana'nın bir parçası haline geldin. O dayanamadığım Karl Kraus'unu Viyana'da buldun. Viyanalı bir kadınla evlendin. Şu anda bile Viyana'nın asma bahçeleri arasında yaşıyorsun. Bundan hoşlandığın anlaşılıyor. Kendimi daha iyi hissettiğim an seni ziyarete geleceğim. Veza'ya söyle benden korkmasına gerek yok. Tıpkı beni terk ettiğin gibi onu da terk edeceksin. Bana uydurduğun öyküler gerçek

olacak. Sen öykü uydurmak zorundasın, bir yazarsın çünkü. Bu yüzden inandım sana. İnsan yazarlara inanmayacak da kime inanacak? İş adamlarına mı? Politikacılara mı? Ben yalnızca yazarlara inanırım. Ama yazar dediğin tıpkı Strindberg gibi kuşkulu olmalı, kuşku duymalı, kadınların içini görmeli. İnsanların onun çizdiği kadar kötü olduğu kimsenin aklına gelmez. Ama gene de, yaşamımın tek bir saatini bile yaşadığıma pişman değilim. Kötü olsunlar! Yaşamak, canlı olmak harikulade! Onların kötülüklerini en ince ayrıntısına kadar görebilmek ama gene de yaşamayı sürdürmek harikulade."

Bu tür konuşmalardan babama ne olduğunu öğrenmiş oldum. Annem, yanlış bir şey yapmadığını sanmış, ancak babam, onun kendisini terk ettiğini hissetmişti. Olağan bir itiraf, öylesine büyük bir darbe indirmezdi ona. Annem, kendi durumunun tam anlamıyla farkında değildi; yoksa ölesiye mutlu olduğunu öylesine büyük bir sevinçle anlatmazdı babama. Utanmasız bir davranış değildi onunki, yaptıklarında herhangi bir uygunsuzluk görseydi, öylesine açık açık anlatmazdı her şeyi. Olanları nasıl kabul edebilirdi babam? Ona göre birbirlerine karşılıklı söyledikleri Almanca sözcükler kutsaldı. Annem bu sözcükleri, bu dili aşağılamıştı, onlara saygısızlık etmişti. Babama göre, sahnede gördükleri her şey sevgiye dönüşmüştü. Sayısız kereler oturup konuşmuşlardı gördükleri oyunları; bu sözcükler, günlük yaşantılarındaki basitliklere dayanabilmelerine yardımcı olmuştu. Ben, çocukken bu yabancı sözcükleri kıskançlık duygularıyla belleğime kazımıştım, bu sözcükler kendimi onların yanında fazlalık hissetmeme neden olmuştu. Almanca konuşmaya başladıkları an, hiç kimseyi görmezdi gözleri. Bu durumun bende uyandırdığı dışlanmışlık duygusu paniğe kapılmama neden olurdu; bitişik odada anlamadığım Almanca sözcükleri yineleyerek umarsız bir öğrenme, anlama çabasına girerdim.

Annemin itirafı beni aldatmış olması nedeniyle gücendirdi. Yıllar boyunca birbirinden farklı öyküler dinlemiştim; her seferinde babamın ölümünü başka şekillerde açıklamıştı. Yaşımın küçük olması ya da anlayacak yaşta olmamam kaygısı diye açıkladığı şey, gerçeklikte, ken-

di suçluluk duygusunun kapsamı konusundaki kavrayışının değişmesinden başka bir şey değildi. Babamın ölümünü izleyen gecelerde, ben annemin kendini öldürmesine engel olmaya çalıştığım dönemlerde, suçluluk duygusu öylesine güçlüydü ki, ölmek istiyordu. Babamla ilk konuşmalarının beslendiği yere yakın olmak için bizi Viyana'ya götürmüştü. Viyana'ya giderken Lozan'da duraklamış ve o zamana dek anlamama izin verilmeyen dili bir tokmak gibi kafama indirmişti. Viyana'da, bana okuduğu akşamlar, bana benliğimi veren akşamlar boyunca, babamla yaptığı o ilk konuşmaları özetlemiş, ancak, suçunun simgesi olan *Coriolanus*'u da bunlara eklemişti. Zürih'te, Scheuchzerstrasse'deki dairemizde her akşam, kendisine ard arda verdiğim sarı Strindberg ciltlerine gömülürdü. O saatlerde piyano başında hafif hafif şarkılar söylediğini, babamla konuşup ağladığını duyardım. Babamın tanımadığı, ancak kendisinin öylesine büyük bir doymazlıkla okuduğu yazarın adı dökülür müydü dudaklarından? Şimdi, beni ihanet ettiği dönemlerin çocuğu olarak görmüş, ve her şeyi üzerime boşaltmıştı. Benim babam neydi şimdi?

Böyle anlarda, her şeyi yırtıyordu, kendi gerçek yaşantısını sürmüş olması halinde ne kadar çekilmez ve yırtıcı olursa, o kadar yırtıcıydı. Kendisini benim kitabımda görme, kendisinin de tıpkı öyle yazacağını söyleme, kitabımın *kendisi* olduğunu öne sürme hakkını buluyordu kendinde. Eski görkemine yeniden kavuşmasının, Veza'yı kabullenmesinin ve Veza konusunda onu yıllarca aldattığımı unutmasının nedeni buydu. Ancak görkemliliğini korkunç bir öngörüyle birleştiriyordu: tıpkı onu terk ettiğim gibi Veza'yı terk edecektim. Öç alma duygularından vazgeçemiyordu, onlarsız yaşayamazdı. Bizi görmeye geleceğini söylüyordu, o zaman öngörüsünün gerçekleşmiş olacağını hayal ediyordu çünkü. Tezcanlıydı, sabırsızdı, kafasını tümüyle meşgül eden kitabımın yayımlanmasıyla bir utku döneminin başlayacağına inanıyordu. Çevremi, *Körleşme*'deki "kadın düşmanı" yaklaşımdan dolayı bana tapacak ve kadın olmaları nedeniyle kendilerini cezalandırmama can atacak kadınlarla sarılmış olarak görüyordu. Grinzing'deki evimde hızla ilerleyen bir büyüleyici güzeller ordusu görüyordu; sonunda,

Veza'nın, Pariste'ki kendi dairesi gibi küçük bir dairede ortadan yittiğini, ve unutulduğunu gözlerinin önüne getiriyordu. Aklını Veza'ya takmaması için uydurduğum buluşlar gerçekleşmişti; zamansal sıralama önemli değildi. Ben onu aldatmış falan değildim, olacakları önceden görmüştüm, o kadar, o, aldatılmış olarak görmüyordu kendisini; kimse kötülüğünü gizli tutamazdı ondan, onda, doğuştan insanların içini görme yeteneği vardı, ve bu yeteneği bana da geçmişti. Ben *onun* oğluydum.

Evliliğimizi kabullendiği düşüncesiyle ayrıldım Paris'ten, bir anlamda, özellikle de Veza'nın önünde karanlık bir gelecek uzandığını öngörmesi nedeniyle, ona acıdığını sandım. Veza'nın, henüz kabullenmeye ve anlamaya hazır olmadığı kaçınılmaz yazgısını bildiğini sanmak onu rahatlatıyordu. Aralarında geçebilecek bir konuşma oluşturdum aklımdan ve rahatladım. Babamın sonu hakkındaki korkunç öykünün etkisini hafifletecek bir karşılaşma olabilirdi onlarınki.

Ama durum çok farklı gelişti. Tümüyle yanılmıştım, ondaki —şimdi bütün sınırları aşan— duygusal tutarsızlığı hesaba katmamıştım. O güne dek beni oyalamıştı. Birlikte geçen yıllarımız boyunca, ilişkimizin çok içten ve açık olduğunu sandığım o yıllar boyunca beni birbirinden farklı öykülerle yanıltmış, ve gizini saklamıştı. Şimdi gizini açığa çıkarmış ve görüşümü sormuştu. Sözcüklere karşı hassas biri olduğumdan, onu suçlu bulmuştum, olanlardan dolayı değil, babamı korumadığı için, övünerek anlattığı öyküsüyle babama neler yaptığının farkında olmadığı için suçlu bulmuştum. Benim sözlerime tepkisini dile getiren patlaması beni rahatsız etmemiş, annemin değişmezliğine, yıkılmazlığına olan inancımı pekiştirmişti. Son bulmasının gerektiğine inanmasına karşın aramızda sürdürdüğü uzun savaşımı büyük bir ustalıkla bitirdiğini düşünmüştüm.

Öngörmediğim haber, birkaç ay sonra geldi. Aynı yılın içinde, bana karşı olan duyguları taşlaştı ve geçmişte yaptığı gibi Veza'yı kötülemeksizin ya da suçlamaksızın, beni bir daha asla görmek istemediğini yazdı.

Alban Berg

BUGÜN, Alban Berg'in resimlerine bakarken çok duygulandım. Onunla tanışıklığımın benim için ne anlam taşıdığını anlatmak henüz içimden gelmiyor. Birkaç görüşmemize hayli yüzeysel olarak değinmeye çalışmakla yetineceğim.

Onu son olarak ölümünden birkaç hafta önce Café Museum'da gördüm. Gece, konserden sonra kısa bir süre görüştük. Yazdığı güzel mektup için teşekkür ettim, o, kitabım için eleştiri yazılıp yazılmadığını sordu. Henüz çok erken olduğunu söyledim; bu görüşüme katılmadı, kaygıya varacak ölçüde ilgi duyuyordu bu konuda. Açıkça söylemedi ama olumsuz yazılar okumaya hazırlıklı olmamı ima etti. Kendisi tehlike içinde bulunan Berg, beni korumak istiyordu. İlk tanışmamızdan beri bana karşı yakınlık duyduğunu hissediyordum. "Sizden bu mektubu aldıktan sonra gerisi önemli değil," dedim. Sözlerimi hoşnutlukla karşıladığını görebiliyordum gerçi ama, küçümseyici bir el hareketi yaptı. "Mektup, Schönberg'den gelmiş gibi konuşuyorsunuz," dedi. "Alt tarafı ben yazmışım."

Kendisiyle gurur duymuyor değildi. Kim olduğunu gayet iyi biliyordu. Ama kendisinden çok yukarlara yerleştirmekten bir an olsun vazgeçmediği yaşayan tek bir kişi vardı: Schönberg. Böylesine büyük bir saygı duyma yetisine sahip olduğu için seviyordum onu. Ama onu sevmemin daha birçok başka nedeni vardı.

O zamanlar, aylardır vücudunda çıbanlar çıktığını bilmiyordum; birkaç haftalık ömrü kaldığını bilmiyordum. Noel günü ansızın Anna'dan evvelsi gün öldüğünü öğrendim. 28 Aralıkta Hietzing mezarlığındaki cenaze törenine katıldım. Mezarlıkta beklediğim hareketliliği görmedim, belli bir yöne giden bir kalabalık görmedim. Ufak tefek, aksi bir mezar kazıcıya Alban Berg'in nereye gömüleceğini sordum. "Berg cesedi orda, solda," diye gakladı. Bu sözcükler beni müthiş sarstı, ama söylenen yöne gittim, ve belki otuz kişiden oluşan gruba katıl-

dım. aralarında Ernst Krenek, Egon Wellesz ve Willi Reich da vardı. Yapılan konuşmalardan tek aklımda kalanı, ölenden hocası olarak söz eden, duygu ve düşüncelerini hocasına bağlı bir öğrenci tavrıyla dile getiren Willi Reich'ın söyledikleri oldu. Az konuştu, ama ölmüş hocasına karşı duygularında tatlı bir alçakgönüllülük vardı. O gün, içime işleyen tek konuşma, onunki oldu. Daha zekice ve tutarlı konuşan diğerlerini dinlemedim; söylediklerini duymak istemedim, nerede olduğumuzu kavrayabilecek durumda değildim çünkü.

Onu ilk kez bir konserde gördüm; kendisini Debussy'nin şarkılarına kaptırdığından hafiften sallanıyordu. Uzun boylu bir adamdı, yürürken hafiften öne eğilirdi; müziğin ritmiyle sallanmaya başladığında, rüzgarda sallanan uzun otlar gözümün önüne gelirdi. "Harikulade" sözcüğünü söylediğinde, sözcüğün yarısı ağzında kalıyor sanırdınız, sarhoş gibi olurdu. Anlam taşımayan bir övgüyü, sağa sola sallanan bir şaşkınlığı dile getirirdi bu sözcük.

İlk kez evine gittiğimde —beni ona H. önermiş ve göndermişti— sakin ve soylu havası beni çok şaşırtmıştı. Dış dünyada ünlü, Viyana'daysa kimsenin yüzüne bakmadığı bu kişinin soğuk bir kibirlilik sergilemesini beklemiştim. Hietzing'deki evinden, yuvasından uzak kalmış biri olduğunu düşünüyor, neden burada oturduğunu da merak etmiyordum. Onu Viyana'nın bir parçası olarak görmüyordum; yalnız, büyük bir besteci olarak, eskiden beri ünlü olan bu müzik kentinin kendisini aşağılamasına hedef olmak üzere burada bulunduğunu düşünüyordum. Bu düşüncemin kesinlikle doğru olduğunu sanıyordum, çünkü öylesine ciddi çalışmalar ancak düşmansı bir çevrede gerçekleşebilirdi; bestecilerle yazarlar arasında bir ayrım görmüyordum; onları yazar ya da besteci yapan direnme gücü bence aynı kaynaktan besleniyordu. Bu direnme, diye düşünüyordum gücünü tek ve aynı kaynaktan, Karl Kraus'tan alıyor.

Schönberg ve öğrencileri için Karl Kraus'un ne büyük anlam taşıdığını biliyordum. Başlangıçta, böyle bir görüşü benimsememin nedeni buydu belki. Ama Berg'in durumunda bir başka etmen daha vardı: *Wozzeck*'i, bir opera konusu olarak seçmişti. Berg'e büyük umutlarla gelmiştim, onu olduğundan çok farklı canlandırmıştım kafamda — in-

san bir büyük adamı doğru olarak biçimlendirebilir mi imgeleminde? Ama kendisinden çok şey beklediğim ve beni düş kırıklığına uğratmayan tek kişi Berg oldu.

Berg'in yalınlığı karşısında şaşırmıştım; bu şaşkınlığımı üzerimden atamıyordum. Büyük sözler söylemiyordu. Hakkımda hiçbir şey bilmediğinden beni merak ediyordu. Ne yaptığımı sordu, okuyabileceği bir şeyim olup olmadığını sordu. Kitabım olmadığını söyledim; yalnızca *Düğün* adlı oyunum vardı. O anda bana müthiş bir yakınlık duydu. Bunu daha sonra anladım; o anda, "Hiç kimse sahneye koymaya cesaret edemedi ha? Okumama izin verir misiniz?" dediğinde ani bir sıcaklık hissettim. Sözcükleri özellikle vurgulayarak sormamıştı bu soruyu, ama gerçekten okumak istediği için böyle söylediği konusunda kuşkuya yer yoktu, çünkü hemen ardından, beni yüreklendirircesine şu sözleri ekledi: "Benim başıma da geldi aynı şey. Bu yapılan işin önemli olduğu anlamına gelir." Böyle bir bağlantı kurmakla kendisini aşağılıyor değildi, bana umut veriyordu, dünyadaki en iyi şeyi veriyordu. Bu, H.'nın önceden tasarladığ, insanı buz gibi kılacak, ya da umarsızlığa düşürecek bir yaklaşım değildi, Scherchen'in çabucak yetkeye dönüştürdüğü türden bir umut ya da beklenti değildi. Kişisel ve yalın bir şeydi; bir ricada bulunmuş olmasına karşın, karşılığında hiçbir şey beklemediği açıktı. Oyunun metnini getireceğime söz verdim, gerçekten de ciddi olan ilgisini ciddiye aldım.

Yirmi altı yaşımdayken *Wozzeck*'le karşılaştığımda düşüncelerimin neler olduğunu, geceleri sabahlara kadar ondan parçalar okuduğumu anlattım. Meğer o da Viyana'da Büchner'in oyununun galasına katıldığında yirmi dokuz yaşındaymış. Oyunu birçok kez görmüş ve hemen bir opera yazmaya karar vermiş. Aralarında dolaysız bir bağlantı olmamasına ve beni onun yönlendirdiğini benden başka kimsenin bilmemesine karşın, *Wozzeck*'in, *Düğün*'ün yazılmasına nasıl yol açtığını anlattım ona.

Konuşmamız ilerlediğinde, Wagner hakkında biraz aşırıya kaçan olumsuz görüşlerimi dile getirdim; incelikle, ama kesin bir tavırla bana katılmadığını belirtti. *Tristan*'ı sarsılmaz bir şekilde sevdiği anlaşı-

lıyordu. "Siz bir müzikçi değilsiniz," dedi, "yoksa bunları söylemezdiniz." Küstahlığımdan utandım, ama çok fazla üzülmüş değildim, daha çok soruyu yanlış yanıtlamış bir öğrenci gibi hissettim kendimi. Kırtığım pot, bana duyduğu ilgiyi yok etmiş görünmüyordu. Gerçekten de, mahçubiyetimi unutturmak için oyunumu okumak isteğini yineledi.

İçimde olanları hissettiği tek olay bu değildi. Çoğu müzikçi gibi sözcüklere karşı duyarsız değildi; tersine, nerdeyse müziğe ilgi duyduğu kadar ilgileniyordu onlarla. Çalgı aletlerini anladığı gibi insanları da anlıyordu. Bu ilk karşılaşmadan sonra, insanları algılayışı, yazarlarınkinin aynı olan bir avuç müzikçiden biri olduğunu anladım. Hiç tanımadığı yabancı biri olarak karşısına çıktığımdan, ondaki insan sevgisini de hemen hissettim; bu sevgi öylesine güçlüydü ki, sevgisine karşı yapabileceği tek savunma, alay etme eğilimi şeklinde kendini gösteriyordu. Dudakları ve gözleri, alaylı görünüşlerini hiç yitirmiyordu, bu alaycılığını sıcakkalpliliğine karşı bir savunma düzeneği olarak kullanması işten değildi. Ölünceye dek bağlı kaldığı büyük satiristlerden yararlanmayı yeğliyordu.

Onunla her buluşmamızdan tek tek söz etmek isterdim; birkaç yıllık tanışıklığımız süresince sık sık buluştuğumuz söylenebilir. Ancak onun erken ölümü, bütün bu buluşmalara gölge düşürdü; tıpkı Gustav Mahler gibi, öldüğünde elli bir yaşını bile doldurmamıştı. Onunla yaptığım her konuşmanın üzerini örttüm, ve hâlâ duyduğum üzüntünün, ondaki o sakin, soylu havayı zedeleyeceğinden korkuyorum. Bir öğrencisine yazdığı mektuptan, bana sonradan aktarılan bir tümceyi anımsıyorum: "Bir iki aylık ömrüm kaldı, ama ne yapabilirim? — Bundan fazlasını düşünecek ya da ortaya koyacak durumda değilim— dolayısıyla son derece üzgünüm." Bu tümcede hastalığının değil, kaçınılmaz *yoksunluğun* tehdidini dile getirmekteydi. Bu ruh hali içindeyken okuduğu *Körleşme*'yle ilgili olarak bana harikulade bir mektup yazması da o günlere rastlıyordu. Dayanılmaz acılar çekiyor, yaşamını yitirme korkusuyla kıvranıyordu, ama kitabı bir kenara atmadı, kitabın kendisini üzmesini engellemeye çalışmadı, yazarına karşı adil davranmaya kararlıydı. Tam da bunu yaptı; bunun sonucu olarak, ro-

man hakkında aldığım bu ilk mektup, sonraki bütün mektuplar arasında en değerli anı olarak kaldı bende.

Karısı Helen, Berg'den sonra daha kırk yılı aşkın bir süre yaşadı. Bazıları, bütün bu süre içinde onunla "ilişkisini koparmadığı" için onu horgördüler, alay ettiler. Helene kendini aldatıyor olabilirdi, kocası, söylendiği üzere, duyulur sesle değil, ama onun içinde konuşuyor olabilirdi; ben bunu horgörülecek bir olgu olarak değil, beni derin bir saygı ve hayranlıkla dolduran bir yaşamı sürdürme biçimi olarak değerlendiriyorum. Onu otuz yıl aradan sonra, Viyana'da Adorno'nun verdiği bir konferansta gördüm. Ufak tefek, çelimsiz bir halde salondan çıkıyordu, çok yaşlanmıştı, öylesine dalgındı ki, onunla konuşmak için büyük çaba harcamam gerekti. Beni tanımadı, ama adımı söylediğimde, "Ah, Bay C.!" dedi. "Çok eskiden tanışmıştık. Alban hâlâ sizden söz ediyor."

Utandım, ayrıca da öylesine etkilendim ki, hemen yanından ayrıldım. Onu bir daha aramadım. Hietzing'de, hâlâ oturduğu o evi ziyaret etmeyi çok isterdim, ama kocasıyla sürdürdüğü konuşmaların özel niteliğini zedelemek istemedim. Aralarında geçen her şey, hâlâ sürmekteydi. Yapıtları söz konusu olduğunda, Helen onun önerilerini soruyordu, Alban da karısının beklediği yanıtları veriyordu. Alban Berg'in arzularını daha iyi bilen biri olabilir mi? Asla ölmeyen bir ölü adam yaratmak, onu dinlemek ve onunla konuşmak, yaratılmış olduğundan hiçbir zaman bitmeyecek olan arzularının neler olduğunu öğrenmek için ne kadar büyük bir sevgi duymak gerek...

Liliput Bardaki Buluşma

O Kış H. Viyana'daydı. Bir akşam geç vakit kasabada buluşmak üzere anlaştık. Naglergasse'de, Kohlmarkt'a yakın bir yerde yeni bir bar açılmıştı. Barın aynı zamanda sahibi olan Marion Marx adındaki şarkıcı, yenilikten hoşlanan müşterilere seslenen bir yer olarak düşünmüştü burayı. Liliput Bar diye adlandırdığı yeri neşeyle dolduracak derinden gelen sesi, sımsıcak bir yüreği olan uzun boylu bir kadındı

Marion. Yazdıklarının gözüpek içeriğinden ötürü hayli değer verdiği genç yazarları görünce eli ayağına dolaşırdı; bir yazar yürekli, sıradışı olduğu ölçüde beğenisini kazanırdı. Yazarlar da onun barında kendilerini rahat ve mutlu hissederlerdi. Bardan ayrılmadan önce garsonun masalarına getirdiği hesap pusulasındaki rakamlar uydurmaydı, varsıl müşteriler karşısında mahçup olmalarını istemezdi Marion; aslında, bu yazarlar hiç para ödemezlerdi. Marion'un gönlümü fethetmesinin nedeni bu oldu. Aslında pek bara gitmezdim, ama Marion'unkine gidiyordum.

H.'yi oraya götürdüm, bütün gün çalıştıktan sonra gece kulüplerine gitmekten hoşlanırdı. Salon tıklım tıklım doluydu, tek bir boş masa yoktu. Marion beni fark etti; şarkısını son dizede kesti, beni hararetle karşıladı ve bizi bir masaya götürdü. "Bunlar benim yakın dostlarım, onlardan hoşlanacaksınız, sizi tanıştıracağım." Bir yerlerden iki sandalye bulundu, masaya sıkıştık. Genelde burnu havalarda olan H. de bir şey demedi; yabancılarla aynı masada oturmakta sakınca görmemesi beni şaşırttı hatta. Marion'dan hoşlandı, ama masadakilerden daha da çok hoşlandı. Marion H. ile beni onlara tanıttı. Sonra sımsıcak Macar havasıyla, "Bu arkadaşım İrma Benedikt, bunlar da kızı ve damadı," dedi.

"Sizi hayli zamandır tanıyoruz," dedi bayan, "evimizin önünden geçiyorsunuz. Hep, Profesörünüz Kien gibi başınızı çeviriyorsunuz. Kızım henüz on dokuz yaşında, ama kitabınızı okudu. Kitabınızı okumak için fazla genç sayılır belki ama, gece gündüz ondan söz ediyor. Sizin roman kişilerinizle bize baskı yapıyor, onları taklit ediyor. Bana Therese diyor. Bunun dünyada bana yöneltebileceği en kötü niteleme olduğunu söylüyor."

Kadın açık, önyargısız, nerdeyse çocuk gibi, tahminimce kırk beşlerinde biriydi; ne züppeydi, ne de kibirli ya da hırslı; Benedikt adının imgelemimde simgelediği her şeyin tam karşıtıydı. Kendi deyişiyle *Körleşme* kişilerinin düpedüz evlerinde yaşadığı düşüncesi beni biraz telaşlandırdı. O evde yaşayan ve hastalık gibi bir şey saçtığına inandığım kişilerden kendimi sakınmak için başımı başka tarafa çevirip dur-

maktaydım, şimdiyse sosyal yönleri benden çok daha az olan Therese ve Kien'in o evde rahat rahat yaşadığını öğrenmekteydim. Anneden fazla genç olmayan, koca bir kil yığını gibi orada oturan damat, hiçbir şey söylemiyordu; yüz çizgileri sırtındaki takım elbise kadar düzgün, kusursuz ve bakımlıydı, ağzını bir kez olsun açmadı, bir şeye kızmış görünüyordu. Gerçi, uzun süre aklıma gelmedi ama sonuçta *Körleşme*'yi okuyan ondokuzluk kız, yeterinden erken bir çağda onun karısı olmuştu, ancak buna pişmandı, çünkü ona arkasını dönmüş durumda oturuyordu ve kocasına tek bir şey söylemiyordu. Kavga etmiş olmalıydılar, şimdi de kavgalarını sessizlik içinde sürdürüyorlardı.

Kızda bir parlaklık vardı; bir şey söylemeye çalışıyordu, gözleri giderek daha da parlaklaştı. Birkaç kez atıldı; ağzından tek sözcük çıkamadığından ben daha çok ve belki de olağandan daha büyük bir dikkatle ona bakıyordum. Dolayısıyla gözlerinin yeşil olduğunu fark etmemem olanaksızdı. Hâlâ Anna'nın gözlerinin etkisi altında bulunduğumdan, bu kızın gözleri beni büyülemedi.

"Her zaman böyle sessiz değildir," dedi annesi Bayan İrma; bu arada tahtadan yapılma damat, başıyla onayladı. "Sizden korkuyor. Ona bir şeyler söyleyin, adı Friedl. Böylece büyü bozulmuş olur."

"O sinolog ben değilim," dedim. "Benden korkmanıza gerek yok."

"Ben de Therese değilim," dedi kız. "Sizin öğrenciniz olmak isterim. Yazmayı öğrenmek istiyorum."

"Bu öğrenilen bir şey değil. Daha önce hiç yazdınız mı?"

"Başka hiçbir şey yapmıyor ki," dedi annesi. "Pressburg'da [Bratislava] yaşayan kocasından kaçtı, Grinzing'e bizim eve döndü. Kocasında bir kusur bulmuyor ama ev kadını olmak istemiyor, yazmak istiyor. Şimdi kocası onu almaya geldi. O da gitmeyeceğini söylüyor."

Anne bütün bu boşboğazlığı hiç düşünmeden, büyük bir saflıkla yapmıştı; ablasından söz eden bir çocuk gibiydi nerdeyse. Kil yığını damat, dile getirilen amacını onaylarcasına elini Friedl'in omuzuna attı.

"Çek şu elini," diye atıldı kız. Bu kısa buyruğu verirken yüzünü kocasından tarafa çevirdi. Sonra ışıklar saçarak —ya da bana öyle gel-

di— bana döndü ve, "Beni tutuklayamaz. Bana bir şey yapamaz. Haksız mıyım?"

Bu evlilik daha başlamadan bitmişti, her şey öylesine dönülmez bir şekilde gelişmiş görünüyordu ki, bu sözler beni utandırmadı. Budala damada acıma bile duymadım yüreğimde. Ne kadar da çabuk çekmişti elini... Işık ışık umut saçan bu yaratık ona göre değildi, en az yirmi yaş daha gençti ondan. Neden gidip de onunla evlenmişti?

"Evden uzaklaşmak istedi," dedi Bayan İrma, "Şimdi de evden dışarı adımını atmıyor. Ama bunun nedeni ressam komşumuz."

Şaka olsun diye söylenmişti bu söz, ama çok ciddi gibi geldi, öyle ciddiydi ki, H. patladı. O, her toplulukta başrol oynamaya alışıktı, şimdi biri onun rolünü çalmıştı. Terk edilmiş kocanın yardımına koşarak kendi kabalığıyla dikkatleri üzerine topladı.

"Onu bir güzel pataklamayı düşündünüz mü hiç?" diye sordu. "Bence o dayak istiyor."

Ama bu, talihsiz kocanın bile kaldıramayacağı bir öneriydi; erkek erkeğe kalındığında, kendini korumasını bildiğini gösterdi. "Siz karışmayın bu işe," diye soludu. "Friedl'i tanımıyorsunuz. Friedl özel bir kadındır."

Bu sözleriyle herkesi kendi tarafına çekti, H.'nin dikkatleri üzerine toplama girişimi de başarısızlığa uğramış oldu. Ancak evinde sayısız sanatçı ve müzikçi ağırlamış olan Bayan İrma, sözü gediğine koyuverdi. Orkestra şefine döndü ve özür diler bir havayla, zavallı aklının çağdaş müziğe ermemesi nedeniyle onun hiçbir konserine gitmediğini söyledi.

"Çağdaş müzikten anlamayı öğrenmek zor değil," dedi H. hevesle. "Başladınız mı, arkası gelir." Bunun üzerine Friedl, büyük bir umursamazlıkla konuşmayı başka yöne çekti.

"Ben, yazmayı öğrenmek istiyorum. Beni öğrenciniz olarak kabul eder misiniz?"

Başladığı yere dönmüştü. Ona aynı yanıtı, biraz daha açıklayıcı bir şekilde vermek durumundaydım. Ders vermediğimi, yazarlığın da sonradan öğrenilecek bir şey olduğu görüşünde olmadığımı söyledim.

Bir başkasını denemiş miydi acaba?

"Yaşayan bir yazarı denemedim," dedi. "Halen hayatta olan bir yazardan ders almak istiyorum."

En çok hangi yazarı seviyordu?

Bir an duraksamadan, "Dostoyevski," dedi. "Benim ilk öğretmenim oydu."

"Yazdıklarınızı ona pek gösteremezdiniz."

"Hayır, gösteremezdim. Hem zaten bir yararı olmazdı."

"Neden?"

"Çünkü yazdıklarım tıpkı onunkiler gibi. Onları kendisinin yazmadığını fark edemezdi. Bir yerden kopyaladığımı sanırdı."

"Kendinize pek değer vermiyorsunuz, öyle değil mi?"

"Hayır, hiç vermiyorum. Ama sizinle durum farklı olur. Kimse sizden kopya çekemez. Kimse sizin kadar büyük bir öfkeyle yazamaz."

"Yazdıklarımda en beğendiniz nokta bu mu?"

"Evet, Therese'yi beğeniyorum. Bütün kadınlar onun gibi."

"Siz bir kadın düşmanı mısınız? Ben hiç öyle biri değilim, biliyorsunuz."

"Ben ev kadını düşmanıyım, kadın düşmanı değil."

"Beni düşünerek söylüyor bunu," dedi annesi, sesinin tonu öyle hoş bir yalınlık yansıtıyordu ki, bir Benedikt'le evli olmasına karşın nerdeyse kalbimi kazanacaktı.

"Sizi kastediyor olamaz, *gnädige Frau.*"

"Hayır, onu kastediyorum," dedi Friedl. Görünüşe aldanmayın. Siz onu bir de şöförle konuşurken izleyin. Tümüyle farklı biri olup çıkar."

H., gitmek üzere ayağa kalktı. Bütün gece bir barda oturup aile kavgası dinleyecek hali yoktu. Gerçi, genç bir yaratığın, bir tanık önünde bana derinden duyduğu hayranlığı dile getirmesinden hoşnuttum ama konuşmalar biraz utanç vericiydi. Kitabı korkudan başka birşeyi dile getirmeyen bir yazara, yani bana, kimse böylesine büyük umutlar bağlamamıştı.

Oradan ayrılacağımıza seviniyordum. Bayan İrma, beni evine davet etti; hem zaten komşuyduk. Friedl, Himmelstrasse'yle ilgili bir şeyler söyledi, gittiğimize üzülüyor gibiydi, anlaşılan tramvay durağı-

na inen caddeye, Himmelstrasse'ye umut bağlamıştı bu kez. Son tümcesinden anladığım tek sözcük bu oldu. Kütük damat ne ayağa kalktı, ne de bize hoşçakal dedi. Kabalık etmeye hakkı vardı, çünkü H., kimseye elini uzatmamıştı.

Dışarı çıktığımızda, "Tatlı piliç," dedi bana. "Ve de anasının gözü. Başına amma da iş sardın, C." Ama henüz benimle işini bitirmiş değildi. Ayrılmadan önce, "Duyduğuma göre, dört kardeşmişler. Daha başına neler gelecek bakalım. Hoşa gitmeyen bir şey yazdın mı, yandın, dört kızkardeşi tepende bulacaksın." Benden fazla hoşlanmadığını biliyordum. Himmelstrasse onu ilgilendirmeye başlamıştı, yarısı boş yeni dairemize mim koydu.

Şeytanın Kovulması

O GÜNDEN sonra Friedl ile şaşılacak ölçüde sık karşılaştım. 38 Numaralı boş tramvayda yerime oturup ileriye bakmak üzere başımı kaldırdığımda karşımdaki sırada yerini almış olduğunu görürdüm. Her seferinde, tıpkı benim gibi Schottentor'a kadar giderdi. Ben Schottentor Café'ye giderdim. İçeri girdiğimde, onun benden önce gelmiş, arkadaşlarıyla bir masada oturmakta olduğunu görürdüm. Bana selam verirdi, ama arkadaşlarından ayrılmaz, beni rahatsız etmezdi. Dönüşte, gene benden önce binmiş ve oturmuş olduğunu görürdüm, ancak bu kez, bir köşede, benden az uzakta, ama beni görebileceği bir yakınlıkta oturmuş olurdu. Ben bir kitaba gömülür, onunla ilgilenmezdim. Ama Grinzing'de yokuşu çıkmaya başladığımda ansızın yanımda biterdi. Bana selâm verir ve hızla yanımdan geçerdi. O güne dek kadınlardan çok az ilgi görmüştüm, kızlarsa benimle hiç ilgilenmemişti; dolayısıyla bu sık karşılaşmaları hiçbir şeye yormadım. Ne var ki, Himmelstarasse ansızın onun ve kızkardeşlerinin akınına uğramış gibi geldi bana. Kızkardeşlerden biri, bana "Afedersiniz, ben Friedl Benedikt'in kızkardeşiyim," demek cesaretini gösterdi. Ben, kız yanımdan geçip gidinceye dek gözlerimi ona çevirmeksizin "Öyle mi?" gibiler-

den, "Aa!" dedim. Ancak genellikle Friedl çıkardı karşıma. Koşarak gelirdi, hep acelesi vardı. Hafif ayak seslerini uzaktan tanır oldum. O bana yetişip yanımdan geçmeden tramvaya bindiğim hiç olmadı. Belli belirsiz selam verirdi, ama tavrında herhangi bir yakarış izi yoktu; bunu kendi kendime itiraf etmesem de gözümden kaçmıyordu. Öylesine alçakgönüllü ve yapmacıksız olmasaydı, öfkelenirdim, çünkü yeterinden fazla, günde iki üç kez selâmlaşıyorduk; koşarak yanımdan geçmediği, ya da hızla bana doğru gelmediği, ya da benimle aynı tramvaya binmediği gün yoktu nerdeyse.

Ben hep düşüncelere dalmış olurdum, o da çoğu kez beni rahatsız etmezdi. Düşüncelerimden koşup geçmesinde sakınca görmezdim, çünkü ne koşmasını kesiyor ne de düşüncelerimde fazla yer tutuyordu.

Sonra bir gün telefon etti. Aramasını bekleyen Veza yanıtladı telefonu. Benimle konuşabilir miydi? Veza bana danışmaya bile gerek görmeden onu çaya çağırmanın çok akıllıca bir davranış olduğunu düşünmüştü. "Gelin birlikte çay içelim," dedi. "C. belli bir zamanda meşgul olup olmayacağını önceden bilmez. Benimle oturursunuz, vakti varsa o da bize katılır." Bir oldu bittiyle karşılaşmaktan rahatsız olmuştum. Ancak Veza bunun en uygun yaklaşım olduğu konusunda beni ikna etti. "Böyle kuşatma altında yaşamayı sürdüremezsin. Bir şeyler yapmak gerek. Onu biraz tanıyalım ki ne yapacağını bilesin. Sık sık karşılaşmanız bir rastlantı sonucu da olabilir. Ama belki gerçekten yazmak istiyordur ve senin ona yardımcı olacağını sanıyordur."

Böylece, Friedl'le Veza, Veza'nın küçük, camlı odasında çay içerlerken onlara katıldım. Daha oturmamıştım ki, Friedl koca bir fincan çayı masaya ve yere döktü. O güzel odada hiç de hoş bir sakarlık değildi bu. Özür dileyeceğine, "Kırılmadı," dedi. "Gelmeniz beni öyle heyecanlandırdı ki..." "Heyecanlanacak bir şey yok," dedi Veza. "O hep çaya gelir. Bu odayı sever. Yalnız kimse onun adına birisiyle görüşme sözü veremez." Friedl, herhangi bir utanma belirtisi göstermeksizin, ben sanki orada değilmişim gibi, "Onunla konuşabilmek harikulade olsa gerek," dedi. "Siz evde konuşmaz mısınız?" "A, elbette. Çe-

neleri hiç durmaz. Ama söyledikleri beni ilgilendirmez. Annemle babam hep davet verirler. Hep ünlü insanlar gelir. Siz ünlü değilsiniz, onun için davet edilmiyorsunuz. Ünlü kişiler çok sıkıcı oluyor, değil mi?"

Çok geçmeden Friedl'in, benim sandığım gibi o evin kızı olmadığı ortaya çıktı. Babasını, baba olarak görmüyordu, onu öylesine umursamıyordu ki, karşı koyma gereğini bile duymuyordu. Her konuda, ama her konuda fikri vardı babasının; doğru anladıysam, babası öylesine yüzeyde kalıyordu ki, gözünde *ağırlık* kazanmış hiçbir şey yoktu. Bir şeyden diğerine atlıyordu; insanları etkilemesine karşın çok ahmak görünüyordu. İyi huylu biri değildi, çocuklarından hoşnuttu ama onları umursamıyordu. Çocuklarıyla uğraşmak istemiyordu, onları tümüyle annelerine bırakmıştı. Ne isterlerse onu yapıyorlar, bitmek bilmeyen yemek davetlerine seyrek olarak, ancak tek tek gidiyorlardı. Friedl büyük bir açıksözlülükle ve hararetle anlatıyordu evinde olan bitenleri, ancak kullandığı dil öylesine ilkeldi ki, insan onun bir şeyler yazmış olacağını düşünmek bir yana, yazmak isteğini bile aklından geçiremezdi.

Çantasından bazı kâğıtlar çıkardı. Yazdıklarını okumak ister miydim? Çok kötüydü bunlar, biliyordu, yazmasının anlamsız olduğu kanısına varırsam, bu işten vazgeçecekti. Babasına yazdıklarını hiç göstermemişti, o her şeyi yerden yere vururdu, görüşlerini söylemeyi bitirdiğinde, yeni hiçbir şey öğrenmemiş olurdunuz. İnsanları hiç tanımıyordu babası. İnsanlar onu kandırıyor, istediklerini yaptırıyorlardı, hepsi de onu aldatıyorlardı. Benden yazarlık dersi almayı müthiş istiyordu.

Kendi evindeki düzensizlikten ve sönük yaşantıdan kaçmak istediği anlaşılıyordu. Beni yalnız ve yalnız yazar olma umuduyla izlediği, benden başka bir şey beklemediği de açıkça ortadaydı. Veza da öyle düşünüyordu. Friedl'in yazdıklarını aldım ve okumaya başladım. "Bana ders vermeyi kabul etmeyeceksiniz," dedi kız biraz umutsuz bir havayla. "Yazılarım o kadar iyi değil. Ama hiç değilse yazmaktan vazgeçeyim mi, yoksa devam etmemin bir anlamı olur mu, onu söyleyin."

Kendime itiraf etmiyordum ama, ondaki bu yazma tutkusu kadar, hakikati öğrenme arzusu da beni etkilemiş olsa gerekti. Çünkü hemen odama çekildim ve okumaya başladım. Gözlerime inanamıyordum: Dostoyevki'nin yazdıklarını sayfa sayfa kopyalamıştı ve kendi yazıları diye bana vermişti. Öykü, bir bakıma heyecan verici ama boştu; daha önce hiç okumamıştım; atılmış bir müsfetteden kopyalanmış olmalıydı.

Onu tekrar görüp bunları söylemek istemiyordum. Ancak hiç değilse Dostoyevski'ye saygımdan kızın bu işi sürdürmesine göz yumamazdım. Beni en çok rahatsız eden nokta, Friedl'in yazara saygı duymamasıydı. Öte yanda benim bunu fark etmeyeceğimi sanması da tepemi attırmıştı. Kesinlikle kopyaydı yazılar; Dostoyevski'den tek bir kitap okumuş biri bile hemen anlardı bunu; yazar ya da profesör olmaya gerek yoktu. İki gün sonra merdiven ağzında karşımda dikildiğinde bunları söyledim ona. Öylesine rahatsız olmuştum ki, odama gelmesini bile önermedim.

"Çok mu kötü?" diye sordu.

"Ne iyi, ne de kötü," dedim. Bu Dostoyevski. Nereden elinize geçirdiniz bu yazıları?"

"Kendim yazdım."

"Kopyaladım, demek istiyorsunuz. Hangi kitabından kopyaladınız? Daha birinci paragrafı okuyunca anlaşılıyor kimin yazdığı. Ama bu alıntıyı yaptığınız kitabı ben okumadım."

"Kitaptan falan değil. Ben kendim yazdım."

Uydurduğu öyküye böylesine inatla sarılması beni öfkelendirdi. Ona hararetli bir nutuk çektim; sözümü kesmeden dinledi. Konuşmamdan hoşlanmış görünüyordu. Yalanını itiraf etmek yerine, yadsımayı sürdürüyordu; bu beni daha da öfkelendirdi, kendimi denetleyemedim ve bağırmaya başladım. Yazmak mı istiyordu? Yazmanın ne olduğunu sanıyordu o? Yazarlığın hırsızlıkla mı başladığını sanıyordu? Hatta bu işi öylesine beceriksizce yapıyordu ki, dünyanın en aptal insanı bile anlardı. Büyük bir yazara karşı saygısızlık yapmaktan başka ne anlamı vardı bunun? Herkes okuma yazma öğrenebilirdi. Çocuklu-

ğundan beri *Neue Freie Presse*'den öğrendiği gazeteciliğin etkisiyle mi gelmişti bu noktaya?

Karşımda ışıklar saçıyordu, söylediğim sözcüklerin hepsini yutuyordu âdeta. "Ah," diye haykırdı, "bağırdığınızda ne kadar harikulade oluyorsunuz! Sık sık böyle bağırır mısınız?" "Hayır," dedim. "Hiç bağırmam. Siz bunları nereden çektiğinizi söylemeden de tek bir sözcük edecek değilim."

Neyse ki tam o sırada Veza yanımıza geldi; tam bir öfke nöbetine tutulmak üzere olduğumu, Friedl'inse ağzımdan çıkacak öfkeli sözcükleri büyük bir mutlulukla beklemekte olduğunu gördü. Veza araya girmeseydi, ne olurdu bilemiyorum. Sonradan söylediğine göre, Friedl'in bundan neden mutluluk duyacağını anlayamamakla birlikte, kızı haksız yere suçladığım sanısına kapılmıştı. Onu camlı odasına aldı. Bana da, "Ben bu işi halledeceğim. Sakin ol. Git bir saat kadar bir yürüyüş yap, sonra gel," dedi.

Önerisine uydum. Sonuçta tartışma konusu o elli sayfanın gerçekten de Friedl'in kaleminden çıktığı anlaşıldı; yazılar kopya değildi. Yazının bana bomboş gelmesi boşuna değildi. Dostoyevski'nin hangi kitabından kopyalandığını bilememem boşuna değildi. Hiçbirinden alınmamıştı çünkü. Friedl, Dostoyevki'nin bütün kitaplarını yutmuştu, bu yüzden başka bir şey yazamıyordu. Tıpkı Dostoyevski gibi yazıyordu, ama söyleyecek sözü yoktu. On dokuz yaşında birinin söyleyecek neyi olabilirdi ki? İnanılmaz bir boşluk içinde sayfa sayfa yazı döktürmüştü; yazdıkları, Dostoyevski'ye benziyordu, ancak tam bir öykünme değildi. Histerik rahibelerin öykülerinden bildiğimiz anlamda şeytana, ya da Dostoyevki'ye karışmıştı. Yakınlarda Urbain Grandier'nin Loudunlu rahibeleri anlatan bir öyküsünü okumuştum. Onlar, Urbain Grandier'ye karışmıştı, Friedl de aynı şekilde, en az Grandier kadar şeytan olan ve gene en az onun kadar karmaşık yazan Dostoyevski'ye karışmıştı.

"Sen şimdi şeytanı kovan ayinci rolü oynayacaksın," dedi Veza. Dostoyevski'yi söküp atacaksın. Neyse ki Dostoyevski ölü, bunun için yakılması gerekmiyor. Ama dört kardeşin dördü de Dostoyevski tutku-

nu değil, yalnızca biri ona kendini kaptırmış, diğerleri hiç ilgilenmiyor bile. Ama gene de kolay olmayacak."

O günden sonra bildiğini okuyan bir yapıya sahip, eğilimlerine ya da vargılarına ters düşen her etkiye karşı kendini savunmaktan asla vazgeçmeyen Veza kızı ele aldı. Onun alışılmışın dışında da olsa yetenekli biri olduğunu düşünüyordu. Kayda değer bir şeyler yazıp yazmayacağı, diyordu Veza, kimin etkisi altında kaldığına bağlı. Kız, babasına benzememek, "süs enteli" ya da "parti süsü" olmamak için müthiş bir çaba harcıyordu; sürekli hareket halindeydi, insansal çelişkilerden oluşmuş bir yumaktı Friedl, ve ancak ve ancak açıklanması, engellenmesi olanaksız bir hevesle kendini çeken kişi onu etkileyebilirdi. Neyse ki böyle bir kişi vardı. *Körleşme*'nin yayımlanmasından sonra karşısına çıkmıştı bu kurtarcı, bu kişi bendim. Kendi kitabımın etkisine karşı duyarsız kalmam doğru olur muydu? "Sen yürüyüş yapmayı seviyorsun. Ara sıra onu da yanında götür. Sevimli, neşeli bir kız, yazdıklarının tam tersi. Gülünç fikirleri var. Bence gariplikler yaratma yeteneğiyle doğmuş biri. Evindeki yemek davetlerini anlattır ona. *Meşale*'nin düşündüreceklerinden çok farklı şeyler bunlar. Daha çok Gogol çağrışımı yapıyor."

"Olanaksız," dedim, ama Veza zayıf yönümü biliyordu. Bu çekici, neşeli yaratığın Gogolvari bir atmosferde yetişmiş olması, "hepimiz gibi *Palto*'nun soyundan türemiş olan" Dostoyevski'ye tutkun olması, iyi bilinen bir yazınsal fenomenin son derece özgün bir şekli olarak dikkatimi çekmişti. Yalnız bu bile diye düşündüm, onu "şeytan"ından kurtarmama yardımcı olabilir. Veza bana doyurucu bir rol biçmişti; Gogol'un utkusuna ulaşmak için yapmayacağım yoktu. Ayrıca, Veza'nın böyle davranarak kendine özgü bir ustalıkla *Körleşme* ile arasını düzeltmeye çalıştığını da hissediyordum, çünkü o da, "hepimiz gibi *Palto*'nun soyundan türemiş"ti. Veza'nın kitabın yazgısıyla ilgili kaygılarının azaldığını görmek beni sevindirdi. Kitabın Friedl'i etkilediğini kabul etmiş, bu olguyu ciddiye almış ve yardım etmemi istemişti.

Veza'nın güçlü içgüdüleri sıcaklığıyla el ele verdiğinde, ona karşı koymak olanaksızdı. Kısa sürede beni razı etti, ben de Friedl'le yürü-

yüşlere çıkmaya başladım. Yazma, öğrenilmesi olanaksız olan tek uğraştı; ama insan bu kızla yürüyüşe çıkıp içinde neler olduğunu anlayabilirdi. Kız yerinde duramıyordu; bazen birkaç adım öne geçiyor, yetişmem için durup bekliyordu. "İçimi boşaltmam gerek," diyordu. "Sizinle gelmeme izin verdiğiniz için çok seviniyorum." Kendisi hakkında konuşturuyordum onu. O da rahat rahat konuşuyordu, durmadan konuşuyor, evinde tanıdığı insanları anlatıyordu. Bir süre için akşam davetlerine katılmasına izin verilmişti. Seçkin konuklara azıcık saygısı bile yoktu, onları oldukları gibi görüyordu. Bazı gülünç sözleri beni şaşırtıyordu, ona inanmamış gibi yapıyor, abarttığını, böyle şeylerin olamayacağını söylüyordum. O zaman söylediklerinin doğru olduğunu kanıtlamak için öyle ayrıntılara giriyor, öyle abartılara kaçıyordu ki gülmeye başlıyordum. Ben güldükçe, yeni öyküler uyduruyordu. Sonra ben de uydurmaya başlıyordum. Bu, yani uydurma yarışması onun arayıp da bulamadığı şeydi.

Zaman zaman ona "test" veriyordum. Yürürken rastladığımız, özellikle de onun tanımadığı kişiler hakkında sorular soruyordum. Onlar hakkında ne düşündüğünü, aklına iyi bir şeyler gelmişse de bu insanların öyküsünü anlatmasını istiyordum. Burada elimde bir ölçüt vardı, çünkü bu insanları ben de görmüş oluyordum, kızın bu insanların hangi yönlerini iyi algıladığını, neleri gözünden kaçırdığını bilecek durumdaydım. Yanlışlarını ya da gözden kaçırdıklarını sayıp yanlışlarını çıkararak değil de, sorumu kendim yanıtlayarak, benim neler düşünüğümü anlatarak düzeltiyordum onu. Bu türden bir yarışma onun tutkusu haline geldi, ancak onu asıl ilgilendiren kendi buluşları değil, daha çok benim öykülerim oluyordu. Bizim bu konuşmalarımız son derece kendiliğinden gelişen canlı konuşmalardı. Bir şeyden rahatsız olduğunu hemen anlıyordum, çünkü böyle durumlarda sessizliğe gömülüyor, hatta, neyse ki pek sık olmamakla birlikte bazen büyük bir umutsuzluğa kapılıyordu. "Hiçbir zaman yazamayacağım. Çok beceriksiz biriyim, aklıma hiçbir şey gelmiyor. "Beceriksiz olmasına beceriksizdi, ama parlak fikirleri vardı. Düşlemlere eğilimli olması beni hiç rahatsız etmiyordu. Tanıdığım genç yazarların çoğunda eksik olan bu uydurma ya da düşlem yaratma yetisiydi.

Bazen gördüğüm kişilere ad takmasını isterdim ondan. Bu alanda becerikli değildi, dolayısıyla özellikle hoşlanarak karşılamıyordu isteğimi. İnsanların evinde konuştuklarını ve yaptıklarını anlatmayı yeğliyordu. Bazen zararsız bir gevezelik oluyordu bu, ve varlığı yadsınamayacak öykünme yeteneğini daha çok ortaya çıkarıyordu. Derken ansızın ürkütücü bir şeyle beni şaşırtıveriyordu. Bunu, kendisini hiç şaşırtmamış bir şeymiş gibilerden söylerdi; anlattıklarının garip olabileceğini, onun o çocuksu kıvılcımlarına, uçarılığına hiç uymadığını aklına bile getirmiyordu.

Birkaç günlük evliliği dışında hep Grinzing'de oturmuştu. Hatta, bir otomobilde dünyaya gelmişti. Annesi, doğum sancılarının yaklaştığını hissettiğinde, babası onu arabasına oturtmuş ve hastaneye doğru yola koyulmuşlardı. Adam her zaman olduğu gibi durmaksızın konuşmuştu. Hastaneye vardıklarında, bebek arabanın döşemesinde yatmaktaydı, dünyaya geldiğini ne annesi fark etmişti ne de babası. Friedl o yerinde durmaz tutumunu hareket halindeki bir otomobilde doğmuş olmasına bağlıyordu. Hep bir yerlere gitmek zorundaydı, bir yerde uzun süre duramıyordu; bir mühendis olan kocası fabrikaya gittiğinde, evde oturup onu beklemeye dayanamamıştı. ilk sabahlardan birinde kaçmış, evi terk etmiş, Pressburg'u terk etmiş ve Grinzing'e, evine gelmişti. Burasını köşe bucak tanıyordu, bilmediği bir patika bile yoktu. Sık sık ormana kaçıyordu. Aslında çayırları daha da çok seviyordu. Yere çöküp çiçek toplayabilir, otların arasında kaybolabilirdi. Bizim yürüyüşlerimiz sırasında bakışlarını çayırlara çevirdiğinde, bu özlemi fark ediyordum, ancak o kendini tutuyordu, çünkü birimizden birimiz bir öykü anlatmaktaydı mutlaka, bu da onun için özgürlüğünden daha büyük önem taşıyordu. Küçük, etkileyici olmayan şeylere meraklıydı, ama özellikle oturacak bir sıra, önünde bir de masa varsa, hele içecek bir şeyler de bulunuyorsa, manzarası güzel olan yerlere de rağbet ediyordu.

Onu en çok sözcüklerle anlatılabilecek, iletilebilecek şeyler ilgilendiriyordu. Ondan daha canla başla dinleyen bir çocuğa daha önce hiç rastlamamıştım. Kendini kanıtlaması için olası her yolu denedikten

sonra, düellomuz ona bir öykü anlatmamla son bulurdu; ağzımdan çıkan her bir sözcüğü âdeta yutarken sergilediği heyecan, itiraf etmeye istekli olamayacağım ölçüde derinden etkilerdi beni.

Ruhun Kırılganlığı

GRINZING'DE o birkaç yıl sürdürdüğüm yaşantı, değişikliklerle doluydu. Yaşantımda öylesine çok sayıda çelişkili öğe vardı ki, hepsini betimlemem nerdeyse olanaksız. Bu çelişkilerin hepsini de aynı yoğunlukta yaşıyordum; üstelik, doyuma ulaşmamı olası kılacak bir ortam bulunmamasına karşın, kendimi bir tehditle karşı karşıya kalmış olarak görmüyordum. Temel işime büyük bir inatla sarılmıştım. Bol bol okuyor, insan kitleleri üzerine yazacağım kitap için notlar alıyor, konuşmaya değer kimi bulursam bu konuyu tartışıyordum. İnsanın bir amaca böylesine sımsıkı sarılması pek enderdir. O güne dek ortaya atılmış kuramlara dayanarak olan biteni anlamak olanaklı değildi — pek çok şey oluyordu, ve daha pek çok şey, hızla sahnenin ortasına doğru ilerlemekteydi.

Artık imparatorluk olmayan, ancak gözü pek, dikkatlice düşünülmüş toplumsal tasarılarıyla dünyanın dikkatini üzerinde toplayan bir imparatorluk başkentinde yaşıyorduk. Yeni ve örnek oluşturacak işler yapılmıştı. Bunlar, şiddete başvurulmaksızın gerçekleştirilmişti, insan yapılanlarla gurur duyup, yeniliklerin yaşayacağı yanılsaması içinde rahatına bakabilirdi; öte yanda komşu Almanya'da söndürülmesi olanaksız bir yangın gibi yayılan büyük çılgınlık ve bu çılgınlığın taraftarları, bütün önemli konumları ellerine geçirmişti. Derken 1934 Şubatında, Viyana belediye yönetiminin yetkileri elinden alındı. Liderleri umutsuzdu. Yaptıkları her şey boşa gitmiş gibiydi. Viyana'da yeni ve özgün olan her şey silinip atılmıştı. Geriye, kendini sürüklediği Birinci Dünya Savaşı suçlarından payına düşenleri nerdeyse aklamak üzere olan önceki Viyana'nın anısı kaldı. Yoksulluğa ve işsizliğe göğüs geren yurttaşların umudu yitti. Böylesine anlamsız bir yaşantı sürdüremeyen pek çok kişi, Alman vebasına yakalandı ve daha büyük bir ül-

kenin içinde yitmekle daha iyi bir yaşantı elde edebilecekleri umutlarına kapıldı. Pek çok kişi, bu gidişin sonunda yeni bir savaş çıkacağını göremiyordu; bu gerçeği görüp de açıkça söyleyen birkaç kişiye inanmaya kimse yanaşmıyordu.

Kendi hayatım, gene söylüyorum, değişikliklerle doluydu, çelişkileri giderek artıyordu. Kendimi haklı çıkarmama yardımcı olacak bir amacım, büyük bir hevesle sarıldığım bir tasarım vardı, ancak bu tasarının gerçekleşmesini hızlandırmak için hiçbir şey yapmıyordum. Dünyada olan biten her şey, bu tasarıyı oluşturan deneyimlere katkıda bulunuyordu. Yüzeysel bir deneyim değildi bu, çünkü çalışma, yalnızca gazeteleri okumaktan ibaret değildi. Olan biten her şey, bunları duyduğum anda Sonne ile tartışılıyordu. Sonne, olaylar hakkında görüşlerini dile getirirken farklı yollar izliyor, onları daha açık bir şekilde görebilmek için, değişik açılardan ele alıyordu, konumunu sık sık değiştiriyor, sonunda, ağırlıkların eşit bir şekilde dağıldığı çeşitli görüş açılarını bana özetliyordu. Bunlar, günlerimin en önemli saatleriydi, sürekli olarak dünyadaki olaylarla, onların karmaşıklıklarıyla, bunalımlar ve beklenmedik durumlarla tanışmaktaydım. Bu konuşmalar, örneğin eskisinden daha sistemli bir biçimde üzerinde durduğum etnoloji konusundaki çalışmalarımı sürdürme arzumu hiçbir zaman baltalamadı. Sonne'nin karşısında kendimi yetersiz hissettiğimden, yeni ve önemli kabul ettiğim bir fikirden ona söz etme cesaretini pek ender bulurdum; ama gene de, dinler tarihi üzerine yaptığımız konuşmalarda dengeli bir düzey oluşturmayı başarıyorduk; Sonne'nin bu alandaki bilgisi aşılamayacak ölçüde fazlaydı, benimkiyse yavaş yavaş gelişmiş, onu her zaman anlayabileceğim ve beni doyurmayan fikirleri sorgulayabileceğim düzeye ulaşmıştı.

Kitlenin davranışını açıklayabilme niyetimden söz ettiğimde, herhangi bir sabırsızlık sergilemiyordu Sonne. Söyleyeceklerimi dinliyor, onlar üzerinde düşünüyor, ve bana hiçbir şey söylemiyordu. Yeşeren düşüncelerimi kendi halinde bırakıyordu. Giderek artan bir hızla gülünç denecek ölçüde zenginleşen, karmaşıklaşan ve hiçbir tanıma sığmayan kitle anlayışımla alay etmek onun için çok kolaydı. Hayatımı

adayacağım yapıt olarak gördüğüm şeyi tek bir saat içinde yerle bir edebilirdi. Konuyu benimle hiç tartışmadı, ama hevesimi de kırmadı, ya da (Broch gibi) bu işi bırakmamı sağlamaya çalışmadı. Bana yardımcı olmamaya özen gösteriyordu. Kitle ile ilgili hiçbir konuda öğretmenlik etmedi bana. Bütün bunlara karşın bir keresinde çekinerek, hatta —onun görüşlerime karşı olması bütün tasarılarımı tehlikeye sokacağından— bir bakıma istemeyerek konuyu açtığımda, beni sakin bir şekilde, can kulağıyla dinledi, tartışmalarımızda genellikle olduğundan daha uzun süre suskun kaldı, sonra nerdeyse sevecenlikle şunları söyledi: "Bir kapı açtın. Şimdi içeri girmelisin. Yardım arama. İnsan bu tür şeyleri yalnız başına yapmalıdır."

Bunu pek sık söylemezdi, daha fazla bir şey söylememeye de özen gösterirdi. Bana yardımcı olmayı reddettiği anlamına gelmiyordu bu. İstemiş olsaydım, yardımını esirgemezdi. Ama konuyu açtığımda, ona hiç soru sormuyordum. Açıkça doğru olduğunu önceden kabul ettiğim düşünceleri söylüyordum ona; belki fikirlerimin yanlış olduğunu düşünmesi halinde onları irdeleyip geçersiz kılmasını istiyordum yalnızca. Bir "kapı"dan söz etmekle, fikirlerimin yanlış olduğunu sanmadığını göstermişti. Her zaman olduğu gibi düşünceli davranıp bana bir ipucu vermiş, böylece beni uyarmıştı. "İnsan bu türden işleri tek başına yapmalıdır." Bu sözlerle de, ortalıkta dolaşan ve hiçbir şey açıklamayan kuramlara karşı uyarmıştı beni. Bu kuramların halkı ilgilendiren konuların anlaşılmasına gidecek yolu tıkadığını herkesten iyi biliyordu. Saydığı, hatta belki sevdiği Broch'un dostuydu. Konuştuklarında, konu kaçınılmaz olarak Broch'un tutkuyla bağlı olduğu Freud'a geliyordu. Sonne'nin, karşısındakini küçük düşürecek sözler söylemeden buna nasıl dayandığını bilmeyi çok isterdim, ancak ona böylesine kişisel bir soru sormak olanaksızdı. Bir keresinde, "ölüm güdüsü"ne şiddetle karşı olduğumu söylediğimde Sonne'nin Freud'un görüşlerini hiç onaylamadığını keşfettim. "Doğru olsaydı bile bunu söylemeye hakkı yoktu. Ama doğru değil. Doğru olsaydı her şey yeterinden fazla basit olurdu," demişti.

Sonne ile aramdaki alış verişe, günümün gerçek özü gözüyle bakıyordum; bu konuşmalar, yazdıklarımdan daha büyük anlam taşıyordu

benim için. O sıralarda üzerinde çalıştığım herhangi bir şeyi ivedilikle bitirmek durumunda değildim. Bunun birkaç nedeni vardı, en önemlisiyse, yeterince bilgim olmadığının farkında olmamdı. Tasarladığım incelemenin anlamsız olduğunu asla düşünmüyordum; kitle davranışını ve kitle ile iktidar ilişkisini yöneten yasaları bulmanın ve bunları uygulamanın gerekli olduğuna kesinlikle inanıyordum. Ne var ki, üzerimize çöken olaylar, tasarımın kapsamını durmadan genişletiyordu. Sonne ile konuşmalarım olacaklar konusundaki öngörülerimi keskinleştiriyordu. Tehdidin boyutlarını küçültmek bir yana, bana yalnızca kendisinin doğru olarak ayarlayabileceği eşsiz bir teleskop verircesine, her geçen gün tehdidin biraz daha bilincine varmamı sağlıyordu. Aynı zamanda ne kadar horgörülecek ölçüde az bildiğimi anlamaya başladım. Yalnızca fikir yeterli değildi. Beni biraz da gururlandıran ani kıvılcımlar, beni hakikate ulaştıracak yolu tıkayabilirdi de. Entelektüel *kibirlilik* tehlikeliydi. Özgünlük her şey değildi, kuvvet, ya da Karl Kraus'tan öğrendiğim pervasızlık her şey değildi.

O sıralarda yazdığım yazıları acımasızca eleştiriyor, bir türlü beğenmiyordum. Onları bir daha ele almamak üzere terk etmiyordum, bir kenara itiyordum. Veza'yı en çok kaygılandıran buydu kuşkusuz. Bir keresinde ciddi bir konuşma sırasında, Sonne'nin başkalarının üzerindeki etkisinin o insanları kısırlaştırdığını söyleyecek kadar ileri gitti. Sonne, gerçekten de eleştirmenlerin en iyisiydi, Veza bunu sonunda kabul etmişti, ancak Sonne'ye ancak gösterilmeye hazır, tümüyle bitmiş bir çalışma söz konusu olduğunda danışılmalıydı. Onunla her gün görüşülmemeliydi. Büyük özverilere hazır, belki de dünya zevklerini bir kenara bırakmış biri, bir bilgeydi Sonne. Başa gelecek en kötü olayları önceden görebiliyordu, ama onları engellemek için savaşmıyordu. Bunun bana ne yararı olabilirdi. Ondan ayrılıp eve geldiğimde, felce uğramış gibi oluyordum; Veza ağzımı açmamı bile sağlayamıyordu. Hatta bazen —işte bu bana indirilen ağır bir darbe olmuştu— Sonne'nin beni *sakınımlı* davranmaya ittiğini sanıyordu Veza; yazdıklarımı, üzerinde çalıştığım yazıları ona okumuyordum artık. Ona gösterecek yeni bir roman bölümü, yeni bir oyun yoktu artık. Ağzımı aradığında, yanıtım hep, "Sana okunacak kadar iyi değil henüz, üzerinde ça-

lışmam gerek," oluyordu. Oysa eskiden her şey ona okunacak kadar iyi değil miydi? Eskiden daha yürekli değil miydim?

Bu tutumum, diyordu, Anna'nın beni aşağılamasıyla başlamıştı; ona göre bu gün gibi ortadaydı, *Comedi*'yi Maxingstrasse'de okumamdan oldum olası korkmuştu zaten. Bu nedenle Anna'yla dost olmuştu — onun nasıl biri olduğunu iyice anlamak için yaklaşmıştı ona; çünkü ben, salt annesiyle karşılaştırmam nedeniyle de olsa, onu gözümde büyütmüş, taçlandırmıştım. Şimdi artık Anna'yı yeterince tanıyordu, onu değerlendirirken bir yenilgiden söz edilemezdi, başka kadınlarınkine benzemiyordu sevgisi, ama kuşkusuz annesi gibi de sevmiyordu. Onun görüşünü belirleyen yasaları vardı, ona bakıp hayran olabilirdiniz, gözlerinin eşsiz bir güzellikte olduğunu öne sürebilirdiniz, ama bu gözlerin sizi gördüğünü varsaymanız doğru olmazdı. Gözleri birine çevrildiğinde, Anna o kişiyle oynamak ve onu kazanmak zorunda hissederdi kendini, canlı bir yaratık olarak değil, bir yün yumağı gibi, bir nesne gibi oynardı o kişiyle. Gözlerin bu oyunu, onun tek tehlikeli yönüydü, bunun dışında iyi bir dosttu, düşünceli, eliaçık, hatta güvenilir biriydi. Yalnız, onu *bağlamak* girişiminde bulunmamalıydı karşısındaki. Özgürlüğü olmaksızın yaşayamazdı Anna, en azından gözlerinin oyununu gerçekleştirmek için özgürlüğüne gereksinimi vardı; bu onun en büyük gereksinimiydi, yaşlandığında bile değişmeyecekti bu; kendisine böylesi gözler sunulmuş bir kadın, başka türlü davranamazdı, bir kurban olarak değil, bir avcı olarak kendi gözlerinin gereksiniminin kölesi olmuştu Anna.

Veza'nın göz söylencesi çok hoşuma gitmişti. Söylediklerinde büyük bir doğruluk payı olduğunu, Anna'yla dost olmamda Veza'nın bana ne kadar yardım ettiğini biliyordum. Ancak bir başka konuda ne kadar yanıldığını da biliyordum: Sonne'yle olan dostluğum, Anna'yla ilişkimde şansımın yaver gitmemesi sonucu ortaya çıkmış bir dostluk değildi; *mutlak, bağımsız* bir dostluktu, posasından, değersiz şeylerinden utanan ve kendini ancak çok daha üstün bir akılla dürüstçe diyalog kurmakla geliştirebilecek, ya da hiç değilse haklı çıkarabilecek doğamın, yapımın en katışıksız gereksinimiydi.

Benediktlere Davet

FRIEDL'İN annesi Bayan İrma'yla Liliput Bar'da ilk karşılaştığımda onun yalın, yapmacıksız konuşması hoşuma gitmişti; söylediklerine inanıp inanmama konusunda herhangi bir kararsızlık yaratmıyordu karşısındakinde. Yüzü, daha önce hiç rastlamadığım ölçüde yusyuvarlaktı; aslında bu da çekici olabilirdi ama, bir Slav yüzü, Slav çizgileri yoktu onda. Sonra Friedl'den annesinin Finlandiyalı bir anneden dünyaya geldiğini öğrendim. Viyana'da doğmuştu, ama çocukluğundan beri annesinin Finlandiya'daki ailesini sık sık ziyaret etmekteydi.

Ailede sık sık sözü edilen teyzelerinden biri, bağımsız bir yaşantı sürmesiyle ve entelektüel başarılarıyla diğerlerinden ayrılıyordu. Aline Teyze, yıllarca Floransa'da oturmuş, Dante'yi İsveççeye çevirmişti. Finlandiya sahili açıklarında bir adası vardı, yazmak için sık sık oraya gidiyordu. Bu tür çalışmaları sürdürebilmek için bağımsız kalma arzusunun yanı sıra gururu, evlenmesine engel olmuştu. Friedl, onun en sevdiği yeğeniydi, adasını ona bırakmayı tasarlıyordu. Friedl'in bu adadan söz etmesi çok hoşuma giderdi. Mal sahibi olma meraklısı değildi, ama kendine ait bir adası olacağı fikri onu sevindiriyordu. Adaya hiç gitmemişti, ama adanın, özellikle fırtınalı kış günlerinde, ana karayla bağlantının tümüyle kesik olduğu dönemlerdeki halini kolayca gözünün önünde canlandırabilirdi. Adadan her söz edişinde, onu bana küçük bir armağan olarak ciddi ciddi sunmadan edemezdi. Yazın yaşamında kendisine örnek aldığı yazara olan saygısını ancak böyle dile getirebiliyordu.

Adayı bazen kabul ediyor, bazen de etmiyordum. Ne de olsa Aline Teyze orada Dante'yi İsveççeye çevirme çalışmalarını yürütmüştü. Çok cömert bir armağandı, özellikle de orada daha uzun yaşayacağım varsayımıyla, armağandan hoşnut oluyordum. Bu arada, Friedl adanın güzelliği ve sakinliğini anlatırken, onun hakkında beni her şeyden çok etkileyen bir şey daha öğrendim: Vaftiz annesi, Strindberg'in, Friedl'in

annesinin çocukluk arkadaşı olan ikinci eşi Frieda Strindbergdi. Friedl adını, bunun yanı sıra bir başka şeyi de ondan almıştı. Annesi kızının beceriksizliği konusunda ne yapacağını şaşırdığında, "Bu yönün vaftiz annen Frieda'ya çekmiş," diyordu. "Demek insan adı nedeniyle de bir başkasının özelliklerini doğuştan kazanıyormuş." Frieda Strindberg'in, dünyanın en beceriksiz insanı olduğu kabul ediliyormuş. Friedl çocukken onun evine götürülürmüş. Evindeki düzensizlik, dağınıklık, onda öyle derin izler bırakmış ki, evde yalnız kaldığında sık sık kendi odasını vaftiz annesininkine benzetmek için elinden geleni yapıyormuş. Bütün çekmeceleri, dolap kapaklarını açıyor, giysilerini sağa sola fırlatıyor, sonra da tıpkı vaftiz annesininki gibi bir odası olduğu düşüncesiyle dağınıklığın orta yerinde keyifli keyifli oturuyormuş. Ancak bu parlak fikrin aklına nasıl geldiğini annesine hiç itiraf etmemiş. İşte bu onun en büyük giziydi, bu nedenle bana söylemişti. Onun odasına habersiz asla girmemeliydim, çünkü dağınıklığı görür görmez öyle büyük bir dehşete düşecektim ki, bir daha onunla yürüyüşe çıkmayacaktım. Onun odasına uğramak gibi bir niyetim yoktu, dolayısıyla bunu pek önemsemedim, ama Strindberg'le olan bağlantı çok ilgimi çekmişti, sanırım bu yüzden, Benediktlerin evi zihnimde yeni boyutlar kazandı.

Friedl, beni tuzağa düşürüp öğle yemeği davetlerinden birine katılmamı sağlamak için annesinin hangi konukları seçmesi gerektiği konusunda ona bir hayli asılmış olsa gerekti. Kendisi bu toplantıları sıkıcı buluyor, katılmaya nadiren razı oluyordu gerçi ama, konuşmalarımızdan kendisinin yalnızca zoraki birliktelikler olarak gördüğü ve sıkıcı bulduğu bu toplantılarda, benim bir terslik, bir tatsızlık kokusu aldığım izlenimini edinmişti. Çocukluğundan bu yana çevresinde hep ünlü kişiler bulunmuş, evinde hep ünlü adlar anılmıştı. Bir zamanlar —okula başladığı yıllarda— bütün yetişkinlerin ünlü olduğunu sanırdı, ancak bunun iyi ya da kötü olduğu konusunda zihninde hiçbir yargı bulunmuyordu. Evde bir addan sık söz edildiğinde, bunun ancak iki açıklaması olabilirdi: Ya biri ansızın ünlü olmuştu — böyle bir du-

rumda onun bir daveti kabul etmesi için ne yapmak gerekirdi? Ya da uzun süredir —Friedl'e göre oldum olası— ünlü olan biri Viyana'ya gelmişti ve *elbet* evlerine gelip onlarla yemek yiyecekti. Başka bir olasılık aklının ucundan geçmiyordu; bu hep böyleydi, bu yüzden de çok sıkıcıydı. Ancak şimdi, görüştüğümüzde, evlerine gelen belli bir kişiden söz ettiğinde, benim şaşırdığımı hissediyordu. Çünkü ben, "Ne! *O* sizin evinize mi geliyor?" diye soruyordum. Evlerine adım atmak yasaktı sanki. Bazı adlara da hiçbir tepki göstermediğimi, onların gelişinin beni şaşırtmadığını, onları, *Meşale* kurallarına göre bu eve gelmeleri olağan kişiler olarak gördüğümü fark ediyordu. Diğerleri, beni şaşırtanlar, onun ilgisini çekmeye başladı. Onlar sayesinde beni evine gitmeye razı edebileceğini anladı. Ancak beni böylece tuzağa düşürmesi uzun bir zamanın geçmesini ve uzun hazırlıkları gerektirdi.

"Dün yemekte Thomas Mann vardı," dedi ve tepkimi ölçmeye hazır bakışlarını bana çevirdi.

"Babanla ne konuşuyor Thomas Mann?"

Bu sözler ansızın ağzımdan kaçtı, sorumun ne kadar yersiz olduğunu, babasını ne kadar küçük gördüğümü ele verdiğimi sonradan anladım. Babasının Thomas Mann'la konuşabilecek biri olmadığını düşündüğümü anlatmış oluyordum böylece.

"Müzik," dedi. "Hep müzikten, özellikle de Bruno Walter'den söz ettiler."

Müzik hakkında hiçbir şey bilmediğinden, konuştuklarını ayrıntılarıyla aktaramayacağını da ekledi sözlerine. Ben gidip de kendi kulaklarımla dinleseydim ya? Annesi beni davet etmekten mutluluk duyardı, ancak buna cesaret edemiyordu. Çok mesafeli görünüyordum; hepsi de romanımdaki Kien gibi, huysuz bir kadındüşmanı olarak görüyordu beni. "Ne kadar hoş şeyler söylediğinizi anlatıyorum ona hep. Ama annem, 'Bizi horgörüyor,' diyor. 'Nasıl oluyor da seninle yürüyüşe çıkıyor, anlamıyorum bir türlü.'"

Birkaç girişimden sonra Friedl beni kandırdı, davetini kabul etmemi sağladı. Yüzyılın başında Viyana'nın çöküş döneminin öndegelen üç ışığından —Schnitzler, Hofmannsthal ve Beer-Hofmann— yalnız-

ca sonuncusu hâlâ hayattaydı. Pek az yazdığından çok seçkin biri olarak kabul ediliyordu. Onyıllardır tek bir oyun üzerinde çalışmaktaydı. Anlaşılan yazdıklarını bir türlü beğenemiyordu, kimse de oyunu bitirmesi gerektiğine inandıramıyordu onu. O günlerde Viyana'da bu türden bir elisıkılık şaşkınlık yaratacak, merak uyandıracak bir durumdu. Ortaya bu denli az yapıt çıkarmasına karşın bu büyük üne nasıl kavuştuğu merak ediliyordu. Ben, "zararlı" ilişkilerden sakındığını ve yalnızca kendi düzeyindeki insanlarla görüştüğünü sanıyordum. Şimdi diğer iki önemli kişi öldüğüne göre ne yapıyordu acaba? Derken Friedl'den Hoffmann'ın, evlerine sık gelen konuklardan biri olduğunu, kendisinden aşağı yukarı yirmi yaş küçük olan, üstelik daha da küçük gösteren çok güzel bir hanımla evli, hayli şişman, insanlarla bir arada bulunmaktan hoşlanan bir ihtiyar olduğunu öğrendim. Bütün bunlar benim için kışkırtıcıydı, ama direncimi yenen son darbe bunlardan daha etkileyiciydi: Üç dört hafta içinde koca bir kitap yazan, bununla övünen günün dillerde dolaşan başarılı adı Emil Ludwig, büyük saygı duyduğu Richard Beer-Hofmann'la tanışmak üzere Benediktleri ziyaret etmeyi düşünüyordu. Herkes, diyordu Friedl, bu karşılaşmayı iple çekiyor, kuşkusuz çok eğlenceli olacaktı ve ben bunu kaçırmamalıydım. Annesini beni davet etmeye razı etmişti, o gün beni telefonla aramasını bekleyebilirdim. Merakım iyice kabarmıştı, ona teşekkür ettim ve çağrıyı kabul ettim.

Kapıyı hizmetçi değil de Friedl açtı; beni pencereden görmüştü. İşbirlikçisine bir sır açıklar havasında, "İkisi de geldi," dedi. "Burdalar!" Salona geçtiğimde, babası beni birkaç hararetli, ancak anlam taşımayan övgü sözcükleriyle karşıladı. Kitabımı henüz okumamıştı, kitap elden ele dolaşmıştı, genç bayanlar okumuştu, karısı okumuştu, daha bugün zorla ellerinden kapabilmişti. İşte —masayı gösterdi— oradaydı, bu kez elinden kaçırmayacaktı; hemen bu akşam üzeri okumaya başlayacaktı, bu tehlikeli serüvene atılmadan önce yazarıyla konuşmakla kendisini kuvvetlendiriyordu; kitabımın heyecan verici, ama zararlı olduğunu duymuştu — yazarına bakıldığında böyle bir izlenim edinilmiyordu ama. Saldırgan bir tutum sergilemeyişi beni şaşırtmıştı, o da benim için aynı şeyleri düşünüyordu. *Körleşme* ile ilgili olarak söylenenlerden sonra, bir *poete maudit* görmeyi bekliyordu karşısında.

Beni en seçkin konuğu, yılda en fazla iki dize yazan Beer-Hofmann'la tanıştırdı. Şişman ve yaşlı beyefendi, yerinden kalkmadı, biraz düşünceli bir havayla, "Ayağa kalkmayacağım delikanlı," dedi. "Eminim kalkmamı beklemiyorsunuz?" Kuşkusuz duymayı umduğu birkaç tanışma hecesi mırıldandım, ve hemen saçı başı dağınık, patlayacak gibi görünen ufak tefek bir adamla tanıştırılmak üzere oradan uzaklaştırıldım. Adam elimi fark etmedi, dolayısıyla elimi uzatmadım, bir an sonra, köpükler saçan hayranlık tümceleriyle Beer-Hofmann'ı pohpohlayan sözcüklerini duymaya başladım. Adam, Emil Ludwig'di; ne kadar uzun zamandır —bebekliğinden beri?— Beer-Hofmann'a hayranlık duyduğunu dile getiriyordu. Akıp giden sözcükler arasında, birkaç kez "usta"yı seçtim, "kusursuz," sözcüğünü, hatta bir de ortalama uzunlukta bir oyun yazmak için onlarca yıla gereksinim duyduğunu öne süren biri için pek de yerinde olmayan "bitirmek" sözcüğünü duydum. Beer-Hofmann, düşünceli düşünceli baş sallıyordu, kesinlikle dinliyordu bu adamı, tek bir sözcüğünü kaçırmıyordu, kendinden son derece emin görünüyordu; önüne gelene eyvallah eden bu hayran karşısında, yazarların en verimlisi ve en çok satanı karşısında —ağırsiklet birinin tüysiklet karşısında duyacağı özgüven türünden— özgüvenli olmayacaktı da ne yapacaktı? Ne var ki şişman yaşlı beyefendi, kendini pek rahat hissetmiyordu, çünkü kendisinin onurlu sözel kabızlığıyla bu saçı başı dağınık ufarak adamın yayımlanmış sözcük salataları arasındaki zıtlık çok büyüktü — ne de olsa başkaları da duyuyordu söylenenleri. Sonunda bu yağlayıcı mızıldanmayı kesti, üzülerek, ama kesin bir tavırla, "Çok, çok az ama," dedi.

Öylesine az yazmıştı ki, bunu söylemek zorunda kaldı; peki buna söylenecek sözü bilen var mıydı? Salonda belki bir düzine konuk vardı, hepsi de soluklarını tutmuşlardı. Ancak Emil Ludwig'in buna bile verilecek bir yanıtı vardı, bu kez tek bir tümceyle yanıtladı onu: "Shakespeare yalnızca *Hamlet*'i yazmış olsaydı, daha önemsiz bir Shakespeare mi olacaktı?"

Yumurtlanan bu cevher karşısında herkesin dili tutuldu. Beer-Hofmann, kafa sallamasını kesti. Beer-Hofmann'ın, bütün o özgüvenine

karşın, kendisini bir *Hamlet* yazarı olarak görmediği umuduyla avunuyorum hâlâ.

Hemen ardından sunulan yemekte Emil Ludwig, kendisini sıfıra indirgemiş olmasına aldırmaksızın tüm dikkatini bir numaralı konuğa yöneltti; onun verimliliğini, akıcılığını, engin deneyimlerini, bütün dünyaya yayılmış seçkin dostlarını ve hayranlarını övdü. Goethe'den Mussolini'ye herkesi tanıyordu. Goethe'nin —söylediğine göre— Weimar'daki basit kulübesini Roma'daki Palazzo Venezia'nın görkemli kabul salonlarıyla karşılaştırmaya kaptırdı kendini. Başlıbaşına bir imparatorluğa benzettiği kabul salonunu boydan boya geçerken, salonun ta öbür ucunda büyük çalışma masasının başında sabırsızlıkla kendisini bekleyen Mussolini'ye doğru ilerlemişti. Mussolini, kendisine yaklaşanın kim olduğunu biliyordu. Ludwig, uzun yürüyüşünden sonra nihayet (belki de dünyadaki en büyük çalışma masası, kendisinin Ascona'daki masasından da büyük olan) masaya ulaştığında, alçakgönüllüğü burada yinelemesine engel olduğu övücü sözlerle karşılanmıştı. Mussolini, Ludwig'in önemini güdüsel olarak anlayıp, kendisine, dünyanın bütün önemli gazetelerinde yayımlanan, ve söylemeye gerek bile yok gerçi ama kitap halinde de çıkmış bulunan birkaç uzun mülâkat lütfetmişti. Ancak bu geçmişte kalmıştı. O günlerden bu yana sonuncusu *Nil Nehri* adını taşıyan yedi sekiz kitabı yayımlanmış bulunuyordu. Ludwig bunları söylemekle yetinmedi, zaman zaman üstü kapalı olarak, bundan sonraki üç dört tasarısından söz etti. Peki sonra? Yok, artık söyleyecek sözü yoktu, hem, buradaki tek onur konuğu kendisi değildi. "Kendimizi böyle sağlıklı bir şekilde övmemiz — yalnız korkaklar alçakgönüllüdür — yüzyılın başlangıcında paha biçilmez Genç Viyana Grubunu burada temsil eden kişiyi, ölümsüz bir geleneğin yaşayan tek ve en büyük temsilcisini unutmamıza neden olmuş değildir."

Bunlar, iddialı sözlerdi, ancak anlaşılan buradaki herkesin görüşünü dile getirmekteydi, ayrıca büyük olasılıkla Beer-Hofmann da kendisinin bu nitelemeleri hak ettiğine inanıyordu. Çünkü aksi halde dünyadan elini eteğini çekmesini haklı göstermekte güçlük çekerdi. Daha

sonra birkaç kez bu Ludwig'in ünlü Avusturyalı ozan Hofmannsthal'ın yeni yüzyılın çekiciliğine kendisini aşırı ölçüde kaptırdığı görüşünde olduğunu söylediğine tanık oldum; Hofmannsthal'ın Salzburg'la olan bütün bağlantısını, yazdığı librettoları, operaya olan ilgisini bir sapma olarak değerlendiriyordu. Beer-Hofmann, tıpkı masada bulunan ev sahibi dışındaki herkes gibi yüreğinin derinliklerinde Emil Ludwig'den nefret ediyor olsa gerekti — ancak Genç Viyana üçlüsünün en büyüğü olarak nitelendirilmenin onu etkilememesi de olanaksızdı.

Ludwig'in kendine gelmesi uzun sürmedi. Opera'da kendini gösterebilme fırsatını Viyana'ya borçluydu, o akşam için bir loca ayırtmıştı; ne var ki yalnız gitmek istemiyordu, evin dört kızından en güzelinin kendisine eşlik etmesini arzulamaktaydı. Friedl, masada karşısında oturuyor, görüldüğü kadarıyla onu ilgiyle dinliyordu. Sözünü hiç kesmedi, bir kez olsun gülmedi; Ludwig kızın kendisine hayran olduğunu hissediyordu, nitekim aldatıcı ilgisiyle durup dinlenmeksizin kendisini överken onu yüreklendiren Friedl olmuştu. Benim bu adamı sevmediğimi çok iyi biliyordu. Ludwig'in davetini kabul etmesi halinde benimle olan durumunun sarsılıp sarsılmayacağını kendi kendine sorduğundan emindim. Kuşkusuz güdüleri ona, lanetlenmiş bir evin kızı olarak benimle ilişkisinin zaten pek sağlam olmadığını söylemişti. Ayrıca operada Ludwig'in sergileyeceği saçma sapan davranışlara ve bunları aktarırken beni ne kadar eğlendireceğine güvenmiş olsa gerekti. Ludwig'in çağrısını kabul etti ve bir sonraki yürüyüşümüzde bana olanları anlattı.

Ludwig elden geldiğince fazla kişinin kendisini görmesini sağlamak amacıyla locasında zıplayıp durmuştu. Friedl'e aryalarla serenadlar yapmış, önce mırıldanmış, ama sonra kendini tutamayıp sesini gittikçe yükselterek resmen konser vermişti. Bitişik locadakiler öfkeden çıldırmışlardı, ama sonuçta, Ludwig'in istediği de buydu. Karşı çıkmaları hiç umursamamıştı, yanındaki genç hanımın çekiciliğine teslim olmuş, kendinden geçmişti. İzleyicilerin hepsi, sahneye değil de localarına bakmaya başlamışlardı. Sonunda biri bu gürültülerin kesil-

mesini sağlamak üzere görevlilere başvurduğunda, zıplayıp duran, locasından sarkan, şarkılar söyleyip el kol hareketleri yapan bu ufak tefek adamın kimliğini öğrenmişti. Aa, bu Emil Ludwig'in ta kendisiydi! Haber yangın alevi gibi yayıldı ve herkes onun kim olduğunu öğrenince gürültüler ansızın kesildi. Hangi opera olduğunu unuttum, ama Friedl oyun bittiğinde, Ludwig'in alkışlamak yerine selam verdiğini ve alkışları kendi üstüne alındığını söyledi. Ancak Friedl davranışının uygun olmadığını söyleyince istemeyerek bir iki el çırpmış.

"Yaşıtlarımı Arıyorum"

BENEDIKTLERE ikinci gidişimde, bir zamanlar Şeytanın yuvası olan bu evi bir Uzak Doğu tiyatrosuna dönüştüren bir şey oldu.

Merdivenleri çıkıp kapının zilini çaldığımda, ardımda hızlı, azıcık tökezleyen ayak sesleri duydum; bu adımları yetişkin bir konuk adımlarına benzetemediğimden şaşkınlık içinde başımı çevirdim. Birden karşımda düşüncelerimde "Japon kız" diye adlandırdığım, aylardır Himmelstrasse'de önü açık paltosu, yüzüne düşen siyah saçları, Kabuki tiyatrosunda ya da Şaraku aktör portrelerindeki gibi yüzünde binbir mimik yanıp sönen, hızlı hızlı soluyan kızı görüverdim. O da mı konuktu? Bu gencecik kız? Bu düşünce beni öylesine şaşırttı ki ona selam vermeyi bile unuttum. Kız başını eğdi, ancak bir şey demedi. İlk seferinde olduğu gibi gene Friedl açtı kapıyı ve paspasın üzerinde bizi yanyana dikilmiş görünce güldü. "Ah, Susi," dedi. "Susi, bu Bay Canetti. Bu da benim küçük kardeşim Susi."

Haklı olarak utandım, ama o da kendini bir garip hissetti. Ben onun için hiçbir anlam taşımıyordum gerçi ama, arka arkaya her gün birbirimizi Himmelstrasse'de gördüğümüzün farkındaydı. Kendisi konuk olarak gelmiyordu bu eve, okuldan dönüyordu ve her zamanki gibi gecikmişti; bu yüzden soluk soluğaydı. Bir an sonra yukarı çıkıp gözden kaybolduğunda Friedl şaşkınlık içinde, "Susi'yi sık sık görmüşsünüz," dedi. "Bana hiç söylemediniz."

"Kim olduğunu bilmiyordum. En küçük kardeşinin on dört yaşında olduğunu söylemiştin."

"Doğru, on dört yaşında. Ama on sekiz gösteriyor."

"Onu Japon sanmıştım."

"Gerçekten doğulu bir havası var. Ailemize nasıl karıştığını kimse bilmiyor."

Sonra salona girdim. Ama bir süre kendimi hayli rahatsız hissettim. Birden, Himmelstrasse'deki bu karşılaşmaları özellikle *istediğim* aklıma geldi; hep aynı saatte evden çıkıyor ve Strassergasse'nin köşesinden çıkışını kaçırmamaya çaba harcıyordum. On dördünde bir öğrenci, okuldan evine dönmekteydi. Varlıklarını bana hissettiren solukları, heyecanı, hiçbir anlam taşımıyordu: o yalnızca yemeğe geç kalma çabası içinde acele eden bir öğrenciydi. Gerçi, hiç unutmadığım Japon aktörler, tıpkı Şaraku tahta oymalarına düşkünlüğüm gibi bu izlenimi edinmeme katkıda bulunmuştu. Ama neden o ahşap oymalardaki aktörlerden birine benziyordu bu kız? Başka ülkeden birine inanılmaz ölçüde benziyordu; Viyana'nın hafifliğini ve coşkunluğunu kuşanmış Friedl, bu kızın anlatılması olanaksız güzelliğiyle kıyaslanamazdı. İçimden geçen bu düşünceye öylesine inanıyordum ki, bundan kimseye söz etmedim; kızkardeşlerden hiçbiri, o günden sonra beni o eve her geçen gün biraz daha çeken şeyin, bu en küçük kardeş ve onun gizine ilişkin düşüncelerim olduğunu öğrenmedi.

Friedl'e örneğin kalabalık bir kafede oturduğunda, çevresinde konuşan, tartışan, şarkılar söyleyen insanlar olsa, aynı anda birkaç şeyi birden duyup duyamayacağını sordum. Hiçbir şeyi kaçırmadan aynı anda birden fazla şeyi dinlemenin nasıl mümkün olacağını bilemediğini söyledi. Kulağında bir, iki, üç ya da dört ses birden çınladığında, bu seslerin kendi aralarındaki etki ve tepkinin çok şaşırtıcı sonuçlar ürettiğini açıkladım ona. Sesler birbirlerini umursamıyordu; her biri kendi çizgisinde başlıyor, saat gibi hiç sapmadan yolunda ilerliyordu, ama bunların hepsi aynı anda algılandığında çok garip bir şey oluyordu; seslerin hiç bilmediği bir genel etkiyi oluşturan özel bir anahtarı varmış gibi oluyordun.

Ona bu olayı örnekle açıklayacağımı söyledim; birkaç kez deneyecekti, başlangıçta, benim kulaklarımla duyacaktı, bir süre sonra bunu kendisi de yapabilecekti, hatta bu onun vazgeçilmez bir alışkanlığı haline gelecekti.

Bir gece geç bir saatte onu Kobenzlgasse'deki bir kafeye götürdüm. İnsanlar buraya taze şarap içilen halk kahvesi diyebileceğimiz *Heurigen* ler kapandıktan ve 38 numaralı tramvay son seferini yapmak üzere Grinzing'den ayrıldıktan sonra gelirlerdi. Kalabalık, *Heurigen*'dekine göre daha çeşitli insanlardan oluşuyordu. İlk gelenler, gece yarısı denen vaktin fazla erken geldiğini düşünen ve gecelerini uzatmak isteyenlerdi. Sonra o saate dek çalıştıkları barlarda şarap servisi yapmış, şimdi işten sonra farklı, ama yabancı olmayan bir ortamda dinlenmek isteyenler çıkagelirdi. Bunlar ortama egemen olurdu; *Heurigen* müşterileri artık çoğunlukta değildi, artık özel ilgi görmezlerdi. Gece ilerledikçe yavaş yavaş etkin katılımcı olmaktan çıkar, izleyici haline gelirlerdi. Şarkılarına kadeh kaldırdıkları ve hoşlandıkları *Heurigen* şarkıcıları yerlerini *Heurigen* şarkıcılarının en iyilerinden bile daha özgün ve çarpıcı olan Grinzing yerlisine bırakırlardı.

Oraya vardığımızda vakit hayli geçti. Friedl'in hevesi sönmeden çok sayıda uyumsuz sesi bir arada duymasını ve tam anlamıyla etkilenmesini istiyordum. Kafe, tıklım tıklımdı, içeri girdiğimizde sigara dumanıyla gürültü yüzümüze vurdu. Oturacak yer yoktu, ama salona herkesin gereksinimi olan temiz hava gibi giren —ışık saçan gözleriyle tıpkı bir kedi gibi kargaşanın ortasına dalan—Friedl'i görünce uğraşmamıza hiç gerek kalmadan bize yer açtılar. "Tek bir şey anlamıyorum," diyordu Friedl. "Her şeyi duyuyorum, ama tek sözcük anlamıyorum." "Duyuyorsan savaşı yarı yarıya kazandın demektir," dedim ona. "Az sonra sonuca ulaşmanı sağlayacak bir şeyler olacaktır mutlaka."

Birkaç kez gördüğüm ve konuşmalarını duyduğum bir adamın gene geleceğine güveniyordum. Cumartesi günleri hep gelirdi, sonra da bütün hafta boyunca ben onu düşünürdüm. Gerçekten de, kısa bir süre sonra kapı açıldı, iri yarı, uzunca boylu, kuş kafasına benzeyen esmer

siyah saçlı kafası ve delici bakışlarıyla beklediğim kişi içeri girdi. Şöyle bir zıplayarak, salonun ortasına doğru ilerlemeye başladı, insanları ite ite ilerlemiyor, dirsekleriyle kendisine yol açıyordu. Derken ellerini tanrıya yakarırcasına kaldırdı ve topaç gibi dönmeye başladı, bu arada şu sözcükleri içeren bir şarkı tutturdu: "Kendi dengimi arıyorum. Kendi dengimi arıyorum" Buradaki "kendi" sözcüğü yetkilerle donanmış bir kıralın "ben" ya da "biz" sözcüğü gibi gür çıkıyordu. Elleri orada olmayan birine kenetlenmişti, bu aradığı kişiydi kuşkusuz. Dönmesini sürdürüyordu, ellerine kimseyi yaklaştırmıyor, bu arada durmadan "Kendi dengimi arıyorum" dizesinden oluşan şarkısını, uzun bacaklı bir kuşun ısrarlı, hüzünlü çığlıklarını andıran bir sesle haykırıyordu.

"Aa, bu Leimer," dedi Friedl. Adamın kim olduğunu biliyordu, ama nasıl tanımıştı onu burada? Onu gündüzki haliyle görmüş olsa gerekti, gecenin bu saatinde, çok önemli, en büyük arzusunu ısrarla dile getiren uzun bacaklı bir kuş halinde hiç görmemişti onu. Günlerini, kendisiyle kardeşlerine ait olan Grinzing yüzme havuzunda geçirirdi. Ya müşterilere kabinlerini gösterir, ya da kasada otururdu. Zaman zaman, canı isterse yüzme dersleri verirdi. Gönlünce davranabilecek durumdaydı, çünkü havuz herkesin ilgisini kazanmış bir eğlenme yeriydi, çoğu kez öyle kalabalık olurdu ki, bazı müşteriler kapıdan dönmek zorunda kalırlardı. Grinzing yüzme havuzuna Viyana'nın her semtinden gelirlerdi; Leimerler, Grinzing'in en zengini değilse de, varsıl ailelerinden biri sayılırdı. Bu zenginliklerini, geçen yüzyılın sonlarına doğru —daha genç ve güzel bir kadınken— İmparator Francis Joseph'in arabasının yolunu kesip, Leimer ailesinin bir yüzme havuzu kurmak için gerekli suyu çekmelerine izin verilmesini isteyen bir dilekçeyi arabanın penceresinden içeri atan azimli annelerine borçluydular. Viyana'ya en iyi dağ suyunu getiren boru hattı henüz döşenmişti, ve işbilir kadın, demiri tavında dövmek istiyordu. İmparator kadına olumlu yanıt verdi ve onun bu lütfu sayesinde Grinzing yüzme havuzu da Leimer ailesi de gelişti.

Bunlar genelde biliniyordu, çünkü herkes havuza giderdi. Ancak imparatorun lütfunun bu imparatorsuz dönemde, ailenin bireylerinden

birini ne şekilde etkilediğini gündüz yaşantılarının insanları asla bilemezdi. "Kendi dengimi arıyorum!" Böyle yazıldığında bu kıralcı yakınma saçma görünebilir. Ne var ki, gecenin geç saatinde, her zaman yavaş yavaş ve her seferinde heceleri olabildiğince uzatarak şarkı şeklinde söyleyen bu adamın hareketleriyle birlikte dinlendiğinde hiç saçma gelmiyordu kulağa.

Kendi sınıfından insanlara olan hasretiyle tutuşmuş bir halde masaların arasında ve dar orta bölümde dönüp duruyordu. Hiç kimseyle konuşmuyordu, hiç kimse onunla konuşmuyordu, dünya yıkılsa şarkısını kesmeyecekti bu adam. Kimse ona gülmüyordu. Hiç kimse onu arayışından saptırmaya, başka yöne yöneltmeye çalışmıyordu. Hepsi de bu sahneye daha önce tanık olmuşlardı ve sahnenin böylesine ciddi oynanmasına karşın, hiç kimse durumdan rahatsız olmuş görünmüyordu. Onca suyun efendisi olarak saygı duyulan biriydi, ancak adamın dansı, kafede dalgın bir hava estiriyordu. Adam kapıya doğru ilerledi, şarkısı kesildi. Gitmişti, ancak sesi hâlâ insanın kulaklarında yankıyordu.

Derken yanımda oturan üzüm bağları sahibi biri,"Fransız geliyor," dedi. Karşısında oturan bir başkası bu sözleri kaptı ve aşkla yineledi. Bunu daha önce yaşamamıştım, anlamadığım, yanımdaki kişiye açıklayamadığım bir durumla karşı karşıyaydım. Diğer masalarda oturanlar da "Fransız"ı merakla bekliyor gibi görünüyorlardı. Grinzing'de hiç Fransız tanımıyordum, ancak burada bulunanların hepsi, söylenenin ne anlama geldiğini biliyor olsa gerekti, bu iki sözcük onların söyleyişiyle mevsimlerden birini çağrıştırıyordu. Friedl, bu haykırışı —"Fransız geliyor! Fransız geliyor!"— birkaç kez işittikten sonra sözlerin yarattığı bekleyiş havası onu öyle heyecanlandırdı ki, yanında oturan —ve birkaç kez terslediğine bakılırsa, hiç de yüz vermek istemediği— neşeli sarhoşa döndü ve "Bu Fransız ne zaman geliyor?" diye sordu. Adam da, "Geliyor, geliyor," dedi. "Şimdi geliyor."

Biraz sonra sarışın bir dev ortaya çıktı; barda bulunan herkesten uzun görünüyordu. Genç bir kadın ona sımsıkı asılmış durumdaydı, ayrıca peşinde maiyeti gelmekteydi. "Fransız geldi! Fransız geldi!" Fransız buydu, ancak maiyeti yerlilerden oluşuyordu. Kadın, bir Lemer'di, dengini arayan adamın kızkardeşi oluyordu. Dev, peşindekile-

rin önünde salona girdi; zaten dolu olan salona bu kadar çok insanın doluşabilmesi şaşırtıcıydı. Hep birlikte uzun bir masaya oturdular; onlardan önce masada bulunanlar derhal tahliye edildi, başka masalara tıkış tıkış oturtuldu. Kızkardeş Leimer, hâlâ Fransızın yanıbaşında, hâlâ ona yapışmış halde duruyordu, ancak şimdi kadının adamı henüz olmamış ve olmasını istemediği bir olaydan alıkoymak amacı güttüğü anlaşılıyordu. Şimdi artık, kadının onun karısı olduğunu, Fransa'da evlendiklerini öğrenmiş bulunuyordum. Yılda bir kez Grinzing'e geliyor, ve Fransızını da yanında getiriyordu. Adam bir denizaltıda çalışıyordu, denizciydi, ancak bu geçen yıla özgü bir durum muydu, yoksa hâlâ aynı işi sürdürüyor muydu, bunu kimse bilmiyordu. Bu bilgi kafamı karıştırdı, adama şaşkın şaşkın baktım: bir denizaltıda böylesine iri yarı biri çalışabilir miydi? Ben hep bu iş için ufak tefek adamları seçtiklerini sanırdım.

Herkes ona bir şeyler söylüyordu. Almanca anlamıyordu adam, gene de masasında oturanlar başka hiç kimseyle ilgilenmiyorlardı. Birbirleriyle konuşmuyorlardı, yalnızca adamla konuşuyorlardı. Durmadan sorular soruyorlardı, adamsa yanıt veremiyordu, anlaması için seslerini yükseltiyor, adama bağırıyorlardı, ama bunun yararı olmuyordu. Fransız dilsizliğini koruyordu, kendi dilinde bir şeyler söylediği de yoktu. Böylesine iri yarı suskun bir Fransız ömrümde görmemiştim. O ne kadar konuşmazsa, çevresindekiler o kadar bağırıyorlardı adama. Başka masalarda oturanlar, bir şeyler söylemesi için adamı dürtüklemeye çalışıyorlardı. Önce, çevirmenliğini yapan —ve demek ki bu yüzden ona yapışık yürüyen— karısı doğrulup onun hizasına yükselmeye ve birkaç dudak hareketi yapmaya girişti. Ama az sonra bu işi bıraktı. Çabası boşunaydı çünkü; belki kadının Fransızcası yeterli değildi, ama ana dili kadar iyi Fransızca bilseydi bile o bağrışları bastıracak bir şeyler söyleyemezdi. Kocasının koluna giderek daha sıkı yapışıyordu. Karmakarışık bağrışlar kükremeye dönüştü. İnsanlar dört bir yandan Fransıza gürlüyorlardı. Bizim masamızda bile kulakları sağır eden bir gürültü oluşmuştu.

Oturduğum yerden onu çok iyi görüyordum, gözlerimi ona yapıştırmıştım. Nerdeyse kendi dilinde bir şeyler söyleyecektim ama heye-

can öyle bir düzeye ulaşmıştı ki, benim araya girmemin bir yararı olmayacaktı. Fransız ansızın fırladı ve "*Je suis français!*" diye gürledi. Kollarını şöyle bir açarak sağında solunda bulunanları bir kenara itti, kendisini masanın üzerine taşıyan dev bir adım attı ve bedenler yığının üzerine yığıldı. Dört bir yandan saldırıya uğramakta olan adam, "*Français! Français!*" diye haykırıp duruyordu. İnanılmaz bir güçle kalabalığı yardı, onun gibi iri yarı birinin bile zor yapabileceği bir işti bu. İnsanlar salkım salkım asılmıştı her yanına; kapıya giden yolu açarken, bunları da kendisiyle birlikte sürüklüyordu. Karısını yitirdi, kadın, maiyetiyle birlikte çok gerilerde kalmıştı. Kocasının kollarına ve bacaklarına kenetlenmiş, onu bırakmak istemeyen düşmansı kalabalığı yarmak için elinden geleni yapıyordu. Sonunda adam kendine yol açınca, kadın nasılsa onu izledi, ancak sokakta neler oldu, bilmiyorum. Bara dönen bazı görgü tanıkları, karısının adamı eve götürdüğünü bildirdiler. Enişte olarak, yüzme havuzunun bir parçasıydı o da; bundan hiç kimse kuşku duymuyordu.

Bundan sonra kafede başka bir konu konuşulmadı. Anlaşılan Fransız her yıl geliyordu. Bura sakinleri onun geleceğini biliyor, ve onu bekliyorlardı, bu her yıl böyle oluyor, olay, aynı bu akşamki gibi sonuçlanıyordu. Fransızın neden öyle ansızın yerinden fırladığını sordum birilerine. Her seferinde yapıyordu bunu; başka da bir şey bilmiyordu sorduğum kişiler. Önce bir sazan kadar suskun oturuyordu orada. İnsanların ona haykırdığı sözcükleri anlıyor muydu? Hayır, tek sözcük anlamıyordu. Neden tekrar tekrar bağırıyorlardı öyleyse? Eh, bu eğlencenin bir parçasıydı. Hep aynı sözleri mi söylerdi adam? Evet, her zaman "*Je suis français*!" diye haykırırdı. Sorularımı yanıtlayanlar, onun söyleyiş şekline öykünmeye çabaladılar. Doğruya doğru, adam güçlüydü. Hiç kimse onun gibi konuşmayı becerememişti.

Yabancılar arasında sıkışıp kalmış bir insanın, aklını oynatması için yabancı bir dilde, hiçbir şekilde anlaşılmaz konuşmaları ne kadar süre dinleyebileceğini sordum kendi kendime.

Thomas Mann' ın Mektubu

KITAPLARINDAN tanıdığımız dikkatli, dengeli üslupla, elyazısıyla yazılmış uzun bir mektuptu. Beni şaşırtacak ve hoşnut edecek şeyler yazılıydı içinde. Tam tamına dört yıl önce, romanımın elyazmasını üç siyah bez cilt halinde —bunun bir üçleme olduğunu düşünmüş olsa gerek— bir "Deliler Komedisi" yazmayı düşündüğümü açıklayan kuru mektupla birlikte Thomas Mann'a göndermiştim. Nerdeyse hiç saygı sözü içermeyen gururlu bir mektuptu; öyle ki, Mann bu mektubu neden bir başkasına değil de kendisine yazdığımı merak etmiş olabilirdi.

Veza *Buddenbrooks*'u nerdeyse *Anna Karenina* kadar çok seviyordu; coşkusu zaman zaman taşma noktalarına gelirdi, bu durum, kitabı okuma isteğinden uzaklaştırırdı beni. Onun yerine *Büyülü Dağ*'ı okumuştum; annem, iki yılını geçirdiği Arosa'daki Waldsanatorium hakkında bana çok şey anlattığından kitabın havasına yabancı değildim. Roman, belki de ölüm konusunda yansıttığı düşünceler nedeniyle beni çok etkilemişti; bu konularda çok farklı görüşler taşımama karşın, kitabın sorunu ustalıkla ele aldığı izlenimini edinmiştim. O dönemde, 1931 Ekiminde, en önce Thomas Mann'a başvurmamam için bir neden görmüyordum. Musil'i henüz okumamıştım; beni ona danışmaktan alıkoyabilecek tek olası neden, kardeşinden daha çok hoşlandığım Heinrich Mann'ın birkaç kitabını okumuş olmamdı. İşin şaşırtıcı yönü, bu mektupta müthiş bir özgüven havası estirmemdi. *Büyülü Dağ*'ı okumuş biri olarak hayranlığımı pekâlâ dile getirebilirdim gerçi ama bu ilk mektupta hiçbir övgü ya da saygı sözcüğü yoktu. Yazdıklarıma şöyle bir bakması yetecek diye düşünüyordum, sonra nasılsa elinden bırakamayacak; ona yakıştırdığım nitelemeye göre kötümser bir yazarın bu kitabı karşı durulmaz bir istekle okuyacağından emindim. Ne var ki, benim koca paketim, yeterli zamanın ve gücün bulunmadığını belirten nazik bir mektup eşliğinde, hiç okunmamış olarak geri gönderildi. Bu benim için büyük bir darbe olmuştu, çünkü, insana böylesine büyük sı-

kıntılar veren kitabı *o* okumazsa, kim okuyacaktı? Yalnızca bir onay değil, daha çok coşkuya, yüreklendirmeye benzer bir şeyler bekliyordum ondan. Mann'dan gelecek bir yardımcı olma isteği değil de romanın başarılı olduğu inancını dile getiren uygun bir tümcenin kitabımın yolunu açacağından emindim. Yolumda hiçbir engel görmüyordum, belki de bu yüzden öylesine kaba bir mektup yazmıştım.

Müsfettemi okumayı reddettiğini bildiren mektubu, bu kabalığıma verilmiş bir karşılıktı; belki de ortada bir haksızlık yoktu, çünkü kitabı okumamıştı. Dört yıl boyunca kitabım yayımlanmadı. Kitabımı Mann'ın okumayışının benim dış dünyadaki koşullarımı nasıl etkilediğini gözönüne getirmek güç değil. Ancak gururum üzerindeki etkileri daha da büyük oldu. Kitabı okumayı reddetmekle onu aşağıladığını düşünüyordum, bu düşünceme uygun olarak da yayımlanması için bir girişimde bulunmuyordum. Sonra yavaş yavaş, okuma toplantılarım sayesinde romanımdan hoşlanan birkaç dost edindikçe bir iki yayıncı denemeye karar veriyordum. Thomas Mann'ın bana indirdiği darbeden sonra beklediğim üzere bu girişimler sonuç vermiyordu.

Sonunda kitap, 1935 Ekiminde yayımlandı; Thomas Mann'a hemen göndermeye kararlıydım. İndirdiği darbenin acısı dinmiş değildi. Bu acıya ancak ve ancak o son verebilirdi. Bunun için kitabı okuyup yanıldığını, onun saygısını hak etmiş bir şeyi reddettiğini itiraf etmesi gerekiyordu. Bu kez yazdığım mektupta nezaket sınırlarını aşıyor değildim, yalnızca olanları anlatıyor, böylece özel bir çaba harcamaksızın onu suçlu çıkarıyordum. Karşılığında uzun bir mektup yazdı bana. Bilincinin ve dürüstlüğünün, yaptığı "yanlışı" düzeltmemesini olanaksız kılacak düzeyde olduğunu belirtiyordu. Bütün olanlardan sonra onun bu mektubu beni çok mutlu etti.

Tam o sıralarda *Neue Freie Presse*'de kitabın ilk eleştirisi yayımlandı. Yazı cömert övgülerle doluydu, ancak ciddiye almadığım, ciddiye alınamayacak biri tarafından yazılmıştı. Gene de, etkisini göstermiş olmalıydı, çünkü aynı gün (ya da belki ertesi gün) Café Herrenhof'a gittiğimde Musil yanıma geldi. Onu hiç o denli resmi görmemiştim. Elini uzattı, gülümsemekle yetinmek yerine düpedüz sevinç saçıyordu; bu da beni çok mutlu etti, çünkü sevincini herkesin önünde gös-

termediği kanısı verilmişti bana. "Büyük başarınızı kutlarım," dedi, kitabın yalnızca bir bölümünü okuduğunu, ancak devamı da böyleyse, başarıma *lâyık* olduğumu ekledi. "Lâyık" sözcüğü onun dudaklarından döküldüğü an nerdeyse başım döndü. Daha sonra olanlar düşünüldüğünde, geri almış olabileceği nedeniyle burada yinelemeyeceğim birkaç övgü sözcüğü daha söyledi. Övgüleri aklımı başımdan aldı. Ansızın onun görüşünü öğrenmeyi ne kadar büyük bir hevesle, hatta belki de en az Sonne'nin görüşünü bilmek isteği kadar büyük bir istekle beklediğimi anladım. Birden esrikleşmiştim, afallamıştım. Hayli afallamış olsam gerek, çünkü o an orada kırdığım potu başka bir nedene bağlamam olanaksız.

O konuşmasını bitirdiği anda, "Üstelik, düşünebiliyor musunuz, Thomas Mann'dan da uzun bir mektup aldım," dedim. Yüzü kireç gibi oldu. "Öyle mi?" dedi. Elini yarım yamalak, ancak parmaklarının ucuna dokunabileceğim ölçüde uzattı, hemen arkasını döndü. Böylece kovulmuş oldum.

Sonsuza dek kovulmuştum. Musil, eşsiz bir kovma ustasıydı. Bu alanda pek çok deneyimi vardı. Sizi bir kez kovdu mu, artık kovulmuş olarak kalırdınız. Bu olayı izleyen iki yıl boyunca zaman zaman topluluk içinde bir araya geldiğimizde, nazik davrandı, ancak adımı asla anmadı, benimle hiçbir konuşmaya girmedi. Adım söylendiğinde, kim olduğumu bilmiyormuş, öğrenme isteği de duymuyormuş gibi suskun ve ilgisiz kaldı.

Ne olmuştu? Ne yapmıştım? Bu onun asla bağışlayamayacağı ölçüde büyük bir hakaret miydi? O, Musil, beni bir yazar olarak kabul ettiğini söyledikten bir an sonra, Thomas Mann adını telaffuz etmiştim. O, Musil, beni kutladıktan ve kutlama nedenlerini açıkladıktan hemen sonra, bir mektuptan, Thomas Mann'dan gelmiş uzun bir mektuptan söz etmiştim kendisine. Kendisine yazdığıma benzer, saygı anlatan bir ithafla kitabı Thomas Mann'a da gönderdiğimi bilmesi beklenirdi, zaten hemen söyledim de. Dört yıl önce olan bitenler konusunda bilgisi yoktu, kitabı dört yıl önce Thomas Mann'a gönderdiğimi bilmiyordu.

Ama bütün öyküyü bilseydi bile aynı ölçüde alınganlık gösterecekti. Musil, tanıdığım kişiler arasında kendisine en çok değer veren, bu konuda da en alıngan kişiydi; sevincimin verdiği o sarhoşluk içinde ayağına bastığıma hiç kuşku yoktu. Beni yaptığıma pişman etmesinin nedeni ortadaydı. Verilen ceza, bana çok acı verdi, onunla yaşadığım en heyecanlı anda, beni öyle kovmasını asla unutamadım. Ancak cezayı veren Musil olduğundan, boyun eğdim. Cezamı kabullendim. Ansızın onaylanmanın getirdiği sarhoşluk anında onu ne kadar derinden yaraladığımı anladım ve utandım.

Thomas Mann'a kendisinden daha çok değer verdiğimi sanmış olsa gerekti. Her yerde bunun tersini söyleyen birinden bu sözleri duymayı kabullenemezdi. Ona göre saygının temelleri, entelektüel kaygılara dayanmalıydı, aksi halde ciddiye alınamazdı. Thomas Mann'la kendisi arasında kesin bir seçme yapılmasına her zaman büyük önem vermişti. Söz konusu olan Stefan Zweig gibi, ününü düpedüz üretkenliğine borçlu biri olsaydı, bu türden bir seçme sorunu asla ortaya çıkmazdı. Ancak Musil, Thomas Mann'ın kim olduğunu çok iyi bilmekteydi, Thomas Mann'ın saygınlığının kendisininkinden çok daha büyük olduğunu bilmek onu müthiş öfkelendiriyordu. Anlaşılan (ben bilmiyordum), o sıralarda Thomas Mann'la yarışmaktaydı, üstelik Thomas Mann'ın ününü bileğinin hakkıyla alaşağı edebileceğine inanmaktaydı. Musil'in Thomas Mann'dan yardım isteyen bütün mektupları birer *talep* niteliğindedir. Kendisine olan içten saygısını dile getirmiş genç bir yazarın, yeni yayımlanmış yapıtına onay damgasını vurduğu anda Mann'ı alt etmeyi amaçladığı ve bu yönde boşuna çabalar harcadığı bir dönemde, Thomas Mann adını anması olacak şey değildi. Böyle bir yaklaşım, daha önceki saygı ifadelerime kuşkunun gölgesini düşürmüş oluyordu. Majestelerinin onurunu kırma suçu işlemiştim ve sürgünle cezalandırılmayı hak ediyordum.

Musil'in bana sırt çevirmesi beni çok mutsuz etti. Herrenhof'taki o düpedüz fiziksel edimi gördükten sonra onarılması olanaksız bir şeylerin olduğunu anlamıştım.

Bu olaydan sonra Thomas Mann'ın mektubunu yanıtlayamadım. Mektubunun Musil üzerindeki etkisi beni felc etti. Birkaç gün boyun-

ca mektubu elime bile alamadım. Yanıtımı öylesine geciktirdim ki, basit bir teşekkür notu yazmam olanaksızdı. Sonra mektubu gene elime aldım, daha da büyük bir zevkle okudum. Yanıt vermediğim sürece mektubu her okuyuşta, yepyeni bir haz duyuyordum. Her gün onu henüz almışım gibi geliyordu bana. Belki dört yıl bu mektubu beklemiş biri olarak ben de Thomas Mann'ı bir süre bekletmek istiyordum; ancak bu düşünce daha yakınlarda aklıma geldi. Thomas Mann'ın bana mektup yazdığını duyan dostlar, yanıt olarak ne yazdığımı soruyorlardı, onlara yalnızca, "Henüz yazmadım," diyebiliyordum. Birkaç ay sonra, "Bunu nasıl açıklayacaksın?" diye sormaya başladılar; "Böyle bir mektubu yanıtlamak için bunca zaman beklemenin nedeni olarak neyi göstereceksin?" Bu sorunun yanıtını da bilmiyordum.

1936 Nisanında, *beş ayı* aşkın bir zaman sonra, gazetelerde Thomas Mann'ın Freud üzerine bir konuşma yapmak üzere Viyana'ya geleceğini okudum. Bu, gecikmeyi onarmak için son fırsatım diye düşündüm. Hayatımın en coşkulu mektubunu yazdım; yaptığım hatayı başka nasıl açıklayabilirdim? Sanırım bugün o mektubu okumaya utanırdım. Çünkü mektubu yazıncaya dek geçen zaman içinde, benim için Thomas Mann'dan daha büyük anlam taşıyan bir yazarın [Musil] yapıtını okumuştum: *Niteliksiz Adam*'ın ilk iki cildi yayımlanmıştı. Thomas Mann'a gerçekten minnet borçluydum, o yara kapanmıştı. Mektubunda beni gururlandıracak sözler söylüyordu. Kendi kendime itiraf etmedim gerçi ama, ben de Thomas Mann'a aynı şeyi yapmış, bir gecikmeyi yararlı bir sürece dönüştürmüştüm. O, *Körleşme*'yi okumuş ve görüşünü bildirmişti. Bense kaba mektubumun yerine bir başkasını yazmış, ona o sıralarda duyduğum saygıyı dile getirmiştim.

Sanırım mektubum hoşuna gitti. Ama çember tam anlamıyla kapanmış değildi. Mektubumda, Viyana'da kaldığı süre içinde kendisiyle tanışmaktan büyük mutluluk duyacağımı yazmıştım. Benediktlere yemeğe çağrılmıştı. Orada beni sormuş, görmektun mutluluk duyacağını belirtmişti. Konuklar arasında bulunan Broch, yakınlarda oturduğumu söylemiş, beni almaya gelmişti. Geldiğinde evde yoktum, Café Museum'da Sonne ile buluşmaya gitmiştim. Sonuçta, Thomas Mann'ın konferansını dinledim ama, kendisiyle hiç tanışmadım.

Ras Kassa. Bağrışçılar

BİR AKŞAM Kobenzlgasse'deki *Heurigen*'lerden birine bir grup Hintli geldi. Dışarda yükü boşalmış beş altı kadar lüks limuzin, otuz kadar insan, hepsi de Hintli, içeri giriyor, bir salonu kapatmak istiyorlar; ilk salonda oturanlar yerlerinden kalkıyor, arkadaki salona geçiyorlar. Son moda Avrupalı giysileri içinde, parmakları değerli taşlarla bezenmiş pırıl pırıl yüzüklerle dolu genç Hintli erkekler, sariler kuşanmış güzel kadınlar, hepsi de esmer, aralarında tek bir beyaz yok. Çekingenler.. Gülümseyerek, ama kesin bir dille ve İngilizce olarak —hiçbiri Almanca bilmiyor— salonda kendilerinden başka kimsenin bulunmamasında ısrar ediyorlar.

Hintliler yerlerine oturduktan sonra, diğer salondan *Heurigen* müzikçileri geliyor ve onlara şarkı söylemeye hazırlanıyorlar. Hintli sözcü, kararlı bir hayır işareti veriyor; kendi müziklerini çalacaklar. Bir köşeden böcek ötüşünü andıran bir ses geliyor, garip, ağır bir ses, herkes sessizliğe gömülüyor. Derken orada bulunanlarda üzgülü izlenimi uyandıran bir ezgi duyuluyor, bir *Heurigen*'de ağıt sayılabilecek bir müzik bu. Bunun için mi birden seslerini kestiler? Şarkı bitince soruyorlar, Bu ne? Sözcü dostça bir gülümsemeyle açıklıyor: "Bir Hint aşşası." Kimse birşey anlamıyor. Aşşa ne demek? Hintliler kendi müziklerini çalmaya başladığı andan itibaren havada garip bir gerginlik esmeye başladı. Kapıdan kafalar uzatılıyor. Buranın insanlarından kimse Hintlilerin salonuna girmiyor, ama dışardan gelenler var. Hint aşşası? Hint Aşşası? Derken biri, şifreyi çözüyor. Bu belki de bendim: Aşşası değil, Hint aşk şarkısı. Şaşkınlık. "Bir aşk şarkısı? Buna siz aşk şarkısı mı diyorsunuz? *Heurigen* müziğini bunun için mi kestiniz? Onların ülkesinde buna aşk şarkısı mı diyorlar?"

Hintliler alkış bekliyorlardı. Ama alkış yerine düşmansı bir havayla karşılaşıyorlar. Kendilerini aşağılanmış ve bir kenara itilmiş hisseden *Heurigen* şarkıcılarının bağırdıkları duyuluyor. Hintliler kararsız, belki de yanlış bir şarkı seçtiler. Bir başka şarkıya başlıyorlar. Ama bir

ilerleme yok, alışkın olmayan kulaklara birinci şarkıdan farksız geliyor bu sesler. Büyük limuzinleri nefretle incelemekte olan yerli halk, salona doluşuyor. Hintli sözcü hâlâ gülümsüyor, ama aşağı tabakadan insanların yaklaşmasından rahatsız olduğu belli. Kadınlar hâlâ oturuyorlar, ama birbirlerine sokulmuşlar, parıldamaları sürüyor, aşk şarkılarını bölenlerin sesleri giderek yükseliyor; Hintlilerden biri hâlâ ötüyor. Kimse dinlemiyor. Ansızın salonun ortasından biri öfkeyle gürlüyor: "Ras Kassa!"

Ras Kassa, İtalyanlara hâlâ direnen bir Etyopyalı reis. Mussolini, İtalyan tanklarına ve bombalarına karşı —deyiş yerindeyse— çıplak yumruklarıyla savaşan Etyopya'yı kuşattı. Ras Kassa'nın resimleri bütün gazetelerde. Herkes onun kahramanlığına hayran. Derisi esmer. *Heurigen*'deki bu Hintlilerle arasında bu esmer teninden başka hiçbir ortak yön yok. Ama adı, bağrıldığı an bir savaş çağrısı haline geliyor. Viyanalı ağzıyla söylenmesine karşın anlıyor Hintliler, ve bunu bir gözdağı olarak algılıyorlar. Yükselen gürültü, böcek ötüşünü ve şarkıyı bastırıyor. Hintliler kalkıyor ve önce sakına sakına, sonra giderek hızlanan adımlarla kapıya yöneliyorlar. Kimse gitmelerine engel olmuyor. Birkaç "Ras Kassa" daha işitiliyor. Büyük otomobillerin çevresinde kalabalık birikmiş. Bu kadar servete hayranlık, yerini lükse karşı duyulan nefrete bırakıyor. Henüz etkin olmayan ama eyleme dönüşmek için eli kulağında bekleyen çekingen bir düşmanlık var. Sloganı, şimdi artık hakarete dönüşen, Etyopya savaşı sırasında böyle bir niteliğe bürüneceği kimsenin aklından geçmeyen iki sözcük: Ras Kassa. Herkes zayıftan yana, umutsuz bir mücadelede silahlanan saldırı kurbanlarından yana olur sanıyor insan. "Ras Kassa! Ras Kassa!" Hintliler arabalarına giriyorlar. Bütün esmer tenliler Ras Kassa şimdi. Hintliler arabalarıyla uzaklaşıyor.

Geceleri çoğunlukla evin arkasındaki bayır boyunca uzanan bahçeye çıkardım. Yaz başlarında, gece, parıldayan çizgilerle, ateş böcekleriyle dolardı, gözlerimle onları izlemeye çalışır ancak yitirirdim; izlenemeyecek kadar çoktular. Bu çoklukta kaynağı bilinmeyen bir kötü-

lük vardı; ateşböcekleri, geceyi yok etmeye kararlı gizli bir güç tarafından gönderilmişti sanki. Işıkları beni büyülüyordu, ancak sayıları arttıkça yenilmez bir güç haline geliyorlardı. Yükselmeyip yere yakın uçmalarından, ya da ilerlere gitmeyişlerinden hoşnuttum.

Uzaklardan, belli bir yönden değil, köyün dört bir yanından, gözdağı yaratmayacak kadar uzaktan sesler geliyordu. Bunlar, *Heurigen*'deki sarhoşların bağrışları, böğürtüleriydi, gürültü, kendisinin ayrılmaz bir parçası olan şarkıları yutuyordu; kurtların uluması gibi değil, gülmekle ağlamak arası bir sesti bu. Bu, o ortamdan hoşlanan özel bir hayvan türünün, orada oturup kendine acıyarak sallanıp duran bir hayvanın sesiydi; böğürtüsünde büyük bir tehdit yoktu; hatta, mutluluğa duyulan hasreti dile getiriyor gibiydi. Müziğe hiçbir eğilimi olmayanlar bile bu gençlik havuzunda yıkanabilir, ve *Heurigen* hayvanının bir parçası olarak diğerlerinin yanı sıra bağrışabilirdi.

Himmelstrasse'deki evin bahçesinden her gece bu sesi dinlerdim. Bu böğürtüyü kulaklarımla duyduğum sürece burada oturmamın yerinde olduğunu hissediyordum. Beni, bir tür umutsuzlukla dolduruyordu bu ses — ancak bu gürültüyü kabullenmekle onu yendiğim duygusunu da yaşıyordum.

Bu, daha sonra bayram kitlesi diye adlandırdığım olguya çok uygun bir örnek oluşturuyordu. Bu açıkhava kahvelerine dostlarla gidip oturduğumda, kendimize göre biz de o kitlenin bir parçası oluyorduk. Bağrışmıyorduk, ama içiyor ve kendimizi övüyorduk. Başka masalarda, başka insanlar kendilerini övüyorlardı. Akla gelen her şey söyleniyor, akla gelen her şey hoş karşılanıyordu. Gülünç şeyler konuşuyorduk, pervasız konuşuyorduk, pervasız davranma özgürlüğümüz vardı. Gelişme, çoğalma, genel eğilimi oluşturuyordu, ama hiç kimse bir başkasının hakkını çiğnemiyordu, kavga yoktu; insanların arzuları kaba olabilirdi, ama hiç kimsenin kimsede gözü yoktu. Hiç boş kalmayan kadehlerden, çoğalmanın sihirli içkisi yudumlanıyordu; insan içtiği sürece, her şey çoğalıyordu, hiçbir engel yoktu, yasak yoktu, düşman yoktu.

Orada Wotruba'yla birlikte oturduğumda, günün birinde dev boyutlu taşları yontacağını öğrendim. Ama bizimle birlikte oturan genç

bir mimar oracıkta bütün kentleri yarattığında ona yan gözle bile bakmadı. Wotruba, kendisinin Kokoschka adıyla bombardıman edilmesine bile gözyumdu — başka koşullarda nadiren iyi sonuçlanacak bir tartışmaydı bu. O dönemde Viyana'lı ressamların ve yontucuların ağızlarına alabileceği en büyük isimdi Kokoschka. O sıraralarda Prag'da olmasına, Viyana'ya sırt çevirmesine karşın, ün peşinde koşan herkes onunla gurur duyardı, ondan üstün olmak olanaksız görünürdü. Wotruba'nın dostları onun özgüvenini yok etmek istediklerinde, Kokoschka adını ortaya atarlardı, aralarında ortak hiçbir şeyin bulunmamasına karşın —Wotruba Avusturya barok sanatının tam karşıtını simgeliyordu— Wotruba, Kokoschka adını kafasına indirilen kalın bir sopa olarak görmeye başladı.

Wotruba'nın Kokoschka ile asla boy ölçüşemeyeceği korkusuyla felç olmuş görünmesi beni şaşırtıyordu. Bu, ona uygun bir yaklaşım değildi; Kokoschka'yı gözünde fazla büyütmemesi gerektiğini anlatmaya çalışırdım —ona bakarsanız, Kokoschka'nın son yapıtına pek hayran olduğu da söylenemezdi. Yalnız *Heurigen*'de, kendini dev boyutlu taş kütlelerine kaptırdığında, Michelangelo'nun Papa'nın Roma'daki anıt mezarı için taşlar yontmak yerine, denizdeki gemilerden görülecek heykeller yapmak üzere Carrara bölgesindeki koca dağları yontmaya can attığını anlatırdı bize. Michelangelo'nun bu emeline ulaşamamasından Wotruba'nın duyduğu üzüntünün büyüklüğü, bende kendi taşları ansızın Michelangelo'nunkilerle karışıp bir olmuşçasına, onu hâlâ bu ereğine ulaşması yönünde destekliyormuş, sanki bu işi Michelangelo'nun elinden almak üzereymiş gibi gelirdi — yalnız ve yalnız böyle durumlarda biri Kokoschka adını söyleme ahmaklığını gösterdiğinde, bu ad çok yersiz ve hafif kaçar, Wotruba ise onun yanında yüksek dağlar gibi dururdu.

İşte böyle durumlarda, gelişmeyi, çoğalmayı ve büyümeyi elle tutulurcasına görüyordum; taşlarının büyümekte olduğunu görüyordum; Wotruba'nın bağırmak bir yana şarkı söylediğini hiç duymadım, olsa olsa kükrerdi, kükremesi öfkelendiğini gösterirdi; *Heurigen*'e öfkelenmek için gitmiyordu.

Geceleri tek başıma bahçeye çıkıp haykırışları duyduğumda, bu gürültüye böylesine yakın bir yerde oturmaktan utanırdım, gene de bütün o bağrışları bütün benliğimle algılayıp utanç duygumu yenince-ye dek dururdum orada; bazen gürültünün ortasında oturmakta olan Wotruba gibileri, bağırıp çağırmayan, yaratılan genel gelişme, çoğal-ma ortamından çalışma gücünü alan başkaları var mı diye merak eder-dim.

Pek sık değilse de zaman zaman dostlarımla, özellikle de başka ül-kelerden gelen konuklarla bir *Heurigen*'e gittiğim olurdu. Grinzing'in bu ünlü özelliğini göstermekten kaçınmak güçtü. Bu yabancı gözlerin yardımıyla, bir *Heurigen*'in ne anlam taşıdığını öğrendim. Hâlâ bozul-mamış bir rustik ortamı sunan, insanın fazla kalabalık olmayan bir bahçede oturabileceği bu *Heurigen*'ler, çoğu kez Ostade ya da Teni-ers'in Danimarka tablolarını anımsatırdı. Bu manzara yaşanmaya de-ğer bir ortam oluşturuyordu ve taze şaraba borçlu olunan haykırışlara olan hoşnutsuzluğum, bu ortamda silinip gidiyordu. Bu çağrışım saye-sinde, bu türden eğlenmelerin beni rahatsız eden yönünü sonunda bul-dum. Brueghel'den her zaman olduğu gibi çok hoşlanıyordum, ondaki zenginliği, her şeyi kapsayan büyüklüğü çok seviyordum, her zaman da sevecektim. Kendimi, onun o büyük genel görünümlerinden, Fla-man türü resimlerin belirleyici özelliği olan küçük, sıradanlaşmış alın-tılar ortasına düşmüş hissetmek bana dayanılmaz geliyordu. Bu kafe-lerin gerçekliğin gücünü azaltan, onun parçalarını yansıtan niteliği al-datıcı, yapay bir ortam yaratıyordu. Yalnız yüksek sınıftan Hintlilerin bu kafelerden birinde kendi aşk şarkılarını söylemeye çalıştığı anlar gibi bazı sahneler yaşandığında, *Heuregen* ansızın bana —tıpkı Bru-eghel gibi— gerçek görünüyordu.

38 Numaralı Tramvay

BU, UZUN bir hat değildi. İki ana durak arası yarım saat bile tutmuyordu. Ama bana göre daha uzun sürse de olurdu, ilginç bir yolculuktu, Grinzing hattında bir tramvaya yerleşmekten daha çok hoşlandığım bir şey yoktu. Öğle sonrasının erken saatlerinde tramvay nerdeyse bomboş olurdu. Rahatça yerleşir, yanımdaki birkaç kitaptan birini açardım. Tekerleklerin raylar üzerindeki gıcırtısı müziğim olur, bana ninni gibi gelirdi, ama gene de her durakta dikkat kesilirdim, karşımdaki yere oturup kalkan herkesi yakından izlerdim. Karşı sırayla aramdaki uzaklık, insanları izlemeye uygun bir uzaklıktı. Uzun sıraya başlangıçta seyrek seyrek otururlardı. Her durakta aralarındaki uzaklık azalırdı. Koridorun benim tarafımda olanları göremiyordum. En uzakta olanlar, yakınımda olanların arkasında kalıyordu, onlara ancak binerlerken ya da inmek üzere kalktıklarında bakabilirdim. Ama karşı sırada pek çok kişi olurdu, birer ikişer bindikçe onları rahat rahat ve iyice incelerdim.

İlk durak olan Kaasgraben'de Zemlinski binerdi. Onu besteci değil de orkestra şefi olarak tanırdım; kuzguni, kuşunkini andıran bir kafası, büyükçe üçgen burnu vardı, çenesi yoktu. Onu sık görürdüm, bana hiç ilgi göstermezdi, derin düşüncelere, kuşkusuz müzikle ilgili düşüncelere dalmış olurdu, bu arada ben okur gibi yapıyordum. Onu her görüşümde çenesini arardım. Kapıda göründüğünde işe koyulur, aramamı başlatırdım. Bu kez çenesi olacak mıydı? Hayır, hiçbir zaman olmadı, ama çenesiz bile eksiksiz bir yaşantı sürdürüyordu. Bana göre o, o dönemde Viyana'da olmayan Schönberg'in yerini almış biriydi. Zemlinski'den sadece iki yaş küçük olan Schönberg onun öğrencesi olmuş, ve yapısının temel niteliklerinden biri olan ve Schönberg'in kendi öğrencileri Berg ile Webern'in de kendi hocalarına gösterdiği saygılı davranışı ona göstermişti. Yoksul olan Schönberg, Viyana'da güç yaşam koşulları altında yaşıyordu. Yıllarca operetler yönetmişti; Viyana'nın müziğin doğum yeri olduğu yönündeki ününü koruyan biri olarak dişlerini gıcırdata gıcırdata bu kentin zevksiz, gösterişli yaşantısına katkı-

da bulunmuştu. Berlin'de müzik öğretmeni olarak düzenli bir iş buldu. Yahudi olması nedeniyle işten kovulunca Amerika'ya göç etti. Zemliski'yi her görüşümde mutlaka Schönberg'i düşünürdüm; kızkardeşi yirmi üç yıl boyunca Schönberg'in eşi olmuştu. Onu gördüğüm an bende bir ürkü, bir çekingenlik duygusu uyanırdı; zihnini bütünüyle tek bir konuya verdiğini hissederdim; küçük, ciddi, nerdeyse iskeletinki kadar zayıf yüzü yalnız ve yalnız düşünceli olduğunu gösterir, bir orkestra şefinden beklenen kendine önem verme belirtisini asla yansıtmazdı. Belki de ciddi müzikseverler arasında Schönberg çok ünlü olduğundan kimse Zemlinski'nin müziğinden söz etmezdi; onu tramvayda gördüğümde, herhangi bir beste yaptığı aklıma bile gelmezdi. Oysa Alban Berg'in *Lirik Suit*' ini ona adadığını pekâlâ biliyordum. Berg ölmüştü, Schönberg de Viyana'da değildi; Schönberg'in yedeği Zemlinski Kaasgraben'de tramvaya bindiğinde hep heyecanlanırdım.

Ancak tramvay seferinin, çok farklı bir şekilde de başladığı oluyordu. Bazen besteci Egon Wellesz'in karısı Emmy Wellesz Kaasgraben'de tramvaya binerdi. Wellesz yaptığı Bizans müziği incelemesiyle dünya çapında ün kazanmış ve Oxford Üniversitesi tarafından onur payesiyle ödüllendirilmişti. Besteci olarak ünlüydü, ama hak ettiği üne kavuşmuş sayılmazdı. Müzikseverler, bu bestecinin kendisini bir başka alanda uzmanlaştırdığını gözden ırak tutuyorlardı. Karısı bir sanat tarihçisiydi; onunla birinin evinde tanıştığımda kendisini tramvayda uzun süre izlemiş bulunuyordum. Çok akıllı, ve nedense fazla uysal görünüyordu; doğuştan gelen haşinliğini yenme çabası içinde uysal olmaya karar vermişti sanki. Sonra, onunla uzun bir konuşma yaptığımızda, bu uysallığın kaynağını buldum. Hofmannsthal'ı tanıyordu, ondan söz ederken müthiş heyecanlanıyordu. Yıllar önce bir yürüyüş sırasında onu, o doğaüstü görüntüyü gördüğünü söyledi bana. Yüzünün anlamlı, zeki çizgileri aydınlandı, sesi çatallaştı, gözyaşını güçlükle tuttu. Shakespeare'i görmüş gibi anlatıyordu olayı. Bu bana saçma geldi, o günden sonra onu ciddiye almadım. Ancak çok daha sonraları, Emmy'nin fikirlerinin daha o dönemde bile yüzyılın akademik görüş açısıyla ne kadar çakıştığını gördüm; Hofmannsthal'ın toplu yapıtları-

nın yüz seksen sekiz cilt halinde yayımlanmak üzere hazırlandığını öğrendiğimde, ileriyi göremeyişimden utandım. Şimdi o bastırılan gözyaşının damlaya dönüşmesi için, Emmy'nin uysallığında yıkanmak için neler verirdi.

39 numaralı tramvayın Sievering'e saptığı Wertheimsten Parkına yakın bir yerde buraya yakın olan Hartäckerstrasse'de oturan genç bir ressam binerdi bazen. Bir keresinde, resimlerini dostlarına gösterirken, stüdyosuna uğramıştım. Kuzguni siyah saçlı çok güzel bir kadının beyi ve efendisiydi. Hintliye benzeyen hiçbir yönü olmamasına karşın kadın, eski bir Hint Yakşinisi kadar baştan çıkarıcıydı. Adı Hilde'ydi, anlaşılacağı üzere Alman soyundan geliyordu. Kendisini kurtaracak birini ararcasına masum masum etrafına bakan, ancak —güzelliğine bakılırsa çok kolay bulacağı— kurtarıcı karşısına çıktığında, efendisinin kamçısına sığınan bir köle gibi kendisini bu ressama adamıştı. Ressamın kaba yönetimi ona acı veriyordu, ama kendisi acı çekmekten hoşlanıyordu. Bu olağandışı ilişkiyi ve kızın güzelliğini duymuştum — belki de bu yüzden hiçbir resmini görmemiş olmama karşın ressamın stüdyosuna çağırılınca kabul ettim.

Kübist bir ressamdı, aynı zamanda Braque'tan etkilenmişti. Resimler bir tören havasında gösterildi. Yavaş yavaş, tarafsız bir tavırla, belli aralıklarla, izleyiciyi çekme ya da övme girişimlerinde bulunmaksızın şövaleye yerleştiriyordu resimleri; aynı şekilde tepki göstermenin, resmî davranmanın uygun olacağını düşündüm.

Aynı evin üst katında oturan bir yazar, metresiyle birlikte gösteriye gelmişti. Sırıtkan yüz çizgileri ve uzun kolları, görkemli yapısıyla dikkatimi çekti. Ben, şövaleden resimleri uygun açıdan inceleyebilecek uzaklıkta duruyordum. Yazarın pek göze çarpmayan, silik, ama kendine göre hayli sadık, zevksiz izlenimi veren sevgilisi yanıbaşında oturuyordu. Yeni bir resim ortaya çıktığında, ressamın kendisiyle aynı konumda bulunan sevgilisinden çok daha sakınımlı bir havayla yazara gülümsüyordu. Bunların eşlerine gösterdiği tatlı anlayışın düzenli aralıklarla sergilenmesi beni müthiş rahatsız etti; bu davranış, her resme karşı aynı sevinci, Floransa'daki San Marco kilisesinde birbiri ardına

Fra Angelico tabloları izliyorlarmış gibi aynı heyecanı yansıtıyordu. Düzenli aralıklarla yinelenen bu tepki beni öyle büyülemişti ki, yazara resimlerden çok ilgi gösteriyor, ve elbet resimlere haksızlık ediyordum. Elbet yazarın da istediği buydu. Bu küçük oyun, evin, baskı altında bulunduğuna dikkat çekmek için elinden geleni yapan kölesinin gözüne batmayan ilgi odağı haline geldi.

Bir at sırtındaymış gibi büyük bir özgüvenle duran yazar, yükseklerden gülümsüyordu; elinde bulundurduğu güçten hiçbir zaman kuşkuya düşmemiş, ölümle ve şeytanla çoktan tanışmıştı, her ikisine de çok yakın görünüyordu. Ancak yanıbaşında duran zincirlere vurulmuş köleyi görmüyordu; hatta, onları öyle düzgün, değişmez gülümsemelerle karşılıyordu ki, önüne koyulan resimleri bile görmediği izlenimine kapıldım. Resimlerin gösterilmesi sona erince kendisine verdiği büyük zevkten ötürü sanatçıya ateşli ateşli teşekkür etti. Bir dakika daha durmadı, köle kız boşuna gülümsedi, adam, âşığıyla birlikte çıktı. Adını sonradan öğrendim, sırıtmalarına uygun olmakla birlikte adı bana çok saçma geldi: Adı Doderer'di.

(Onu yirmi yıl sonra çok farklı koşullarda bir kez daha gördüm. Artık ünlü olmuştu, Londra'da beni ziyarete geldi. Ün bir kez yerleşti mi, dedi, bir savaş zırhlısı kadar çekici oluyor, kopamıyorsun. Hayatımda birini öldürüp öldürmediğimi sordu. Olumsuz yanıt verdiğimde, çok iyi becerdiği aşağılayıcı sırıtışıyla "Demek sen bir bakiresin!" dedi.)

Ancak 38 numaralı tramvaya o durakta binen ve beni renksiz denecek ölçüde resmî havasıyla selamlayan, o genç ressamdı. Hep yalnızdı. Ona kız arkadaşını sorduğumda, selam verişinde gösterdiği resmîlikle yanıtlardı beni: "Evde. Pek dışarı çıkmıyor. Dışarda ne yapacağını bilemez." "Peki o üst katta oturan uzun, maymun kollu yazar nasıl?" Düşüncelerimi okuyordu. "O bir beyefendidir. İnsanlara karşı nasıl davranacağını bilir. Yalnızca *ben* davet ettiğim zaman gelir."

Billrothstrasse durağında birileri daha binerdi; kural olarak bundan sonra rahat rahat gözlem yapmak olasıydı. Ancak yolun bundan son-

rasında benim için başka çekici öğeler, tarihsel güzellikler vardı. Dönüş yaptıktan sonra Währingerstrasse'ye gelir, birkaç anlamsız yılımı boşa harcadığım Kimya Fakültesinin önünden geçerdik. 1929'dan beri adımımı atmadığım bu binaya mutlaka bakardım. Her seferinde, oradan kurtulmuş olmanın rahatlığıyla göğüs geçirirdim. Tramvay, çabucak binayı geçer, her düşündüğümde daha büyük sevinçler veren kaçışımı bana bir kez daha yaşatırdı. Bir geçmişe dönüp bakmak ne kadar da kısa bir sürede mümkün oluyordu ve insan ondan kurtulduğuna ne kadar da seviniyordu! Müthiş bir rahatlama duygusuyla Schottentor'a varıyordum; Währingerstrasse'den ne zaman geçsem bu duyguyla doluyordum. Bizi Grinzing'de ziyaret eden Broch, Grinzing'de oturmayı bu nedenle mi seçtiğimi sormuştu. Bana bir ruhçözümlemecinin delici bakışlarıyla bakmamış olsaydı, ona hak verebilirdim.

BEŞİNCİ BÖLÜM

YAKARIŞ

Beklenmedik Buluşma

BERLİN'DE 1928'de konuşmalarından birini izlediğim Ludwig Hardt, şimdi sığındığı Prag'da yaşıyordu. Arada bir Viyana'da da konferanslar veriyordu. Bunlardan birine katıldım, ve tıpkı sekiz yıl önce olduğu gibi büyülendim. Ona teşekkür etmek üzere sahne arkasına gittiğimde beni anımsamayacağından emindim, ancak ben daha ağzımı açmadan koşarak yanıma geldi ve hedefi on ikiden vurarak beni şaşırttı: "İdolünüzü yitirdiniz ama cenazesine bile gitmediniz."

Karl Kraus yakınlarda ölmüştü ve ben, cenazesine elbet gitmemiştim. 1934 Şubatı olaylarından sonra korkunç bir düşkırıklığı yaşamıştım. Kraus, Dollfuss'u desteklemiş ancak Viyana sokaklarında iç savaşı lanetlemek için tek bir söz söylememişti. Bütün izleyicileri, ama teker teker hepsi, onu terk etmişti. Kimsenin haberinin olmadığı küçük, sönük okuma toplantıları yapıyordu; bu toplantılara katılmak bir yana, ne söylediğini merak eden bile yoktu. Sanki Karl Kraus artık yaşamıyordu. *Meşale*'nin eski sayıları hâlâ raflarımda duruyordu, ama bu son iki yıldır elimi sürmemiştim onlara; benim ve pek çok başkasının belleğinden silinmişti Kraus. Sanki izleyicilerini bir araya toplamış, o en veciz ve yıkıcı konuşmalarından biriyle kendisine saldırmıştı. Yaşamının bu son iki yılı içinde konuşmalarda adı geçiyordu, ancak sanki ölüymüş gibi fısıltıyla söyleniyordu. Ölüm haberini —1936 haziranında ölmüştü— duyduğumda hiçbir şey hissetmemiştim. Hatta tarihini bile unutmuşum, şu anda bakmak zorunda kaldım. Bir an bile cenazesine gitmeyi aklımdan geçirmedim. Gazetelerde cenazeye ilişkin bir haber görmedim, bir şey kaçırdığımı da düşünmedim.

Karşımda bu ölümden söz eden ilk kişi Ludwig Hardt oldu. Aradan sekiz yıl geçmesine karşın beni anında tanıdı ve Yarı-tanrıma olan kör hayranlığımla kendimi gülünç duruma düşürdüğüm bir konuşmamızı

hatırladı. Bu arada neler olduğunu biliyordu, cenazeye gitmediğimden de emindi. İlk kez kendimi suçlu hissettim. Sözlerinin yarattığı üzücü etkiyi onarmak için kendisini Grinzing'deki evimize davet etti.

Uzun, beklenmedik, kötü bir tartışma bekliyordum, ama Ludwig Hardt'ın sanat yeteneği beni öyle heyecanlandırdı ki, bu konudaki gerçek düşüncelerimi anlatmaya, onunla hesaplaşmaya karar verdim. Böyle bir adamın yalnızca haklı çıktığını göstermek isteyebileceğine inanmıyordum. Belki Karl Kraus'u yitirmekten duyduğum üzüntüyü paylaşacak, beni avutacak, karşılığında da Karl Kraus hakkında ne kadar yanıldığımı itiraf etmemi bekleyecekti. Ama kendisine *İnsanlığın Son Günleri*'ni, Nestroy'dan, *Kral Lear, Atinalı Timon, Aylaklar (The Weavers)*'dan parçalar okumasını yaptığı sayısız konuşmayı borçlu olduğum bir adamı nasıl yadsıyabilirdim? Bu okumalar benim varlığımın bir parçasıydı, ölümünden bir yıl önce sergilediği o korkunç tavrı ise açıklamak olanaksızdı. Bunu tartışmak düşünülemezdi bile; gösterilebilecek tek tepki, suskunluk olabilirdi. Otuz yıllık yaşamımda, böylesi büyük bir düşkırıklığına uğramamıştım; iyileşmesi otuz yıldan fazla bir zaman alacak bir yara açmıştı Karl Kraus bende. Yaşamımızın sonuna dek iyileşmeyen yaralarımız vardır, yapabileceğimiz tek şey, onları başkalarından gizlemektir. Onları herkesin önünde deşmenin anlamı yoktur. Ludwig Hardt ile konuşmamızda nasıl bir tutum benimseyeceğimi bilemiyordum, ancak bir konuda kesin kararlıydım: Karl Kraus'un bir zamanlar benim için ne anlam taşıdığını asla ve hiç bir koşul altında yadsımayacaktım. Onu olduğundan değerli görmüş değildim, hiç kimse onu olduğundan büyük görmemişti, ne var ki o değişmişti, ve bence bu değişiklik ölümünün de nedeni olmuştu.

Ludwig Hardt geldi. Karl Kraus'u ağzına bile almadı. Onu ima edecek bir davranışta bile bulunmadı. Konferansı bittikten sonra beni müthiş şaşırtan sözleri, beni tanıdığının belirtisinden başka bir şey değildi. Başkası olsa, "Birbirimizi sekiz yıl görmedik gerçi ama, sizi çok iyi hatırlıyorum," derdi. Beni anımsadığını tatlı bir şakayla kanıtlamak gereğini hissetmişti. Ben de onu anımsıyordum, Berlin'de, toplantılarda, masanın üzerine fırlayıp Heine'den alıntılar okuyuşu aklımdan çıkmamıştı.

Onu dosdoğru çalışma odama götürdüm. Her şeyden önce, konuşmamız sırasında gözünün ve aklının manzaraya kaymasını istemiyordum. Benim çalışma odamdan ne üzüm bağları görünüyordu, ne ova ne de kent; yalnızca bahçe kapısı ve evin kısa yolu görünüyordu. Kendimi onunla yüzleşmeye, tartışmaya hazırlamıştım ve burada kendimi daha güvenli hissediyordum. Bir de, kitaplığımda üzerinde tartışacağımız adamın bütün yapıtlarının bulunduğunu görmesini istiyordum. Ancak o bunlarla hiç ilgilenmedi; Prag'dan söz etti. Ufak tefek, vakur, olağandışı hareketli bir adam olan Hardt, oturmak istemedi, bir an da yerinde durmadı. Odamda volta atarken sağ elini ceketinin cebine sokmuş, kitap olduğunu sandığım bir nesneyle oynuyordu. Sonunda oynadığı nesneyi çıkardı, gerçekten de bir kitaptı bu; törenli bir havayla kitabı bana uzattı ve: " Sahip olduğum en değerli şeyi görmek ister misiniz?" dedi. "Nereye gitsem yanımda taşıyorum, kimselerin eline teslim edemiyorum. Yattığımda da yastığımın altına koyuyorum."

Hebel'in *Mücevher Kutusu* adlı yapıtıydı bu, kitap Kafka'ya aitti, o da kitabı hep yanında taşırdı. Anladığıma göre, Kafka Ludwig Hardt'ın Hebel okuduğu ilk konferansa gittikten sonra öyle etkilenmişti ki, kendisine ait olan bu kitabı imzalayıp ona vermişti. "Kafka'nın katıldığı konferansta ne okuduğumu bilmek ister misiniz?" dedi Hardt. "Evet, evet isterim," dedim. Bu sözüm üzerine —kitap elimde duruyordu— her zaman olduğu gibi ezbere sırasıyla "Bir Soylu Kadının Uykusuz Gecesi"ni, Suvarov üzerine iki öyküsünü —"Yanlış Anlama" ve "Moses Mendelssohn"u— son olarak da "Beklenmedik Buluşma"yı okudu.

Bu son öyküyü herkesin dinlemiş olmasını isterdim. Kafka'nın ölümünden on iki yıl sonra, onun işittiği sözcüklerin aynını aynı ağızdan işitiyordum. Okuması bitince, ikimiz de suskunluğa gömüldük, çünkü ikimiz de aynı öykünün yeni bir çeşitlemesini yaşadığımızı anlamıştık. Sonra Hardt, "Benim bu okumamdan sonra Kafka'nın ne söylediğini bilmek ister misin?" dedi, ve yanıtımı beklemeden konuşmasını sürdürdü: "Kafka dedi ki: 'Dünyanın en harikulade öyküsü bu.'" Ben de bunun dünyanın en güzel öyküsü olduğunu düşünmüştüm, her zaman

da öyle kabul edeceğim. Ancak Kafka'dan böyle bir niteleme, böyle bir derecelendirme duymak olağan değildi, ayrıca, yazdığı öyküyü okuduktan sonra Kafka'ya ait *Mücevher Kutusu* armağanı ile onurlandırılmış birinin bunu aktarması daha da olağandışıydı. Herkesin bildiği üzere Kafka'nın bu türden sıfatlar kullandığı sayılıdır.

Bu olaydan sonra Ludwig Hardt ile olan ilişkim değişti. Hayatımda sayılı kişiyle yaşadığım bir yakın dostluk kuruldu aramızda. O günden sonra, Viyana'ya her gelişinde, doğru evimize yollanırdı. Himmelstrasse'de, bize nerdeyse durmadan öykü okurdu. Repertuarı tükenmek bilmiyordu, bense hiçbir zaman doymuyordum. Ezbere okuduğu bütün öyküler kafasında istiflenmişti, kuşkusuz orada benim duyduklarımdan çok daha fazla öykü vardı. Hebel'den parçalar okuduğu o ilk toplantının anısı belleğimde ki tazeliğini hiç yitirmedi. Zaman zaman, okuduğu parçalar bizi çok ciddi bir havaya soktuğunda, Veza'nın camlı odasına giderdik, orada Veza'nın da hoşlandığı parçalar okurdu; bol bol Goethe, ve her seferinde mutlaka Lenz'in Sesenheim'a yazdığı, içinde Goethe bulunan ve belki de Goethe tarafından yazılmış olan "Köyde Aşk" şiirini okurdu. Sonra yaşantısı benim gibi onu da çok etkilemeyen Lenz'le ilgili hararetli bir konuşma tuttururduk. Bir keresinde bu şiirin, Goethe'nin Lenz'e yaptıklarıyla dolu olduğunu, Lenz'in, tıpki Friederike gibi, kendisine tahammül edemeyen ve bu nedenle onu yok eden Goethe'yi beklediğini söylediğimde, Hardt yerinden fırladı ve beni kucakladı. Hem Veza hem de benim için değerini bana Berlin'de kanıtladığı Heine'den parçalar okudu; yalnız Veza için, Wedekind ve Peter Altenberg'den parçalar okudu.

İki şiir vardı ki, onları okumadan gitmesine izin vermezdik; ikisi de Matthias Claudius'undu;" Savaş Türküsü" şöyle başlıyordu:

Savaşa gittiler, ey cennetteki melekler
Durdurun onları Tanrı adına.
Savaşa gittiler, dilerim, umarım ki,
Suçu bana yüklemezler.

Altı kıtadan oluşan bu şiiri ve "Vurulan Ceylanın, Kendisini Vuran Prense Mektubu"nu tümüyle buraya almak isterdim.

Hardt'ın okumaları, hâlâ gözümün önünde canlandırabildiğim bir dönüşümle, Ludwig'in ölmekte olan bir ceylana dönüşmesiyle son buldu. Dönüşümün insanın yetenekleri arasında en değerli yetenek olması nedeniyle, bu yetinin, işlediği bütün suçlardan sonra kendisini haklı bulmasına yarayan bir zafer tacı olduğundan kuşku duysaydım, bu kuşkumu onun o halini gördüğümde bir kez daha değerlendirirdim. Hardt, ölmekte olan bir ceylanın ta kendisiydi. Son nefesini verdikten sonra canlanıyor, ve gene Ludwig Hardt oluyordu. Buna inanamıyordum. Bizim şaşkınlığımız hoşuna gidiyordu gerçi ama, avlanmış hayvanın ölümü her seferinde aslından ayırdedilmez gerçeklikte, insanı afallatacak sahicilikte yaşanıyordu, çünkü ceylan aynı zamanda bir insan, insan olması nedeniyle sevdiğim bir insandı.

İspanya İç Savaşı

SONNE'YLE dostluğumun iki yılı İspanya İç Savaşıyla aynı süreçte yaşandı. Günlük konuşmalarımızın ana konusu bu savaştı. Bütün dostlarım Cumhuriyetçilerin tarafını tutuyordu. İspanya hükümetini desteklediğimizi gizlemiyor, bunu tutkuyla dile getiriyorduk.

Daha çok o gün gazetelerde okuduklarımızı tartışıyorduk. Yalnız Sonne'yle olan konuşmalarımda İspanya'da olan biteni derinlemesine ele alıyor bu savaşın sonuçlarının Avrupa'nın geleceği üzerindeki olası etkilerini tartışıyorduk. Sonne, İspanya tarihini çok iyi biliyordu. Hıristiyanlıkla İslam arasında yüzyıllar süren savaşın, Mağribi dönemiyle Reconquista döneminin her bir aşamasını okumuş incelemişti. Ülkenin üç kültürünü de o denli iyi biliyordu ki, Sonne bütün bu kültürlerde yetişmiş, bu kültürler hâlâ varlığını koruyormuş ve o, bunlara İspanyolca, Arapça ve İbranice dilleriyle, bunların edebiyatları aracılığıyla her an ulaşıyormuş sanırdınız. Arap yazını hakkında öğrendiklerimi ona borçluyum. Dönemin Mağribi şiirlerini sanki Kutsal Kitaptan

çeviriyormuş gibi kolaylıkla Almancaya çeviriyor ve bunların Orta Çağ Avrupası üzerideki etkilerini açıklıyordu. Arapça bildiğini bir an bile iddia etmemesine karşın öylesine konuşurken, bu dili de çok iyi bildiği ortaya çıkmıştı.

İçinde yaşadığımız dönemin belli olaylarıyla İspanya'nın tarihinde yaşanan ve İberik yarımadasına özgü belli kitle hareketlerinden söz ettiğimde, dinledi, ancak görüşümü değiştirmem gerektiği yönünde bir çaba harcamadı. Fikirlerimin henüz akışkan olduğunu, tartışmayla somutlaştırılmamalarının onların gelecekteki gelişmeleri açısından daha iyi olacağını anlaması nedeniyle tepki göstermediği izlenimini edinmiştim.

O zamanlar Goya'yı ve onun *Savaşın Felaketleri* rölyeflerini aklımıza getirmemiz doğaldı. Onu çağdaş sanatçıların öndegeleni ve en büyüğü yapan şey, zamanının acımasız gerçekliğini yaşamış olmasıydı. "Sırt çevirmedi," dedi Sonne. Bu sözcükler yürekten gelmişti. Goya'nın ilk yapıtlarındaki rokoko biçemiyle bu kabartmalar ve son resimleri arasındaki karşıtlık tüyler ürperticiydi. Goya'nın belli inançları vardı, taraf tutuyordu; krallık ailesini gözleriyle gören bir adam nasıl taraf tutmazdı? Ama o, bilgisinin insani bilgi olması nedeniyle, sanki aynı zamanda iki tarafı tutuyormuşçasına olan biteni görüyordu. Savaşı kendisinden önce gelmiş, hatta bugün yaşayan herkesinkinden büyük bir tutkuyla lânetliyordu, savaşların en kötü ve en tehlikeli geleneklerin yeşermesine neden olduğunu, bu nedenle de iyi savaş diye bir şeyin bulunmadığını biliyordu. Savaş, insanda var olan en iğrenç duyguların yaşamlarını sürdürmesine neden olduğundan, savaşla yok edilemezdi. Goya'nın ürünlerinde, taraflılığından çok savaş tanıklığının etkileri ağır basıyordu; gördükleri korkunçtu, görmeyi asla istemeyeceği şeylerdi. Grünewald'ın *İsa*'sından bu yana hiç kimse felaketi ve korkuyu Goya kadar iyi betimleyememişti, insanı hasta eden, ezen, iyileşme umudu vermeyen derin yaralar açan —ama gene de savaşa boyuneğme duygusu uyandırmayan yapıtlardı bunlar. Gerçi kimse ona bu adı vermeye cesaret edemezdi ama, Goya'nın izleyiciye yaptığı baskı, bakanın gözlerini kuşatması, tutunulacak umudun ta kendisiydi.

Birinci Dünya Savaşı'nın öğrettiklerini unutmayanlar, ağır bir tinsel işkence çekiyorlardı. Sonne İspanya İç Savaşı'nın anlamını biliyordu, nelere yol açacağını biliyordu. Savaştan nefret etmesine karşın İspanya Cumhuriyetinin kendisini korumasının gerekli ve kaçınılmaz olduğu kanısındaydı. Gözlerini dört açıyor, savaşın Avrupa'ya yayılmasını engellemeye çalışan Batılı güçlerin her hareketini izliyordu. Demokratik güçlerin tarafsızlık politikalarıyla kendilerini güçsüz konuma sokmalarına ve Faşistlerin gözlerini boyamalarına bile bile izin vermelerine kızıyordu. Bu zayıflığın savaş tehlikesinden kaynaklandığını biliyor, onlara bu yönden hak veriyordu, ancak onların bu yaklaşımının düşmanı tanımadıklarını ve ürkütücü bir ileriyi görmezliği açığa çıkardığını da biliyordu. Batılı güçlerin cesaretten yoksun oluşları, onların tepkisini ölçen, ne kadar ileri gidebileceklerini anlamaya çalışan Hitleri yüreklendiriyordu; Hitler'in düşmanlarının savaş korkusu, kendi savaş planlarının yerinde olduğunun göstergesiydi. Sonne, Hitler'in savaş çıkarma kararını değiştirmek için hiçbir şey yapılamayacağına inanıyordu; bu Hitler'in (*kendi* savaş deneyimi sonucu edindiği) temel ilkesiydi, bu ilkeye göre yaşıyordu ve bu ilke sayesinde iktidara gelmişti. Sonne Hitler'i etkileme çabalarının boşuna olduğu görüşündeydi. Ancak Almanya'daki savaş karşıtı eğilimlerin tümüyle bastırılmasına meydan vermeden onun bu başarılar zincirinin kırılması gerekiyordu. Savaş karşıtı duygular, ancak ve ancak Almanya dışında yürütülecek kararlı ve kesin hareketlerle canlı tutulabilirdi. Hitler'in zafer yürüyüşü Almanlar da içinde olmak üzere herkes için ölümcül bir tehditti. Hitler, benimsediği o fanatik tarihsel görev duygusuyla sonunda bütün dünyayı bu savaşın içine çekebilirdi, bu durumda Almanya dünyanın tüm diğer ülkelerini yenmeyi nasıl umabilirdi?

Sonne'nin görüşleri içinde bulunduğumuz dönemin çok daha ilerisini kapsamaktaydı. Politikacılar bir uydurma çözümden diğerine zıplıyor, kararsızlık içinde yüzüyorlardı. Sonne, gelmekte olan felâketi her geçen gün biraz daha açık görmesine karşın, İspanya'daki çatışkının da en küçük ayrıntısıyla ilgilenmekteydi. Çünkü onun berrak zekâsına göre, garip görünse de hiçbir şey bir daha değişmeyecek bir noktaya ulaşamazdı; ilk bakışta ne denli önemsiz görünürse görünsün, hiç

beklenmedik bir olay, yeni bir umudun yeşermesine yol açabilirdi — ve bu türden umutları gözardı etmemek gerekiyordu, her şey dikkate alınmalıydı, hiçbir şey önemsiz değildi.

İç savaşı konuşurken bazı İspanyol adlarından, tarihsel ya da yazınsal anıları olan yer adlarından söz ederdi. Sonne bu anıları anlatırdı bana; İspanya'yla ne kadar geç ve nasıl bir sabırsızlık duygusuyla tanıştığıma hâlâ şaşarım.

O günlere dek, adını koyamadığım bir şey, Orta Çağ İspanyasına daha yakından bakmamı engellemişti. Çocukluğumun şarkılarını ve deyişlerini unutmuş değildim, ama onlar beni bir yere götürmüyordu, içime sımsıkı yerleşmiş olan bu öğeler, sınıfsal onurlarını korumaya hizmet ettiği sürece İspanyol olan her şey üzerinde hak iddia eden ailemin gururunu, kibirini somutlaştırıyorlardı. Doğululara özgü bir pasaklılık içinde yaşayan, Viyana'da okumuş herkesin zihinsel gelişme açısından geride bırakacağı, hayattan, diğer Yahudilerden üstün olma hakkından başka bir şey beklemeyen Sefarat Yahudileri tanımıştım.

Avrupa edebiyatını tümüyle okumuş olduğunu, ancak gene de İspanyol edebiyatı hakkında nerdeyse bir şey bilmediğini gözlemlediğim anneme haksızlık ediyor da değildim. Burgtheater'de Calderón'un oyunlarını izlemişti, ama onları özgün metinlerinden okumak hiç aklına gelmemişti. Ona göre İspanyolca, yazın dili değildi. Bu dil anneme yalnızca görkemli bir ortaçağ geçmişini anımsatıyordu, bir de, belki konuşulan bir dil olduğu için ve çevresindeki insanların horgördüğü bir dil olması açısından önem taşıyordu. Bana İspanya yazınını tanıtamamıştı. Annemin gururu, sıradışı bir İspanyol nitelik yansıtıyordu, ama gene de kendine örnek aldığı kişileri Shakespeare'den, özellikle de Coriolanus'dan seçmişti. Anayurdu olmayan Viyana, onun o üst-sınıf eğitiminde çok etkili olmuş, belirleyici rol oynamıştı.

İspanya'nın o ilk yıllarından kalan ozanların yarattığı şiirlerle ilk tanıştığımda otuz yaşındaydım. Onları bir Alman Yahudisi olan —ailesi Avusturya Galicia'sındandı— ve annemin tek dizelerini okumadığı "bizim ozanlar" deme hakkını tanımayacağı Sonne'den duymuştum. Sonne, şiirleri bana İbraniceden sözlü olarak çeviriyor ve açıklıyordu; zaman zaman aynı buluşmamızda Arapçadan Mağribi şiirleri çevirir

ve açıklardı. Yersiz övünmenin gerektirdiği geçici, anlık oyalanmadan uzak, bana ozanların genel havasını veren konuşmalardı bunlar, bu nedenle Ladino kültürüne olan güvensizliğimi bir kenara attım ve ona saygıyla eğilmeye başladım.

Bunlar garip konuşmalardı. Önce İspanya'daki savaşla ilgili yeni haberler, gazete yazıları ele alınırdı. Sonne durumu, karşı güçlerin görece güçlerini, onlara bekledikleri yardımı ulaştırmanın ne kadar zaman alacağını, Cumhuriyetçilerin geri çekilmesinin başka ülkeler üzerinde ne etki yaratacağını —yardımlarını artıracaklar mıydı, azaltacaklar mıydı?— Cumhuriyet hükümetindeki değişiklikleri, tek parti iktidarının artan etkisini, bölgesel bağımsızlaşma eğilimlerinin rolünü ne büyük bir ustalıkla ve nesnel bir yaklaşımla anlatırdı. Her şey inceden inceye ele alınır, hiçbir şey unutulmazdı. Çoğu kez tarihin iplerini elinde tutan bir adamla konuştuğum izlenimini edinirdim. Ancak, bana yabancı olmaması gereken bir ülkede bütün bu olayların olduğu duygusunu bana vermeye çaba harcadığı, bunları benim de bilmem için elinden geleni yaptığı açıkça ortadaydı. Beni, birkaç sözcükle İspanya'yı en az bu korkunç savaş kadar İspanya yapan bir kültür âlemine taşırdı.

Önüme birbiri ardına yapıtlar serildiğini bugün bile anımsıyorum. Genellikle bir gazete yazısında rastlanan bir ad yeni bir yapıttan söz edilmesine yol açardı. Haberin uyandırdığı büyük şaşkınlık böyle bir kitaba girer, artık tek başına bir varlık olmaktan çıkardı. Olmakta olan olaylar, yapısı asla değişmeyen gizli bir çekirdeği ortaya çıkarırdı.

Sueños, Quevedo'nun *Düşler*'i işte o zaman karşıma çıktı. Swift ve Aristophanes'in yanı sıra Quevedo da benim atalarımdan biriydi. Bir yazar atalara gereksinim duyar. Bazılarını adlarından tanıması gerekir. Kendi adıyla boğulacağını sandığında, —ki bundan kurtulamaz— özüne dönercesine, mutlu, ölümsüz adlar taşıyan atalarına döner. Onlar bu yazarın ısrarıyla kendilerini rahatsız etmesi karşısında gülümseyebilirler, ama onu düş kırıklığına uğratmazlar. Onların da başkalarına, kendilerinden sonra gelenlere gereksinimi vardır. Binlerce elden geçmişlerdir; kimse onları incitemez; çünkü onlar atadır, zayıf karşısında hiç mücadele vermeden kendilerini savunmayı başar-

mışlardır. Başkalarına güç vermek onları güçlendirir. Öte yanda biraz dinlenmek isteyen atalar da vardır. Bir iki yüzyıl boyunca uykuya yatarlar. Bir gün uyanacaklarını bilirsiniz; ansızın davullar gibi gümbürderler, ancak geride bıraktıkları uykularına bir an önce dönmek istemektedirler.

Sonne, kendisini olayların içinde tümüyle yitirmeyi dayanılmaz bulmuş olabilirdi. Onları değiştirme gücünün olmayışı onu çok sıkmış olabilirdi. Öyle ya da böyle, Sonne, özellikle de benim kökenlerime pek az önem vermem nedeniyle, dikkatimi bu yöne çekmek için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. Yaşamın hiçbir bölümünün yitirilmemesi gerektiği görüşündeydi. Bir insan elini değdirdiği şeyi kendisiyle birlikte alıp götürmeliydi. Unutursa, kendisine anımsatılmalıydı. Bir insanı değerli kılan, yaşadığı her şeyden bir bütün oluşturabilmesiydi. Buna içinde yaşadığı ülkeler de, seslerini duyduğu halklar da dahildi. Buna, bu konuda bir şeyler öğrenebilmesi halinde, insanın kökenleri de dahildi. Bu yalnızca insanın özel, bireysel yaşantısını değil, kökenleriyle ilgili zamanları ve mekânları da içermekteydi. İnsanın, çocukluğunda duyduğu ve konuştuğu dilin sözcüklerinden oluşan bir yazın diliyle beslenmesi beklenirdi. Sürgün öyküsü, sürgünden önce olan olayların yanı sıra kurbanların daha sonra iddia ettikleri hakları da içermeliydi. Daha önce, daha başka halklar, başka biçimlerde aynı yazgıyı yaşamışlardı, bunlar da öykünün parçası olmalıydılar. Tarihten böyle bir talepte bulunmanın haklı ya da haksız olduğuna karar vermek güçtü. Sonne'ye göre tarih, her şeyden önce işlenen suçların tarihiydi. İnsanlarımızın geçmişte neler yaşadığını bilmekle kalmamalı, onların neler yapabileceklerini, yetilerini de bilmeliydik. Kendimiz neler yapabiliriz, bilmeliydik. Bunun için çok bilgiye gereksinim vardı; bilgi kendisini hangi yönden, ne kadar uzaktan sunarsa sunsun, uzanıp almalıydık onu, onu canlı tutmalı, yeni bilgilerle suyunu, besinini vermeliydik. Yaşanmakta olan ve bizi, içinde yaşadığımız kentte olan bitenden daha fazla etkileyen iç savaş. Sonne'nin beni şimdi benim için ilk kez gerçek olan geçmişime götürmesine ortam hazırlıyordu. Kısa bir süre sonra Viyana'dan ayrılmak zorunda kaldığımda, beraberimde götüre-

cek çok daha fazla şeyimin olmasını ona borçluydum. Onun sayesinde hiçbir zaman, hiçbir koşul altında yitirme tehlikesi yaşamayacak kadar sımsıkı sarıldığım bir dili de yanımda götürüyordum.

Sonne'yle buluşmak üzere Café Museum'a bu kez büyük bir heyecanla geldiğim ve onun beni tam bir suskunluk içinde karşıladığı günü hiç unutmayacağım. Gazete önünde açılmış duruyordu, elini gazetenin üzerine koymuştu, elimi sıkmak için bile kaldırmadı elini oradan. Bir selam sözcüğü söylemeyi unutmuştum, ona yağdırmaya hazırlandığım sözcükler boğazımda düğümlendi. O taş kesilmişti, bense heyecandan çılgına dönmüştüm. Aynı haber —Guernica'nın Alman bombalarıyla yerle bir edilmesi haberi— ikimizi çok farklı biçimlerde etkilemişti. Dudaklarından bir sövgü çıksın istedim, Basklar adına, bütün İspanyollar, bütün insanlık adına bir sövgü savurmasını bekliyordum. Onu taş kesilmiş halde görmek istememiştim. Çaresizliğine dayanmam olanaksızdı. Öfkemin şimdi ona yöneldiğini hissettim. Öyle ayakta durmuş bir şey söylemesini bekliyordum. Konuşuncaya dek oturamadım. Beni umursamadı. Çökmüş görünüyordu; çoktan ölmüştü de bedeni buz kesmişti sanki. Aklımdan bir düşünce geçti o anda: Mumya. Veza haklıydı. Sonne bir mumyaydı. Öfkelendiğinde böyle diyordu Veza onun için. Bir şey söylememiş olmama karşın, Sonne'nin duygularımı *hissettiğinden* emindim. Ancak bunu da umursamadı. "Kentler için titriyorum," dedi. Zar zor duyulur bir sesle mırıldanmıştı bu tümceyi, ama doğru duyduğumu biliyordum.

Anlamadım. Bu sözcükleri anlamak, bugün olduğundan daha güçtü o dönemde. Kafası karıştı, diye düşündüm, ne dediğini bilmiyor. Guernica yerle bir oldu, o kalkmış kentlerden söz ediyor. Onun kafasının karışmış olduğu düşüncesine dayanamıyordum. Berraklığı, dünyadaki en önemli, en büyük şey olmuştu benim için. Aynı anda iki felaketle karşı karşıya kalmıştım. Bir kasaba bombalarla yok edilmişti ve Sonne delirmişti. Hiçbir soru sormadım. Onu avutmaya çalışmadım. Tek söz etmeden ayrıldım oradan. Sokağa çıktığımda bile ona karşı bir acıma, bir anlayış yoktu yüreğimde. —Söylemesi bile zor geliyor ama— kendime acıyordum. Sonne, Guernica'da ölmüştü sanki, her şeyimi yitirmiştim ve bu gerçekliği kabullenmeye çalışıyordum.

Oradan pek fazla uzaklaşmadan aklıma birden onun hasta olabileceği geldi; insanı ürkütecek kadar solgundu yüzü. Ölü olamaz diye düşündüm, çünkü konuşmuştu, sözcüklerini kulaklarımla duymuştum, söylediklerinin saçmalığı beni sarsmıştı, o kadar. Döndüm, beni gülümseyerek karşıladı, her zamanki Sonne'ydi şimdi. Olayı tümüyle unutmaya hazırdım, ancak o, "Biraz hava almak istediniz. Anlıyorum." dedi . " Belki ben de biraz hava alsam iyi olacak." Böyle diyerek kalktı. Birlikte çıktık. Dışarıda, sanki hiçbir şey olmamış gibi konuştuk. Beni öylesine üzen o sözcükleri anmadı. Belki bu nedenle hiç aklımdan çıkmadı o tümce. Yıllar sonra savaş sırasında İngiltere'de kafamda bir şimşek çaktı. Birbirimizden çok uzaklardaydık, ama Sonne hâlâ yaşıyordu. Kudüs'teydi. Yazışmıyorduk. İşini onun kadar isteksiz yapan bir peygamber yoktur yeryüzünde, diye düşündüm. Kentlerin başına gelecekleri görmüştü. Olacak her şeyi görmüştü. Titremesini gerektirecek çok şey vardı.

Nussdorferstrasse Toplantısı

HERMANN Scherchen Viyana'da o sıralar kendisinin kurduğu bir orkestrayla vermekte olduğu konserler gibi *Ars Viva* diye adlandırılacak bir dergi çıkarmayı tasarlıyordu; dergi, dört dilde yayımlanacaktı, yalnızca müzikle ilgili konuları değil, plastik sanatları da eşit ağırlıkta ele alacaktı. Viyana'da dergiye yazı verebilecek, editörlüğüne katılabilecek yazarları önermemi istedi, ben de Musil ile Wotruba'nın adlarını verdim. Her zamanki gibi çabucak karar veren biri olarak, dördümüzün bir yerde toplanıp bu dergi çıkarma olasılığını tartışmamızı önerdi. Bu özel bir toplantı olacaktı, tasarıdan kimsenin haberi olmamalıydı; o dönemdeki siyasal baskı ortamında bir kafede buluşmak doğru olmazdı. Wotruba, Florianigasse'deki dairesini annesiyle ablasına bırakmış ve Nussdorferstrasse'de bir başka daireye taşınmıştı. Buluşmamız için en uygun yer orası olabilirdi, çünkü hem merkezi bir

yerdeydi, hem de deyiş yerindeyse tarafsız bölge sayılırdı. Grinzing'deki Himmelstrasse çok sapa bir yerdeydi. Scherchen'le Çinli karısı bizim evde kalıyorlardı, ama Musil'i Thomas Mann'la ilgili kaba sözlerimle küstürdüğümden beri bana karşı soğuk davranıyordu, onu evime davet edemezdim. Wotruba Schwarzwald Okulundaki okuma günümde onunla tanışmıştı. Aradan nerdeyse iki yıl geçmişti. O günden sonra selamlaşmışlar, ama görüşmemişlerdi. Musil'in daveti kabul etmesine engel olacak bir şey geçmemişti aralarında. Wotruba bana danıştıktan sonra, ısrarlı ama saygılı bir mektup gönderdi ona ve Musil gelmeye razı oldu.

Musil'den bekleneceği üzere, daha baştan sorunlar çıktı. Hepimiz, bir yere yalnız gitmekten hoşlanmadığını biliyorduk, dolayısıyla eşini de davet ettik. Ama o, ayrıca iki davetsiz konuk daha getirdi. Biri hiçbirimizin istemeyeceği Franz Blei adında kibirli, kendini beğenmiş sıska bir adamdı. Bir de hiç tanımadığımız bir genç vardı. Musil onu umursamasız bir havayla, nerdeyse neşe içinde *Niteliksiz Adam*'ın bir hayranı olarak takdim etti bize, Blei de, "Café Herrenhof'dan," diyerek tanışmaya katkıda bulundu. Kısacası dört kişiydiler. Musil karısının, eski dostu Blei'ın ve hiç ağzını açmayan ancak konuşulanları dikkatle dinleyen genç hayranının koruması altında çok rahat görünüyordu. Blei, sanki dergiyi kendisi çıkaracakmış gibi kararlı ve yetkeli bir tutum benimsemişti, Musil de düşüncelerini özgürce, hiç çekinmeksizin dile getiriyordu.

Salonun diğer tarafında, hemen bir sessizlik çökmüştü. Blei'ın estetik anlayışı Wotruba'nınkine uymuyordu. Blei, beyaz badanalı salona girer girmez, duvarda iki Merkel görmüştü. Bir an duraksadı, sonra ölgün bir övgüyle tabloları yerin dibine batırdı. "Hiç fena sayılmaz," dedi. Biraz durduktan sonra da, "Genç bir yetenek mi?" diye ekledi.

Wotruba çok haklı olarak "genç" sözcüğünü üstüne alındı, Blei'ın kendisini hiç tanımadığını, onu olsa olsa "genç bir yetenek" olarak gördüğünü hissetti. Ona ters bir yanıt verdi: "O mu? Sizin kadar yaşlı."

Bu bir abartmaydı. Georg Merkel, Blei'ın yaşında değildi, Musil'in kuşağındandı, Wotruba duvarındaki resimlerin ancak genç bir yeteneğe ait olabileceği suçlamasını hakaret olarak algılamıştı. Az sonra Marian kahveleri getirdiğinde, Wotruba konuşmayı kesti, yüksek sesle, "Baksana Marian," dedi, "Merkel'in ne olduğunu bilmek ister misin? O genç bir yetenek."

Scherchen, dergisi için tasarladıklarını anlatmaktaydı. Derginin özgün ve nitelikli olmasını istiyordu; gerçekten de o güne dek görülmedik bir dergi olmalıydı, kuramsal yazılar içermemeliydi. Herhangi bir çağdaş eğilime ağırlık vermemeli, hangi dilde yazarsa yazsın herkese kendini anlatma olanağı tanınmalıydı, çeviri sorunu kolayca çözümlenebilirdi. Musil verilecek yazıların en çok kaç sayfa olabileceğini sordu. Scherchen "Sınır koymuyoruz," deyince sevindi. "Bir oyunu olduğu gibi yayımlayabiliriz; örneğin dostum Canetti'den bir oyun isterim. Gerçi, o vermeye yanaşmıyor ama umarım ikna ederiz."

Aradan üç yıl geçmesine karşın *Düğün*'ü unutmamıştı. Ancak ben onu kitap halinde yayımlamak istiyordum. Şimdi bunu konuşmanın sırası değildi, ama Scherchen çağdaş yazını pek iyi tanımadığının bilinmesini istiyordu. *Düğün*'ü hâlâ "yeni" ve değişik bir yapıt olarak değerlendiriyordu.

O daha sözünü bitirmeden Blei konuşmaya başladı.

"Oyun, edebiyat değildir," dedi birden. "Bir yazın dergisinde oyun yayımlanmaz."

Bunu öylesine kesin bir havayla söyledi ki, üçümüz de —Scherchen, Wotruba ve ben— şaşırıp kaldık. Musil hoşnut bir havayla gülümsedi.

Sanıyorum, Blei'ın kendi ağırlığını koyduğunu, derginin yönetimini daha şimdiden ele aldığını düşünüyordu. Sonra önceden hazırlandığı açıkça belli olan, tasarlanan derginin programını özetleyen uzun bir konuşma yaptı. Her tümcesiyle istediklerini kabul ettirdiğinden biraz daha emin bir havaya bürünüyordu. Normalde son derece katı ve kararlı olan Scherchen'ın bu konuşmayı kesmemesine, ona gözyummasına şaşırdım. Wotruba'nın kabarmakta olan öfkesi beni kaygılandırı-

yordu. Şimdi adamı tutup pencereden aşağı fırlatacak diye düşünüyordum; kendi öfkemi bir kenara atmış, seçkin çağrısız konuğun hayatından kaygı duymaya başlamıştım. Robert Walser'in keşfedilmesinde onun da rolü olduğunu bilseydim, bu sabırsızlığını bağışlardım, ayrıca da ona saygılı davranmamın tek nedeni, Musil'i üzmek kaygısı olmazdı. Derken Scherchen birden onun sözünü kesti:

"Genç dostlarımla ben tümüyle farklı görüşlere sahibiz," dedi. "Söylediğiniz her şey, bizim yapmak istediklerimizin tersini öneriyor. Biz, akademik bir dinazor değil yaşayan bir organ istiyoruz. Siz birçok kısıtlamalar öne sürüyorsunuz; biz *Ars Viva*'nın gelişmeyi simgelemesini istiyoruz, içinde bulunduğumuz çağdan da korkmuyoruz. Fosilleri hoşnut edecek bir yığın dergi var ortalıkta."

Kendisini tanıdığım bunca yılda ilk kez aklımdan geçenleri dile getiriyordu Scherchen. Wotruba öfkeyle bağırdı: "Bay Blei'ın görüşleri beni ilgilendirmiyor. Onu davet eden de olmadı zaten. Ben, Bay Musil'in dergi hakkındaki görüşlerini bilmek istiyorum."

Wotruba, dobralığıyla ünlüydü, kimse de onun bu tavrından alınmazdı. Başka türlü davransaydı, onunla ilk kez karşılaşan biri bile düş kırıklığına uğrardı. Son derece ciddi biriydi. Nazik davranmaya çabalasaydı, bir yabancı dili zar zor konuşan biri gibi gülünç olurdu. Musil'in ondan hoşlandığını hissediyordum, Blei'ın konuşmasını açıkça onaylayan bir anlatımla dinlemiş olmasına karşın, Blei adına alınganlık duymamış görünüyordu.

Şimdi anlaşılan Blei'ın gölgesinden sıyrılmıştı ve Wotruba kadar açıkyüreklilikle konuşmaktaydı. Henüz bilemiyordu, kararını vermemişti. Rilke üzerine yazdığı bir yazı dergiye uygun olabilirdi. Belki başka bir şey yazardı. Söylediklerinin içeriği değilse de sözcükleri kesinlik yansıtıyordu. Hiçbir vaadde bulunmadı. Kararsızdı. Ancak öylesine büyük bir saygıyla davet edilmişti ki çağrıyı geri çevirememişti. Maiyetinin yanında kendisini güvenlikte hissediyordu. Blei eski bir dosttu, ancak kaprisli ve ne yapacağı belli olmayan biriydi, ayrıca ansızın Broch'un *Uyurgezerler*'ini Musil'in yüksek düzeyine çıkarıvermişti. Yeni dergiye Broch'dan yazı istenmemişti, o sırada Viyana'da

değildi, Musil'in onun hakkında hissettiklerini bildiğimizden, o ana dek adını anmaktan sakınmıştık. Birimiz bunu yapmış olsaydık, Musil anında kalkar, toplantıyı terk ederdi. Musil'in tepkileri kaba ve ısrarlıydı. Wotruba da ben de onun hayır deme şekliyle ilgili olarak ortada dolaşan söylentileri eğlendirici buluyorduk.

Burada, üç eşlikçisinin yanında, onun desteğini almaya çabalayan üç erkeğin karşısında, başka türden bir "hayır"la tepki gösterdi — kendisinden yararlanılmasını istemeyen, öte yanda iyi bir fırsatı kaçırmak da istemeyen birinin tedbirli çekingenliğini sergiledi. Düşünmek için zamana gereksinimi vardı, ne evet diyordu ne de hayır, ama daha fazla bilgi almak istiyordu. Hiç bu kadar çekingen görmediğim, "ben" sözcüğünü nadiren kullanan ve her tümceye "genç dostlarım," diye başlayan Scherchen onun hoşlanacağı bir tip değildi. Musil, Scherchen'in yazın dünyasına yabancı olduğunu, bu alanda bana bağlı kalacağını anlamıştı. Bense, tanrı yasalarını bozarcasına Thomas Mann sözcüklerini ağzımdan kaçırmıştım. Musil'in daha üstün olduğu görüşüme gene de sımsıkı tutunmak konusundaki inatçılığım işime yaramış, Musil benim orada bulunmamı kabul etmişti. Wotruba ona çok çekici gelmişti. Wotruba'nın edebiyatla falan ilgisi yoktu, ancak sözcükleri çok güçlüydü, havan topu gibi iniyordu. Musil birinden hoşlandığında yüzünde denetlenmiş, ılımlı bir şaşkınlık okunuyordu. Tepkilerini tam bir denetim altında tutuyor ve bu konuda hiç yanlış yapmıyordu. Şaşkınlığı sınırlıydı, ama katıksız, herhangi bir amaca ulaşmak için sergilenmediği belli, içten bir şaşkınlık olduğu gizlenemiyordu.

Şimdi konuşurken, tek bir tepki, orada bulunan hiç kimse adamdan sayılmazmış gibi Wotruba'nın tepkisini bekliyor gibiydi. Blei'ın okkalı konuşmasını ciddiye almamıştı. Blei'ın fikirlerini uzun zamandır biliyordu, bana bu fikirlerden sıkılıyormuş gibi geldi. Açıklamayı bir destekçi tarafından yapılmış olması nedeniyle kabul etmişti, ama ondan yana olduğunu dile getirmemiş, gülümsemekle yetinmişti, bu gülümsemede, kendisini bu görüşlerden uzak bir konuma yerleştirme kaygısı vardı. Wotruba'nın Blei'a gösterdiği kaba tepki, ardından da Musil'in görüş belirtmesini istemesi Musil'in hoşuna gitmişti; bu ne-

denle içten bir hevesle dergi tasarısını incelemeye başladı. Vereceği yazının konusunun mutlaka şiir olmasını istediğini belirtti, sonra da başka neler tasarladığımızı öğrenmek istedi.

Scherchen, buna sevindiğini, çünkü toplantımıza katılmamış olan karısının Çin geleneklerine uygun olarak şiirden özellikle hoşlandığını söyledi. Hatta şiir, ona göre müzikten bile önemliydi. Gerçi onu Brüksel'de verdiği derslere katılan bir öğrenci olarak tanımıştı, kızcağız Çin'den Brüksel'e salt onun öğrencisi olabilmek için gelmişti, ama her geçen gün şiirin kendisi için daha büyük anlam taşıdığı görüşü güçleniyordu. Şimdi onu bu toplantıya getirmediğine hayıflanıyordu işte. Karısı dergiyle ilgilenmiş, özellikle şiir sayfaları konusunda öneriler getirmişti, o bunların kendi listesi olduğunu söylüyordu. Aslında listesini getirmeyi çok isterdi, ama Bay Musil'in aynı zamanda bir ozan olduğunu bilmiyordu, bu yüzden daha ilk toplantıda listesinden söz etmenin uygun olmayacağını düşünmüştü. Neyse ki önümüzde zaman vardı, bu tasarı, dikkatli bir hazırlık dönemini gerektiriyordu. Bay Musil'e karısının önerilerini, ayrıca hepsi de kayda değer konuları içeren bir liste gönderecekti. Ne yazık ki karısı yalnızca Fransızca biliyordu, kendisi onunla kolaylıkla konuşabilir, tartışabilirdi, ancak bu herkes için kolay değildi, bu yüzden onu getirmemişti, öte yanda kadının Fransızca yazma dili Brüksel'de herkesin övgüsünü kazanmıştı, ayrıca Veza da Bay Musil'in zorluk çekmemesi için onun yazdığı Fransızca metinleri gözden geçirmeye hazır olduğunu söylemişti.

Bu türden uzun ricalarda bulunmak Scherchen'in âdeti değildi. Genel olarak buyruklar verir, ya da besteleri açıklardı. Ne varki Çinli karısından söz etmek hoşuna gidiyordu. Onunla gurur duyuyordu, ve karısı sayesinde dikkat çekiyordu. Karısı, iyi bir aileden gelme, çok kültürlü, büyüleyici bir kadındı. Japon kuşatması sırasında Çinde bulunuyordu, o günleri anlatırken korkunç olayları mimikleriyle, bedeniyle oynayarak betimliyordu. Scherchen bu narin, ince, Çin ipeklerine bürünmüş kızı, Brüksel'de Mozart çalarken gördüğü anda ona âşık olmuştu. Ancak kız savaştan söz ettiğinde, makinalı tüfeklerin sesini duyabiliyordunuz. Pekin'deyken Scherchen'e mektup yazmıştı. Scherc-

hen, bütün konserlerini iptal etmiş, beş günlüğüne Pekin'e gitmek üzere Sibirya trenine binivermişti. Şü-Hsien'in kalbini kazanıp onunla evlenmek için beş günlük zaman tanımıştı kendisine. Oraya vardığında, bu işin böylesine kısa bir sürede yapılamayacağını, evlenme işlemlerinin daha uzun sürdüğünü söylemişlerdi; ancak Scherchen orada da iradesinin gücüyle amacına ulaşmış, Şü-Hsien'le beş gün içinde evlenmişti. Onu bir süre için ailesinin yanında bırakıp trene atlamış, bir aydan biraz fazla bir süre içinde Avrupa'ya dönüp konserlerini vermeye başlamıştı.

Şü-Hsien beş ay sonra Avusturya'ya geldi, ve karı koca, Grinzing'e, bizim eve yerleştiler. Orada, evliliklerinin ilk günlerine tanık olduk; birbirleriyle Fransızca konuşuyorlardı. Şu-Hsien'in Fransızcası iyiydi, ancak kısa ve kopuk heceler halinde konuşuyordu. Scherchen'in anlatılmaz ölçüde barbar Alman Fransızcası, yanlışlarla doluydu, biz kendi adımıza hiçbir sözcüğünü anlamıyorduk. Scherchen kızı hemen işe koştu. Şu-Hsien, bütün gün nota kopyalıyordu. Çıkarılması düşünülen dergi için şiirle ilgili konular düşünmeye ne zaman vakit bulduğunu merak ediyordum. Belki bir kez Çin şiirinden söz etmişti kocasına. Bunun üzerine, önüne çıkan her fırsattan yararlanan biri olarak, birkaç öneri yazmasını istemişti karısından. İşte bizim toplantımızda bunu anımsamıştı, bayağı da işe yaramıştı. Bu onun Musil'e bir vaadde bulunmasını, kendisini ilgilendirecek ve Fransız yazınını çok iyi bilen Şü-Hsien'in kolaylıkla hazırlayabileceği bir konular listesi önermesini olanaklı kılmıştı. Çinli aşkına öylesine tutkundu ki, ondan söz etmekten her zaman hoşlanıyordu. O dönemde hoşlanıyordum Scherchen'den. Strasbourg'daki günlerimizden o güne gelinceye dek içimde yaşayan öfke uçup gitmiş gibiydi. Tren değiştirmek üzere bir saat geçireceği Batı İstasyonunda şu saatte kendisini karşılamamı isteyen beklenmedik telgrafını aldığımda, ilişkimizde yeni bir evre başlamıştı. Sevgiden çok merak duygularıyla istasyona gittim. Treni geldi, Scherchen pencereden başını uzattı ve "Pekin'e evlenmeye gidiyorum," dedi.

Sonra platformda soluk soluğa olanları anlattı bana. Çinli kızından büyük bir tutkuyla söz ediyordu, Çinli giysileri içinde Mozart'ı çalarken ona bakmamak için ne büyük çaba harcadığını anlattı. Bir insanın başka bir insanoğlundan söz ederken ne denli büyük bir sevinç içinde kendinden geçebileceğine ve bu duyguları anlatacak sözcük bulmadaki ustalığına tanık oluyordum. Kızdan yanıt alır almaz gidip onunla evleneceğine söz vermişti. İşte kız ona mektup göndermişti ve o, her zaman buyruk veren rolünde olan Scherchen, dünyanın diğer ucundan gelmiş bir buyruğa severek boyun eğmekteydi. Onu hiç böyle görmemiştim, öyküsünü soluk soluğa anlatırken, birden onu sevmeye başladığımı hissettim. Bütün provalarının ve konserlerinin beş hafta sonrasına ertelenmesi bana inanılmaz görünüyordu.

Evlenme telaşı içinde birkaç önemli şeyi unutmuştu. Ansızın kemancı Dea Gembrich platformda belirdi. O da Batı İstasyonuna gidecekti ve geç kalmıştı. Scherchen bu kıza evlenmek üzere Pekin'e gittiğini, hemen koşup şurdan kendisine bir kravat almasını söyledi, düğün için kravat gerekliydi. Kız fırladı gitti, ve tam tren kalkarken döndü. Kravatı pencereden Scherchen'e uzattı, Scherchen gülümseyerek teşekkür etti; dudakları her zaman olduğu kadar ince değildi. Koşmaktan hâlâ soluk soluğa olan Dea'ya olanları anlattığımda, Scherchen Sibirya yoluna koyulmuş bulunuyordu.

Onu ayakları yerden kesilmiş, bir başkasına boyun eğmiş haliyle görmüştüm; ona karşı yüreğimde yeşeren yeni duygu, beklenmedik ölçüde uzun sürdü. Çift, Himmelstrasse'deki evimizde, bir hayli zaman bizimle oturdu. Veza, zeki bir kız olan ve âşık olmasına karşın Scherchen'i olduğu gibi görebilen, hatta onunla alay edebilen Şü-Hsien'den hoşlandı.

Şimdi, bu dergi toplantısında her şeyi ve herkesi olduğu gibi Şü-Hsien'i kullanması bana ters gelmedi. Ona hâlâ âşık olması nedeniyle onunla böbürlenmek istediğini anlıyordum. Belki de, diye düşündüm, bir mucize olur ve hayatındaki her şey gibi sonuçlanmaz bu evlilik, belki bu Çinli kadından ayrılmaz. Çinli şeylere düşkünlüğüm, kızın geleceğinden kaygı duymama yol açıyordu. Burada tam bir yabancı olan

Şü-Hsien için, Scherchen'in Avrupalı kadınlarına duyduğumdan daha çok kaygı duyuyordum. Ancak Nussdorferstrasse'deki bu toplantıda Şü-Hsien bütün varlığını hissettirdi. Tek derdinin dergiye istediği uzunlukta bir yazıyla katkıda bulunmaya söz vermekten kaçınmak olduğu anlaşılan Musil'in kafasında, bu şiire düşkün Çinli hakkında kuşkular ve soru işaretleri belirdi. Şü-Hsien'i hepimiz duymuştuk, onu düşünmekten hoşlanıyorduk, bizim gerçek şiirsel temamızdı o. Dergi hiçbir zaman çıkmadı, ama Şü-Hsien sayesinde, hoş bir dergi çıkarma toplantısı anımız oldu.

Hudba. *Köylü Dansı*

Annem, 15 Haziran 1937'de öldü.

Bundan birkaç hafta önce Mayısta ilk kez Prag'a gittim. Kendimi hâlâ hafif ve özgür hissediyordum. Wenceslas Meydanındaki Julis otelinin en üst katında bir oda tuttum. Odaya ait olan geniş terastan aşağıda gidip gelen arabaları, geceleri de meydanın ışıklarını izleyebiliyordum —benimkine bitişik odada oturan ressamın, Oskar Kokoschka'nın siparişi üzerine hazırlanmış bir görünümdü bu sanki.

Kokoschka'nın ellinci doğum günü onuruna Viyana'da, Stubenring Caddesi üzerindeki Uygulamalı Sanatlar Müzesinde bir sergi düzenlenmişti. O güne dek yalnızca birkaç resmini orada burada görmüştüm, ancak sergi bir bütün olarak yapıtlarının çok güçlü olduğu izlenimini veriyordu. O sıralar kendisi Prag'da Başkan Masaryk'in bir portresini yapmaktaydı, bu yüzden açılış için Viyana'ya gitmemişti. Viyana'daki eski dostu Carl Moll, bana ressama götürmem için bir mektup vermiş, ona sergiden söz etmemi, Viyana'da pek çok hayranı olduğunu kendisine anımsatmamı istemişti. Moll, Kokoschka'nın, yalnızca yapıtlarını yok sayması nedeniyle değil, 1934 Şubatındaki olayları unutamadığı için de Avusturya hükümetine karşı olduğunu söylemişti. Dünyadaki herkesten fazla sevdiği annesi Viyana sokaklarındaki iç savaş yüzünden kırık bir kalple ölmüştü. Annesi, Liebhartstal'daki evi-

nin penceresinden işçiler için yapılan yeni apartmanlara ateş edildiğini görmüştü. Kokoschka, kendisine ezelden beri inanan ve resimlerine tutkulu bir ilgi duyan annesine ev alırken Viyana'yı tepeden gören manzarası nedeniyle bu mahalleyi seçmişti. Oysa kimsenin aklına gelmeyecek bir manzara görmüştü annesi.

Tüfek seslerini duyacak kadar yakındaydı. Gözlerini savaşan insanlardan ayıramamıştı. Kısa bir süre sonra da hastalanmış, hasta yatağından bir daha kalkmamıştı. Carl Moll, Kokoschka'nın annesini tanıyordu, annesi olmaksızın oğlunun asla kendini bulamayacağından emindi. Romana gibi harikulade adı olan bu kadın artık gittiğine göre, Kokoschka'nın Avusturya ile bütün iplerini koparacağı görüşündeydi. Almanya'daki yeni düzen onu yozlaşmış bir sanatçı olarak görüyordu; Avusturya'nın en büyük ressamına kucak açmasının tam zamanıydı. Ancak Avusturya yetkilileri ondan gururla dönmesini isteyecek kadar ileri görüşlü olsalardı bile, Kokoschka annesinin ölümünden sorumlu tuttuğu bir ülkeye nasıl dönecekti?

Kokoschka hakkında çok şey duymuştum. Anna, ressamın hayatındaki fırtınalı dönemden söz etmişti bana. Alma Mahler'e olan tutkusu, ilk resimlerinde söylenceye dönüştürülmüştü. Hohe Warte'ye ilk gidişimde Alma Mahler'in "Lucrezia Borgia" diye adlandırdığı bir portresini görmüştüm. Yorulmakbilmez dul, müzesinde asılı olan bu resmi, her gelene gösteriyor, o günlerde yetenekli olan bu ressamdan, ne yazık ki bir şeyin çıkmadığını, şimdi zavallı bir sığınmacı olduğunu söylüyordu.

Şimdi ilk kez, bu adamı balkondan balkona görüyordum; yüz çizgilerini kendi-portrelerinden tanımıştım. Beni en çok şaşırtan sesi oldu. Öylesine alçak sesle konuşuyordu ki, söylediklerini zar zor anlıyordum. Kulaklarımı dört açtım, ama gene de sözlerinin pek çoğunu duyamadım. Carl Moll, geleceğimi bir mektupla bildirmişti ona, ancak onunkinin bitişiğindeki odayı tutmam tümüyle rastlantıydı. Kokoschka yalnızca sakin değil, aynı zamanda çok alçakgönüllü biriydi. Hâlâ sergisinin etkisi altında olduğumdan, bana eşiti gibi davranması karşısında şaşırdım. Kitabımdan söz etti, okumak isteğini söyledi, Moll ki-

tabı çok övmüştü. Şimdi bu balkonda, beni merak ettiği izlenimini edindim. Ahtopot gözlerini üzerimde hissediyordum, ancak bakışları düşmansı değildi.

Kendisini, akşamını bana ayırmak zorunda hissetmişçesine, o akşam meşgul olduğu için özür diledi. Onun bu inceliği, Anna'nın bana anlattığı, kendisine Gucki dendiği yaşlardan aklında kalan bir çocukluk öyküsünü anımsadığımda daha da şaşırtıcı geldi bana. Stüdyonun bir köşesinde oturmuş, Kokoschka'yla annesi arasında geçen bir kıskançlık kavgasını korkuyla izlemişti. Annesini stüdyoya kilitlemekle tehdit etmiş, hatta belki de bir keresinde bu gözdağını uygulamaya koymuştu. Bu sahneler Anna üzerinde silinmez izler bırakmıştı. Benim imgelemimde, bu sahneler gürültülü ve şiddetli sahnelerdi, dolayısıyla karşımda, sergisiyle ilgili haberlerime Avusturya hükümetine karşı öfkeli bir nutukla yanıt verecek heyecanlı bir adam görmeyi bekliyordum. Yalnızca birkaç küçük düşürücü söz söyledi, bunları söylerken de sesini hiç yükseltmedi. Yüzündeki en saldırgan çizgi, hayli çıkık, kendi-portrelerindekine çok benzeyen çenesiymiş, diye düşündüm. Ama en etkileyici özelliği, hareketsiz, donuk, her an tetikte olan gözüydü; gariptir, imgelemimde hep, tıpkı buraya yazdığım gibi tek bir göz vardı. Sözcükleri bulanık ve vurgusuzdu, bunları rastgele ve isteksiz söylüyor gibiydi. Bana ertesi gün için bir randevu verdi ve beni, öyle kafam karmakarışık bir halde bırakıp gitti: ne resimleri ne de onun hakkında duyduklarım, onun bu sessiz haliyle bağdaşıyordu.

Ertesi gün bir kafede buluştuk. Yanında, Franz Brentano'nun sadık izleyicilerinden biri olan düşünür Oskar Kraus vardı. Felsefe profesörü ve Prag'ın tanınmış kişilerinden olan bu Kraus, üstadının bilmece-bağımlılığı hastalığına yakalanmıştı. En çok o konuşuyordu. Kokoschka'yı çeşitli bilmecelerle ve yalnızca bilmecelerle ilgili konuşmalarıyla esir almayı başardı; gene bende alçakgönüllü, yalın biri izlenimi bıraktı Kokoschka. Gerçeklikte, sonradan anladığım üzere, hiç de yalın biri değildi, aklı sık sık oradan oraya kayıyordu. Alçakgönüllü de değildi; işin aslı şuydu: Kokoschka, belli ortamlarda, etraftaki renklenmeye uyarlanır gibi, ortadan yitmekten hoşlanıyordu. Bu yanardöner-

lik, ona özgü bir yetenekti; böyle kolaylıkla, doğallıkla renk değiştirmesiyle bu alanda da gene ahtapota benziyordu; hep tekil olarak düşündüğüm o iri gözü, acımasızca avını incelemekteydi.

Ancak buluştuğumuz kafede, inceleyeceği fazla bir şey yoktu. Profesör Kraus'u yakından tanıyordu, bu kendini beğenmiş geveze filozofu, heyecan verici bulması zordu. Brentano'yu pek okumadığımdan, ve ne denli zengin ve zenginleştirici bir düşünür olduğunun henüz farkında olmadığımdan, Kraus yaşında bir adamın sürekli olarak ustası Franz Brentano'dan alıntı yapmasında bir kölelik kokusu alıyordum ya da o zaman bana öyle gelmişti. Kraus'un sürekli gevezelik etmekle Kokoschka'ya kabalık ettiğini düşünüyordum, ancak Kokoschka bundan hoşlanmış görünüyordu, kendisi bir şey söylemek isteği duymuyor ve o donuk tetikte havasını ısrarla sürdürüyordu.

Bu arada ben, Kokoschka'nın Georg Trakl hakkında bir şeyler söylemesi için yanıp tutuşuyordum. Trakl'ı tanıdığını ve *Rüzgarın Gelini* adlı tablosunun adını Trakl'dan aldığını biliyordum. Bu güzel ad olmaksızın, resminin varlık kazanamayacağına, böyle bir adının olmaması halinde resme kimsenin ilgi duymayacağına inanıyordum. Trakl'ın büyüsüne kapılmam o dönemlere rastlıyordu; başka hiçbir çağdaş ozan benim için onun taşıdığı anlamı taşımıyordu. Trajik yazgısı, hâlâ ilk duyduğum andaki kadar heyecanlandırır beni. Bu duygusuz bilmececibaşının karşısında sözü Trakl'a getirmenin anlamı yoktu. Ama ben, tam da bu anlamsız şeyi yaptım. Kokoschka'ya sessizce onu tanıyıp tanımadığını sordum. "İyi tanırdım," diye yanıtladı beni. Başka bir şey demedi; isteseydi bile bir şey söyleyemezdi, çünkü profesör yeni bir bilmeceyi melemeye başlamış bulunuyordu.

Kokoschka'nın Viyana'yı artık *saymadığı* izlenimini edindim. Gençliğinde, Adolf Loos'la birlikte her yerde ansızın karşınıza çıkıverdiği günlerde Viyana önemliydi onun için. Ancak Viyana'ya daha çok bağlanacağına, bu kenti bütünüyle silmişti; yıllarca Kokoschka için oradan oraya koşarak kendini paralayan dostu Moll, onun Viyana'ya ilgisini uyandırmak için biçilmiş kaftan değildi. Ortadan yok olma yeteneğine bakıyordum da, şu anda acaba salt kimsenin kendisini rahatsız etmemesi için mi yok oldu diye soruyordum kendi kendime.

Tam onunla gerçek bir konuşma yapma umudumu yitireceğim sırada Kokoschka birden ısındı ve annesiyle erkek kardeşi Bohi'den söz etmeye başladı. Annesinin ölümünden beri erkek kardeşinin oturduğu Liebhartstaldaki ev, Viyana'da onu hâlâ ilgilendiren tek şeydi. Erkek kardeşini bir yazar olarak görüyordu. Ben onu tanıyor muydum? Dört ciltlik büyük bir roman yazmıştı. Eskiden denizciydi, dünyayı gezmişti. Kimse kitabını yayımlamak istememişti. Romanıyla ilgilenecek bir yayınevi tanıyor muydum? Kardeşi bu konularda şanslı değildi. Özgüveni yok değildi de, hesaptan kitaptan anlamıyordu. Kokoschka Bohi'nin onun yardımını kabul etmesinde utanılacak bir şey olmadığı görüşündeydi. Kardeşine destek olduğuna seviniyor, hiç yakınmıyordu. Ondan sevgi ve saygıyla söz ediyordu. Ağabeyine, ama aynı zamanda kendisine de güvenen kardeşine duyduğu sevgi beni çok etkiledi; Kokoschka'nın dünyaya biri diğerinden aşağı kalmayan iki kardeş resmi sunmaktaki ısrarı, kendini sevdirme çabası olarak dikkatimi çekti.

Viyana'da dostlar arasında bu kardeşten sık sık söz edilirdi. Kokoschka'nın ünü öyle yaygındı ki, onunla herhangi bir ilişki, belli bir saygının anlatımı oluyordu. Walter Loos genç bir mimardı; büyük Adolf Loos'la arasındaki ilişki, ad benzerliğinden ibaretti, ama belki de bu ad benzerliğinden ötürü, Kokoschka'nın kardeşiyle tanışmayı, bir zorunluluk olarak görüyordu. Heurigenlerden birinde Wotruba ve benimle otururken, bir baca temizleyicisinin, şişko Bohi'ye çok uygun bir eş olarak gördüğü son derece güzel bir kızı anlata anlata bitiremedi. Bu ilişkinin iniş çıkışlarından, Bohi'nin kıskançlığından, büyük kavgalardan ve fırtınalı barışmalardan söz etti. Kasabadaki her erkeğin peşinde olmasına karşın, baca temizleyicisinin kızı Bohi'sine son derece sadıktı, onu kimse ayartamıyordu. Bohi, Oskar'ın kardeşi olarak tanındığından, onun hakkındaki konuşmalar, aslında Oskar'ı anlatmaktaydı, bu nedenle Bohi'nin kıskanmaktan başka çaresi yoktu. Wotruba, Kokoschka'nın kardeşiyle ilgili bu öyküleri nerdeyse cankulağıyla dinliyordu. Genç Loos —biz onu böyle anıyorduk— Oskar'ın ünüyle Wotruba'yı kışkırtmaya çabalıyordu. Kokoschka'yı bir bayrak gibi tepesinde sallamakla grubumuzda belli bir yer edinmişti; bunun dışında söyledikleri, pek bir anlam taşımıyordu.

Şimdiyse, roller değişmişti, kardeşi Bohi'den, adı ve durumu bütün Viyana'da ünlü biriymiş gibi söz eden Kokoschka'ydı. Genç Loos'tan söz etmeyi sürdürdüğümde, rahatsız olmuş göründü.

"Bu adı taşıyan bir mimarın var olmaması gerekir. Yalnızca tek bir Loos vardır."

Genç Loos'un Kokoschka'nın kardeşinin arkadaşı olduğunu, büyük Loos gibi gerçek Kokoschka'nın arkadaşı olmadığını söyleyerek dostumu savunmam da onu etkilemedi. Bu sözlerimin, kardeşini öven bir konuşma yapmasını gerektirdiğini hissetti ve onun bu duygusu, hiçbir yayıncının elini sürmek istemediği dört ciltlik yapıt hakkında daha çok şey öğrenmeme yol açtı. Bu Genç Loos dediğimiz kişi bu yapıttan hiç söz etmemiş miydi?

Hayır, o, yalnızca Bohi'nin baca temizleyicisinin kızına duyduğu sevgiden söz etmiş ve kavgalarını anlatmıştı. İnanılmaz ölçüde zeki olan Kokoschka —böyle bir bağlantı kurduğum izlenimi verecek şekilde konuşmak kabalığını göstermeme karşın— burada sözü edilen kavgalarla Alma Mahler ile kendisinin ünlü kavgaları arasında bir bağlantı sezdi ve eliyle hoşnutsuzluğunu anlatan bir hareket yaptı.

"Nestroy böyledir işte," dedi. "Bohi'nin yapıtıyla bunun hiçbir ilişkisi yok. İkisi de çok şişman olduğu için kavgaları dikkat çekiyor. Bohi saf, içten bir insandır. Dikkat çekmek için patırtı çıkarmaz."

Bunları söylerken de kendi eski kavgalarını savunmaya çalıştığı izlenimi uyandırıyordu. Dresden'de öğretmenlik yaparken, kendi siparişi üzerine Alma Mahler'e benzeyecek şekilde özel olarak üretilmiş insan boyutlarında bir yapma bebekle oturuyordu —ikisi hakkındaki söylentiler bu boyutlara varmıştı. Resimden hiç anlamayanlar bile bu öyküyü duymuştu. Yapma bebeği, geçmişteki kavgaların bir anısı olarak yanında dolaştırıyordu. Bebek, kafelerde karşısında oturuyor, ona da kahve servisi yapılıyor ve söylendiğine göre geceleri Oskar'la birlikte yatırılıyordu. Ağabeyine hiç benzemeyen Bohi ise, kendine ün sağlamak için hiçbir çaba harcamıyordu. Bu nedenle Oskar ona "saf" diyordu, bu nedenle ondan söz etmekten hoşlanıyordu; Bohi, Oskar Kokoschka'nın kendi masumluğunu simgeliyordu.

Bir iki gün sonra Wenceslas Meydanında köylüler büyük bir gösteri yaptı. Julis otelindeki odamın balkonundan meydan olduğu gibi görünüyordu. Ludwig Hardt ile birkaç kişiyi gösteriyi izlemeleri için davet etmiştim. Hardt daha önce tanışmadığım karısıyla birlikte geldi. O da Hardt gibi kısa boyluydu, güzel ve özgüvenli bir kadındı. İkisini yanyana gördüğünüzde, elinizde olmadan bir sirk gösterisi aklınıza geliyordu. Her an atlar getirilecek diye bekliyordunuz, düzgün vücutlu küçük kadın attan ata atlayacak, eşi de onun yanında en az onun kadar tehlikeli gösteriler yapacak sanıyordunuz.

Ancak o anda, ülkenin dört bir yanından gelmiş köylülerin yerel giysileri içinde kimi atların üzerinde, kimi yürüyerek müzik ve alkışlar eşliğinde gösteriler yapmakta olduğu meydanı hayli yüksekten gören balkonda, yanımda durmaktaydılar. Köylülerden biri öne çıktı ve oynamaya başladı, sonra kalabalığın orasından burasından tek tek köylüler çıkıp tek başlarına dans etmeye, oynamaya başladılar. Bu kat kat giysili insanların kendilerine yer aça aça kalabalıktan fırlayıp çıkışlarında öyle bir sevinç, öyle bir canlılık vardı ki, gözlerim sulandı. Gözyaşlarımı gizlemek üzere başımı çevirdiğim anda, gösteriyi izlemek üzere balkonuna çıkmış olan Kokoschka'yla göz göze geldik. Heyecanımı gördü ve tıpkı kardeşi Bohi'den söz ederken yansıttığı sıcaklıkla beni selamladı.

Gruplarından fırlayıp tek başına dans eden köylüler beni neden öylesine duygulandırdı, bilemiyordum. Bu renkli, neşeli, güçlü insanların bir üzüntü kaynağı olması olanaksızdı. Gerçi eğlencelerine etkin olarak katılıyor değildim —hele hele bir köylü hiç değildim— ama kötücül önsezilerden arınmış, yürekten gelen mutluluklarla dolu bir andı bu. Bir de, onları izlerken Brueghel'deki köylülerin dansını görmem beni müthiş heyecanlandırmış olsa gerekti. Resimler yaşantımızı biçimlendirir. Bizim önemli bir parçamız, bir anlamda toprağımız haline gelir. Bizi oluşturan, benliğimizin içerdiği resimlerle farklı yaşam yollarına gireriz. Wenceslas Meydanındaki köylülerin çok renkli, özgürleştirici havası beni heyecanlandırmıştı. İki yıl sonra Prag, artık Prag

değildi. Ancak ben, bu insanların gücünü ve müthiş çekiciliğini yaşamak, yüreğimde duymak fırsatı bulmuştum.

Bu ülkenin dili konusunda benzer duygular yaşıyordum. Hiç bilmediğim bir dildi bu. Viyana'da büyük bir Çek nüfus vardı. Ama dillerini kendilerinden başka kimse bilmiyordu. Adları Çek adı olan sayısız Viyanalı vardı, adlarının anlamını bilense çok azdı. Bunların en sevimlilerinden biri, babasının dilinde tek sözcük bilmeyen "ikiz kardeşim"in adı olan Wotruba'ydı. İşte şimdi Prag'taydım, her yeri dolaşıyordum; büyük apartmanların çevrelediği avlularda dolaşıp insanların konuşmalarını dinlemekten özellikle hoşlanıyordum. Çekçe, bütün sözcüklerinde ilk hecenin çok vurgulanması nedeniyle savaşçı bir dil olarak dikkatimi çekiyordu. İnsanların konuşmalarını dinlerken, konuşma kesilinceye dek dinmeyen ve birbiri ardına gelen darbeler yiyordunuz.

Hus savaşları tarihini okumuştum. On beşinci yüzyıl bana çok ilginç görünüyordu, insan gruplarının, kalabalıkların davranışını anlamaya çalışan herkes, sonunda John Huss mezhebine bağlı olan bu insanları incelemek durumundaydı. Çeklerin tarihine saygım vardı; sanıyorum bu halkın dilini, sözcüklerinin çeşitliliğini ve eşsizliğini işitmeye çalışmadaki oburluğum, bilgisizliğimden kaynaklanıyordu. Ancak çok canlı bir dil olduğu kuşku götürmezdi, ayrıca bazı sözcükler çok özgün olmalarıyla dikkatimi çekti. Hele müzik sözcüğünün Çekçesinin *Hudba* olduğunu öğrenmek çok hoşuma gitti.

Bildiğim bütün Avrupa dillerinde bu kavram aynı sözcükle, çok güzel, yankılı seslerden oluşan "müzik" sözcüğüyle karşılanıyordu — bunu Almanca olarak söylediğinizde, ayaklarınızın yerden kesildiğini hissediyordunuz. İlk heceyi biraz fazla vurguladığınızda, pek etkin bir sözcük izlenimi vermiyordu, yükselmeden önce havada bir süre dolaşıyor gibi geliyordu. Bu sözcüğe nerdeyse elle tutulur bir nesne gibi bağlıydım; ancak zaman geçtikçe özellikle de çağdaş müzikle iyice tanıştıktan sonra, bu sözcüğün her türden müzik için kullanılması beni rahatsız etmeye başladı. Bir gün, Alban Berg'e bundan söz etme cesaretini gösterdim. Müzik kavramı için başka sözcüklerin de olması ge-

rek değil mi? diye sordum ona. Viyana halkının yeni müziğe olan tepkisi, bu müziği şöyle ya da böyle kafalarındaki "müzik" sözcüğüyle, içeriğini herhangi bir şeyin değiştirmesine dayanamayacakları kadar eksiksiz bir kimlik verdikleri bu sözcükle özdeşleştirmelerinden kaynaklanıyor olamaz mıydı? Çağdaş müzik başka bir adla anılsaydı, belki ona alışmaya çalışırdı insanlar. Ancak Alban Berg, bu fikre hiç rağbet etmedi. Kendisinden önce gelen bütün besteciler gibi, onu yalnızca müziğin ilgilendirdiğini söyledi; yaptığı her şey, kendisinden önce gelenlerden özümsenmişti, öğrencilerinin kendisinden öğrendiği şeyin adı, müzikti, başka bir sözcük, aldatıcı olurdu, hem aynı sözcüğün bütün yeryüzüne yayıldığını fark etmemiş miydim? "Önerime" şiddetle, nerdeyse öfkeyle karşı çıktı, öyle kesin bir tavır sergiledi ki, konuyu bir daha kimseye açmadım.

Müzik konusundaki bilgisizliğimin farkında olmak, beni bu konuda konuşmaktan alıkoysa da, müzik sözcüğüyle ilgili fikrim değişmedi. Şimdi bir rastlantı sonucu müziğin Çekçesinin *hudba* olduğunu öğrendiğimde büyülenmiş gibiydim. Stravinsky'nin *Les Noces*'i için, Bartók, Janácek ve daha pek çoğu için bu sözcük kullanılıyordu.

Büyülenmiş gibi avludan avluya koşuyordum. Belki de bende kavga ya da savunma izlenimi uyandıran sesler, yalnızca karşılıklı konuşmayı, iletişimi sağlayan seslerdi, ama böyle bile olsa, çok güçlü, çok vurgulu seslerdi; konuşan kişiyi, konuşmalarıyla değerlendirme eğiliminde olduğumuzdan, bir kimseyi daha fazla öne çıkaran ya da ele veren seslerdi bunlar. Belki de Çekçe sözcüklerin bana çok çarpıcı gelmesinin nedeni, Bulgaristan'da yaşadığım çocukluk anılarıma dayanıyordu. Oysa o anılar yok olmuştu, Bulgarcayı tamamen unutmuştum, unutulmuş bir dilin ne kadarı kalır bizimle, bilemiyordum. Prag'da geçirdiğim o günlerde, yaşamımın birbirinden çok ayrı dönemlerinde bende iz bırakan şeylerin bir araya geldiğine kuşkum yoktu. Slav seslerini, anlatılması olanaksız bir şekilde beni duygulandıran bir dilin parçaları olarak benliğime kattım.

Ama pek çok kişiyle Almanca konuşuyordum, başka hiçbir dilde konuşmuyordum, üstelik bu insanlar o dile karşı bilinçli, saygılı bir tu-

tum benimsemiş kişilerdi. Çoğu, Almanca yazan yazarlardan oluşuyordu; insanı sürekli dürten güçlü seslerden oluşan Çekçenin çekiciliğine karşı Alman diline tutunmuş olan bu insanlar için ana dilleri, Viyana'daki Çekler için olduğundan çok farklı bir anlam taşıyordu.

Körleşme Çekçeye çevrilmiş ve yeni basılmıştı. Bu nedenle Pag'a gelmiştim. Şimdi H. G. Adler adıyla tanınan, o zamanlar bir kamu kurumunda görevli olan genç bir yazar beni kitabımdan parçalar okumak üzere davet etmişti. Benden beş yaş küçük olan bu yazar, Almanca konuşan ve *Körleşme*'yi elden ele dolaştıran bir edebiyat çevresindendi. Bu yazarların en etkini, en hareketlisi olarak, benim okuma günüme ilgi uyandırmak için elinden geleni yapıyordu. Ayrıca bana kenti gezdiriyor, hiçbir güzelliğini kaçırmamam için çaba harcıyordu.

Müthiş idealist bir insandı ve yakında kurbanı olacağı o lanet olası dönemin adamı değilmiş gibi görünüyordu. Almanya'da bile onun kadar Alman yazın geleneğinin etkisi altında kalmış biri aransa bulunmazdı. Ancak o burada, Prag'daydı, Çekçeyi kolaylıkla konuşuyor ve okuyor, Çek yazınına ve müziğine saygı duyuyor, anlamadığım her şeyi bana çok çekici gelecek şekilde açıklıyordu.

Prag'ın, herkesin çok iyi bildiği güzelliklerini, utkularını sıralayacak değilim. Pek çok yazarın bütün yaşamlarını geçirdiği, yapıtlarını oluşturduğu bu kentin meydanlarını, kiliselerini, saraylarını, caddelerini, köprülerini ve ırmağını anlatmaya kalkmak, bana düşmez. Bunların hiçbirini tek başıma keşfetmedim, hepsi de bana gösterildi. Bu karşılaşmalardan söz etme hakkı diye bir şey varsa, bu olsa olsa, onları düşünen ve bana gösteren kişiye aittir. Ne var ki Adler, benim için hazırladığı sürprizlerle yetinmiyordu; kendisinin de merak ettiği pek çok konu vardı, bu gezilerimiz boyunca bana sorular sormaktan hiç bıkmadı. Onu sevinerek yanıtladım; ona yaşamımda yeri olan birçok kişiden, görüşten, yargı ve önyargılardan söz ettim.

Çeşit çeşit insanın anlamadığım bir dilde konuştuğunu işitmenin, bana kimsenin çevirmediği bu sözleri, *kendim için* işitmenin benim için ne anlam taşıdığını anlıyordu. Anlamadığım sözcüklerin etkisine gösterdiğim ilgi, onun daha önce tanık olmadığı bir durumdu. Bu, çok

özel türden bir etkiydi, müziğin bıraktığı etkiyle asla kıyaslanamazdı, çünkü insan anlamadığı sözcükler karşısında kendisini tehdit edilmiş hissediyordu, sözcüklerin keskinliğini gidermek, onları zayıflatmak için duyduklarını zihninde evirip çeviriyordu, ancak sözcükler yineleniyordu ve yinelendikçe her zamankinden daha tehdit edici bir hal alıyorlardı. Kaybolacağımdan korkmasına ve eminim, konuşmalarımıza ara verilmesine hayıflanmasına karşın beni saatlerce yalnız bırakacak kadar düşünceliydi. Tekrar buluştuğumuzda bana izlenimlerimi soruyordu; ona her şeyi anlatmamakta güçlük çekmem, ona karşı duyduğum yakınlığın bir belirtisiydi.

Annemin Ölümü

GİTTİĞİMDE uyuyordu, gözleri kapalıydı. Bir deri bir kemik kalmış, hatta solgun bir deriden ibaret, uzanmış yatıyordu; gözlerinin yerini derin kara çukurlar almıştı, görkemli burun deliklerinin bulunduğu yerde, yaşamdan yoksun siyah mağaralar bulunuyordu. Alnı darlaşmış iki yandan da küçülmüş görünüyordu. Gözlerindeki bakışı görmeyi ummuştum, bu durumda, beni görmemek için onları kapadığı izlenimini edindim. Gözlerden beklediğimi elde edemeyince, onun en belirleyici özelliği olan büyük burun deliklerini ve geniş alnını arandım, ama alnı, bütün genişliğini yitirmişti, artık hiçbir şeyi kucaklamıyordu, burun deliklerindeki öfkeyi, deliklerin yerini alan kara boşluklar yutmuştu.

Şaşkındım, ama gene de *onun* eski gücüyle, yetkesiyle doluydum. Benden gizlendiğini sandım. Beni beklemiyordu, görmek istemiyor. Benim varlığımı hissediyor ve uyur gibi yapıyor. Benim yerimde olsaydı ne düşünürdü acaba diye sordum kendi kendime, çünkü ben oydum, birbirimizin düşüncelerini biliyorduk, onun düşünceleri benim, benimkilerse onun düşünceleriydi.

Gül getirmiştim, güllerin kokusuna hiçbir zaman dayanamazdı. Rusçuk'ta çocukluğunun bahçelerinde, gülleri solumuştu, mutlu yılla-

rımızda, burun deliklerine takılıp güldüğümüzde —kimseninkiler böylesine büyük değildi— çocukken gül koklayarak onları genişlettiği için böyle olduğunu söylerdi. Çocukluğundan aklında kalan ilk anı bir gül ağacının dibinde yattığı, sonra kucaklanıp içeri götürüldüğü ve gül kokusundan yoksun kalması nedeniyle ağladığıydı. Daha sonra babasının evinden ve bahçesinden ayrıldığında, aynı kokuyu, aynı gülleri bulmak için her yerde gülleri koklamıştı; bu da onun burun deliklerini genişletmişti, sonra da delikler büyük kalmıştı.

Gözlerini açtığında, "Sana bunları Rusçuk'tan getirdim," dedim. Bana kuşkuyla baktı, benim varlığımı değil, güllerin kaynağını inanılmaz buluyordu. "Bahçeden," dedim; yalnızca tek bir bahçe vardı. Beni oraya götürmüş, derin derin soluk almış ve dedemin bana kızması karşısındaki üzüntülerimi avutma çabasıyla bana meyva koparmıştı. Şimdi gülleri ona uzattım, kokuyu içine çekti, oda gül kokusuyla doluydu. "Evet, koku o koku. Güller bahçeden," dedi. Öykümü kabul etmişti, beni de kabul etmişti —koku bulutunun içinde ben de vardım. Beni Paris'e neyin getirdiğini sormadı. Burun delikleri, gene o doymakbilmez havasına bürünmüş, yüzü, eski yüzü olmuştu. Daha da büyümüş gözleri üzerimdeydi. "Seni görmek istemiyorum," demedi. "Burada ne işin var? Ben seni çağırtmadım," demedi. Kokuyu tanıdı, ben, kokuya tırmandım, onun bir parçası oldum. Soru sormadı, bütünüyle kokuya teslim oldu. Alnı genişlemiş gibiydi; şimdi artık onun o şaşmaz sözcüklerini, beni korkutan ağır sözlerini bekliyordum. Geçmişteki acı azarlamalarını şimdi gene yineliyormuşçasına duyuyordum sözcüklerini: Evlendin. Bana haber vermedin. Beni aldattın.

Beni görmek istememişti. Sağlığının iyice bozulması karşısında ürken Georg, hemen gelmemi isteyen telgrafı gönderdiğinde, Prag gezimi bir haftada kesip hızla Viyana'ya oradan da Paris'e geçtiğimde kardeşimin tek kaygısı annemi beni görmeye razı etmekti. Her şeyden önce anneme acı veren ve son zamanlarda, o zayıf düşmüş durumunda bile, daha da güçlendiğini sandığı o saplantıyı yok etmek, böylece pekâlâ beklenebilecek öfke patlamalarına engel olmaktı.

Paris'e vardıktan hemen sonra Georg'a, "Rusçuk'tan gül getirme" tasarımdan söz ederek, annemin bana inanacağından emin olduğumu söylediğimde, kuşkuyla, "Buna cesaret edebilecek misin?" dedi. "Bu

senin son yalanın olacak." Ancak onun aklına da daha iyi bir fikir gelmedi, ama annemin, yalnızca ziyaretime olan tepkisini düşünmediğimi, gerçekten de özlediği bir kokuyu kendisine sunmak istediğimi anlayınca, utanarak razı oldu. Tasarımızın başarısızlığa uğraması ve onda yeni bir öfke yaratması durumunda annemin güvenini yitireceği korkusuyla, ben gülleri verirken yanımızda olmak istemedi.

Annem, gülleri bir maske gibi yüzüne kapattı, yüz çizgileri daha belirgin, daha güçlü bir görünüm aldı gibi geldi bana. Eskiden olduğu gibi güveniyordu bana, kuşkularını bir kenara atmıştı, kim olduğumu biliyordu, dudaklarından tek bir kötü söz dökülmedi. "Uzun bir yolculuk yaptın. Bunun için mi geldin?" demedi. Bana sık sık anlattığı bir şey geldi aklıma. Okumak için dut ağacına çıkmadan önce, gül ağacının altında bir süre dururdu. Okuduğu sürece güller gözünün önündeydi, kokuları burnundaydı, okuduğu kitap, pamuk gibi emmişti bu kokuyu. İşte o zaman, en büyük korkularla başetme gücünü bulurdu kendisinde; aklı başından gidecek ölçüde korksa bile, kendisini bir tehlike içinde görmezdi.

Kavgalarla geçen dönemimizde onun bu anısını yüzüne vururdum. Uyuşturucu etkisi altında okuduğu bir şeylere önem veremeyeceğimi söylerdim. Gül kokusuna bağlı bir korku, korku olamazdı. Bu ağır sözleri hiç geri almamıştım. Belki de ona gül kokuları getirme fikrim, buradan kaynaklanmıştı.

Sonunda, "Yolculuk seni yormadı mı? Dinlen biraz," dedi. Yalnız Paris'e değil, Rusçuk'a yaptığım yolculuktan söz ediyordu. Hiç yorgun olmadığımı, yanından bu denli çabuk ayrılmak niyetinde olmadığımı söyledim. Belki de Rusçuk'tan ona bu haberi getirmek üzere geldiğimi ve hemen gideceğimi sanmıştı. Öyle yapsaydım belki de daha iyi olacaktı. Beni tanıdıktan, varlığımı kabul ettikten sonra, benimle ilgili bir şeylerin onu öfkelendirebileceği, ve içinde bulunduğu durumda hiç kimseyle uzun süre kalmaya dayanamayacağı hiç aklıma gelmemişti. Bir süre sonra, "Uzakta otur," dedi. Daha yeni oturduğum sandelyeyi geri çektim. Ama o, "Daha uzağa! Daha uzağa!" dedi. Gene çektim sandalyeyi, ancak ona göre yeterince uzakta değildim. Yatağın-

da sessizce yatmak istediğini anladım ve küçük odanın bir köşesine çekildim. Georg içeri girdiğinde, güllerin konumu, annemin onları kabul ettiğini anlatmıştı, ayrıca yüz çizgilerinden, şimdi daha iyi olduğunu, canlandığını görebiliyordu. Ama sonra, beni köşede gördüğünde, *oturduğuma*, hem de orada oturduğuma şaşırdı. "Ayakta durmayı yeğlemez miydin?" diye sordu Georg, ama annem hayır anlamında başını iki yana salladı. "Neden daha yakına oturmuyorsun?" dedi bu kez Georg ve annem, benim yerime yanıtladı sorusunu: "Bırak olduğu yerde kalsın."

Georg'u yakınında tuttu; Georg orada durdu ve amacını anlayamadığım bir dizi işlemler yaptı. Bunlar, belli bir sırayla annemin ondan beklediği işlemlerdi. Artık her şeyi unutmuştu; benim orada olduğumu artık bilmiyordu, çıkıp gitseydim de umurunda olmayacaktı. Umarsız görünmesine karşın, hangi işlemlerin uygulanacağından emindi, Georg'a bunların sırasını anımsatır tavırlar içindeydi. Georg annemin ellerini ve alnını ıslattı, başını biraz yukarı kaldırıp yastıklara yerleştirdi. Dudaklarına bir bardak dayadı ve annem, gönüllü olarak bir yudum içti. Georg çarşafları düzeltti ve gülleri onun elinden almaya davrandı. Belki annemi onlardan kurtarmak istiyordu, belki suya koymak niyetindeydi, ama annem, gülleri vermedi, Georg'a, eski günlerde olduğu gibi ters ters baktı. Georg annemin tepkisindeki şiddeti sezdi, ve bu kadar güçlü olmasına sevindi. Haftalardır onun kuvvetten düşüşünü izliyor ve korkuyordu. Çiçekleri yatak örtüsünün üzerinde, annemin ellerinde bıraktı; hayli yer kaplıyorlardı, ve annem için Georg kadar önemliydiler. Bense, bir köşeye gönderilmiştim ve annemin varlığımdan haberdar olup olmadığını bilemiyordum.

Ansızın Georg'a, "Ağabeyin burada. Rusçuk'tan gelmiş. Birbirinize bir şeyler söylesenize," dedi. Georg orada olduğumu daha önce fark etmemiş gibi bulunduğum köşeye baktı. Yanıma geldi. Ayağa kalktım. Kucaklaştık. Eve ilk geldiğimde olduğu gibi mekanik bir şekilde değil, gerçekten kucaklaştık. Ama hiçbir şey söylemedi Georg, bu sırada annemin, "Neden ona sorular sormuyorsun?" dediğini duydum. Yolculuğum hakkında, bahçeyi ziyaretim hakkında konuşmamızı bekliyordu.

"Pek uzun kalmamıştı orada," dedi annem, ve yalanlardan nefret eden Georg, isteksiz isteksiz benim öyküme inanmış göründü. "Yirmi iki yıl önceydi. Birinci Dünya Savaşı sırasında." 1915'deki ziyaretten beri Rusçuk'a gitmediğimi anlatmak istiyordu. O zamanlar annemiz bana çocukluğunun bahçelerini bir kez daha göstermişti. Babası ölmüştü, ama dut ağacı hâlâ oradaydı, dutun tam arkasındaki ağaçta kayısılar olgunlaşmaktaydı.

Annem gözlerini kapattı, ikimiz orada dikilmiş dururken uykuya daldı. Bir süre uyuyacağı kesin göründüğünde, biz ikimiz salona geçtik. Orada Georg annemin durumunu anlattı, kurtarılmasının olanaksız olduğunu söyledi. Uzun yıllar önce, biz daha çocukken, ciğerlerinin hasta olduğunu sanıyordu. Sonradan korktuğu başına geldi. O zamanlar yirmi altı yaşında genç bir doktor olan Georg, annemin uğruna akciğer hastalıkları uzmanı olmuştu. Çalışmadığı bütün saatleri, geceli gündüzlü annesinin yanında geçirdi. Araştırmalar yaparken tüberküloza yakalandı. Arkadaşları, bu hastalığın ona annesinden geçtiği kanısındaydı. Grenoble yakınlarında, dağlık bir yerdeki bir sanatoryumda birkaç ay kaldı. Orada aynı zamanda doktorluk yapıyordu. İyileştirilmiş olarak hastaneden çıkarıldı, annesine bakmayı sürdürdü.

Annesi soluk alma güçlüğü çekiyordu, yıllardır astımı vardı. Son aylarda, öylesine hızlı çökmüştü ki, istemeyerek beni çağırmaya karar verdi; olası bir tartışmanın getireceği sonuçlardan korkuyordu, öte yandan barışmamız olasılığı ağır basıyordu. Şimdilik barışmış görünüyorduk. Annemin duygularındaki ani değişmeleri, şiddetli bir patlamanın hâlâ beklenebileceğini biliyordu gerçi ama iyi bir başlangıç yaşanması içini rahatlatmıştı. Yalnız kaldığımızda, annemizi babasının bahçesine gitmediğim halde Paris gülleriyle kandırdığım için beni azarlamamasına şaşırdım. "Sana hâlâ inanıyor," dedi Georg. "Sen de her zaman aynı şekilde inandın ona. Aranızda böyle bir bağ var. Birbirinizi öldürme gücünü taşıyorsunuz ikiniz de. Veza'yı ondan saklamanın bir nedeni olmalı. Bunu anlıyorum. Ama senin bu tutumunun onun üzerindeki etkisiyle yaşamak zorunda kaldım ben. Bu konuda seni bağışlayabilirim. Ama şimdi bunun önemi yok. Bir an olsun aklından çıkmayan o yerden geldiğini sanıyor."

Convention Sokağındaki küçük dairede kalabileceğim bir yer yoktu. Başka bir yerde yatıyor, günde birkaç kez onu ziyaret ediyordum. Varlığıma uzun süre dayanamıyordu, zaten hiçbir uzun ziyareti kaldıramıyordu. Sık sık odadan çıkıp dışarıda beklemek durumunda kalıyordum.

Yatağının yanına fazla yaklaşmadım. Gözleri irileşti, parlaklaştı. Her sabah odasına girdiğimde, o gözler bütün benliğimi sarıyordu. Soluk alıp vermesinde bir zayıflama gözleniyordu, ancak gözlerindeki güç, giderek artıyordu. Gözlerini başka yöne çevirmiyordu; görmek istemediğinde, onları kapatıyordu. Gözleri nefretle doluncaya dek bakıyordu bana. Sonra, "Git!" diyordu. Her gün birkaç kez söylüyordu bunu, ve her seferinde beni cezalandırıyordu. Durumunu bilmeme, orada cezalandırılmak ve aşağılanmak üzere bulunduğumu bilmeme karşın onun bu davranışı beni müthiş üzüyordu; ancak annem şu anda benden bunu istiyordu. Sonra yandaki odaya geçiyor, hemşire gelip başıyla işaret ederek annemin beni istediğini belirtinceye dek bekliyordum. Yanına gittiğimde, bakışı bana öyle büyük bir güçle saplanıyordu ki, bunun onu tüketeceğinden korkuyordum, gözleri giderek büyüyor, daha parlak hale geliyordu, ağzından tek söz çıkmıyordu. Sonra ansızın, "Git!" diye soluyordu ve ben onun gözünün önünden sonsuze dek çekildiğimi hissediyordum. Suçunun bilincinde olan hüküm giymiş bir suçlu olarak süklüm püklüm çıkıyordum odadan. Beni tekrar çağırtacağını bilmeme karşın bu kovulmayı ciddiye alıyordum; kovulmaya alışamadım, o tek sözcüğü her seferinde yeni bir ceza olarak algılıyordum.

Çok zayıftı, ağırlığı yok gibiydi. Canlı olan ne varsa, ona yaptığım haksızlıkla ağırlaşan gözlerine dolmuştu. Bunu bana anlatmak için bakıyordu, gözlerimi onunkilerden ayırmayarak ona karşılık veriyordum, buna dayanıyordum, dayanmak istiyordum. O bakışta öfke yoktu, yalnızca onu gözümden ayırmadığım bütün o yılların acısı vardı. Benden kopmak için hastalanmıştı, doktorlara gitmiş, uzak diyarlara, dağlara, deniz kıyılarına gitmişti, benim bulunmadığım her yere gitmişti. Orada kendi hayatını yaşamış ve mektuplarında yaşantısını benden gizlemişti, çünkü benim yüzümden hasta olduğuna

inanıyordu, ve yıllar sonra gerçekten hastalandı. Şimdi beni suçluyordu; bütün suçlaması, bütün bu olanlar gözlerindeydi. Sonra zorlukla, "Git," dedi gene. Bitişik odada sahte bir tövbekâr olan ben, adı annemin dudaklarından asla dökülmeyen kadına mektup yazıyordum, annemin beklediği güveni Veza'ya vermiştim.

Sonra biraz uyukluyor, sanki bir yolculuktan yeni dönmüşüm gibi beni çağırtıyordu, uykudayken geçmişle yeniden dolan gözleri gene bana çakılıyordu. O gözler, sözcük kullanmaksızın onu bir başka kadın uğruna terk ettiğimi, aldattığımı ve ona acı verdiğimi söylüyordu.

Georg odadayken, hareketleri annemle ilişkinin nasıl olması gerektiğini gösteriyordu. Kimse ile bir bağ oluşturmamıştı. Yalnızca onun için yaşıyordu. Hereketlerinin her biri ona hizmet ediyordu, iyi olmayan hiçbir şey yapamazdı, çünkü yaptığı her şeyi onun için yapıyordu. Bir yere gittiğinde, yalnızca dönüşünü düşünüyordu. Onun uğruna tıb eğitimi almıştı, onun uğruna, hastalığını iyileştirmek için gerekli deneyimi kazanmak üzere bir hastanede çalışmıştı. Tıpkı onun gibi, ancak onun isteğiyle değil, kendisi öyle hissettiği için beni suçlu buluyordu. En küçük kardeş, en büyük kardeşten bekleneni yapmış, kendisine ait bir yaşantıyı elinin tersiyle itmişti; kendisini yalnız ve yalnız annesinin hizmetine adamıştı, bu adayış gücünü aştığında, o da hastalanmıştı. Nefes almak, yaşamı için gerekli havayı almak için dağlara gitmişti, ama bunu yalnızca dönüp annesine bakmak için yapmıştı. Ona benden daha az şey için teşekkür borçluydu, çünkü ben, onun ruhundan doğmuş, ancak onu düş kırıklığına uğratmıştım, kendimi bazı hayallere kaptırıp Viyana'da kalmıştım, ruhumu Viyana'ya satmıştım, üstelik, sonunda anlamlı bir şey ürettiğimdeyse, bunun ona ait olduğu ortaya çıkmıştı, imgelemim değil, o bana yazdırmıştı o kitabı. Dolayısıyla, bütün bu trajediye hiç gerek yoktu, yolumu onunla birlikte yürüseydim de aynı sonuca ulaşacaktım.

Geride kalanlara karşı kendilerini savunan ölüm döşeğindeki insanın gücü, kendisini böyle gösterir, zayıf olanın hakkının böylece korunması iyi bir şeydir. Korumayı başaramadıklarımız, bizi, onları kurtarmak için hiçbir şey yapmamakla suçlamakta haklıdırlar. Onların kınamaları, bize kalıt bıraktıkları bir meydan okumayı, bir direnci,

ölümü yenmeyi başarabileceğimiz yanılsamasını da içinde taşımaktadır. İblisi ve bizi tuzağa düşürenleri üzerimize salan, şimdi onları çağırmakta, geri çekmektedir. Ceza çekilmiştir. Yaşam ağacı senindir. Sen ölmeyeceksindir.

Tabutun peşinden kenti boydan boya aşıp Pére Lachaise mezarlığına yürüyerek gittiğimizi anımsıyorum.

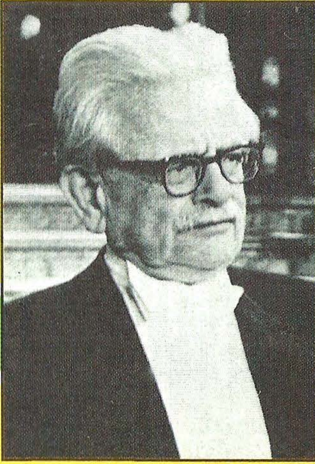
Müthiş bir direnme gücüyle doluydum, o gün kentte dolaşan herkese bu duygumu iletmek istiyordum. Annemi bütün dünyaya karşı savunuyormuş gibi gururluydum. Kimse onun kadar iyi değildi. "İyi" derken onun asla taşımadığı bir niteliği belirtiyor değildim, bana göre o iyiydi, çünkü ölmüş olmasına karşın yaşamayı sürdürecekti. İki kardeşim sağımda ve solumda yürüyorlardı. Onlarla benim aramda bir ayrım olabileceği duygusu yoktu içimde. Yürüdüğümüz sürece, üçümüz, tektik, herkes bu tekin dışında kalıyordu. Diğerlerine gelince, bana göre sayıları yeterli değildi. Cenazeye katılanların bütün kent boyunca uzanmasını, kat ettiğimiz yollar kadar uzun olmasını istiyordum. Son uykusunu uyumak üzere mezarlığa götürülenin kim olduğunu bilmeyenlerin körlüğüne lanet okudum. Trafik, ancak kortejin geçmesine yetecek süre için durdu, biz geçer geçmez sanki kimsenin tabutu oradan geçmiyormuşçasına yeniden hareketlendi. Uzun bir yürüyüştü, meydan okuma duygum —o müthiş kalabalık içinde kendime yol açmak için savaşmak zorundaymışçasına— yol boyunca yüreğimi doldurdu. Sanki kurbanlar, onun onuruna sağa ve sola yıkılıyorlardı, ancak taleplerini karşılamaya yetecek sayıda değildiler: Ne kadar çok yol kat edilirse, cenaze o kadar büyüktü. "Bakın. Orada. Biliyor musunuz? O tabutta kim var, biliyor musunuz? *O kadın* yaşamdır. Onsuz hiçbir şey yoktur. Onsuz evleriniz çöker, bedenleriniz canlılığını yitirir."

Cenaze kortejinden aklımda kalanlar bunlar. Kendimi yürürken, onun meydan okuma duygularıyla Paris'e meydan okurken görüyorum. İki kardeşimin iki yanımda yürüdüğünden bayağı eminim. Georg o yola nasıl dayandı, bilemiyorum. Bana yaslandı mı? Kime yaslandı?

Yoksa bir gurur onu ayakta mı tuttu? Cenaze alayında bulunanlardan başka tek bir yüz yok gözümün önünde. Kimler katıldı, bilmiyorum. Evde, tabut kapağının vidalanışını nefretle izledim. Evde olduğu sürece, ona şiddet uygulanıyormuş gibi geldi bana. Mezarlığa giden uzun yolda, bunları hissetmedim; şimdi artık tabut "o"ydu, ona duyduğum hayranlığı hiçbir şey silemezdi. Bir hayranlık duygusunun tüm lekesizliğini koruması için insanın hayranlık duyduğu bir kişi, mezara ancak böyle taşınmalıydı. Bu meydan okuma duygusu, yoğunluğundan hiçbir şey yitirmeksizin iki, üç saat sürdü. Bir boyun eğme duygusunun, hatta üzüntünün bile izi yoktu, hem, üzüntüyle gazaba gelmiş bir gurur aynı anda duyulabilir miydi? Onun için savaşabilirdim, adam öldürebilirdim. Her şeye hazırdım. Uyuşmuş, kendimden geçmiş olmaktan çok uzaktım, dünyaya meydan okuyordum. Onun alnıyla kentin ortasında ona yol açıyor —insanlar sağa sola kaçışıyorlardı— beni savaşmak durumunda bırakacak hakareti bekliyordum.

Georg, onunla konuşabilmek için yalnız kalmak istedi. Birkaç gün, kendisine bir şey yapar korkusuyla yanından ayrılmadım. Sonra onunla birlikte olabilmek için kendisini bir iki gün yalnız bırakmamı istedi, bundan başka hiçbir şey istemiyordu. Ona güvendim, üçüncü gün döndüm. Georg, onun hasta yattığı daireden ayrılmak istemiyordu. Akşamları yatağının yanında bulunan ve ölümünden önce oturduğu sandalyeye oturuyor, konuşuyordu. Georg eski sözcükleri söylediği sürece o, ona göre yaşıyordu. Sesi gitgide zayıflamış, bir soluma sesinden bile daha az duyulur hale gelmişti, ama o onu duyuyor ve konuşmayı sürdürüyordu. Konuşuyordu, çünkü o, hep her şeyi bilmek isterdi, günün nasıl geçtiğini, kimleri gördüğünü, hocalarıyla arasında geçenleri, dostlarını ve yoldan geçenleri bilmek isterdi. İşinden döndüğünde eskiden konuştuğu gibi onunla konuştu; şimdi bir yere gitmiyordu, işe gitmiyordu, ama gene de anlatacakları vardı. Ona öyküler uydurduğu için suçluluk hissetmiyordu, çünkü uydurduğu, yalnızca bir ağıttı, yumuşak, tekdüze, bitmeyen bir ağıt... Çünkü az sonra artık onu duymayacaktı yataktaki. Hiçbir şeyin sona ermesini istemiyordu; görevi, sözcüklerle sürüyordu. Sözcükleri, onu uyandırıyordu, ve boğulmuş olan ölü, yeniden solumaya başlıyordu.

Sesi tıpkı onun soluk almasını sağlarken olduğu gibi yumuşak ve duyguluydu. Ağlamıyordu, yataktakinin tek bir anını bile boşa harcamak istemiyordu; bu sandelyede, yüzü ona dönük otururken, onun için bir kayıpla sonuçlanabilecek bir rahatlama hakkı tanımadı kendisine. Yakarması kesilmedi, bir Protestanınki gibi saf ve tiz, daha önce hiç duymadığım bir ses duyuyordum. Duymam beklenmiyordu, çünkü yalnız kalmayı arzu etmişti, ama kaygılandığım için duyuyordum. Dileğine uyup yalnız bırakmalı mıydım onu? Karar vermeden önce o sesi uzun uzun inceledim, o günden beri kulaklarımda çınlamakta. İnsan bir sesi nasıl inceler, neyi ölçer, neye dayanarak değerlendirir? Peşinden gitme saati gelinceye dek asla terk etmeyeceği ölü kadınla hafif sesle konuştuğunu duyuyorum; onu yaşatma gücünü hâlâ yitirmemişçesine konuşuyor, bu güç, o ölüye ait, gücü kadına veriyor, kadın o gücü mutlaka hissediyor. Kısık bir sesle ona şarkı söylüyormuş gibi. Kendisiyle ilgili sözler değil, yakınma değil, yalnızca onun için söylenen bir şarkı bu, yalnızca o kadın acı çekti, yakınma hakkı, yalnızca onun, ama oğlu onu avutuyor ve yakarıyor, tekrar tekrar, kadının var olduğunu, yalnızca onun, yalnızca kendisiyle var olduğunu söylüyor, başka kimse yok, kendisinin dışında herkes kadını üzüyor, bu yüzden kendisini bir iki gün onunla yalnız bırakmamı istiyor, mezarında olmasına karşın, hastayken yattığı yerde yatıyor, ve Georg, sözcüklerle ona tutunuyor, kendisini bırakıp gidemesin diye tutuyor onu.

ELIAS CANETTİ

Elias Canetti'nin anılarının üçüncü ve son cildini oluşturan ve 1931 ile 1937 yılları arasında yaşanmış "Bir Yaşamın Öyküsü"nü içeren **Gözlerin Oyunu** en az özyaşamöyküsünün ilk iki cildini oluşturan **Kurtarılmış Dil** ile **Kulaktaki Meşale** kadar ilginç olmasının yanı sıra, yazınsal değeri açısından da gene ilk iki kitap gibi yazarın yeteneğini en iyi sergileyen ürünlerinden biridir. Kitap, eşşiz bir yazınsal yeteneği bir kez daha gözler önüne sermenin yanı sıra, dönemin sanat dünyasından yazarın yaşamına giren ünlü kişileri de bilinmedik yönleriyle okura tanıtmaktadır. Canetti, 1931 yılında, otuz yaşına yaklaşırken sanat dünyasındaki en önemli gelişmelerin yaşandığı, yazarlık kıvılcımlarının tutuştuğu Viyana'da karşılaştığı, tanıştığı aydınları kendi ağızlarından bize anlatmakta, Robert Musil, Alban Berg, Hermann Broch, James Joyce, Thomas Mann, Franz Werfel, Ressam Oskar Kokoschka, yontucu Wotruba, orkestra şefi Hermann Scherchen gibi çağının en büyük yaratıcılarını bize tanıtmaktadır. Canetti, bu kitabında çizdiği portreler ve yarattığı atmosferle, dünyanın büyüleyici olduğu kadar merak uyandıran bir döneminin renklerini de gözler önüne sermektedir.

ISBN 975-388-131-2
9 789753 881319